

В.С. Бондар, М.Я. Сегай

343.985

Б-81

*Проблеми
теорії та практики
застосування спеціальних
криміналістичних знань
у розслідуванні
квартирних крадіжок*

2011

Міністерство внутрішніх справ України
Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

В.С. Бондар

М.Я. Сегай

***Проблеми теорії та практики
застосування спеціальних
криміналістичних знань
у розслідуванні
квартирних крадіжок***

Луганськ
РВВ ЛДУВС
ім. Е.О. Дідоренка
2011

УДК 343.985.7:343.711

ББК 67.99(4Укр)94+67.99(4Укр)308

Б-81

Автори: В.С. БОНДАР, доцент кафедри криміналістики Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, кандидат юридичних наук; М.Я. СЕГАЙ, академік Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Рецензенти: Б.Г. РОЗОВСЬКИЙ, професор кафедри правознавства юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, доктор юридичних наук, професор; Ю.Ю. ЯРОСЛАВ, кандидат юридичних наук

Рекомендовано вченою радою Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (протокол № 11 від 25 червня 2010 року)

Бондар В.С., Сегай М.Я.

Б-81 Проблеми теорії та практики застосування спеціальних криміналістичних знань у розслідуванні квартирних крадіжок: Монографія / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. – 312 с. – Бібліогр.: С. 271-309.
ISBN 978-966-2905-81-6

У монографії на підставі аналізу міжнародного та вітчизняного законодавства, спеціальної літератури визначено поняття та концептуальні засади інтегративної моделі спеціальних криміналістичних знань у кримінальному судочинстві; розглянуто особливості застосування спеціальних криміналістичних знань в розслідуванні квартирних крадіжок при збиранні, дослідженні доказів, а також у обліковій діяльності.

Розрахована на практичних працівників правоохоронних органів, науковців, викладачів, аспірантів, ад'юнктів, а також курсантів та студентів юридичних вузів.

УДК 343.985.7:343.711

ББК 67.99(4Укр)94+67.99(4Укр)308

ISBN 978-966-2905-81-6

© Бондар В.С., Сегай М.Я., 2011

© Луганський державний університет

внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2011

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- АДІС - автоматизована дактилоскопічна ідентифікаційна система
- АІС - автоматизована інформаційна система
- АБД - автоматизований банк даних
- АРМОР - автоматизоване робоче місце оперативного працівника
- ВІТ - Відділ інформаційних технологій (структурний підрозділ ДІТ)
- ГІС - геоінформаційна система (система, у якій об'єднано бази даних звичайної АІС з базами даних картографічної інформації)
- ДІТ - Департамент інформаційних технологій
- ДНДЕКЦ - Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
- ЕОМ - електронно-обчислювальна машина
- ІБНД - інтегрований банк даних
- ІС - інформаційна система
- КК - Кримінальний кодекс України
- КПК - Кримінально-процесуальний кодекс України
- МВС - Міністерство внутрішніх справ України
- НДЕКЦ - Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр (підрозділ експертної служби МВС України на рівні ГУМВС, УМВС областей і Автономної Республіки Крим)
- НТЗ - науково-технічні засоби
- ОВС - орган внутрішніх справ
- ОРД - оперативно-розшукова діяльність
- СОГ - слідчо-оперативна група
- СКБД - інформаційна система (підсистема), система керування базами даних
- УІТ - Управління інформаційних технологій (структурний підрозділ ДІТ на рівні ГУМВС, УМВС областей і Автономної Республіки Крим)

Передмова

Євроінтеграційні впровадження України покладають на державу додаткові зобов'язання щодо захисту прав та свобод громадян, включаючи право на недоторканність житла. Виконання цього завдання передбачає трансформацію кримінального процесу України в контексті європейських стандартів з урахуванням національних особливостей, стимулює продовження теоретичних та прикладних розробок проблем оптимізації діяльності правоохоронних органів із розслідування та попередження злочинів загалом й зокрема квартирних крадіжок (ст. 185 ч. 3 КК України).

Аналіз статистичних даних за останні п'ять років та проведене дослідження судової, слідчої та експертної практики підтверджує, що проблема боротьби з квартирними крадіжками є найголовнішою в Україні та потребує постійного вивчення та вдосконалення.

Більшість кримінальних справ цієї категорії поєднують у собі розслідування декількох (двох та більше) систематично вчинених епізодів злочинної діяльності злочинних груп або окремих злочинців. Квартирні крадіжки, які системно вчиняються одними й тими ж особами протягом тривалого періоду, відрізняються від одиничних злочинних вчинків більш високим ступенем суспільної небезпеки, набувають серійного характеру та ознак злочинної діяльності. Вироблений ними злочинний професіоналізм полегшує вчинення кожного наступного злочину, породжує в них відчуття безкарності. Багато

злочинців, незважаючи на понесене покарання, знову йдуть на повторні протиправні діяння.

Зазначені фактори потребують адекватної реакції, актуалізують пошук більш дієвих заходів боротьби з цими злочинами. Одним із таких напрямів підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів є оптимізація процесу техніко-криміналістичного забезпечення розслідування квартирних крадіжок, яка повинна досягатися завдяки інтеграції всіх видів спеціальних криміналістичних знань у рамках моделі, чітко сфокусованої на протидію будь-якої злочинної діяльності.

В науці кримінального процесу, криміналістиці та судовій експертології традиційно розглядаються проблеми, що відносяться до поняття, сутності, видів та форм спеціальних знань у кримінальному судочинстві, а також методики розслідування квартирних крадіжок (Т.В. Авер'янова, Ю.П. Аленін, І.А. Алєєв, О.М. Астапкіна, Р.С. Белкін, С.Ф. Бичкова, В.В. Бірюков, Т.В. Варфоломеєва, А.І. Вінберг, В.О. Волинський, В.Г. Гончаренко, Р.Г. Домбровський, В.А. Журавель, В.С. Зеленецький, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, І.І. Когутич, В.В. Коваленко, В.П. Колмаков, В.Є. Корноухов, І.І. Котюк, В.К. Лисиченко, Є.Д. Лук'янчиков, Є.І. Макаренко, О.М. Моїсєєв, Г.М. Надгорний, Г.В. Прохоров-Лукін, В.В. Пушкар'єв, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, В.Б. Стукалін, В.Ю. Шепітько, Ю.Ю. Ярослав).

Необхідно разом із тим зазначити, що поза полем зору дослідників опинилася проблема застосування спеціальних криміналістичних знань в розслідуванні квартирних крадіжок, проблема, теоретична та практична значимість якої надзвичайно велика. Неможна говорити, що жодні аспекти цієї проблематики не зачіпалися в юридичній літературі. Низка авторів (І.А. Батаєв, А.В. Гусєв, Г.О. Голубенко, Є.В. Назаркін) зупинялися на питаннях, що стосуються застосування окремих форм спеціальних знань в розслідуванні квартирних крадіжок. Однак цілісного дослідження, яке б охопило всі стрижневі положення, що складають зміст проблеми оптимізації застосування спеціальних криміналістичних знань, дотепер не проводилося.

Автори намагаються усунути цю прогалину, крім того, в роботі аналізуються положення, недостатньо досліджені в ході попередніх розробок, питання, які мають певну специфіку стосовно застосування спеціальних криміналістичних знань в розслідуванні квартирних крадіжок, вирішення яких викликає труднощі та дискусії в теорії та практиці кримінального процесу і криміналістики.

Застосування спеціальних криміналістичних знань в розслідуванні злочинів – проблема комплексна та багатоаспектна. Вирішення її пов'язане з теоретичною розробкою концепції інтегративної моделі застосування спеціальних криміналістичних знань у розслідуванні квартирних крадіжок, спрямованих на встановлення юридично значущих фактів минулої події в процесі доказування. Діючий механізм застосування спеціальних криміналістичних знань у практиці діяльності експертної служби МВС України з техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів зазначеної категорії (участь спеціаліста-криміналіста у проведенні слідчих дій; облікова діяльність; проведення криміналістичних експертиз) поки що не є інтегрованою взаємодіючою системою, скріпленою єдиними методологічними, науково-методичними, організаційними та правовими засадами.

Автори намагалися виявити найбільш характерні проблеми теорії та практики, притаманні сучасному процесу техніко-криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування квартирних крадіжок, проаналізувати їхні причини, визначити заходи з усунення даних недоліків. З цією метою, поряд з аналізом опублікованої судової, слідчої та експертної практики, здійснено вибіркове вивчення матеріалів практики слідчих органів внутрішніх справ за 2002-2009 рр. по розслідуванню квартирних крадіжок. Всього вивчено понад 1300 матеріалів кримінальних справ, розглянутих судами. Проведене тематичне інтерв'ювання та анкетні опитування 420 слідчих, 195 співробітників оперативно-розшукових і експертних підрозділів.

Проблеми теорії та практики застосування спеціальних криміналістичних знань у розслідуванні квартирних крадіжок

Аналіз спеціальної літератури, чинного законодавства та інших нормативних актів, узагальнення матеріалів практики та результатів опитування практичних працівників правоохоронних органів привели авторів до певних висновків та дозволили сформулювати деякі пропозиції по вдосконаленню кримінально-процесуального законодавства та покращенню практики застосування спеціальних криміналістичних знань в розслідуванні квартирних крадіжок.

Глава 1

Інтегративна модель застосування спеціальних криміналістичних знань у розслідуванні квартирних крадіжок

1.1. Поняття, форми, види та сучасний стан інституту спеціальних знань у кримінальному судочинстві

Досудове слідство та судовий розгляд по кримінальних справах є складною юридичною діяльністю, яка неможлива без різнобічної та глибокої спеціальної підготовки суб'єктів доказування.

Разом із тим для збирання, дослідження та оцінки доказів загальних юридичних знань здебільшого стає недостатнім, адже висока професійна підготовленість однієї людини одночасно в кількох складних самостійних і достатньо об'ємних за інформативністю сферах – юриспруденції, криміналістиці, медицині, по-перше, практично неможлива, по-друге, недостатня, тому що суперечить принципам раціонального розподілу праці. Для збирання та дослідження матеріальних слідств-відображень, котрі складають предмет пізнавального процесу в доказуванні, яке здійснюється у кримінальному судочинстві, необхідні спеціальні знання в області криміналістики й інших галузей знань.

Діяльність правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю не може стояти осторонь процесів, що формують

обличчя сучасної науки¹, тому потребує постійної оптимізації, як слушно зазначають М.Я. Сегай та В.К. Весельський, необхідності та можливості "економії процесуальних засобів", зменшення термінів і обсягів "документування" розслідування².

Таким чином, головним лейтмотивом оптимізації розслідування в умовах формування нової ідеології кримінального судочинства є максималізація інформації, необхідної для вирішення його завдань та мінімізація впливів негативних факторів, що заважають реалізації цього процесу.

Одним з дієвих шляхів виконання цього завдання є оптимізації рівня техніко-криміналістичного забезпечення, бо кримінально-процесуальний інститут спеціальних знань є основним каналом синтезу досягнень природничих, технічних та інших наук у кримінальне судочинство.

При цьому процес оптимізації має бути зорієнтованим на основні тенденції, притаманні сучасній науковій діяльності:

- сучасна наукова діяльність є аспектом інноваційної діяльності;
- як частина інноваційної діяльності наука представляє собою послідовну реалізацію наступної структури: фундаментальні дослідження, прикладні дослідження, корисні моделі;
- сучасна наука жорстко інтегрована в практичну діяльність, в систему "наука – техніка (технологія)".

Особливості пізнання у сфері кримінального судочинства об'єктивно зумовили необхідність створення і специфічної

¹ Вживаючи поняття "наука", автори акцентують увагу на трьох її аспектах: 1) наука як специфічний тип знання; 2) наука як особливий вид діяльності; 3) наука як особливий соціальний інститут (див. наприклад: *Кочергин А.Н.* Взаимодействие наук как комплексная проблема // Взаимодействие наук как фактор их развития. – Новосибирск, 1988. – С. 5; *Философия науки* / Под ред. С.А. Лебедева: Учебное пособие для вузов. – М., 2004. – С. 16).

² Див.: *Весельський В.К.* Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. – К., 1999. – С. 9; *Сегай М.* Сучасна парадигма інформатизації судочинства і питання захисту прав і законних інтересів учасників кримінального процесу // Вісник АПРНУ. – 2001. – № 4 (27). – С. 191.

системи його засобів, які максимально виключали б елементи суб'єктивізму, забезпечували адекватне відображення аспектів дійсності, що пізнаються¹.

Визначальною особливістю пізнання у сфері судочинства є те, що воно здійснюється у формі доказування. Під поняттям доказування С.А. Шейфер розуміє специфічний юридичний, процесуальний термін, який означає пізнавальну діяльність уповноваженого органу держави в сфері юрисдикції, котра здійснюється за процесуальними правилами².

Виходячи з цього, зазначимо основні ознаки доказування.

1. Діалектичний аналіз процесу доказування дозволяє виділити в ньому правовий та гносеологічний аспекти, а структурно-функціональний аналіз його змісту – правову, психологічну та криміналістичну характеристики³. Усвідомлення комплексного характеру процесу доказування призвели до хибних спроб розмежувати пізнання та доказування за часовою ознакою (Р.Г. Домбровський⁴), а також за об'ємом корисної інформації, властивій ним, представивши їх як якісно різні, хоча й виконувані іноді одним суб'єктом операції. Втім, слід погодитися з думкою С.А. Шейфера, який вважає, що доказування у кримінальному судочинстві не існує поряд з пізнанням, адже воно й є пізнанням обставин справи, котре здійснюється в особливій процесуальній формі⁵.

¹ Див. наприклад: *Эйсман А.А.* "Заклучение эксперта" (Структура и научное обоснование). – М.: "Юрид. лит.", 1967. – С. 4; *Васильев А.Н.* Следственная тактика. – М., "Юрид. лит.", 1976. – С. 6-7; *Котюк І.І.* Теорія судового пізнання: Монографія. – К.: "Київський університет", 2006. – С. 54.

² *Шейфер С.А.* Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования. – М.: Норма, 2009. – С. 24.

³ *Троїцький Ю.М., Стахівський С.М.* Докази і доказування у кримінальному процесі. Науково-практичний посібник. – [2-е вид., стереотипне]. – К.: КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2007. – С. 3-4.

⁴ *Домбровский Р.Г.* Природа и сущность криминалистики // Вестник криминалистики. – 2007. – № 1 (21). – С. 13.

⁵ Див.: *Шейфер С.А.* Вказ. робота. – С. 24.

2. Таким чином, доказування здійснюється із застосуванням криміналістичних методів та реалізацією криміналістичних засобів¹. Система доказів, як і процес, за допомогою якого вона будується (процес доказування), є достатньо складними явищами. Через це з метою розкриття зв'язків між доказами, О.О. Ейсман² пропонував вдатися до моделювання, тому в криміналістичному розумінні розслідування злочину є процесом створення моделі події злочину, для якого необхідна певна інформація. Зазначене дозволяє стверджувати, що концепція криміналістичних аспектів доказування характеризується базуванням на комплексному дослідженні положень кримінального права, кримінально-процесуального доказування, криміналістики і даних правозастосовчої діяльності.

3. Процес доказування включає: *збирання* – систему дій, які забезпечують сприйняття суб'єктом доказування об'єктивно існуючих слідів досліджуваної події, що супроводжується формуванням в свідомості пізнавального образу, а також дій, котрі забезпечують зберігання цього образу шляхом процесуальної фіксації результатів сприйняття; *формування* – комплекс операцій, що здійснюються суб'єктом доказування та надають йому можливість виявити носії шуканої інформації, сприйняти її та перетворити в належну процесуальну форму (висновків експерта тощо); *дослідження* – пізнання суб'єктом доказування їх змісту, перевірки достовірності існування тих фактичних даних, які складають цей зміст, визначення належності та допустимості доказів, встановлення узгодження з рештою всіх доказів у справі; *оцінку* – логічний, розумовий процес визначення ролі і значення зібраних доказів для встановлення істини; *використання* (термін Р.С. Белкіна) – вирішення суб'єктом

¹ Див.: *Нових В.В.* Криміналістические аспекты доказывания по уголовным делам: проблемы теории и практики. – СПб., 2005. – 471 с.; *Іщенко А.В., Ієрусалімов І.О., Удовенко Ж.В.* Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів: Навч. посібник. – К., 2007. – 160 с.

² *Ейсман А.А.* Вказ. робота. – С. 149.

доказування тих чи інших завдань доказування, з метою: а) перевірки: версій, доказів; б) обґрунтування: схвалюваних рішень, обвинувального висновку; в) моделювання: слідчих ситуацій, механізму злочину; г) отримання нової інформації; д) формування комплексів доказів; ж) демонстрації доказів учасникам процесу на предмет: усунення існуючих суперечностей між доказами, викривання в дачі помилкових свідчень і отримання нових доказів, надання допомоги добросовісному допитуваному в регенерації забутого¹. Таким чином, етапи доказування взаємопов'язані.

4. Предмет доказування як процесуальна категорія має матеріально-правову основу у вигляді положень кримінального права, що визначають поняття злочину, елементи його складу, окремі види злочинів, обтяжуючі чи пом'якшуючі обставини. Структура даної категорії складається з трьох рівнів:

- перший – узагальнююча нормативна модель, зміст та структура якої концентруються в ст. 64 КПК України та у нормах загальної частини кримінального законодавства у вигляді схеми обставин, що підлягають встановленню абстрагованих від ознак конкретного злочину;

- другий – визначається на рівні норм особливої частини кримінального закону, в яких сформульовані юридичні ознаки конкретного кримінально-караного діяння. Подібне уявлення про предмет доказування слугує однією з підстав для розробки криміналістичної характеристики та методик розслідування окремих видів злочинів – крадіжок тощо, правильній організації роботи з розслідування злочинів певних категорій. При цьому, на слушну думку В.Г. Танасевича та В.Є. Корноухова, в криміналістичній методиці, обставини, які підлягають встановленню, конкретизуються типовими переліками так званих проміжних фактів. Це пов'язано з тим, що при розкритті злочину мова йде про події минулого, а версії

¹ Див.: *Белкин А.Р.* Теория доказывания. – М., 2007. – С. 180.

щодо них можна тільки на підставі певних залишених ним слідових комплексів¹;

- третій – визначається шляхом конкретизації з урахуванням обставин вчинення окремого злочину, вимоги закону "накладаються" на обставини конкретної справи набуваючи індивідуальних рис. Таким чином, предмет доказування – це програма, дослідження обставин справи².

5. Погоджуючись з В.В. Новіком, слід зазначити, що концепція криміналістичного забезпечення доказування зумовлена: а) етапністю процесу доказування; б) процесуальними умовами досудового та судового слідства; в) змістом процесуальних функцій та повноважень суб'єктів доказування; г) специфікою пізнання фактів про скоєний злочин³.

6. Доказування детерміновано особливостями механізму вчинення злочину, які зумовлюють специфіку слідоутворення та характер слідової картини конкретного діяння. Як об'єктивна реальність, цей механізм відображає взаємозв'язки матеріальних об'єктів злочину та процесів, що його супроводжують. Зміст механізму конкретного злочину визначають можливий об'єм інформації про подію злочину, а також виникнення конкретних джерел, носіїв криміналістично значущої інформації⁴.

¹ Див. наприклад: *Корноухов В.Е., Богданов В.М., Закатов А.А.* Основы общей теории криминалистики. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1993. – С. 36-39; *Корноухов В.Е.* О структуре методик по расследованию преступлений // Вестник криминалистики. – 2004. – Вып. 2 (10). – С. 23; *Танасевич В.Г.* Теоретические основы методики расследования преступлений // Соц. законность. – 1976. – № 5. – С. 93.

² Див.: *Танасевич В.Г.* Вказ. робота. – С. 93; *Колдин В.Я.* Криминалистическое знание о преступной деятельности: функция моделирования // Сов. государство и право. – 1987. – № 2. – С. 64; *Васильев А.Н.* Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений. – М., Изд-во Моск. Ун-та, 1978. – С. 22-25; *Шейфер С.А.* Вказ. робота. – С. 81-82.

³ *Новик В.В.* Криминалистические аспекты доказывания в процессе уголовного преследования // Уголовное право. – 2006. – № 4. – С. 106.

⁴ Див.: *Образцов В.А.* Криминалистика: Парные категории. – М., 2007. – С. 81-82.

Зміст технології доказування може бути різним навіть у рамках одного й того ж виду злочину, через те що вона залежить від логіки дій злочинця стосовно до конкретної кримінальної ситуації, тобто специфіку процесу доказування визначають правова та криміналістична природа кожного різновиду (групи) злочинів. Тому, поряд із кримінально-правовою, має місце криміналістична класифікація злочинів. Має специфіку логіка доказування при розслідуванні серійних злочинів, коли з метою отримання достатніх підстав для об'єднання кримінальних справ у одному провадженні (ст. 26 КПК України) необхідно проводити ефективну аналітичну діяльність, моніторинг інформації, яка міститься в матеріалах кримінальних справ і криміналістичних обліках, спрямовану на дослідження, встановлення й об'єктивізацію численних зв'язків та їх комплексів між фактами (генетичну, структурну, функціональну)¹.

7. Зазначене актуалізує потребу концентрації криміналістичних знань, певної формалізації та раціоналізації процесу поетапної трансформації доказової інформації в процесі доказування, для якої необхідний певний алгоритм, адекватний криміналістичній природі злочину і конкретній ситуації його розслідування. Даний алгоритм зумовлений характером вирішуваних криміналістичних завдань доказування, а також криміналістичними методами, що обираються для їхнього вирішення².

8. Одним з окремих завдань доказування по кожній кримінальній справі, наприклад, з встановлення обставин, що складають предмет доказування та поряд із цим формою судового дослідження є ідентифікація об'єктів, пов'язаних із по-

¹ Див.: *Исвенко В.* Исследование доказательств в досудебном производстве по уголовным делам о серийных убийствах // Уголовное право. – 2005. – № 3. – С. 97; *Новик В.* Вказ. робота. – С. 108.

² Див.: *Шаталов А.С.* Понятия криминалистической алгоритмизации и программирования расследования преступлений // Государство и право. – 2000. – № 8. – С. 34-35.

дією злочину, вихідними даними для якої слугують сліди взаємодії об'єктів із навколишнім середовищем, тобто докази, виникнення яких має об'єктивний характер. На думку вчених (А.І. Вінберг, Р.С. Белкін, М.Я. Сегай, О.О. Ейсман, В.Я. Колдін та ін.) основна функція доказування тотожності – встановлення наявності чи відсутності об'єктивного зв'язку конкретних об'єктів з подією злочину¹.

Розроблене вченими криміналістичне вчення про зв'язки взаємодії основу якого складає принцип одержання доказової інформації в результаті використання взаємного відображення властивостей взаємодіючих об'єктів у процесі готування, вчинення та приховання злочину слугує основним теоретичним підґрунтям пізнавальної діяльності суб'єктів використання спеціальних знань². Об'єктивним підтвердженням цього є вклучення до підручників з криміналістики, виданих за останній час, відповідних положень про криміналістичне вчення про зв'язки взаємодії³.

Зазначимо також, що ідентифікація поділяється на три види:

¹ Див. наприклад: *Ейсман А.А.* Вказ. робота. – С. 24; *Белкін Р.С., Вінберг А.І.* Криміналістика и доказывание (методологические проблемы). – М., "Юрид. лит.", 1969. – С. 113; *Сегай М.Я.* Методология судебной идентификации. – К., изд. РИО МВД УССР, 1970. – С. 14-15; *Колдін В.Я.* Поиск, идентификация, доказывание // Сов. государство и право. – 1981. – № 12. – С. 80-86; *Шапкин С.* Уголовное право и процессуальное доказывание методом идентификации // Уголовное право. 2002. – № 4. – С. 95.

² Див. наприклад: *Сегай М.Я., Стринжа В.К.* Судебная экспертиза материальных следов-отображений (проблемы методологии). – К.: "Ін Юре", 1997. – С. 9; *Єфремян Е.* Судова експертиза контактної взаємодії об'єктів у світлі теорії відображення інформації та криміналістичної ідентифікації // Вісник АПРНУ. – 2000. – № 4(19). – С. 164-172; *Кобзар С.І., Сегай М.Я.* Криміналістичне дослідження слідів рук людини (праксіологічний аспект): Монографія. – Луганськ, 2006. – С. 18.

³ Див. наприклад: *Корноухов В.Е., Сегай М.Я.* Связи между деянием и последствиями как гносеологическая основа ретроспективного процесса расследования преступлений // Курс криминалистики. Общая часть / отв. ред. В.Е. Корноухов. – М.: Юрист, 2000. – С. 201-237; *Криміналістика: учеб. / Л.Я. Драпкин, В.Н. Карагодин.* – М.: Проспект, 2007. – С. 22-28.

а) слідча, яка має місце у випадках, коли ознаки об'єкту, що використовуються для встановлення тотожності, очевидні, а саме ототожнення здійснюється при проведенні слідчої дії – огляду, обшуку та ін., наприклад, ототожнення шуканого об'єкта під час обшуку;

б) експертна – ототожнення, яке здійснюється з використанням спеціальних знань у формі судової експертизи;

в) обліково-реєстраційна – здійснюється за даними криміналістичних обліків співробітником підрозділу експертної служби з застосуванням спеціальних криміналістичних знань за ознаками, котрі складають основу реєстрації об'єктів в облікових документах обліку відповідного виду¹.

Якщо результати слідчої та експертної ідентифікації мають доказове значення, то обліково-реєстраційної, оформлені довідкою, формуються головним чином за межами процесуального регулювання, що, по-перше, узаконює сурогат експертизи, без належних гарантій отримання викривленої інформації, необхідних при її проведенні, а по-друге, потребує проведення експертного дослідження, тобто не призведе до істотної "процесуальної економії" при застосуванні даної пізнавальної операції.

В унісон цьому твердженню звучить позиція В.Т. Томіна, який доречно зазначає: "В сьогоденній практиці доказування по кримінальних справах панує генетичний підхід. Необхідною умовою допустимості у кримінальному судочинстві джерела доказу є простежування його шляху від виникнення до кримінальної справи... Такий підхід не дає можливості використовувати при розгляді кримінальних справ низку досить важливих об'єктів.

Між тим з гносеологічних позицій не менш важливим для забезпечення істинності пізнання є доказування тотожності... Однак сьогодні для того, щоб стало доступним доказування через тотожність, необхідно виявити генезу об'єкта. Важливе

¹ Белкин А.Р. Вказ. робота. – С. 436.

завдання науки... показати, що доказування через тотожність здатне замінити доказування через генезу..."¹.

Як вже зазначалося, обов'язковою передумовою ефективного розслідування злочину як необхідної умови для опосередкованого пізнання є наявність у слідчого необхідного комплексу знань.

Всі знання, котрими володіє слідчий, можна умовно поділити на три групи: 1) правові, юридичні знання; 2) знання буденні; 3) спеціальні знання.

Правові, юридичні знання є обов'язковим компонентом професійної підготовки будь-якого юриста. Значущу роль відіграють буденні знання, зумовлені загальною культурою та життєвим досвідом будь-якої людини. Досить цікавим є питання про значення спеціальних знань, які допомагають слідчому розслідувати різні види злочинів, зокрема, квартирні крадіжки.

Кримінально-процесуальний закон (ст.ст. 75, 128¹, 270¹ КПК України) не дає визначення спеціальних знань, а тільки вказує їх: наукові, технічні та інші спеціальні знання.

В теорії пізнання словосполучень "спеціальні знання", "спеціальні наукові знання" не існує, вони властиві лише специфічній правовій сфері. Термін "спеціальний" походить від латинського *specialis* – особливий. Які ж знання будуть особливими всередині правової сфери?

Для більш чіткого відмежування спеціальних знань від різних інших, в літературі було зроблено спробу ввести поняття "адресату доказування" (О.О. Ейсман, 1962). Виходячи з цього поняття спеціальні знання визначаються як знання, котрими повною мірою володіє лише вузьке коло спеціалістів окремої галузі знань (окрім юридичної) та не володіє адресат доказування в широкому сенсі, тобто всі учасники процесу, всі зацікавлені в результатах особи (зокрема обвинувачений та потер-

¹ Див.: *Томин В.Т.* Уголовное судопроизводство: революция продолжается. – Горький, 1989. – С. 105-106.

пійий), всі можливі наступні інстанції, суспільство та держава, від імені якої виноситься вирок.

О.О. Ейсман виділив головні ознаки поняття спеціальних знань:

- юридичні знання не відносяться до спеціальних у тому сенсі, в якому це поняття застосовується в законі;
- склад та рівень спеціальних знань суворо не регламентовані;
- вони не є загальновідомими та загальнодоступними;
- складають основу професійної підготовки та професійного досвіду людини;
- використовуються в порядку, встановленому кримінально-процесуальним законом, з метою сприяння слідству та суду з виявлення доказової та орієнтуючої інформації¹.

Як система ідеально відтворених у мовній формі закономірних зв'язків практично перетвореного об'єктивного світу, знання поділяються на загальнотеоретичні (загальні) та прикладні (спеціальні).

Виступаючи елементами цілісної системи знань, вони в той самий час, стають системами своїх підсистем (науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо), які, в свою чергу, є системами по відношенню до інших підсистем. Систему наукових знань складають суспільні, природничі, технічні, математичні та інші знання.

Сьогодні поняття "спеціальні знання" має значну літературу.

Так, після О.О. Ейсмана, свої авторські визначення давали: Г.Г. Зуйков (1966), З.М. Соколовський (1968), І.В. Постіка (1969), Ю.Г. Корухов (1974), Є.М. Зуєв (1975), Г.Е. Морозов (1977), І.М. Сорочотягін (1978), В.І. Шиканов (1978), Р.С. Белкін (1978, 2000), Г.М. Надгорний (1979, 1983), В.Г. Гончаренко (1980, 2007), О.О. Закатов (1980), В.В. Ціркаль (1984), В.Д. Арсен'єв (1986), Г.І. Грамович (1987), П.П. Іщенко (1990), Н.Є. Суригіна (1992), В.Н. Махов (1975, 1993, 2000), С.Ф. Бичкова (1999), М.Г. Шербаковський (2000), О.Р. Росинська (2001), Б.В. Романюк (2002), О.М. Зінін

¹ Ейсман А.А. Вказ. робота. – С. 90-92.

(2002), Б.М. Бішманов (2003), О.О. Бондаренко (2004), В.В. Коваленко (2004), Л.Г. Шапіро (2004), В.В. Семенов (2006) та багато інших вчених¹.

Існуючу тут проблематику доцільно згрупувати навколо трьох головних точок: питання про *визначення* поняття "спеціальні знання"; методологічні аспекти *форм застосування* спеціальних знань; відповідність даного процесуального інституту новій ідеології кримінально-процесуального судочинства.

Проаналізований комплекс визначень поняття "спеціальні знання" дає змогу дійти до висновку про те, що численні спроби встановити деяке стандартне значення цього поняття поки не призвели до успіху, адже в принципі таке завдання, скоріш за все є невіршальним на суворо формальному рівні, тому доцільно казати про певне сімейство понять "спеціальні знання". З методологічної точки зору перспективним уявляється змістовний шлях визначення поняття "спеціальні знання" через взаємну послідовність ознак, коли додавання ознак все більше обмежує клас об'єктів, що підпадають під визначення, отримуючи змістовну характеристику.

В подібній ситуації формулювання ще одного визначення поняття "спеціальні знання" бачиться недоцільним, адже серед існуючих визначень принципово виділяються дві позиції.

Перша, сформульована в роботах О.О. Ейсмана, Г.М. Надгорного, В.К. Лисиченка, М.Я. Сегая, В.В. Ціркаля, які вва-

¹ Див. наприклад: *Бишманов Б.М.* Эксперт и специалист в уголовном судопроизводстве. - М., 2003. - С. 34; *Соколовский З.М.* Понятие специальных знаний (к вопросу об основаниях назначения экспертизы) // Криміналістика і судебна експертиза. - К., 1969. - № 6. - С. 199-205; *Ищенко П.П.* Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальный и криминалистический аспекты). - М.: "Юрид. лит.", 1990. - С. 4; *Коваленко В.В.* Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій: Монографія. - Луганськ, 2007; *Степанов В.В., Шапіро Л.Г.* Специальные знания в судебной экспертизе // Судебная экспертиза. - 2004. - № 1. - С. 66-69.

жають, що "... це не загальновідомі в судочинстві наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання чи роботи з визначеною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст чи експерт з метою допомоги слідчому чи суду в з'ясуванні обставин справи або давання висновків з питань, для вирішення яких потрібне їх використання"¹.

Зазначені автори пропонують спеціальні знання у кримінальному судочинстві розглядати у широкому та вузькому змістах, чітко визначивши форми їх використання: участь спеціаліста у проведенні слідчих дій та судову експертизу.

Сутність другої позиції відображає визначення поняття спеціальних знань, запропоноване В.Г. Гончаренком зі співавторами – є знання і навички, одержані в результаті фахової освіти та/або практичної діяльності в будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, які використовуються визначеними законом учасниками процесу в межах наданих кожному з них повноважень для вирішення за певною процедурою процесуальних завдань². З даної позиції виходить, що слідчий також є суб'єктом спеціальних знань.

Таким чином, поняття "спеціальних знань" варто розглядати в вузькому та широкому розумінні. В широкому розумінні (за межами кримінального процесу) – спеціальні знання, це знання, необхідні для того чи іншого виду професійної, спеціалізованої діяльності. В цьому сенсі різновидом спеціальних знань будуть і професійні знання слідчого. В кримінальному судочинстві в поняття спеціальних знань вмішу-

¹ Див.: Циркаль В.В. Тактика производства следственных действий с участием специалистов: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза". - К., 1984. - С. 8.

² Гончаренко В.Г., Курдюков В.В., Легких К.В. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні // Вісник Академії адвокатури України. - 2007. - Число 9. - С. 22.

ється вужчий зміст, з виключенням професійних правових знань слідчого.

Належне розуміння сутності поняття "спеціальні знання" потребує також врахування їх співвідношення з правовими (юридичними) знаннями.

Юридичні знання поділяються на правові (знання в області матеріального та процесуального права) та спеціальні (прикладні) – криміналістика, судова медицина, тощо.

В продовження зазначеного вище, зауважимо, що криміналістичні знання, отримані в освітній установі, є *спеціальними* (прикладними). Тому термін "спеціальні знання" не включає знань юридичних, які в загальному змісті також є спеціальними знаннями. Цілком справедливим є твердження Г.М. Надгорного, що допущення "юридичної експертизи" ставило б під сумнів саму можливість виконання своїх професійних функцій особою, яка проводить дізнання, слідчим, прокурором, суддею, оскільки означало б їхню недостатню компетентність у вирішенні певних правових питань.

Якщо застосувати для систематизації криміналістичних знань критерій "за рівнями пізнання", варто зазначити, що у даному випадку мова йде про *загальний рівень* спеціальних (прикладних) криміналістичних знань, який набувають слідчі в процесі освіти та подальшої професійної діяльності.

Криміналістичні знання займають суттєве місце серед інших спеціальних знань, що застосовуються в судочинстві. Це насамперед визначається місцем криміналістики в системі юридичних наук. Як вірно зазначив В.Г. Гончаренко, – "...криміналістика не просто канал, через який в слідчу, судову, адвокатську та іншу практику впроваджуються досягнення природознавства і техніки. Ці наукові й технічні знання, які залучаються криміналістикою, у взаємодії між собою та юридичними елементами поступово трансформуються в систему знань з новими інтегративними якостями

що не є суто сумарно притаманними вихідним компонентами¹.

Криміналістика, як спеціальна юридична наука, поєднує юридичні й природничо-технічні елементи, що знаходяться в певній автономності. Криміналістична техніка є науковою базою не тільки слідчої, а й облікової, експертної та інших видів діяльностей, оптимізація яких потребує розгляду рівнів спеціальних криміналістичних знань.

В.П. Колмаков у роботі "Ідентифікаційні дії слідчого" (1977) з цього приводу пише: "Коли ми кажемо про застосування спеціальних знань, то потрібно мати на увазі, що вони відображають сучасний рівень розвитку науки, техніки, мистецтва. У такому плані потрібно вирішувати питання й про криміналістичні знання. Слідчий, що вивчав курс криміналістики, опанував лише мінімум знань, передбачених програмою по криміналістиці для юридичних вузів. Криміналіст-експерт, ще вивчав криміналістичну техніку на курсах експертів, проходив стажування. Він знатиме криміналістичну техніку на сучасному рівні розвитку"².

Ця позиція є втіленням ідеї про трансформацію прикладних криміналістичних знань для застосування у спеціалізованій діяльності – судово-експертній.

Пізніше В.Г. Гончаренко (1980), ввів поняття спеціальних криміналістичних знань в кримінально-правовому сенсі – як знань в області криміналістичної техніки, які застосовуються спеціально підготовленими особами з метою пізнання об'єктів при здійсненні юридичної діяльності з природничо-наукового і технічного боків³.

¹ Див.: Гончаренко В.Г. Право і криміналістика // Вісник Академії адвокатури України. - 2004. - Вип. 1. - С. 40.

² Див.: Колмаков В.П. Идентификационные действия следователя. - М.: "Юрид. лит.", 1977. - С. 20.

³ Див.: Гончаренко В.И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве (Методологические вопросы): Монография. - К.: Вища школа, 1980. - С. 118.

Пізніше, до проблеми криміналістичних знань зверталися Л.Є. Ароцкер, О.В. Гусев, П.П. Іщенко, І.І. Когутич, Н.І. Клименко, В.К. Лисиченко, Г.М. Надгорний, Н.Є. Суригіна, Ю.Ю. Ярослав¹ та ін.

П.П. Іщенко ввів термін "криміналістичні пізнання та навички", під якими в широкому сенсі розумів пізнання та навички, придатні для виявлення, закріплення, вилучення та дослідження доказів. Основною відмінною рисою криміналістичних пізнань автор вважав спеціалізацію їхніх носіїв на виявленні, закріпленні та вилученні доказів, тобто спеціалістів, діяльність яких постійно пов'язана з розслідуванням злочинів².

І.І. Когутич запропонував класифікувати криміналістичні знання на: 1) власне криміналістичні (теорія, тактика, методика) – загально-фахові професійні, правові неспеціальні; 2) криміналістичні (адаптовані у тактиці і методиці положення кримінального права і процесу) – загально-фахові професійні, правові неспеціальні; 3) техніко-криміналістичні – загально-фахові професійні – неправові, спеціальні³.

Н.І. Клименко наголошує на тому, що в сучасному стані криміналістичні знання є глибоко спеціалізованою системою знань, професійно орієнтованою на різних учасників судо-

¹ Див. наприклад: *Ароцкер Л.Е.* Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве уголовных дел. – М., 1964. – 222 с.; *Гусев А.В.* Уголовно-процессуальные и криминалистические проблемы использования специальных познаний в ходе предварительного расследования: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09. – Волгоград, 2002; *Еленюк Г.А., Ищенко П.П., Ярослав Ю.Ю.* Использование специальных познаний при расследовании дорожно-транспортных происшествий: Учеб. пособие. – Караганда, 1987. – С. 4; *Зорин Г.А.* Использование специальных криминалистических знаний в процессах конструктивной разработки многовариантных информационно-криминалистических технологий // Проблемы криминалистики: сб. науч. тр. – Минск: МВД Респ. Беларусь, 2007. – Вып. 5. – С. 82-87.

² Див.: *Ищенко П.П.* Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты). – М.: Юрид. лит., 1990. – С. 7.

³ Див.: *Когутич І.І.* Про поняття та види криміналістичних знань // Юридичний журнал. – 2007. – 9 (63). – С. 31-33.

чинства, актуалізуючи потребу в професійно-підготовлених спеціалістах-криміналістах¹.

Логіка дослідження потребує виділення рівнів спеціальних (прикладних) криміналістичних знань:

- загальний рівень, який формується на основі професіоналізму суб'єктів доказування (слідчого, дізнавача та ін.);

- спеціалізований рівень, який включає:

- а) професійно-спеціалізований рівень, що припускає цільову, поглиблену техніко-криміналістичну підготовку фахівців: спеціалістів-криміналістів;

- б) науково-спеціалізований рівень, який припускає вузьку спеціалізацію по видах і класах судових експертів.

Однак, за великим рахунком, використання цього критерію не дає розуміння поняття криміналістичних знань. Не рятуює й використане В.П. Колмаковим та послідовниками посилання на те, що "стрижневий момент розвитку понять криміналістичного знання визначається основними тенденціями розвитку технічного прогресу".

Дотримуючись висловленої думки, щодо неможливості остаточного визначення поняття "спеціальних знань" на суворому формальному рівні, автори вважають за доцільне підтримати позицію вчених – прибічників першої концепції вузького розуміння поняття спеціальних знань (М.Я. Сегай, О.О.Ейсман, В.К.Лисиченко, Г.М. Надгорний), до яких не відносяться юридичні знання, за винятком тих знань з області спеціальних юридичних наук, які стосуються виявлення, закріплення, вилучення (спеціаліст) і дослідження доказів (експерт)².

¹ Див.: *Клименко Н.І.* Криміналістичні знання їх вдосконалення і розвиток // Вісник Академії адвокатури України. – 2008. – Число 2 (12). – С. 78.

² Див. наприклад: *Надгорный Г.М.* Соотношение специальных и юридических знаний // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1984. – № 28. – С. 14-19; *Семенов В.В.* Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (Зміст, організація використання): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. – К., 2006.

Тому, вживання терміну "спеціальні знання" у кримінальному процесі, потребує виділення виділити в ньому двох критеріїв:

1) процесуального, який свідчить, що: а) вони відокремлені від суб'єктів доказування – слідчого, прокурора, захисника та ін.; б) за їх допомогою виявляється матеріальний зміст доказів, встановлюються доказові факти, формуються похідні речові докази;

2) гносеологічного, згідно з яким спеціальними знаннями слід вважати "знання та навички, що лежать в основі тих чи інших спеціальностей, або спеціалізацій", а за видовою ознакою розрізняти криміналістичні та інші прикладні спеціальні знання.

Вирішивши не використовувати допомогу спеціаліста, слідчий використовує свої професійні знання, що є стосовно криміналістичних – "спеціальними" лише в гносеологічному сенсі, а не в кримінально-процесуальному розумінні.

Так чи інакше, с гносеологічної точки зору питання поставлене, але, не вирішене, хоча наближення до розуміння специфіки є.

Юридична література не дає одноставного розуміння класифікації форм використання спеціальних знань.

Так, В.В. Семенов виділяє чотири процесуальні форми: судову експертизу (ст.ст. 75,76 КПК); участь спеціаліста у проведенні слідчих дій (ст. 128¹ КПК); здійснення ревізійної (контрольно-перевірочної) діяльності (ст. 66 КПК); здійснення довідкової діяльності (ст. 66 КПК)¹.

Є.Г. Коваленко стверджує, що в чинному законодавстві у якості форм використання спеціальних знань визначено: призначення та проведення експертизи (статті 75 і 76 КПК); участь спеціаліста при проведенні окремих слідчих (судових) дій (статті 128¹, 191, 270¹ КПК); призначення та проведення ревізій (ст. 66 КПК)².

¹ Семенов В.В. Вказ. робота. – С. 11.

² Коваленко Є.Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 483.

В.Г. Гончаренко, як прибічник широкого розуміння поняття спеціальних знань відстоює позицію, відповідно до якої спеціальні знання та науково-технічні засоби у судочинстві застосовуються безпосередньо суб'єктами доказування, спеціалістами в сенсі ст. 128¹ та ст. 270¹ КПК, офіційно призначеними експертами (судовими експертами)¹.

Зазначимо, що проект Кримінально-процесуального кодексу України, розглядаючи інших учасників кримінального судочинства, включає, в їх число поряд із експертом та спеціалістом, консультанта.

Предметом нашого розгляду буде розробка засад оптимізації застосування спеціальних знань у вузькому їх розумінні, а саме спеціалістами та експертами.

Експерт. Проблеми оптимізації процесуального регулювання експертної діяльності не є предметом монографічного дослідження, тому розглянемо лише її основні засади.

Організаційно-правові основи судово-експертної діяльності визначені Конституцією України, КПК України, базовим регулятором відносин у сфері судово-експертної діяльності – Законом України від 25 лютого 1994 р. "Про судову експертизу", іншими законодавчими на відомчими нормативно-правовими актами². Відповідно до ст. 1 цього Закону судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства.

Необхідно виділити основні ознаки судової експертизи, які характеризують її та відрізняють від інших процесуальних дій:

¹ Див.: Гончаренко В.Г., Курдюков В.В., Легких К.В. Вказ. робота. – С. 26.

² Див.: Закон України "Про судову експертизу" 25.02. 1994 р. № 4038-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – С. 232; "Настанова про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України" оголошена наказом МВС України № 682 від 30.08. 1999 р.

- 1) призначається та проводиться уповноваженої посадової особи (ст. 196 КПК України);
- 2) проводиться спеціальним суб'єктом (ст. 75 та 196 КПК України);
- 3) є опосередкованим засобом доказування;
- 4) характеризується проведенням досліджень з метою отримання відомостей, які не можуть бути встановлені іншими способами;
- 5) проводиться в певній процесуальній формі;
- 6) результати дослідження оформлюються спеціальним документом – висновком експерта (ст. 200 КПК України), який є самостійним видом доказів (ст. 65 КПК України).

Процесуальний порядок призначення судової експертизи включає:

- 1) винесення слідчим постанови про призначення судової експертизи (ст. 196 КПК України);
- 2) ознайомлення з постановою про її призначення підозрюваного, обвинуваченого, його захисника та потерпілого (ст. 197 КПК України);
- 3) розгляд заявлених при цьому клопотань. У випадку їх задоволення виноситься нова постанова та вказані вище особи знову знайомляться з постановою про призначення судової експертизи;
- 4) направлення керівникові відповідної експертної установи, в якій вона повинна проводитися, постанови про її призначення та матеріалів, необхідних для її проведення (ст. 196 КПК України);
- 5) при проведенні судової експертизи в експертній установі призначення керівником експертної установи експерта або декількох експертів з числа працівників даної установи та повідомлення про це слідчого (ст. 198 КПК України);
- 6) роз'яснення експертів керівником експертної установи його прав та відповідальності (ст. 196 КПК України);
- 7) при проведенні судової експертизи не в експертній установі слідчий самостійно вручає експертів копію постанови про призначення експертизи, роз'яснює обов'язки і права, встановлені статтею 77 КПК України, і попереджає його про

кримінальну відповідальність за статтею 384, 385 КК України (ст. 196 ч. 3 КПК України).

Зазначимо, що інститут судової експертизи в кримінальному судочинстві не цілком відповідає принципам перебудови кримінального процесу України, містить комплекс недоліків, котрі пов'язані з: 1) прогалинами в законі (відсутність вказівок про включення призначення судової експертизи в перелік невідкладних слідчих дій, що провадяться органами дізнання у справах, в яких обов'язкове досудове слідство; процесуальна нерегульованість комплексної експертизи і т.і.); 2) наявністю в ньому протиріч, надмірної процесуальної регламентації (нечітке розмежування підстав призначення додаткової і повторної експертизи); 3) порушеннями принципу системності при розміщенні статей по главах кодексу (наприклад, право експерта на ініціативу (ст. 200) знаходиться не в розділі "Загальні положення", а у главах, що регламентують досудове слідство)¹. Недоліком є також допущення поєднання в одній особі правового статусу експерта та спеціаліста, а також адміністративне знаходження експертних установ у одних державних органах разом із слідчими підрозділами та органами дізнання, які за КПК України є стороною звинувачення, а також інші недоліки, котрі є предметом тривалої дискусії науковців і практичних працівників².

¹ Детальніше про це див.: *Надгорный Г.М.* К вопросу о законодательной регламентации комплексной экспертизы в уголовном судопроизводстве // *Криминалистика и судебная экспертиза*. - 1985. - № 30. - С. 11-18; *Спиринжа В.К., Надгорный Г.М., Сегай М.Я.* Вопросы процессуальной регламентации судебной экспертизы (к разработке нового УПК Украины) // *Криминалистика и судебная экспертиза*. - 1995. - № 47. - С. 14-22; *Ярослав Ю.Ю.* Призначення та проведення комплексних експертиз // *Взаємодія слідчих і експертів у процесі боротьби зі злочинністю: Зб. наук. праць*. - Львів, 2003. - № 1. - С. 121-126.

² Див. наприклад: *Зисць А.П.* Процесуальні проблеми експертного забезпечення правосуддя в світлі судово-правової реформи в Україні // *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Збірник науково-практичних матеріалів*. - Харків: Право, 2003. - Вип. 3. - С. 7-8; *Головченко Л.М.* Правове регулювання судової експертизи: перспективи та розвиток // *Там само*. - Харків: Право, 2003. - Вип. 3. - С. 10-11; *Шерстюк В.* Правова регламентація використання знань обізнаних осіб у проєктах Кримінально-процесуального та Цивільного процесуального кодексів України // *Вісник АПрНУ*. - 2002. - 4 (31). - С. 161-168.

Спеціаліст

Спеціалістом вважається особа, яка володіє знаннями та навичками і залучається органом дізнання, слідчим, прокурором або судом для сприяння у виявленні, закріпленні та вилученні доказів. Умови участі спеціаліста при проведенні слідчих дій визначаються насамперед КПК України а також відомчими нормативними актами. Зважаючи на те, що найчастіше в якості спеціалістів до проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів долучаються співробітники експертної служби МВС України, порядок та умови їх діяльності врегульовано ще й відомчою нормативною базою, насамперед, "Настановою про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України", оголошену наказом МВС України № 682 від 30.08.99 р.; "Інструкцією про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України", оголошену наказом МВС України № 785 від 11.09.2001 р. та ін.

Спеціаліст у кримінальному процесі є суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності, володіє деякою процесуальною правосуб'єктністю, виконує на базі своїх професійних знань офіційну функцію допомоги й сприяння слідчому (суду) під його керівництвом і контролем. Тому думка авторів, які розглядають спеціаліста з погляду його допоміжного значення в діяльності суб'єкта розслідування, є цілком доречною¹.

Він сприяє слідчому (суду) у виявленні, закріпленні та вилученні доказів; звертає увагу на обставини, що мають значення для справи, дає пояснення по спеціальних питаннях, що виникають в ході проведення процесуальних дій; бере участь з дозволу суду в збиранні матеріалів, необхідних для проведення експертизи; допомагає оформляти процесуальні документи; робить заяви щодо виявлених доказів; знайомиться з про-

¹ Див. наприклад: *Мельникова Э.Б.* Участие специалистов в следственных действиях. - М., "Юрид. лит.", 1964. - 87 с.; *Романюк Б.В.* Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: Монографія. - К., 2002. - С. 76.

токолом процесуальної дії, в якій брав участь, і має можливість (право) підписувати цей документ.

Аналіз літератури та чинного законодавства, дозволяє сформувати модель діяльності спеціаліста, яка складається з наступних функцій:

1) надання допомоги слідчому в ухваленні організаційних рішень при підготовці, плануванні та проведенні слідчих дій (про можливість його проведення, при визначенні обов'язкових умов й кола учасників, прогнозування результатів тощо) – організаційно-тактична функція;

2) сприяння слідчому в пошуку, огляді, описі або закріпленні в інший спосіб, у вилученні доказів, відбір об'єктів та отримання зразків для подальших експертних досліджень – пошуково-дослідницька функція;

3) надання допомоги слідчому в реконструкції умов та обстановки місця події, відтворенні її обставин, складанні протоколу, схем, малюнків, креслень, використання з цієї метою НТЗ – допоміжно-технічна функція;

4) пояснення з приводу виконуваних дій, роз'яснення слідчому, суду та іншим учасникам судочинства спеціальної термінології, суті тих чи інших явищ, питань, що мають спеціальний характер та відносяться до сфери професійної компетенції спеціаліста, роз'яснення призначення використовуваних технічних засобів, сприяння слідчому у формулюванні запитань експерту – довідково-консультативна функція¹.

Разом із зазначеними процесуальними формами використання спеціальних знань в розкритті та розслідуванні злочинів фактично застосовуються й інші форми, які поки що не отримали належного правового статусу, зокрема: перевірочні дослідження, котрі проводяться у стадії порушення кримінальної

¹ Див. наприклад: *Сметков В.А.* Основы деятельности специалиста экспертно-криминалистических подразделений органов внутренних дел: Учебное пособие. – М., 2001. – 72 с.; *Полещук О.В., Саксин С.В., Яровенко В.В.* Теория и практика применения специальных знаний в современном уголовном судопроизводстве. – М.: "Юрлитинформ", 2007. – С. 32-33.

справи та за криміналістичними обліками; використання спеціальних знань спеціаліста за "старими" нерозкритими справами минулих років та ін.

Принципове вирішення даної проблеми бачиться авторам через розробку розробка нової ефективної нормативної моделі на законодавчому та відомчому нормативно-правовому рівнях, спрямованої на заявлену мету: "економію процесуальних засобів", зменшення термінів і обсягів "документування" розслідування відповідно до зазначених вище основних тенденцій оптимізації діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю (детальніше див. розділ 3).

1.2. Криміналістичні знання та їх трансформація в діяльність суб'єктів спеціальних знань

Негативні фактори, котрі ускладнюють розслідування злочинів, актуалізують пошук дієвих заходів боротьби з ними, одним з яких є розширення та зміцнення доказової бази за рахунок матеріально фіксованої інформації, зосередженої у матеріальних "слідах-відображеннях", які визначають специфіку пізнання обставин минулої події, відображеної в матеріальному середовищі та використання досягнень науки, техніки, можливостей спеціальних знань та існуючих інформаційно-пошукових систем. По більшості кримінальних справ, зокрема квартирних крадіжках, органам досудового слідства у взаємодії з експертно-криміналістичними підрозділами в тому чи іншому вигляді стикаються з проблемою збирання доказів за допомогою науково-технічних засобів та методів.

Однією з основних причин неефективності діяльності даних підрозділів у боротьбі зі злочинами є відсутність налагодженої та чітко організованої системи комплексного застосування спеціальних криміналістичних знань.

Аналіз слідчої та експертної практики за останні п'ять років у справах про квартирні крадіжки (вивчено понад 1200 справ даної категорії, 117 відмовних матеріалів, 576 різних експертних висновків, пов'язаних з дослідженням обставин квартирних крадіжок, опитано 420 слідчих, 195 співробітників оперативно-розшукових та експертних підрозділів) свідчить о позитивну тенденцію вдосконалення та ускладнення науково-технічних засобів та методів. Для більш оптимального використання спеціальних криміналістичних знань відповідно необхідно вдосконалення організаційно-правових та методичних форм їх застосування.

Практична реалізація застосування спеціальних криміналістичних знань у кримінальному судочинстві пов'язана з науково-методичним, організаційним та правовим регулюванням діяльності їх суб'єктів, а стосовно завдань криміналістики охоплюється поняттям техніко-криміналістичного забезпечення розслідування та попередження злочинів, яке забезпечує головним чином система підрозділів експертної служби МВС України.

На думку В.О. Волинського, техніко-криміналістичне забезпечення - це організаційно-функціональна система, спрямована на створення умов постійної готовності служб та підрозділів органів внутрішніх справ до швидкого й ефективного вирішення техніко-криміналістичних завдань і на практичну реалізацію даних умов з метою отримання, накопичення, обробки криміналістично значущої інформації та її використання в кожному випадку розкриття та розслідування злочинів¹.

Заявлена авторами мета оптимізації застосування спеціальних криміналістичних знань у кримінальному судочинстві зумовлює необхідність розробки принципово нового підходу

¹ Див.: *Волинский В.А. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений: Пособие.* - М.: ВНИИ МВД РФ, 1994. - С. 12.

до процесу техніко-криміналістичного забезпечення розслідування та попередження злочинів.

В наукознавстві зазначається, що оптимізація – це явище, яке можна характеризувати за допомогою поняття діяльності (теоретичної та практичної). У зв'язку з цим доречно поняття "діяльності" підвести до поняття цілеспрямованого процесу¹.

Діяльнісні концепції наголошують, що закономірності розвитку діяльності мають внутрішню єдність, котра відображає єдність гносеологічного і праксіологічного аспектів². Значення діяльнісного підходу полягає в тому, що він дає змогу процесуалізації й представлення соціальної інституції та людини як системи дій у вигляді конкретних вимог до організації діяльності в конкретних ситуативних контекстах.

Термін "організація" походить від французького "organisation" – повідомляю чіткий вид. Організація як наукова категорія означає "внутрішню впорядкованість, погодженість, взаємодію більш менш диференційованих та автономних частин цілого, зумовлені його будовою. Організація – це сукупність процесів чи дій, котрі ведуть до утворення та вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого"³.

Предметом праксеології є загальні закономірності людської діяльності, які обумовлюють її ефективність.

Поняття "діяльність", на думку В.О. Лекторського, відіграє особливу роль в пізнанні систем, зумовлена тим, що охоплює процеси системи, а також дає змогу відобразити їх динаміку⁴.

Кожне наукове поняття при вивченні об'єктів утворює відповідну теоретичну перспективу. Завдяки утворюваній те-

¹ Див.: Методологические проблемы оптимизации в науке / В.Т.Воронин, О.С. Разумовский, Н.Н. Семёнова и др. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1991. – С. 65.

² Див.: Громыко Ю.В. Деятельностный подход: новые линии исследований // Вопросы философии. – 2001. – № 2. – С. 116-123.

³ Див.: Советский энциклопедический словарь. – М., 1979. – С. 946.

⁴ Див.: Лекторский В.А. Деятельностный подход: смерть или возрождение? // Вопросы философии. – 2001. – № 2. – С. 56.

оретичній перспективі поняття "діяльність" з'являється можливість побудови динамічної моделі системи, зокрема моделі, орієнтованої на оптимальне застосування системи спеціальних криміналістичних знань у кримінальному судочинстві.

Структура, кількісний та якісний склад системи діяльності багато в чому залежить від цілей діяльності, формування яких входить до організації.

Таким чином, змістовне навантаження терміну "організація", охоплює, перш за все, процес створення структури системи та якісного її вдосконалення. Створена структура – мета та результат організації. Як процес організація полягає в цілеспрямованому впорядкуванні суб'єкту та об'єкту впливу, формулювання чи з'ясування мети діяльності, в створенні оптимальних умов для здійснення діяльності.

З метою створення моделі оптимізації застосування спеціальних криміналістичних знань в розслідуванні квартирних крадіжок завданням даного підрозділу є, по-перше, диференціація та конкретизація елементів системи, по-друге, чітке усвідомлення кола знань, котрі повинні скласти цю систему, конкретизувати яке може аналіз трансформації криміналістичних знань у діяльність суб'єктів спеціальних знань, визначення об'єкта та предмета сучасної криміналістики і судової експертології.

Криміналістика, як прикладна наука, пов'язана з відповідною галуззю соціальної практики, для оптимізації якої вона розвивається, тобто з криміналістичною практикою (діяльністю).

Створення концепції об'єкту та предмету криміналістики як науки триває. Однією з перших є емпірична прагматична концепція предмета, відповідно до з якої криміналістика визначається як наука про прийоми й способи розкриття, розслідування та попередження злочинів. Як бачимо, предмет криміналістики ще не набув чіткого відокремлення від предмету інших суміжних наук, що обслуговують розкриття, розслідування і попередження злочинів.

Перегляду предмету криміналістики спонукала поява нової наукової парадигми, яка супроводжувалася посиленням уваги криміналістів до проблем методології, логіки, філософії. Підставами принципового перегляду визначення предмету криміналістики, що виражає прийняту наукову парадигму слугувало те, що воно, по-перше, було неповним, не відображало низки сторін криміналістики, нових об'єктів дослідження, нових завдань науки. По-друге, з причини його не відповідності сучасним уявленням про предмет окремої науки як форми відображення людиною об'єктивної дійсності, як галузі знання¹.

Значного розвитку набуло криміналістичне вчення про сліди, адже поняття сліду, за слушним твердженням Р.С. Белкіна, є своєрідним криміналістичним модулем, який знаходиться у фундаменті побудови криміналістики.

Оцінка матеріально фіксованих слідів-відображень, як відображення зовнішнього рельєфу відображуваного об'єкту втратила свій універсальний характер, у процесі відображення на сучасному етапі розрізняється не тільки відображуваний та відображуючий об'єкти, механізм взаємодії, а й засоби відображення, іманентні якості: а) генетично всі сліди, що є відображенням конкретної події злочину, мають єдине джерело і тому виступають як система; б) генетична єдність передбачає й обумовлює їх інформаційну єдність, а це означає, що кожний слід містить свою порцію інформації про подію, система слідів (комплекс) – всю наявну інформацію про відображуючий об'єкт – злочин; в) слід – результат відображення. Відображення отримали інформаційну інтерпретацію, сформувався система засобів, методів та форм вилучення, обробки, зберігання і використання інформації, що зберігається в відображенні².

¹ Див. наприклад: *Белкин Р.С.* Курс криминалистики: Учеб. пособие для вузов. – 3-е изд., дополненное. – М., 2001; *Коновалов С.И.* Теоретико-методологические проблемы криминалистики: Монография. – Ростов н/Д: РЮИ МВД России, 2001.

² Див.: *Белкин Р.С.* Вказ. работа. – С. 103.

Злочин – динамічна, зумовлена активністю злочинця система. Діяльнісний, активний характер цієї системи проявляється в її функціях як інтегративному результаті утворення та взаємодії її компонентів. Тому при дослідженні злочину інтерес представляють різні види та форми зв'язку: генетичні, або зв'язки між причиною та наслідком; функціональні, тобто зв'язки між взаємозалежними процесами, що дозволяють робити висновки про час настання подій, сили впливу; субстанційні – зв'язки між якостями речі та самою річчю як цілим, на основі якої за відомою якістю роблять висновок про саму річ¹.

Розроблене в працях О.О. Ейсмана, І.М. Лузгіна, В.Я. Колдіна, М.Я. Сегай, Г.В. Прохорова-Лукіна, Д.А. Турчина криміналістичне вчення про зв'язки взаємодії слугувало появі нової експертної парадигми експертного пізнання обставин минулої події, відображеної в матеріальному середовищі. В криміналістичній науці і практиці сформувалася ідеологія, яка розглядає будь-яке речове утворення не ізольовано, а в загальній структурі матеріальної обстановки події, що досліджується. При цьому речове середовище події розглядається як цілісний матеріальний об'єкт у всьому різноманітті його системних, функціональних та інших якостей, зв'язків та відносин. Такий підхід відкрив якісно нові можливості комплексних досліджень, підсумовування інформації, отриманої з різних джерел, подолання дефіциту ідентифікаційної та доказової інформації².

¹ Див.: Парнюк М.А. Связь и обособленность / М.А. Парнюк, А.С. Кирилюк, В.В. Кизима. – Киев: Наукова думка, 1988. – 296 с.; Эйсман А.А. Заключение эксперта (Структура и научное обоснование). – М., "Юрид. лит.", 1967. – 152 с.

² Див. наприклад: Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования. – М., "Юрид. лит.", 1973. – 216 с.; Прохоров-Лукин Г.В. Информационная сущность механизма взаимодействия как объекта криминалистических исследований // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1991. – Вып. 43. – С. 3-8; Сегай М.Я., Стринжа В.К. Судебная экспертиза материальных следовотображений (проблемы методологии). – К.: "Ин Юре", 1997. – 174 с.; Турчин Д.А. Теоретические основы учения о следах в криминалистике. – Владивосток, 1983. – 187 с.

Подальший розвиток теоретичних та методологічних засад криміналістики являла собою теоретико-доказова концепція її предмету.

У 1967 р. Р.С. Белкін та Ю.І. Краснобаєв, спираючись на положення наукознавства, а також ідеї Б.М. Шавера*, дійшли до висновку про те, що предмет криміналістики складають закономірності виникнення, виявлення, дослідження, оцінки та використання судових доказів і засновані на пізнанні таких закономірностей засоби й методи судового дослідження та попередження злочинів¹.

З причини відсутності в цьому визначенні вказівок на засоби і методи судового дослідження, як на елемент предмету криміналістики, з'явилося нове визначення предмету криміналістики, сформульоване Р.С. Белкіним, відповідно до якого криміналістика розумілася як наука про закономірності механізму злочину, виникнення інформації про злочин і його учасників, збирання, дослідження, оцінки та використання доказів і заснованих на пізнанні цих закономірностей спеціальних засобах й методах судового дослідження та запобігання злочинам².

Предмет криміналістики традиційно розглядався в двох аспектах: а) закономірності злочинної діяльності (механізму злочину та механізму слідоутворення); б) закономірності діяльності з розкриття, розслідування та попередження злочинів у криміналістичному аспекті (збирання, дослідження, оцінки та використання доказів).

* Стаття Б.М. Шавера, опублікована в 1938 році - перша в криміналістичній літературі робота теоретичного характеру про предмет криміналістики, хоча й до цього з даного питання достатньо конкретно висловлювалися Г.Ю. Манс та І.М. Якимов. Б.М. Шавер стверджував, що предмет криміналістики представляє собою певні закономірності або певні відношення, розрізняючи в розслідуванні правові та неправові відносини, відносячи останні до предмету криміналістики.

¹ Див.: Белкин Р.С., Краснобаев Ю.И. О предмете советской криминалистики // Правоведение. - 1967. - № 4. - С. 90-94.

² Див.: Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник для вузов / Под ред. Р.С. Белкина. - М.: НОРМА, 2001. - С. 42.

Аналізуючи сучасний стан теоретичних засад криміналістики доречно вказати кілька важливих проблем їх пізнання.

Насамперед, критикуючи авторське визначення предмета криміналістики Р.С. Белкіна, В.Я. Колдін, звернув увагу на відсутність у останньому самого об'єкта криміналістики – поняття криміналістичної діяльності, адже основним інструментом оптимізації будь-якої діяльності в сучасній науці є системно-діяльнісний підхід як екстраполовання ідей системно-структурного підходу на категорію діяльності¹. "Без виділення криміналістичної діяльності як об'єкта криміналістики, – вважає В.Я. Колдін, – та аналізу її структури, без праксіологічного аналізу криміналістичної діяльності, взагалі не існує можливості виробити будь-які методи та засоби, які оптимізують цю діяльність"².

Отже, сформульоване Р.С. Белкіним визначення предмету криміналістики викликало нову дискусію в юридичній літературі, появу праксіологічної та інформаційно-пізнавальної концепцій.

Праксіологічний підхід до визначення предмету та об'єкту криміналістики був запропонований Р.Г. Домбровським та отримав розвиток у працях О.О. Ексархопула, В.Я. Колдіна, В.Є. Корноухова, В.О. Образцова, котрі розглядають слідчу (криміналістичну) діяльність, як об'єкт науки криміналістики, а наукове (методологічне) забезпечення цієї діяльності – як зміст предмету цієї науки³.

¹ Див.: Колдін В.Я., Крестовников О.А. Предмет криминалистики // Криминалистика: информационные технологии процессуального доказывания. Учебник для вузов / Под ред. В.Я. Колдина. – М.: Зерцало-М, 2007. – С. 35.

² Див.: Колдін В.Я. Криминалистика: теоретическая наука или прикладная методология? // Вестник Моск. Ун-та. Серия 11, Право. – 2000. – № 4. – С. 15.

³ Див. наприклад: Клименко Н.И., Домбровский Р.Г. Криминалистические знания: природа и содержание // Криминалистика и судебная экспертиза – К., 1995. – Вып. 47. – С. 3-10; Криминалистика: информационные технологии доказывания. Учебник для вузов / Под редакцией В.Я. Колдина. – М.: Зерцало-М, 2007. – С. 30-41; Курс криминалистики. Общая часть / Отв. ред. В.Е. Корноухов. – М.: Юрист, 2000. – С. 30-31; Эксархопуло А.А. Предмет и система криминалистики: Проблемы развития на рубеже XX – XXI веков. – СПб., 2004. – 112 с.

Дані зміни слушно виразив В.К. Гавло та його співавтори: "Криміналістика виходить за межі гносеологічних дуальних схем (суб'єкт - об'єкт - взаємодія - відображення). Частішають спроби онтологізації науки в процесі розвитку діяльнісних підходів"¹.

Дійсно, Р.С. Белкін виключав "криміналістичну діяльність" (термін Р.Г. Домбровського²) з числа об'єктів криміналістичного аналізу: "Нема, й не може бути ніякої "криміналістичної діяльності" в процесі розслідування, окрім діяльності процесуальної, оперативно-розшукової", а в одній з останніх своїх робіт взагалі поставив під сумнів питання про юридичну природу криміналістики³.

Це призвело до виникнення проблемної ситуації, пов'язаної з абстрагуванням у понятійний апарат криміналістики результатів пізнання закономірностей діяльності з розкриття та розслідування злочинів, тобто відсутності єдиного терміну, що узагальнював би криміналістичний зміст даної діяльності. Поряд з цим, допускається її позначення як інформаційно-пізнавальної, пошуково-пізнавальної, слідчої діяльності.

З нашого погляду, цю думку Р.С. Белкіна можливо було б точніше висловити шляхом протилежного твердження: суворо кажучи й "криміналістичну діяльність" ми можемо з повною підставою підвести під поняття "діяльності". Але для цього потрібно при аналізі слідчої, судово-експертної, обліково-реєстраційної тощо, чітко розрізнити в кожній пі-

¹ Див.: Гавло В.К., Ключко В.Е., Ким Д.В. Методологические аспекты криминалистики на современном этапе её развития // Вестник криминалистики. - 2003. - № 2 (14). - С. 4-12.

² Див.: Домбровский Р.Г. Предмет криминалистики: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. - Л., 1974. - С. 10-12.

³ Див.: Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. - М.: НОРМА-ИНФРА*М, 2001. - С. 237.

знавальної ситуації два аспекти діяльності, як процесу функціонування системи: аспекту актуалізації механізмів діяльності та аспекту розгляду "власно діяльності", що виражає різні ділянки та форми застосування зусиль слідчого (експерта). У зв'язку з цим, говорячи, наприклад про "криміналістичну діяльність", ми повинні розуміти не яку-небудь особливу сферу слідчої (судово-експертної, обліково-реєстраційної) діяльності, а актуалізацію одного з найважливіших регулятивних механізмів її оптимізації, переведення відповідних методологічних надбань з потенційного стану понять та категорій в процесуальне становище, в процесі якого надається спрямованість дій та здійснюється контроль за ними.

Для підсилення цієї тези зважимо на те, що останнім часом вийшла значна кількість наукової продукції (статей, монографічних досліджень, підручників з криміналістики, зі спеціальними розділами), яка містить поняття "криміналістичної діяльності" та присвячена дослідженню проблем криміналістичної діяльності, класифікації видів криміналістичної діяльності, теорії криміналістичного забезпечення процесу доказування, системного підходу та аналізу¹.

Це статті та дисертації Р.Г. Домбровського, С.І. Коновалова та Д.І. Сулейманова, монографії Т.С. Волчепької "Криміналістична ситуація" (1997), В.В. Крилова "Розслідування злочинів в сфері інформації" (1998), В.О. Образцова "Моделі засобів та технологій розкриття злочинів" (2004) та "Криміналістика: па-

¹ Див. наприклад: *Головин А.Ю.* Криминалистическая систематика: Монография / под общ. ред. д.ю.н. проф. Н.П. Яблокова. - М.: ЛексЭст, 2002. - 335 с.; *Калдин В.Я., Крестовников О.А.* Состояние и перспективы системных исследований в криминалистике // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. - 2006. - № 6. - С. 18-36; *Лукашевич В.Г.* Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования: Монография. - К., 1993. - 194 с.

рні категорії" (2007), підручники за редакцією В.Я. Колдіна, М.П. Яблокова та ін¹.

Зокрема, В.О. Образцов з цього приводу зазначив: "Криміналістична діяльність розглядається нами як діяльність усередині іншої юридичної та здійснюваної за ініціативою її суб'єктів експертної діяльності, у співвідношенні з ними як вид та рід, як частина (елемент) та ціле"².

Таким чином, криміналістична практична діяльність, як інформаційно-пізнавальна діяльність уповноважених законом осіб по встановленню доказових фактів в конкретних оперативно-розшукових, слідчих і експертних ситуаціях, залежно від специфіки завдань, що стоять перед нею в боротьбі зі злочинністю, включає декілька видів: діяльність з розкриття та розслідування злочинів; судово-експертну та ін. Всі види діяльності повністю, або частково є об'єктами криміналістичного вивчення, тому основні ідеї праксеології мають для неї методологічне значення.

При цьому структура прикладних криміналістичних знань включає їх характеристику та цілі використання, вказів-

¹ Див. наприклад: *Волчецкая Т.С.* Криминалистическая ситуалогия: Монография / Под ред. проф. Н.П. Яблокова. – Калининград, 1997. – 248 с.; *Криминалистика: информационные технологии доказывания. Учебник для вузов* / Под ред. В.Я. Колдина. – М., 2007. – 752 с.; *Криминалистика: Учебник для вузов* / А.Ф. Волинский, Т.В. Аверьянова, И.Л. Александрова и др.; Под ред. проф. А.Ф. Волинского. – М., 1999. – 615 с.; *Крылов В.В.* Расследование преступлений в сфере информации. – М.: "Городец", 1998. – 264 с.; *Кузьмичов В.С.* Криминалистика: Навч. посіб. / За заг. ред. В.Г. Гончаренка та Є.М. Моїсєєва / В.С. Кузьмичов, Г.І. Прокопенко. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 368 с.; *Образцов В.А.* Модели средств и технологий раскрытия преступлений: Курс лекций. – М., 2004. – 400 с.; *Можалева И.П., Степанов В.В.* Организационные основы деятельности следователя по раскрытию, расследованию и предупреждению преступлений. – М.: "Юрлитинформ", 2007. – С. 20-23; *Сулейманов Д.И.* Концептуальные основы использования информации при раскрытии преступлений: автореф. дис. на соискание науч. степени докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза / Д.И. Сулейманов. – К., 1997. – 43 с.

² *Образцов В.А.* Криминалистика: парные категории. – М., 2007. – С. 60-61.

ки на типові ситуації, орієнтовний розрахунок сил, засобів та часу, характеристику типових помилок, заходи з мінімізації тактичного ризику та очікуваний ефект застосування.

Чітке розмежування вказаних аспектів розгляду феномену криміналістичної діяльності уявляється нам фундаментально важливим для вірної постановки та вирішення низки проблем, зокрема оптимізації комплексного застосування спеціальних криміналістичних знань в судово-експертній, обліково-аналітичній та інших різних видах діяльності. До цього слід додати й те, що зміст поняття "наука" не може бути редуковано до системи знань, проте наука - не лише пізнання, вона являє собою єдність живої пізнавальної діяльності (пізнання) та накопиченої пізнавальної діяльності (знання). Наука постає як соціальне організоване створення знань певного роду. Тому аналіз наукової праці в єдності її живої та предметної форм - це аналіз самої сутності науки. Дослідження соціальних механізмів інтеграції та диференціації науки, розкриває одну з меж сутності науки як соціального явища¹.

Криміналістична техніка - комплексне поняття. Як розділ науки криміналістики - це система наукових положень про технічні засоби, прийоми, методики та рекомендації, котрі використовуються для пізнання закономірностей утворення та існування слідів злочинної події, виявлення, закріплення, вилучення, зберігання та дослідження слідів злочину, для перетворення криміналістично значущої інформації в "об'єктивні" докази, тобто для формування доказової бази по кримінальній справі. З іншого боку - це й система тих самих науково-технічних засобів, що використовуються в слідчій, оперативно-розшуковій, судово-експертній, судовій діяльності. Ці обидва боки розуміння криміналістичної техніки знаходяться в діалектичній єдності та обумовлюють один іншого.

¹ Див.: Носов В.В., Семенов Е.В. Кооперация научного труда - социальный механизм интеграции науки // Взаимодействие наук как фактор их развития. - Новосибирск. - 1988. - С. 33.

За допомогою криміналістичної техніки при розслідуванні та попередженні злочинів вирішуються три основні групи завдань:

- виявлення, фіксація, вилучення та попереднє дослідження слідів злочину ("польова" криміналістика);
- експертне дослідження слідів злочину та інших речових доказів;
- накопичення, обробка та використання криміналістичної інформації (моніторинг), яка знаходиться в слідах злочину (ведення криміналістичних обліків)¹.

Інше явище, притаманне будь-якій науці, – диференціація, що передбачає випадки "переростання" окремих галузей наукової системи тісних меж складеної підсистеми чи зародження нового напрямку в науці, яке їй необхідне та потребує свого місця в системі суміжних наук.

К 50-м рокам ХХ століття криміналістична експертиза сформувалася як вид практичної діяльності системи установ, професійна підготовка кадрів у яких базувалася на методичних принципах та технічних можливостях науки криміналістики.

Становлення та розвиток криміналістичної експертизи – складні процеси, для яких притаманні поглиблення і розширення кола досліджень із одночасним розмежуванням з суміжними видами не криміналістичних досліджень. Тому, потреба в глибокій науковій спільності всіх видів експертиз зумовила необхідність створення загальної теорії, яка б вивчала закономірності виникнення відповідних видів інформації та шляхи її використання з подальшою трансформацією у самостійну правову дисципліну.

¹ Див. наприклад: *Россинская Е.Р.* Общие положения криминалистической техники // *Криминалистическая техника. Учебник.* – М.: "Юрлитинформ", 2002. – С. 11; *Юнацький О.В.* Криміналістична техніка, її значення і місце в системі техніко-криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів // *Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України.* –1998. – № 2 (4). – С. 154.

Першим таку ідею* висловив О.Р. Шляхов (1959 р.) заявивши: "Теорія і практика криміналістичної експертизи досягла тепер такого рівня, що її можна розглядати як самостійні науки, котра має, як й інші види судової експертизи, свій предмет, метод і систему"¹.

На адресу цієї ініціативи було висловлено низку критичних зауважень із боку С.П. Мітричева, Б.М. Комаринця, М.О. Селіванова та А.І. Вінберга. Зокрема, С.П. Мітричев в зв'язку з цим писав: "Відрив криміналістичної експертизи від криміналістики може призвести до ослаблення її зв'язку з практикою і зниження рівня наукової роботи"².

Проте, в 1961 р. сам А.І. Вінберг, спочатку запропонував ідею про розробку на базі теорії криміналістичної експертизи загального вчення про судову експертизу, а в 1973 р., вже спільно з Н.Т. Малаховською, обґрунтував необхідність утворення судової експертології – науки про закони і методологію формування й розвитку судових експертиз, закономірності дослідження об'єктів, здійснюваних на основі спеціальних знань, які трансформуються в систему наукових принципів, методів, засобів та методик вирішення завдань судових експертиз. У 1976р. А.І. Вінберг відзначив доцільність включення у визначення предмету науки, в тому числі криміналістики, вказівки на закономірності об'єктивної дійсності, що вивчаються нею³.

* Стверджуючи це, ми, звичайно усвідомлюємо й диференціальний процес трансформації з криміналістики в самостійну правову наукову дисципліну й судової психології, поштовхом якого стала публікація у 1961 році статті Ю.В. Івашкіна "Криміналістика і психологія" та вихід у 1967 році роботи О.Р. Ратінова "Судова психологія для слідчих".

¹ Див.: Шляхов А.Р. Предмет, метод и система советской науки криминалистической экспертизы // Вопросы криминалистики и судебной экспертизы. – Алма-Ата, 1959. – С. 12-16.

² Див.: Мітричев С. Криміналістика і криміналістическа експертиза // Соц. Законность. – 1966. – № 5. – С. 14.

³ Див.: Вінберг А.И., Малаховская Н.Т. Судебная экспертология - новая отрасль науки // Соц. законность. - 1973. - № 11. - С. 48-51; Вінберг А.И., Малаховская Н.Т. О закономірности научных основ судебных экспертиз // Соц. законность. - 1976. - № 1. - С. 62-64.

Подальший етап розвитку нової науки був ознаменований публікацією монографії А.І. Вінберга та Н.Т. Малаховської "Судова експертологія (загальнотеоретичні і методологічні проблеми судових експертиз)", які визначили її, як галузь юридичної науки, що має "інтегральний характер" стосовно спеціальних судово-експертних наук¹. Багато авторів робіт з теорії криміналістики і судової експертизи віднесли до виділення судової експертології негативно. Така думка ґрунтувалася на тому, що диференціація базових засад науки в цьому напрямі не буде сприяти тісному взаємозв'язку між експертною та криміналістичною технікою, на засадах союзу між якими розвивалася криміналістика. Цю проблему остаточно не вирішено й дотепер, хоча за класифікацією наук ВАК судову експертизу визначено як самостійну наукову спеціальність 12.00.09.

Остаточне розділення криміналістики та судової експертології зажадало визначення об'єкту і предмету останньої.

З цією метою Т.В. Авер'янова використала прагматичний підхід, визначивши загальну теорію судової експертизи, як систему світоглядних та прагматичних принципів, теорії та її об'єкту – експертної діяльності, окремих теоретичних побудов у цій області наукового знання, методів розвитку теорії й проведення експертних досліджень, процесів, відносин². При цьому під об'єктом загальної теорії судової експертизи вона розуміє саму експертну діяльність у всій різноманітності її різних аспектів, що розглядаються в якості деякої єдиної системи. Проте, авторка визначення не роз'яснила, що вона розуміє під "всією різноманітністю різних аспектів" такої діяльності. Прихильником подібного підходу є Ф.М. Джавадов, який

¹ Див.: *Винберг А.И., Малаховская Н.Т. Судебная экспертология (общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз). Учебное пособие / отв. ред. Б.А. Викторов. – Волгоград, 1979. – С. 8, 26.*

² Див.: *Аверьянова Т.В. Судебная экспертиза: Курс общей теории. – М.: Норма, 2006. – С. 43.*

також вважає, що об'єктом судової експертології є лише сама судово-експертна практика¹.

Деяко іншої думки дотримується співавтор "Концептуальних основ загальної теорії судової експертизи" І.А. Алієв, який включив у предмет науки про судову експертизу широке коло процесуальних та організаційних засад, тим самим інакше трактуючи судово-експертну діяльність у якості об'єкту науки².

М.Я. Сегай наголошує на необхідності однозначного розуміння дефініції "судово-експертна діяльність", її структури та функцій з метою розкриття в адекватних наукових поняттях предмет, структуру, функції та систему судової експертології, об'єктом дослідження якої є судово-експертна діяльність³.

Зміст трансформації спеціальних криміналістичних знань у судово-експертну діяльність розкрито в статті М.Я. Сегая "Судова експертологія – наука про судово-експертну діяльність", який наголошує, що предметом судової експертології охоплюються методологічні, правові, науково-організаційні основи експертної теорії і практики⁴. Таким чином, судово-експертна діяльність, як "об'єктивована" реальність правового, організаційного та науково-методичного забезпечення експертної практики, котра об'єднує одночасно функції інструменту правосуддя і професійної корпоративної діяльності, визначає відповідні функції й структуру її наукового пізнання.

Поряд з цим варто зауважити, що розмежування природи сигналу та знаку про якості взаємодіючих під час підготовки,

¹ Див.: Джавадов Ф.М. Экспертная деятельность и развитие науки о судебной экспертизе. – Баку: Элм, 1998. – С. 26.

² Див.: Алиев И.А., Аверьянова Т.В. Концептуальные основы общей теории судебной экспертизы; под ред. проф. Р.С. Белкина. – Баку: Гянджик, 1992. – С. 47.

³ Див.: Сегай М. Судова експертологія – наука про судово-експертну діяльність // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2 (33) – № 3 (34). – С. 743.

⁴ Див.: Сегай М. Вказ. робота.

вчинення та приховання злочину об'єктів, зумовили появу міждисциплінарних експертних вчень ("судова субстратологія", "судова психоніміка", "судова документалістика"), поставило перед судовою експертологією завдання -показати систему взаємодії цих "онтологічних блоків", які утворюють наукову основу судово-експертної систематики.

Зазначене є підставою для твердження про трансформацію криміналістичних знань від загально-професійного (слідчого) рівня до спеціалізованого рівня (судового експерта). Тобто, спеціальні криміналістичні знання в галузі криміналістичної техніки трансформувалися в спеціальні знання по проведенню судових експертиз.

Проте, застосування спеціальних криміналістичних знань не обмежується судово-експертною діяльністю.

В процесі проведення низки слідчих дій слідчий нерідко відчуває суттєві складнощі при виявленні невидимих чи слабо видимих слідів, використанні методів фіксації, пов'язаних із застосуванням складних техніко-криміналістичних засобів. Тому залучення до проведення слідчої дії спеціаліста, насамперед, із використання "прикладної" криміналістичної техніки зумовило, введення у кримінальне судочинство відокремленого від слідчого процесуального суб'єкта - "спеціаліста".

Сучасні досягнення науки і техніки зумовлюють закономірне вдосконалення криміналістичної техніки, як розділу криміналістичної науки, та її головного інструментарію - НТЗ, як швидко зростаючого за обсягом й складністю процесу їхнього застосування при проведенні слідчих дій.

Виявлення, фіксація та вилучення слідів на місці події, застосування криміналістичної техніки при проведенні інших слідчих дій, підготовка матеріалів для проведення експертного дослідження складає самостійний, відносно складний і досить об'ємний, такий, що вимагає криміналістичних знань високого рівня спеціалізації, вид криміналістичної діяльності.

Це пояснюється низкою причин.

Перш за все, використання спеціальних знань дозволяє оптимізувати завдання дослідження, виділивши масив взаємодій особи з системами різних рівнів на основі логічних системних секторів взаємодії, з подальшим вивченням систем, що їх складають. Як відзначає Т.В. Варфоломєєва, методи отримання похідних речових доказів вимагають кваліфікованого застосування, що проблематично здійснити слідчому самостійно, основне завдання якого організувати слідство, зібрати та оцінити докази¹.

Потреба у допомозі спеціалістів зумовлена також необхідністю економії часу, коли застосування техніко-криміналістичних засобів та прийомів при роботі зі слідами та іншими речовими доказами відволікає слідчого від виконання інших обов'язків. Принцип "самообслуговування" не є економічно вигідним, а тому організаційно раціональне та економічно рентабельне застосування науково-технічних засобів слідчими можливо лише за умови відмови від даного принципу, про що постійно йдеться на сторінках криміналістичної літератури².

Окрім цього, оптимальне техніко-криміналістичне забезпечення проведення експертних досліджень, підготовка об'єктів для перевірки за криміналістичними обліками, також вимагає кваліфікованого знання їх методик, суворого дотримання правил підготовки початкових матеріалів.

Тому слід погодитися з думкою Р.С. Белкіна, що криміналістична техніка як сукупність засобів та прийомів здійснення певної діяльності не може, існувати ізольовано від

¹ Див.: *Варфоломєєва Т.В.* Получение сведений о фактах с помощью производных вещественных доказательств // Криминалистика и судебная экспертиза. - К., 1982. - Вып. 25. - С. 57, 61.

² Див. наприклад: *Бишманов Б.М.* Эксперт и специалист в уголовном судопроизводстве. - М., 2003. - С. 34; *Викторов Б.А.* Наука на службе следствия // Наука и жизнь. - 1969. - № 6. - С. 63-65; *Понов В.И.* Осмотр места происшествия / Под ред. В.А. Хвана. - М.: Госюриздат, 1959. - 220 с.; *Снетков В.А.* Основы деятельности специалиста экспертно-криминалистических подразделений органов внутренних дел: Учебное пособие. - М., 2001. - С. 3.

цієї діяльності. І якщо така діяльність неоднорідна, якщо компетенція осіб, котрі займаються цією діяльністю, й межі застосування ними криміналістичної техніки неоднакові, техніка також не може не відчувати на собі впливу такої диференціації¹.

Зазначене свідчить про трансформацію спеціальних криміналістичних знань на новий рівень спеціалізації, виділення суб'єкта застосування криміналістичної техніки, що вимагає появи спеціальності "спеціаліст-криміналіст", відповідної оптимізації правових, методологічних, організаційних, науково-методичних засад діяльності спеціаліста-криміналіста. Втім, криміналістична техніка розвивається як єдиний процес активного застосування в криміналістиці всіх можливих сучасних даних науки і техніки в боротьбі зі злочинністю, отож теза А.І. Вінберга про те, що "питання криміналістичної техніки розробляються поза штучного розділення їх "для слідчих" та "для експертів"², залишається актуальною й тепер, тобто саме криміналістичну техніку слід вважати методологічною базою діяльності спеціаліста-криміналіста.

Крім цих напрямів, на думку В.К. Стринжі, сферу використання спеціальних криміналістичних знань складають питання ведення криміналістичних обліків та використання їх даних в роботі правоохоронних органів³.

Сьогодні обліково-аналітична діяльність – це якісно новий за формою та змістом вид криміналістичної діяльності, котрий виник на стику криміналістичної техніки і оперативно-роз-

¹ Див.: *Белкин Р.С.* Ленинская теория отражения и методологические проблемы советской криминалистики. – М.: НИ и РИО ВШ МВД СССР, 1970. – С. 68.

² Див.: *Винберг А.И.* К вопросу об основах криминалистической техники как разделе науки советской криминалистики // Правоведение. – 1967. – № 1. – С. 92.

³ Див.: *Стринжа В.К., Надгорний Г.М., Сегий М.Я.* Процесуальні питання використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві (до розробки нового КПК України) // Вісник Академії правових наук України. – 1994. – № 2. – С. 153-154.

шукової діяльності¹, система, елементами якої є різні види обліків, функціонування яких у МВС України забезпечують підрозділи департаменту інформаційних технологій та експертної служби. Тому оптимізація застосування спеціальних криміналістичних знань потребує диференціації та спеціалізації даної їх форми, котра, до речі, ще не отримала належної правової, науково-методичної та організаційної підтримки.

Таким чином, аналіз трансформації загальних криміналістичних знань в криміналістичну діяльність суб'єктів використання спеціальних знань, дає змогу зробити висновок про те, що оптимізація використання криміналістичної техніки в розслідуванні злочинів має відбуватися у таких видах криміналістичної діяльності: 1) судово-експертна діяльність; 2) діяльність спеціаліста-криміналіста; 3) обліково-аналітична діяльність (моніторинг) по кримінальних справах.

Саме криміналістична техніка є методологічною основою застосування спеціальних криміналістичних знань й розробки науково-технічних засобів, методів та методик їх використання у відповідних видах криміналістичної діяльності: а) участі спеціаліста-криміналіста в проведенні слідчих дій; б) судово-експертній; в) обліково-аналітичній. Результатом взаємодії зазначених видів діяльності є диференціація та формування науки судової експертології (загальної теорії судової експертизи), міждисциплінарного вчення про криміналістичні обліки та фактичне процесуальне розмежування суб'єктів спеціальних криміналістичних знань: експерта та спеціаліста.

Для досягнення поставленого завдання – оптимізації процесу техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, його елементи мають бути систематизовані в вигляді єдиної інтегративної моделі.

¹ Див.: *Вольнский В.А.* Криминалистическая техника: наука - техника - общество - человек. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. - 311 с.; *Карлов В.Я.* Использование криминалистической техники в расследовании преступлений: Научно-практическое пособие. - М., 2006. - С. 53.

1.3. Поняття, сутність та елементи інтегративної моделі застосування спеціальних криміналістичних знань у кримінальному судочинстві

Розглянуті у попередньому підрозділі тенденції розвитку методологічних засад криміналістики та судової експертології, системний підхід до розгляду слідів, слідоутворюючих та слідоприймаючих об'єктів, зумовили більш високий рівень пізнання причинно-наслідкових зв'язків між взаємодіючими об'єктами, що розглядаються в якості окремих елементів, об'єднаних подією конкретного злочину, комплексного дослідження. Тому комплексність має втілитися при розробці як методик не тільки судово-експертного дослідження, а й інших форм застосування спеціальних криміналістичних знань, відповідного правового, науково-методичного та організаційного забезпечення.

Одним з головних завдань техніко-криміналістичного забезпечення у вирішенні проблеми боротьби зі злочинністю є отримання своєчасно виявленої і піднятої до рівня можливості оцінки комплексної криміналістично значущої інформації, котра дає не тільки картину злочину, а й аналітичний матеріал про подію в цілому як базову основу для організації розкриття злочину; забезпечення об'єктивності отриманих даних – вихідного положення рішення та зняття багатьох проблем в ході проведення початкових та наступних слідчих дій.

Основу реалізації даних завдань складає проблема отримання, аналізу та формалізації вихідного інтегрованого висконасиченого операційного поля злочину, котре відображає інформаційну структуру змістовних елементів, що складають його, з локальними полями криміналістично значущої інформації діагностичного, ситуаційного та ідентифікаційного рівня, які знаходяться в основі комплексної конкретизації діяльності підрозділів по кожному зі злочинів.

Багаторічна практика діяльності експертної служби ОВС з техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів свідчить про застосування трьох видів спеціальних криміналістичних знань: 1) участь спеціаліста-криміналіста в проведенні слідчих дій; 2) обліково-аналітична діяльність по конкретних видах кримінальних справ; 3) проведення криміналістичних експертиз.

Однак, суттєвим недоліком багатьох існуючих наукових розробок проблем оптимізації техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів є ізольоване дослідження науково-методичних, організаційних та правових засад, відсутність відповідної цілісної концепції застосування спеціальних криміналістичних знань у кримінальному судочинстві, а також не вирішеність питань, які стосуються диференціації та змісту форм їх використання, що не відповідає сучасному рівню криміналістичної науки й вимогам слідчої, судової і експертної практики.

Таким чином, всі зазначені види застосування спеціальних криміналістичних знань поки що не створюють інтегровану взаємодіючу систему, скріплену єдиними методологічними, організаційними та правовими засадами. Цьому, насамперед, перешкоджає низка недоліків.

Процесуальні недоліки. По-перше, аналіз напрямів та функцій діяльності спеціаліста по кримінальній справі, що містяться у чинному КПК України, не дає чіткого уявлення щодо ролі спеціаліста у кримінальному процесі, прав та обов'язків, конкретних напрямів його діяльності та функцій. Певні протиріччя виникли при спробі законодавця зміцнити принцип змагальності сторін у кримінальному процесі шляхом надання захиснику права отримувати письмові висновки спеціаліста з питань, вирішення яких вимагає спеціальних знань (ч. 3 ст. 48 КПК України). Звісно, що паліатив не може призвести до позитивного результату. Такі намагання призвели лише до колізії цієї норми зі ст. ст. 65, 66, 128, 128¹, 270¹ КПК України.

По-друге, облікова діяльність, фактично маючи комплекс ознак, властивих будь-якій діяльності (відповідних суб'єктів, конкретні завдання та принципи), позбавлена процесуального статусу.

Науково-методичні недоліки. Системо-утворюючим елементом у структурі ідентифікаційних ситуацій є шуканий об'єкт, а вихідним у аналізі ситуації повинен стати механізм досліджуваної події, який призводить до утворення слідових комплексів шуканого об'єкта. Вирішення питання про тотожність об'єктів, як мета ідентифікації, зумовлює структуру процесу та порядок застосування науково-технічних засобів, що забезпечують збирання, дослідження та використання доказової інформації за повним "технологічним ланцюгом" (від її виявлення, експертного дослідження, моніторингу в облікових системах та демонстрації у суді). Встановлення шуканого об'єкту разом із ототожненням, потребує вирішення низки й інших завдань, що спираються на широке коло закономірностей, серед яких закономірності, які забезпечують фактичну можливість ідентифікації, для чого необхідно знайти слід шуканого об'єкту та об'єкт, що перевіряється. З метою вирішення цього завдання використовуються різні методи: моделювання, пошук слідів на місці події, проведення обшуку тощо.

При цьому ефективний пошук слідових комплексів на місці події, пошук шуканого об'єкту в процесі обшуку, підготовка матеріалів для проведення експертного дослідження, проведення допитів, відтворень обстановки та обставин події, здійснення моніторингу нерозкритих злочинів, тобто функціонування повного "технологічного ланцюгу", потребує комплексу орієнтуючої інформації про шуканий об'єкт та структуру механізму вчинення злочину. Аналіз практики свідчить про дискретність процесу техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів: якщо результативність огляду місця події останніми роками й набула тенденції до покращення, то ефективність пошуку шуканих об'єктів, наприклад, при проведенні обшуку є недостатньою, що, в свою чергу, призводить

до неможливості вирішення ідентифікаційних завдань такими об'єктами трасологічних експертиз як знарядь злому, замків, рукавичок, взуття. Це стосується й моніторингу кримінальних справ за нерозкритими злочинами, що містять ознаки серійності, з місць вчинення яких вилучені матеріальні сліди, коли встановлення та затримання злочинців відбуваються не в результаті систематичної аналітичної роботи, а випадково, за принципом: "Особа - злочин - серія злочинів". Низьку ефективність цієї діяльності можна пояснити в тому числі й дезінтеграцією криміналістичних та оперативних обліків, невірогідністю та неповнотою інформації щодо об'єктів обліку; недосконалістю інформаційної картки "злочин"; відсутністю уніфікованих поглядів на структуру способу злочину і т.і.

Організаційні недоліки. По-перше, відбувається поєднання співробітниками експертної служби в одній особі функцій з техніко-криміналістичного забезпечення ОВС і судово-експертного забезпечення дізнання та досудового слідства, коли на одного універсального спеціаліста покладаються функції з участі в проведенні слідчих дій, проведення судово-експертного дослідження виявлених слідів, а також постановки об'єктів на низку криміналістичних обліків, тоді як розмежування цих функцій може значно оптимізувати процес техніко-криміналістичного забезпечення кримінального судочинства.

По-друге, моніторинг інформації при проведенні перевірок за криміналістичними обліками фактично обмежений дослідженням об'єктів дактилоскопічних обліків.

Для ефективного вирішення завдань кримінального судочинства в криміналістиці об'єктивно повинна існувати уніфікована система наукових положень та заснованих на них рекомендацій у вигляді інтегративної моделі, яка має стати об'єднуючим засобом між сучасними досягненнями криміналістики та судової експертології, діючими законодавчими положеннями й відповідними напрямками практичної діяльності правоохоронних органів.

Формою адекватної реакції на дані процеси слід вважати появу відповідних наукових публікацій, зокрема статей Г.О. Зоріна¹, Є.В. Назаркіна², А.В. Гусєва³ та інших авторів⁴, як втілення прогресивної криміналістичної технології в галузі створення інтегративних систем.

Таким чином, реалізація завдання оптимізації техніко-криміналістичного забезпечення має ґрунтуватися на можливостях системного, діяльнісного (практиологічного) та комплексного підходів, використання яких дає змогу розглядати діяльність як систему, поділяти її на елементи, простежувати функції кожного з них і зв'язки (структуру системи) між ними, і завдяки утворюваній теоретичній перспективі, будувати модель відповідної системи діяльності – кримінальної, криміналістичної (облікової, експертної тощо), ґрунтуючись на згаданому криміналістичному вченні про сліди, котре є методологічною основою застосування спеціальних криміналістичних знань у різних видах діяльності.

¹ Див.: Зорин Г.А. Эвристические приемы и методы для построения и реализации интегративно-модульной тактики // Эффективность уголовной юстиции в контексте верховенства права: Матер. Междунар. Науч. конф. – Мн., 2003. – С. 189-191; Зорин Г.А. Интегративный модуль в системе расследования высокотехнологичных преступлений (в сфере экономики) // Проблемы криминалистической науки, следственной и экспертной практики: межвуз. сб. науч. тр. – Омск: Омская академия МВД России, 2007. – № 6. – С. 30-34.

² Див.: Назаркин Е.В. Взаимосвязь судебных экспертиз и оперативных проверок по системе криминалистической регистрации при раскрытии и расследовании квартирных краж // Уголовное судопроизводство: проблемы теории, нормотворчества и правоприменения. Сб. науч. тр. – Рязань, 2006. – № 1. – С. 190-193.

³ Див.: Гусев А.В. О концепции незэкспертной реализации специальных криминалистических познаний в уголовном судопроизводстве // Ученые-криминалисты и их роль в совершенствовании научных основ уголовного судопроизводства: Матер. вузов. юбил. науч.-практ. конф. (к 85-летию со дня рождения Р.С. Белкина): в 2-х ч. Ч. 1. – М., 2007. – С. 296-300.

⁴ Див.: наприклад: Бондар В.С., Сегий М.Я. Концептуальні засади інтегративної моделі застосування спеціальних криміналістичних знань у кримінальному судочинстві // Вісник ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка. – Луганськ, 2009. – № 3. – Ч. 1. – С. 70-76.

Значної уваги потребує опрацювання інтегративних* засад взаємодії елементів даної моделі, їх методологічних функцій у формуванні безперервного процесу техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів.

І.В. Блауберг, В.М. Садовський та Е.Г. Юдін правильно стверджують, що з погляду системи важливо в першу чергу те, чому слугує елемент у рамках цілого, як вони між собою пов'язані¹. Доречною є й думка М.О. Розова, який вважає, що потреби сучасного виробництва вимагають зменшення його дискретності та підвищення ступеню інтеграції². Слушну позицію відстоює й В.В. Давидов, який зазначає: "Створення нового продукту буде пов'язано з конструюванням нових форм організації діяльності шляхом переходу до парадигми "організація виробництва на основі проектування взаємозв'язків різних систем діяльності й конструювання діяльнісно-природничих систем"³.

При цьому ефект дії інтегративної моделі має досягатися за рахунок єдності та оптимізації організаційних, процесуальних та науково-методичних засад застосування спеціальних криміналістичних знань. Тому запропоновану *інтегративну модель* слід визначити, як композиційно збалансовану криміналістичну систему створення необхідних для оптимізації застосування спеціальних криміналістичних знань науково-методичних, організаційних та процесуальних засад, спрямованих на ви-

* Інтегративним є процес, який вводить у сукупність незалежних предметів які-небудь зв'язки між ними, тобто перетворює цей ансамбль у структуру (Див.: Інтегративные тенденции в современном мире и социальный прогресс / Под ред. М.А. Розова. - М., 1989. - С. 165).

¹ Див.: Блауберг И.В., Юдин Э.Г. Становление и сущность системного подхода. - М.: Изд-во "Наука", 1973. - С. 56-64; Садовский В.Н. Основание общей теории систем. Логико-методологический анализ. - М.: Изд-во "Наука", 1974. - 278 с.

² Див.: Інтегративные тенденции в современном мире и социальный прогресс / Под ред. М.А. Розова. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1989. - С. 200.

³ Див.: Давидов В.В. Теория деятельности и социальная практика // Вопросы философии. - 1996. - № 5. - С. 52-62.

рішення завдань кримінального судочинства, яка включає в себе:

- участь спеціалістів-криміналістів у проведенні слідчих дій;
- судово-експертну діяльність;
- обліково-аналітичну діяльність по окремим кримінальним справам.

Основні положення концепції інтегративної моделі можуть бути використані також у дидактичних цілях, адже комплексний розгляд форм їх застосування є найбільш зрозумілим навчальним матеріалом.

Практична реалізація запропонованої теоретичної концепції передбачає виконання низки системно значимих заходів правового, науково-методичного та організаційного характеру, які можуть бути представлені наступними завданнями.

1. Стосовно участі спеціаліста-криміналіста у проведенні слідчих дій:

а) надання статусу самостійного процесуального суб'єкта (шляхом прийняття в КПК України спеціального розділу "Участь спеціаліста у проведенні слідчих дій") з чітким визначенням його функцій та форм їх фіксації, зокрема:

- виявлення та вилучення доказів під час проведення слідчих дій та форму їх фіксації, як обов'язкового додатку до протоколу слідчої дії з об'єктивним відображенням отриманих результатів;

- підготовка матеріалів до проведення судових експертиз із урахуванням сучасних уявлень про комплекс сигналів інформації, що складають відповідний обсяг інформаційної структури матеріальних слідів-відображень;

- складання первинної інформаційної карти "злочин" для постановки кримінальної справи на облік, як важливу нову функцію, інтегровану в подальшу облікову діяльність.

Викладення в одній нормі порядку й правил залучення спеціаліста до участі в слідчих діях, на слушну думку вчених,

дозволить застосовувати ці правила до усіх слідчих дій, пов'язаних зі збиранням доказів¹.

б) у відповідності до зміни процесуального статусу та розширення функцій спеціалістів, які супроводжують слідчі дії, здійснити належну організаційну структуризацію експертної служби МВС України шляхом утворення окремих підрозділів;

в) розширити теоретичну базу підготовки спеціалістів-криміналістів стосовно особливостей розслідування окремих видів злочинів шляхом введення до програм підготовки розділу "Криміналістичні характеристики та притаманні їм слідові комплекси, відображені в оточуючому середовищі".

Розробки адаптованих алгоритмів діяльності спеціалістів-криміналістів з техніко-криміналістичного забезпечення злочинів (за спрощеною схемою: місце – час – спосіб – типова слідова картина) доцільно закріпити у відомчих інструкціях.

Взаємозв'язок другого та третього елементів моделі (судово-експертна і обліково-аналітична діяльність) має полягати в використанні експертних технологій для ідентифікаційного пошуку шуканих об'єктів, визначення тотожності в деталях елементів криміналістичної структури зареєстрованих подібних злочинів, вирішення ідентифікаційних, діагностичних, ситуаційних та інших завдань, результат яких повинен бути зорієнтований на вирішення наступних цілей розслідування злочинів:

- отримання доказів вчинення злочинів одними й тими ж особами навіть за умови дефіциту інформації про них;
- отримання відомостей про причетних до цих злочинів осіб, що можуть бути використані в їх розшуку та ідентифікації;
- дослідження окремих елементів, деталей вчиненого злочину, встановлення подібності ознак способів вчинення декількох злочинів;

¹ Див.: Лук'яничков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К., 2005. – С. 248.

- забезпечення повноти та всебічності дослідження версій про вчинення ними окремих злочинів, що складають серію, чи їх сукупності, а також кримінальне переслідування підозрюваних та обвинувачених з відповідних кримінальних справ;

- виключення з кола підозрюваних, обвинувачених у вчиненні серії злочинів, або окремих з них непричетних до них осіб.

Утім, така інтеграція зазначених форм застосування спеціальних криміналістичних знань потребує відповідної їх диференціації, науково-методичної, організаційної та процесуальної підтримки, зокрема:

2. *Стосовно обліково-аналітичної діяльності:*

а) визначити процесуальний статус спеціаліста-криміналіста по веденню обліків у кримінальних справах та процесуальну форму їх використання, для цього ввести у КПК України розділ (норму) "Висновок спеціаліста установи, яка здійснює облік по кримінальних справах";

б) організаційно структурувати підрозділи експертної служби МВС України з облікової діяльності з відповідним врегулюванням їх функцій на відомчому нормативно-правовому рівні;

в) вдосконалити науково-методичні засади пошукового аналізу та техніко-криміналістичних засобів його проведення шляхом найбільш ефективного використання інформаційних можливостей документу первинного обліку – інформаційної картки "злочин" для надання суб'єкту розслідування відомостей про вчинення серійних злочинів однією особою чи злочинною групою.

3. *Стосовно судово-експертної діяльності.*

а) організаційно структурувати експертні підрозділи відповідно до спеціалізації фахівців, передбаченої Законом України "Про судову експертизу";

б) вдосконалити проведення комплексних експертних досліджень з урахуванням типових слідових комплексів, які при-

таманні криміналістичним характеристикам конкретних видів злочинів;

в) забезпечити взаємодію з підрозділами, що забезпечують функціонування криміналістичних обліків у інформаційному та технологічному аспектах для виявлення в процесі розслідування відомої серії злочинів інших аналогічних злочинів, які можуть бути скоєні обвинуваченим (підозрюваним).

Таким чином, механізм функціонування системи спеціальних криміналістичних знань у рамках інтегративної моделі наступний:

- у процесі участі спеціаліста-криміналіста в огляді місця події - збирання слідів; діагностика властивостей шуканих об'єктів, котрі відобразилися в слідах; підготовка експертного дослідження; заповнення інформаційної картки;

- проведення експертного дослідження; використання отриманих результатів у доказуванні;

- використання автоматизованих пошукових та експертних технологій для ідентифікаційного пошуку шуканих об'єктів, визначення тотожності в деталях способу вчинення злочинів та інших елементів криміналістичної структури зареєстрованих злочинів за обліковими системами.

Практична реалізація інтегративної моделі застосування спеціальних криміналістичних знань в розслідуванні конкретних видів (підвидів) злочинів, яка визначена особливостями взаємодії об'єктів та відображення їх ознак у відповідних слідах (слідових комплексах), потребує застосування відповідного алгоритму, який повинен забезпечити найбільш ефективну взаємодію всіх елементів моделі. Стрижнем такого алгоритму, інструментом для орієнтації в слідах є кримінально-правовий склад злочину та його криміналістична характеристика, як онтологічна матриця, що відображає системи об'єктивних даних про механізм злочинного діяння, типові відображуючі та відображувані об'єкти, що взаємодіяли у процесі вчинення злочину, про особливості і джерела фактичної

інформації, що формуються ними та цілеспрямовано оптимізує вирішення завдань кримінального судочинства.

Запропонована авторами концепція створює принципово нову основу для продуктивного вирішення самих різноманітних проблем теорії та практики застосування спеціальних криміналістичних знань у кримінальному судочинстві, створить ефективне підґрунтя оптимізації використання прикладної криміналістичної техніки та діяльності з розслідування злочинів у сучасних умовах.

1.4. Особливості застосування інтегративної моделі спеціальних криміналістичних знань у розслідуванні квартирних крадіжок

Можливість пізнання події злочину в кожному конкретному випадку полегшується завдяки низці закономірностей, які властиві утворенню, виявленню, фіксації, вилученню, оцінці, дослідженню та використанню зазначених даних. Їх пізнання складає одне з завдань криміналістичної науки, адже пізнані закономірності отримують відображення в її (науці) категоріях та систематичі (класифікаціях, структурах, системах).

Однією з цих закономірностей є ситуаційна повторюваність процесів утворення та зникнення доказів, що надає змогу типізувати їх, визначити коло типових відображуваних та відображаючих об'єктів і доказів.

Практика застосування спеціальних знань у розслідуванні конкретних злочинів відчуває потребу теоретичної розробки пізнавальних засобів, необхідних для оптимального техніко-криміналістичного забезпечення розслідування з урахуванням особливостей кримінальних справ.

Криміналістична наука реагує на цю потребу появою різних видів наукової продукції.

Так, авторка однієї з концепцій загальної теорії судової експертизи С.Ф. Бичкова включила до її складу підсистему: "Методика експертного аналізу окремих видів злочинів", котра складається з: 1) загальних закономірностей методики експертного аналізу окремих видів злочинів; 2) вчення про дослідження ситуації в судовій експертизі; 3) вчення про слідчо-експертні (криміналістичні) завдання; 4) основних положень окремих методик експертного аналізу окремих видів злочинів¹. Цей розділ був критично сприйнятий криміналістами. Зокрема, Ф.М. Джавадов з цього приводу зазначив: "Перед експертом не може стояти завдання аналізу того чи іншого виду злочинів та навіть конкретного злочину"². Проте, Т.В. Авер'янова включила до системи загальної теорії судової експертизи теорію експертного прогнозування, положення якої можуть бути ефективно використані для розробки та прийняття попереджуючих по відношенню до можливих способів вчинення злочинів заходів технічного та організаційного характеру, підвищити ефективність експертної профілактики, вихідними даними якого є криміналістична характеристика злочинів³.

Разом із тим, запропонована інтегративна модель передбачає оптимізацію комплексного застосування спеціальних криміналістичних знань для вирішення конкретних завдань у відповідних ситуаціях розслідування, кожне з яких повинно мати свій алгоритм рішення.

В.Я. Колдін розробив таку класифікацію типів ідентифікаційних ситуацій в залежності від об'єму та характеру інформації про шуканий об'єкт:

1) сліди шуканого об'єкту не знайдені, але за обставинами справи повинні бути в обстановці розслідуваної події;

¹ Див.: Бичкова С.Ф. Становление и тенденции развития науки о судебной экспертизе. - Алматы: б/и, 1994. - С. 150-156.

² Див.: Джавадов Ф.М. Экспертная деятельность и развитие науки о судебной экспертизе. - Баку: Эльм, 1998. - С. 103.

³ Див.: Аверьянова Т.В. Судебная экспертиза: Курс общей теории. - М.: Норма, 2006. - С. 60-62.

2) сліди шуканого об'єкту виявлені, але відсутні об'єкти, що перевіряються, тобто об'єкти, які могли б залишити ці сліди;

3) виявлені об'єкти, що перевіряються, але відсутні сліди шуканого об'єкту;

4) є сліди шуканого об'єкту та об'єкт (об'єкти), що перевіряються¹.

З метою виявлення слідів шуканого об'єкта, а потім, із появою об'єкту, що перевіряється, ототожнення злочинів за матеріалами згрупованих кримінальних справ і формування висновку про серійний характер здійснюється побудова моделі механізму взаємодії та виділення контактних поверхонь матеріальних об'єктів, що взаємодіяли, а через неї вибір необхідних для даного випадку криміналістичних методів та засобів збирання, дослідження та використання доказової інформації, котра потенційно міститься в системі слідових комплексів.

Побудова подібних моделей спирається на орієнтуючу інформацію типового характеру, що міститься в криміналістичній характеристиці певного виду злочину, під якою розуміється система об'єктивних даних про механізм злочинного діяння, типові відображуючі та відображувані об'єкти, котрі взаємодіяли у процесі вчинення злочину, про особливості та джерела фактичної інформації, що формується ними та має значення для вирішення завдань кримінального судочинства, шляхом застосування обумовлених ними криміналістичних засобів, прийомів та методів. При цьому криміналістична характеристика, за слушною думкою В.Г. Танасевича, повинна надавати об'єктивне уявлення про самий злочин².

Простежимо зазначене стосовно тематики дослідження.

¹ Див.: *Калдин В.Я.* Судебная идентификация. - М., 2002. - С. 447.

² Див.: *Танасевич В.Г., Образцов В.А.* О криминалистической характеристике преступлений // Вопросы борьбы с преступностью. - М., "Юрид. лит.", 1976. - № 25. - С. 94-104.

Огляд місця події – це процес відновлення, відтворення уявної моделі минулої події за допомогою сприйняття тих чи інших змін об'єктивної обстановки місця події¹.

Для оптимізації моделювання, логічного аналізу системи взаємодій, що виникають в об'єктивній системі – події злочину, постановки кримінальної справи на облік, підготовки матеріалів для подальшого проведення експертних досліджень, прогнозування та мінімізації тактичного ризику, зважаючи на існуючі взаємозв'язки стадій єдиного процесу проведення експертизи², потрібна відповідна онтологічна схема механізму злочину.

В процесі аналітичної роботи з виявлення серії злочинів, вчинених ще не встановленою особою, коли суб'єктам спеціальних знань має бути притаманним індуктивний метод діяльності, орієнтований на формулювання висновку про наявність чи відсутність у досліджуваній групі злочинів ознак серійності, на основі аналізу константних обставин до побудови формально-логічної моделі злочину, одним з оптимальних варіантів є також використання методу інформаційного моделювання. Сформована модель надає можливості не тільки прогнозування ще не встановлених фактів, доказів по тим кримінальним справам про злочини, що складають серію, за якими вони ще не виявлені, а також зв'язків між цими фактами та слугує своєрідним орієнтиром на виконання конкретних дій з виявлення додаткових обставин за тими епізодами злочинів, де такі обставини мають бути присутніми. Узагальнена модель сприяє й побудові оптимальної схеми викриття особи, обвинуваченої в неодноразових крадіжках, у кожному такому злочині³.

¹ Див.: Дулов А.В., Нестеренко П.Д. Тактика следственных действий. – Минск, 1971. – С. 110.

² Див.: Сегай М.Я., Надзорный Г.М., Исакович Б.М. Система обобщений практики назначения и использования судебных экспертиз в уголовном судопроизводстве // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1990. – № 41. – С. 3-7.

³ Див.: Расследование многоэпизодных убийств, совершенных на сексуальной почве: Научно-методическое пособие / Под ред. А.И. Дворкина. – М.: Издательство "Экзамен", 2003. – С. 56.

Які ж елементи криміналістичної характеристики потрібні для оптимального науково-методичного забезпечення застосування інтегративної моделі використання спеціальних криміналістичних знань в розслідуванні конкретних злочинів?

Звичайно, центральним елементом криміналістичної характеристики повинен стати спосіб вчинення злочину, адже саме через нього відбувається процес відображення злочинного акту.

Використання даних про спосіб вчинення злочину, з огляду та тематику нашого дослідження, допоможе й у: а) визначенні обізнаності і підготовленості особи, яка вчинила злочин; б) встановленні найбільш вірогідних місць знаходження слідів самого злочинця і застосованих ним знарядь злочину (шуканих об'єктів); в) оптимізації використання спеціальних криміналістичних знань у обліково-аналітичній діяльності в процесі розслідування серійних злочинів (визначенні структури інформаційно-пошукової картки "злочин", побудові схеми взаємодії оперативних та криміналістичних обліків).

Окрім способу вчинення злочину, для створення повного технологічного циклу роботи з матеріальними слідами-відображеннями в розслідуванні конкретних злочинів за допомогою спеціальних криміналістичних знань, необхідні й інші елементи злочину: предмет злочинного посягання, місце та час вчинення злочину, слідова картина у "широкому сенсі". Відносно необхідності включення в аналіз криміналістичної характеристики особи злочинця, автори вважають, що обізнані особи не є суб'єктами висунення версій та сприяють отриманню насамперед об'єктивної картини вчиненої крадіжки, котра відображається в різних слідах і слідових комплексах, а саме про фізичні якості та "професійні" навички злочинця. З цієї причини даний елемент криміналістичної характеристики не розглядається, хоча деякі закономірні зв'язки особи злочинця зі скоєною крадіжкою, котрі проявляються в способах підготовки, вчинення та прихо-

вання й дозволяють формулювати висновки про вчинення злочину конкретною особою будуть розглянуті при висвітленні відповідних елементів.

На відміну від вчинення злочину однією особою характерні ознаки має відображення злочину, вчиненого групою осіб, отже особливості слідствотворення та джерела фактичної інформації можуть бути встановлені в результаті криміналістичних досліджень таких взаємодіючих у процесі вчинення окремих злочинів систем, як: а) спосіб вчинення злочину; б) обстановка вчинення злочину; в) умови охорони його від цього посягання); г) маскування, спрямоване на приховування слідів злочину та осіб, що його вчинили¹.

Основним принципом розробки та побудови окремих методик розслідування полягає в необхідності вказати, що повинно встановлювати по справі, а потім – як це повинно здійснюватися. При цьому для розуміння змісту об'єктивної істини в кримінальному процесі та кола обставин, що підлягають встановленню по кожній справі, визначальне значення мають норми матеріального права, від змісту яких певною мірою залежать не тільки особливості завдань розслідування, а й специфіка тактики проведення слідчих дій, адже вони значною мірою забезпечують побудову первинних пошукових моделей, котрі орієнтують на виявлення важливих для справи доказів у кожному випадку розслідування².

Зміст технології застосування спеціальних криміналістичних знань може бути різним навіть у межах одного й того ж виду злочину, адже вона залежить від логіки дій злочинця сто-

¹ Див.: *Танасевич В.Г., Образцов В.А.* Вказ. робота. – С. 100-101.

² Див. наприклад: *Коновалова В.Е., Колесниченко А.Н.* Теоретические проблемы криминалистической характеристики // Криминалистическая характеристика преступлений: Сборник научных трудов. – М., 1984. – С. 15-19; *Митричев С.П.* Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1973. – № 10. – С. 27-33.

совно конкретної кримінальної ситуації. Зрозуміло, що будуть відрізнятися, скажімо, методика розслідування кишенькових крадіжок від методики розслідування квартирних крадіжок, бо їх відрізняє своєрідність злочинного виконання та відповідна слідова обстановка, тенденція до "серійності" квартирних крадіжок, хоча з точки зору кримінального права обидва злочини мають бути віднесені до злочинів одного "виду" - крадіжок.

Як зазначалося, специфічна й логіка збирання та оцінки доказів при розслідуванні серійних злочинів, коли врахування ознак та стійких проявів образу дій суб'єктів серійних злочинів, відображення їх у конкретних засобах здійснення моніторингу забезпечує ефективність застосування спеціальних криміналістичних знань з обліку кримінальних справ з метою вирішення завдань доказування у справах про них.

Аналіз загальних якостей криміналістичної моделі "злочин" виявляє складність структури та специфіку відображення в оточуючому середовищі. Ієрархічність цієї структури, на слухну думку В.Є. Корноухова, викликає необхідність її класифікації, тому що закономірності як функціонування всієї системи, так і відображення проявляються в однорідних групах¹. Таким чином, підхід до предмету з точки зору системно-структурно-аналізу передбачає використання класифікацій. Криміналістична класифікація злочинів повинна базуватися на критеріях, якими б досягалося ефективно застосування засобів та прийомів криміналістики для швидкого та повного розслідування злочинів. Такими критеріями є юридичні ознаки складів злочинів та фактичний зміст події злочину, в першу чергу спосіб вчинення злочину та процес утворення доказів - слідів злочинів у широкому розумінні слова, а також особливості обстановки місця вчинення злочинів, за якими ретроспективним шляхом відбу-

¹ Див.: Корноухов В.Е., Богданов В.М., Закапов А.А. Основы общей теории криминалистики. - Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1993. - С. 36-37.

вається розслідування, визначається технологія застосування криміналістичних засобів, методів та прийомів¹.

На базі даних підстав, на думку М.П. Яблокова, може бути здійснена криміналістична класифікація злочинів на різних рівнях (родовому, видовому, підвидовому)².

Слід погодитися з В.А. Журавлем, що кожна додаткова ознака зменшує логічний об'єм поняття, збільшуючи інформаційно-пошукові та методичні можливості групових криміналістичних характеристик злочинів, тому найбільш наближеними до потреб практики є підвидові криміналістичні методики*, бо саме на такому рівні окрема криміналістична характеристика стає більш деталізованою та конкретною³.

Конкретизуючи зазначене стосовно предмету та об'єкту монографічного дослідження, зазначимо, що найбільш оптимальним буде застосування інтегративної моделі спеціальних криміналістичних знань у розслідуванні крадіжок із квартир, які, за оцінками експертів, складають найбільшу кількість се-

¹ Див.: наприклад: *Образцов В.А.* Криминалистическая классификация преступлений. – Красноярск, 1988; *Субботина М.В.* Концепция формирования базовых методик расследования преступлений: монография. – Волгоград: ВА МВД России, 2007. – С. 48-50; *Яблоков Н.П., Головин А.Ю.* Криминалистика: природа и система. – М.: Юрист, 2005. – С. 135-144.

² *Яблоков Н.П., Головин А.Ю.* Вказ. работа. – С. 136.

* підвидові окремі криміналістичні методики розслідування (підвидів чи різновидів, виділених з-поміж злочинів одного виду за криміналістично значущими ознаками, наприклад, до такого виду злочинів, як умисне вбивство, виділяють наступні підвидові методики: методику розслідування вбивства на замовлення; методику розслідування вбивства на релігійному підґрунті тощо.

³ Див. наприклад: *Журавель В.* Криміналістична характеристика злочинів: реальність чи ілюзія? // *Правничий часопис Донецького університету.* – 2001. – № 1 (6). – С. 56-60; *Журавель В.* Сучасні концепції формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів // *Вісник Академії правових наук України.* – 2007. – № 2 (49). – С. 177-186; *Журавель В.А.* Окрема криміналістична методика розслідування злочинів: форма, структура, зміст // *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Збірник наукових праць.* – Х.: Право, 2007. – № 7. – С. 17-24.

ред крадіжок з проникненням у житло¹. Кримінальні справи цієї категорії поєднують у собі розслідування декількох (двох та більше) систематично вчинених епізодів злочинної діяльності злочинних груп (66,3%) та окремих злочинців, тобто характеризуються ознаками "серійності", заздалегідь обдуманим умислом².

Об'єм обставин, що підлягають встановленню та доказуванню у процесі розслідування крадіжок з проникненням у житло, необхідно визначати, виходячи з предмету та меж доказування по кримінальній справі, кваліфікуючих ознак цього виду злочинів та обставин, обумовлених своєрідністю кожної крадіжки.

Таким чином, по кримінальній справі необхідно встановити наступне.

Об'єкт та предмет викрадення. Родовим об'єктом крадіжки є врегульовані законом суспільні відносини власності, передусім відносини з приводу володіння, користування і розпорядження майном. Утім, крадіжки з проникненням у житло посягають не тільки на відносини власності, а й на гарантовану ст. 30 Конституції України недоторканість житла, завдаючи потерпілим поряд з майновою також моральної шкоди. Отже посягання на зазначені суспільні відносини складає додатковий безпосередній об'єкт розглядуваної групи злочинів.

Предметом крадіжки є чуже майно – речі матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру (рухоме та нерухоме майно, головна річ та приналежність, гроші), не вилучені з вільного цивільного обігу. Незаконне заволодіння таким специфічним майном як

¹ Див.: *Заритовский А., Мартемьянов М.* Иногда домушник стоит рядом, когда вы закрываете дверь // Известия в Украине. – 2008. – 15 мая; *Машин А.* Незваные гости. Кражи из квартир – самый распространённый сегодня вид преступления // Человек и закон. – 2001. – № 10. – С. 65-70.

² Лист Департаменту інформаційних технологій МВС України №16/1К-428 від 30.01.2008 р.; Лист Державної судової адміністрації України №14-918/08 від 30.01.2008 р.

вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мистивської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів і т.п. виділене законодавцем в окремі склади злочинів (ст. ст. 262, 297, 308, 312, 313, 357, 410, 432).

Об'єктивну сторону складу злочину. Сутність крадіжки полягає в таємному, протиправному безоплатному вилученні чужого майна і оберненні його на користь винної особи або інших осіб, що завдає шкоди власникові чи іншому володільцю цього майна. Законодавець, описуючи об'єктивну сторону складу злочину, включив у діяння кваліфікуючі ознаки. Так, у ч. 3 ст. 185 КК України передбачається відповідальність за вчинення крадіжки з проникненням у житло, яка характеризує місце та спосіб вчинення злочинного посягання.

Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 грудня 1992 року № 12 "Про судову практику у справах про корисливі злочини проти приватної власності" (зі змінами, внесеними постановами від 4 червня 1993 року, а також 3 грудня 1997 року № 12 проникнення - це вторгнення у житло з метою вчинення крадіжки, грабежу чи розбою. Воно може здійснюватися як таємно так і відкрито, з подоланням перешкод чи спротиву людей, так і безперешкодно, а також за допомогою різних засобів, що дозволяють винному викрадати майно з житла без входу до нього.

Інша кваліфікуюча ознака - вчинення крадіжки повторно або за попередньою змовою групою осіб. Під "повторним" у ст. 185, 186, 189-191 КК України визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями, або статтями 187, 262 цього Кодексу. *Вчинення крадіжки групою осіб з попередньою змовою* означає спільне вчинення цього злочину декількома (двома і більше) суб'єктами злочину, які заздалегідь домовились про спільне його вчинення. Як випливає із ч. 2 ст. 28 КК, домовленість повинна стосуватися спільності вчинення злочину (узгодження об'єкта злочину, його характеру, місця, часу, способу вчинення, змісту виконуваних функцій).

Об'єктивну сторону крадіжки складають ще наслідки.

В даний елемент об'єктивної сторони також введені кваліфікуючі ознаки, а саме, вчинення крадіжки: 1) у великих розмірах; 2) у особливо великих розмірах; 3) організованою групою, а також крадіжка що завдала значної шкоди потерпілому.

Значна шкода – оціночна ознака, яка встановлюється виходячи з вартості та значущості для потерпілого майнового положення, з урахуванням його матеріального становища, має становити від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Великий та особливо великий розміри. При визначенні вартості викраденого майна та розміру матеріальних збитків слід керуватися нормами законодавства про ціни та ціноутворення та спеціальних нормативно-правових актів, якими передбачено порядок визначення розміру заподіяної шкоди. За відсутності цін на майно його вартість може бути визначена шляхом проведення експертизи.

Організована група – стійке об'єднання декількох осіб (трьох і більше суб'єктів злочину), які попередньо зорганізувалися для готування або вчинення злочинів. Ознаками організованої групи є: 1) наявність декількох осіб (трьох або більше); 2) попередня їх зорганізованість у спільне об'єднання для готування або вчинення двох чи більше злочинів; 3) стійкість такого об'єднання; 4) об'єднаність злочинів єдиним планом з розподілом функцій учасників групи; 5) обізнаність всіх учасників групи з цим планом.

Суб'єкт крадіжки, яким може бути осудна особа 14-річного віку.

Суб'єктивну сторону крадіжки, яка передбачає встановлення двох обов'язкових ознак: 1) навмисну форму вини у вигляді прямого умислу на заволодіння чужим майном; 2) корисливий мотив¹.

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-те вид., переробл. та доповн. / автори глав А.М. Бойко, Л.П. Брич, В.К. Гришук та ін. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007. – С. 469-471.

Питанням розгляду криміналістичної характеристики квартирних крадіжок приділено чималу увагу вчених-криміналістів, зокрема О.М. Асташкіної, І.А. Батаєва, Г.А. Голубенка, Є.І. Макаренка, В.О. Мамуркова, В.В. Новіка, Ю.В. Новікової, В.В. Пушкарьова, В.Б. Стукаліна, М.Г. Шурухнова, О.Г. Швидкого та багатьох інших¹.

¹ Див. наприклад: *Асташкіна Е.Н., Марочкин Н.А.* Квартирные кражи: проблемы оптимизации и алгоритмизации первоначального этапа расследования. – М.: "Юрлитинформ", 2005. – 184 с.; *Батаев И.А.* Оперативно-розыскное и криминалистическое обеспечение процесса расследования краж из квартир граждан: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: 12.00.09 "Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность". – Ижевск, 1998. – 19 с.; *Голубенко Г.А.* Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия квартирных краж на первоначальном этапе расследования (по материалам органов полиции Республики Молдова): дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09. – М., 1993. – 196 с.; *Макаренко Е.И., Снегирев А.П.* Раскрытие, расследование и предупреждение краж изквартир. – Харьков: ХИВД, 1994. – 112 с.; *Пушкарев В.В.* Особенности методики расследования серий квартирных краж: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность". – Волгоград: БЮИ МВД РФ, 2000. – 22 с.; *Пушкарев В.В.* Способ совершения серий квартирных краж как элемент их криминалистической характеристики // Вопросы теории и практики раскрытия и расследования преступлений: сб. науч. тр. – Волгоград: ВА МВД России, 2007. – С. 228-239; *Радевич В.Ч.* Теоретические и организационно-тактические аспекты проблемы борьбы с кражами из квартир граждан: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория ОРД". – Минск: Академия МВД Республики Беларусь, 2000. – 18 с.; *Расследование хищений чужого имущества: Учеб. Пособие* [В.С. Корнелюк, В.В. Пушкарев, А.П. Резван, М.В. Субботина]; / под ред. А.П. Резвана, М.В. Субботиной. – Волгоград: ВА МВД России, 2001. – 104 с.; *Стукалин В.Б.* Проблемы теории и практики раскрытия, расследования и предотвращения квартирных краж в крупном городе (по материалам Сибирского федерального округа): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность". – Барнаул: БЮИ МВД РФ, 2004. – С. 12; *Швидкий О.Г.* Планування та організація початкових слідчих дій при розслідуванні квартирних крадіжок: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза". – Х., 2000. – 18 с.; *Шурухнов Н.Г.* Расследование краж: Практическое пособие. – М.: Юрист, 1999. – 112 с.

Грунтуючись на цих розробках та аналізі сучасної слідчої практики розглянемо елементи криміналістичної характеристики квартирних крадіжок.

Сформована за їх допомогою криміналістична модель злочинної діяльності дозволить рекомендувати результати аналізу втілити у вигляді схеми, яка по структурі складається з чотирьох великих блоків: 1) способи вчинення злочинів та типові сліди та їх ознаки відносно способу проникнення на місце злочину, пошуку матеріальних цінностей і заволодіння ними, виходу з місця злочину; 2) місце вчинення злочину; 3) особливості предмету злочинного посягання.

І. Способи вчинення злочину. Підготовка до вчинення квартирної крадіжки. Таємні проникнення до квартир багато в чому подібні до мережевих атак хакерів, націлених на комп'ютерні мережі: злодії шукають слабкі місця та аналізують, як можна ними скористатися. Принципи злочинної діяльності квартирних злодіїв певним чином подібні й діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів, однак зі зворотним результатом. Відповідно до старого правила шести "п" – "правильна попередня підготовка попереджає плачливі наслідки" (в англійському варіанті це target, time, talk, tools, tactics, tale), пов'язаних із плануванням проникнень¹. В українському варіанті це виглядає так: а) ціль – крадій повинен уявляти цілі крадіжки та заздалегідь підготувати всю доступну інформацію про неї: особисті звички мешканців, різновид встановленої системи контролю доступу (сигналізації, моделі дверного замку, міжкімнатних дверей, ґрати на вікнах), архітектура будинку та квартири; б) час; в) спосіб обміну інформацією, перевірка, чи всі члени злочинної групи усвідомлюють свою роль в операції; г) засоби; д) тактика – план має враховувати ймовірність виникнення неочікуваних наслідків і варіант дій на цей випадок; е) прикриття.

¹ Див.: Мусієнко Д. Тайные проникновения. Взгляд изнутри // Бизнес и безопасность. – 2007. – № 4. – С. 60-61.

Спосіб вчинення крадіжок даного підвиду є повноструктурним, тобто включає дії, що відносяться до всіх трьох його елементів: підготовки, вчинення та приховання. Вивчення спеціалізованої літератури та проведення аналіз судової, слідчої та експертної практики дає всі підстави для висновку про те, що злочинець, котрий вчиняє серійні багатоепізодні квартирні крадіжки, вироблює практичні навички, що характеризуються високим ступенем автоматизму. Навички, поряд зі звичками, вміннями та знаннями, надають способу вчинення злочину ознак індивідуальності. Наприклад, серед злочинних навичок, набутих з метою вчинення серійних квартирних крадіжок слід віднести: навички злому перешкод, злому та відпирання замків (віджимання ригелю, відпирання замків підібраними ключами та ін.); навички викрадення цінностей (дії крадія по пошуку коштовностей); навички виготовлення різних предметів та пристроїв, за допомогою яких у подальшому здійснюються крадіжки ("бамп-ключів", спеціальних ключів з припаяним пружним дротом, відмичок та ін.). При вчиненні квартирних крадіжок використовуються також спортивні навички, наприклад, альпінізму, гімнастики. Спосіб вчинення даних злочинів відрізняється відносною стійкістю та повторюваністю прийомів і засобів дій злочинців, не дивлячись на варіювання та деяке вдосконалення, завдяки чому в останніх утворюється своєрідний злочинний "почерк". Ця закономірність має бути реалізована при застосуванні у всіх елементах інтегративної моделі.

Можна вказати на етапи злочинної діяльності й типові операції, що складають способи вчинення квартирних крадіжок у сучасних умовах та мають значення для адаптації алгоритмів застосування спеціальних криміналістичних знань.

1. Перший етап – система дій з підготовки до вчинення квартирної крадіжки:

- дії поза межами місця злочину як прояв злочинного умислу на скоєння квартирної крадіжки: підбір місця скоєння крадіжки; планування дій з підготовки, скоєння та приховання;

розвідка; технічна підготовка; визначення часу скоєння злочину;

- дії на місці злочину до початку безпосереднього проникнення в квартиру – з перевірки наявності мешканців; відключення сигналізації; маскуванню проникнення.

Розглянемо зміст вказаних дій більш докладно.

Отримання відомостей про квартири, мешканців: а) вивчення зовнішнього вигляду квартир у будинках, розташованих у престижних районах міста (візуально чи за допомогою оптичних засобів); б) вивчення образу життя та обстановки в квартирі за допомогою оптичних засобів у вечірній час; в) особисте ознайомлення з місцем майбутньої крадіжки та прилеглою місцевістю; г) відстеження в ломбардах, перукарнях, салонах краси та ін., майбутніх жертв крадіжки та супроводження їх до місця помешкання; отримання відомостей через третіх осіб (будівельників, дітей, користуючись прагненням останніх до суперництва серед товаришів та однокласників, аргументами якого доволі часто є речі або посада чи можливість, що мають батьки).

Більшість квартирних крадіг (73,4%) обирають об'єкт для крадіжки, враховуючи міцність вхідних дверей, складність замкаючих засобів, що ними обладнані. При цьому враховуються особисті навички по злому певних перешкод, можливість проникнення, минаючи перешкоди (через вікно та в інший спосіб). Переконавшись у можливості подолання наявних перешкод, такі суб'єкти перевіряють, чи є поблизу люди, які можуть завадити реалізації злочинного задуму. Для цього "продзвонюються" двері сусідніх квартир, щоб переконатися в відсутності мешканців. Якщо потенційні свідки є, приймаються заходи по їх нейтралізації: заклеюються прозурки у дверях, блокуються двері, вимикається освітлення в коридорі.

Частина суб'єктів пошук місця посягання починає зі збирання відомостей про статок потерпілого, наявність великих грошових сум чи коштовностей. Квартирні крадіги отримують таку інформацію при візуальному огляді квартир, зовнішній

вигляд яких свідчить про їх значну вартість (наявність елітних дверей, обладнаних приймачами електронних таблеток "touch memo" або ж зчитувачами пластикових проксиміті-карток, коштовних склопакетів, супутникових тарілок, кондиціонерів біля вікон та балконів, дорогих іномарок біля під'їзду), або через інформаторів на ринках, ріелторських конторах, скуповуючи електронні бази даних. Останнім часом крадії ножами просто шукають у під'їздів дорогі іномарки, а потім встановлюють власника за відповідними інформаційними базами.

Після цього проводиться попередня розвідка місця крадіжки, з метою: визначення предмету злочинного посягання, місця його зберігання, вивчення пристрою замків, сигналізації, кількості дверей, розпорядку доби мешканців; чіткого орієнтування на місці майбутньої крадіжки; визначення місця стоянки транспорту та маршрутів відходу з місця злочину; місць тимчасового схову майна; оцінка можливої обстановки в момент вчинення злочину (наприклад, наявність сторонніх осіб).

На основі отриманої інформації злочинець підшукує співучасників, необхідні знаряддя до вчинення крадіжки та усуває перешкоди на шляху до поставленої мети. До останніх відносяться операції по відключенню сигналізації, приведення до непридатності замикаючих засобів (введення в замкову шпарку сторонніх предметів) відвертання уваги потерпілих чи прийняття заходів до їх віддалення з місця злочину в момент його вчинення.

Такий варіант підготовки властивий злочинним групам, що спочатку намагаються знайти об'єкт, в якому знаходиться предмет злочинного посягання (великі суми грошей, майно) та організують спостереження за потерпілими. Для цього можуть бути залучені до п'яти команд (чи осіб): а) команда нагляду, члени якої повинні стежити за зацікавленими особами, повідомляти іншим командам про місцезнаходження та переміщення цих осіб, щоб ті не могли раптово застати крадіг; б) внутрішня команда (команда проникнення), яка здійснює проникненням до квартири та викрадення майна. До її

складу можуть бути включені спеціалісти по злому замків, відключенню систем контролю доступу; в) транспортна команда, яка доставляє команду проникнення до обраного місця, де поява крадігів найнепомітніше, а по закінченні операції увозить їх; г) команда спостереження, котра веде спостереження за округою об'єкту проникнення, щоб вчасно попередити про наближення людей чи дій сусідів, які можуть призвести до зриву проникнення; д) команда управління, що відповідає за керівництво операцією та координацію дій злочинців на відстані.

Підтвердженням зазначеного є механізм вчинення злочинною групою серії квартирних крадіжок в Жовтневому районі м. Луганська.

Так, із розподіленням ролей даними особами для вчинення крадіжки чужого майна було підібрано квартиру, за якими одним зі злочинців (ОСОБА 10) протягом кількох днів велося спостереження з метою вивчення розпорядку дня осіб, що мешкають у даній квартирі, а також вивчалися можливості проникнення до неї. Зібрану інформацію ОСОБА 10 довів до співучасників (ОСОБИ 7, 8), а також повідомлено, що до квартири можливо проникнути через балкон, використовуючи пожежну драбину та розподілив ролі співучасників у скоєнні крадіжки, згідно з якими ОСОБА 10, повинен був по пожежній драбині дістатися до балкону квартири та шляхом розбиття вікна проникнути до неї та скоїти крадіжку. В цей час ОСОБА 7 повинен знаходитися у безпосередній близькості, біля будинку, спостерігаючи за оточуючою обстановкою, щоб у випадку виникнення небезпеки попередити співучасника по мобільному телефону. Співучасник ОСОБА 8 в цей час повинен знаходитися за місцем своєї роботи з метою забезпечення алібі на час вчинення злочину. Подібний механізм вони використали при скоєнні 36 квартирних крадіжок. Деталізації особливостей даного механізму, сприяв аналіз механізму слідів відображень за допомогою спеціальних криміналістичних знань, зокрема про наявність злочинця-спостережника вказував відповідний механізм розташування слідів рук та ніг, відповідно на полу, підвіконні та на розташованих біля вікна дверях на балкон, що свідчило про можливе спілкування ОСІБ 7 та 10.

Таким чином, ознаками квартирної крадіжки, що готується є: перевірочні телефонні дзвінки (для уточнення графіку знаходження людей в квартирі), "випадкові" візитери (помилівся адресою тощо), руйнування освітлювальних приладів на сходах чи в коридорі, виявлення на замку слідів підбирання ключів (подряпини, вм'ятини, порушення нормального входження штатного ключа в шпирину, наявність мастичних утворень), сірники, нитки в дверній щілині та ін.

Здійсненню першого етапу злочинної діяльності притаманний наступний слідовий комплекс: встановлення нових зв'язків ініціатором злочинної діяльності, особисті записи, вивчення спеціальної літератури* та документів, ведення телефонних переговорів, відвідування судових процесів у справах про квартирні крадіжки; сформованість зв'язків між індивідуумами суб'єкта злочинної діяльності, їхні систематичні зустрічі для уточнення варіанту моделі злочинної діяльності та для звітів про виконання окремих доручень; витрати на придбання знарядь й пристроїв; наявність цих знарядь, матеріалів; поява одного (команди) зі співучасників у дворі чи в середині будинку, де розташована квартира, з якої планується вчинити крадіжку, а також у сусідніх дворах та будинках; імітація спеціальних робіт (ремонт зв'язку, електромережі, євроремонт, порушення міцності запірних пристроїв замаскованих під дію з їх укріплення) для встановлення сховищ, ознайомлення з системою підключення охоронної сигналізації, ведення спостережень за мешканцями квартири.

* здійснюючі в пошуковому сайті системи ІНТЕРНЕТ відповідні запити, можна отримати посилання та тисячі сторінок, де докладно викладені механізми та технології злочину, а на деяких сайтах на невелику суму навіть можна придбати комплект інструментів "справжнього крадія". Разом із цим звертаємо увагу на те, що в Англії, Германії та США неможливо виготовити дублікат ключа без дозволу власника приміщення та довідки з поліції. В цих країнах на законодавчому рівні чітко визначено, хто має право займатися подібним ремеслом: особи, котрі пройшли поліцейську перевірку, мають спеціальну освіту, не мають судимості.

2. Другий етап – система дій по безпосередньому вчиненню крадіжки:

- дії по проникненню в квартиру;
- дії безпосередньо всередині приміщення – пошук коштовностей;
- дії по виходу з квартири та транспортуванню викраденого.

Проникнення до квартири

В криміналістичній літературі існують кілька класифікацій способів проникнення до квартир. Враховуючи предметно-об'єктну сутність нашого дослідження, найбільш придатною вважаємо класифікацію за видами подолання перешкод, яку, з урахуванням сучасної практики розслідування квартирних крадіжок та аналізу спеціальної літератури, було доповнено. До квартири багатоповерхового будинку злочинці зазвичай проникають через двері чи вікно, або в інший спосіб (через димоходи, стіни сусідніх квартир), тому способи проникнення у житло необхідно класифікувати на 3 наступні групи.

1. Проникнення до квартири через двері шляхом:

- впливу на запиірний пристрій (замок): а) підбору ключа; б) маніпуляційним; в) механічним; г) хімічним;
- впливу на вхідні двері (пошкодження дверей);

Вплив на замок здійснюється шляхом відпирання чи злому.

Відпирання здійснюється підібраними, підробленими ключами; відмичками; випадковими предметами; шляхом віджимання засуву тощо¹.

При відпиранні підібраними чи підробленими ключами зовнішні пошкодження на поверхні замку відсутні. Злочинець, який використав даний спосіб відпирання, добре проінфор-

¹ Див.: Железняков А.И. Способы отпирания и взлома замков, используемые при совершении преступлений // Трасология и трасологическая экспертиза. Учебник. – М.: ВА ИМВ ГУК МВД России, 2002. – С. 168-175.

мований про конструкцію замків, котрі встановлені в квартирі чи сховищах всередині, та в залежності від конкретної ситуації користується набором заздалегідь виготовлених відмичок та ключів або виготовляє (доводить) їх безпосередньо на місці злочину.

Варто зазначити, що сьогодні відпирання замків стало свого роду спортом зі своїми клубами та чемпіонатами, та як наслідок – постійні ноу-хау зломщиків, наприклад – бампінг ("Rapping"), тобто метод відпирання циліндру замку спеціальними пристроями: "бамп-ключем", або ключем "999", який має максимальне нарізання секрету та інструменту для надання певного імпульсу енергії, для якого може бути використаний будь-який відповідний засіб, рукоятка молотку чи викрутки тощо¹.

Ознаками впливу на замок підібраним чи підробленим ключем, який має деякі відхилення форми та розмірів у порівнянні зі штатним ключем є:

- кругові сліди ковзання чи окремі дугоподібні подряпини на основі чи кришці корпусу замку (з зовнішнього боку), що не співпадають за діаметром зі слідами борідки штатного ключа;

- сліди ковзання, зіскрібки металу на хвостовику засуву, сувальдах у місцях, де борідка штатного ключа не контактує з ними;

- пошкодження окремих деталей механізму замку (увігнутість чи поломка стійки засуву, вісі сувальд, запобіжників), коли до ключа, що використовувався було прикладене значне зусилля;

- частини ключа, що відломилися, або частки металу всередині корпусу, які відрізняються від матеріалів штатного ключа та деталей замка;

- недоведений до кінця засув – внутрішні деталі механізму замку займають проміжне положення.

¹ Вскрытие (бампінг) замков [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу: <http://www.toool.nl/bumping.pdf>. – Загол. з екрана.

До вказаного способу відпирання відноситься й використання в'язких мас із наповнювачем. Цей метод використовується у відношенні циліндрових замків – злочинцями заздалегідь вводяться в ключову шпарину відповідні речовини: паста чи густі олії, до яких додаються мілкий піщаний пил, алмазний порошок, алюмінієва пудра тощо. Мешканці квартир, відпираючи замок штатним ключем, утискають цю суміш у канали штифтів циліндра та корпусу, при цьому штифти фіксуються в положенні, що відповідає введеному до шпарини ключу, а це дозволяє повертати циліндр у корпусі заготовкою ключа до даного замку чи будь-яким плоским знаряддям. При даному способі відпирання в циліндровому механізмі виявляється вказана суміш, а також частки металу, який не належить штатним ключам.

Використання для відпирання замку *відмички* характеризується тим, що різноманітність запірних механізмів визначає й її конструктивні особливості. Так, відмичка для безсувальдних замків представляє собою металевий стрижень, один із кінців якого загнутий та виконує функції борідки. Борідки відмичок до сувальдних замків мають виступи та заглиблення різної висоти та ширини. Відмички для циліндричних замків виготовляють з тонких металевих пластин з хвилеподібною нижньої гранню. Ефект дії відмичок зумовлений як конструктивними недоліками замків так і пошкодженнями, котрі виникають у процесі їхньої експлуатації: похибки при свердленні каналів штифтів та ін. Механізм дії відмичок та випадкових предметів на різні види замків розглянутий в роботах методичного характеру, тому нами розглядається стисло.

Сліди, утворені відмичкою, локалізуються в зоні обертання борідки штатного ключа, хвостовика засуви у вигляді зіскрібок металу по краях ключової шпарини, незначних дугоподібних подряпин на стінках та дні коробу замку біля ключової стійки, окремі подряпини на бокових поверхнях та ребрах сувальд і хвостовику засуви, вгнутість чи послаблення кріплення стійки для ключа.

Відпирання замку шляхом віджимання засуву здійснюється шляхом впливу стороннього предмету на головку засуву, яка виступає за межі корпусу замку. В автоматичних замках усіх типів, де засув у запертому положенні фіксується лише зусиллям пружини, або замок був запертий без застосування ключа, тобто засув функціонує як зашпінк (без фіксації у запертому становищі), його віджимання здійснюють тонким гострим предметом, уведеним між запірною та лицьовою планками. Впливом на бокову чи скошену площину головки замку засув здвигають у корпус замку. Сліди від стороннього предмету залишаються тільки на площині головки засуву, лицьовій та запірній планках.

При віджиманні жорстко фіксованого в запертому положенні засуву заздалегідь забезпечується доступ до торцевої грані його головки. Для цього вирізають (вирублюють) частину дверної коробки за запірною планкою. Впливом міцного предмета (лома, фомки) на торцеву грань головки засува його здвигають у корпус замку. Зазвичай, в такому способі приймають участь два чи більше злочинця, адже при ньому суміщається віджимання головки засуву замку з його згинанням. Один злочинець вставляє знаряддя злому між боковим брусом коробки дверей та переднім брусом обв'язки дверей в місці кріплення замка, а потім, прикладаючи зусилля до зовнішнього кінця, намагається висунути головку засуву замку з запірної планки. Другий злочинець у цей час прикладає зусилля з відпирання дверей, якщо двері відпираються всередину, або допомагає першому злочинцю, прикладаючи зусилля до знаряддя злому, якщо двері відпираються назовні.

При даному способі відпирання залишаються наступні сліди:

- на боковій грані бруска коробу дверей (на чверті дверної коробки) в місці кріплення запірної планки подряпини різної ширини, глибини та довжини, спрямовані від передньої кромки бруска до запірної планці під різними кутами до неї;

- на боковому боці переднього бруска обв'язки дверей на рівні замку також динамічні сліди у вигляді подряпин різної ширини, глибини та довжини, спрямовані від зовнішньої кромки бруска до лицьової планки замку під різними кутами;

- подряпини на лицьовій поверхні запірної планки, орієнтовані від її краю до отвору для засуву;

- подряпини на поверхні головки засуву замку, звернутої назовні. Подряпини можуть розташовуватися як уздовж головки засуву, так і у поперечному напрямку. Вказаний слідовий комплекс, утворюється переважно, "жалом" ломіку, ріжучою кромкою стамески і т.п.;

- статичні сліди у вигляді вм'ятин на боковій грані бруска короба дверей. Дані сліди можуть утворюватися п'яткою фомки чи боковою поверхнею ломіку, бокових поверхонь клину сокири;

- головка засуву замку увігнута проти ходу відпирання дверей;

- мікрочастки, які можуть залишитися від одягу чи частин тіла злочинців при натискуванні на полотно дверей чи при стиканні з брусками короба дверей.

Найбільш розповсюдженими способами *злому* є:

- виривання дужки замка;

- перерізування дужки замка;

- віджимання верхньої грані корпусу контрольного замка;

- висвердлювання частини циліндра, корпусу та штифтів у площині їх стикання з подальшим пересуненням засува;

- перелам двобічного циліндрового механізму в місті гвинтового кріплення до корпусу замка з подальшим пересуненням засува;

- відділення накладного замка від дверей шляхом завдання ударів по корпусу запірного механізму з зовнішнього боку;

- виривання корпусу циліндрового механізму врізаного замка "Аблой" з подальшим пересуненням засува;

- провертання запірного механізму замка "Аблой" за допомогою міцного стрижня, введеного в шпарину для ключа;

- руйнування замка з використанням різних вибухових речовин та їх замінювачів.

У зв'язку з тим, що перші три способи злому вже давно зустрічаються в практиці, притаманні їм сліди докладно описані в спеціальній літературі¹, й, нарешті, такі типи замків встановлюються в квартирах вкрай рідко, в даній роботі докладно не розглядаються.

Висвердлювання використовується для злому багатьох замків. Злом циліндрових замків може здійснюватися висвердлюванням частини циліндрового механізму для звільнення циліндра від фіксації в корпусі. Такий злом притаманний для накладених та врізаних замків циліндрового типу. Відпирання замка може здійснюватися двома способами. При першому за допомогою шаблону замку, портативної дрилі та свердла з твердого металу, висвердлювання проводиться в місці розташування штифтів у корпусі за гранню циліндра. Висвердлюється частина циліндра та частина корпусу на глибину розташування штифтів. При цьому частина штифтів також висвердлюється, а частинки тих, котрі лишилися, фіксуються в каналах, за рахунок завальцювання країв каналів. Після цього циліндр можна провертати викруткою чи інших плоским предметом без впливу на частинки штифтів, що залишилися, при цьому поводок пересуває засув. Такий спосіб притаманний й для циліндрових замків типу "Аблой", в яких висвердлюється стопорний штифт. При другому способі за допомогою портативної дрилі свердлом із твердого металу (частіше з побідитового насадкою) діаметром у ширину ключа (в середньому 14-16 мм) робиться отвір дещо більше довжини ключа (в середньому 30 мм). Свердло спрямовується в отвір для ключа, висвердлюються штифти циліндра, після цього штифти пат-

¹ Див. наприклад: *Потапник С.И.* Криминалистическая экспертиза замков. - М.: МВД СССР, 1969. - 43 с.; *Сырко́в С.М., Меженцев Г.Н.* Участие специалиста в осмотре следов орудий взлома на месте кражи (Памятка). - Москва, 1982. - 21 с.; *Сырко́в С.М., Меженцев Г.Н.* Совершенствование практики использования следов орудий взлома в раскрытии краж. - М., 1982. - 80 с.

рона випадають у створений отвір, потім в отвір вставляється стрижень із гостро заточеними краями прямокутної чи трикутної форми. За допомогою даного стрижня повертається циліндр та відпирається замок. Дані способи проникнення характеризуються наступними слідами: отвір у циліндрі замка; металеві стружки, штифти, пружини штифтів на підлозі перед дверми, вдавнені сліди в отворі циліндра від гострих гранів стрижня.

В дещо інший спосіб діють злочинці при зломі сувальдних замків, коли висвердлюється засувна стійка чи сувальдна вісь із подальшим відпиранням замка заготовкою ключа. За допомогою шаблону та портативного дреля висвердлюється отвір у полотні дверей та замку в місці кріплення засувної стійки чи ригельної вісі, після цього замок відпирається заготовкою ключа для такого типу замка. Застосуванню даного способу притаманне утворення наступного слідового комплексу: отвір на полотні дверей та замку, стружки та ошурки перед дверми, всередині замка – металева стружка, залишки засувної стійки чи сувальдної вісі. Висвердлювання кріплень замка за допомогою шаблону застосовується, якщо входні двері до квартири металеві чи відкриваються назовні. Для цього крадії виготовляють шаблони ("кондуктори"), в яких є отвори, що відповідають місцям кріплення того чи іншого типу замка. Прикладаючи шаблон із зовнішнього боку дверей, за допомогою портативної дрелі з автономним живленням висвердлюють отвори в місцях кріплення замка до дверей, після чого відкривають двері. Це призводить до утворення слідового комплексу, який складається з: отворів у полотні дверей, металевих стружок на підлозі назовні, замку та залишок кріплень (залишки шпильки з гайками чи залишки гвинтів) усередині на підлозі. Для злому накладних замків у подібний спосіб властиве висвердлювання отворів у полотні та замку в місці поворотної ручки, з подальшим відпиранням. Схема застосування даного способу наступна: через шаблон висвердлюється отвір у полотні дверей та замку в місці розташування поворотної ручки, потім в отвір

уводиться інструмент, за допомогою якого повертається хвостовик ручки та відпирається замок. У якості інструмента може використовуватися викрутка з прорізью під хвостовик усередині, плоскогубці з довгими та тонкими губками, може використовуватися довгий пінцет чи інший інструмент, що дозволяє дотягнутися через полотно дверей до хвостовика поворотної ручки та забезпечити тверде захоплення та повертання. Цьому способу притаманний такий слідовий комплекс: отвір у полотні дверей достатньо великого розміру для введення інструменту, сліди захоплення на хвостовику поворотної ручки, стружки та опилки на підлозі поруч із дверми.

Перелам двобічного циліндрового механізму в місці гвинтового кріплення до корпусу замка. Крадії використовують спеціальне знаряддя, яке складається з металевого стрижня довжиною близько 40 см до одного краю якого приварюється металевий брусок, що має заглиблення та за формою співпадає з профілем корпусу циліндрового механізму (профільний брусок). Брусок надівається на виступаючу частину корпусу, та стрижень різким зусиллям віджимають униз, корпус при цьому ламається в місці його кріплення гвинтом. Відламану частину забирають назовні та заготовкою ключа з однією борідкою задвигають засув замка. Якщо корпус циліндрового механізму не виступає з полотна дверей, то злочинці можуть відірвати чи відігнути декоративну дверну накладку, а також заглибитися в полотно дверей з наступним захопленням виступаючої частини циліндрового механізму губками знаряддя зустрічної дії типу розвідного, ріжкового ключа. В результаті прикладення бокового зусилля даним знаряддям циліндровий механізм ламається навпіл, а поводок ригелью після виїмання відламані половинки для відпирання замка повертається разом із ригелем стороннім предметом типу викрутки. Подібний спосіб відображується у вигляді наступного слідового комплексу: вдвлені сліди від профільного бруска зверху та знизу відламані частини корпусу циліндрового механізму; на приливі циліндрового механізму з одного боку утворюється

вдавлений слід знаряддя злому у вигляді дугоподібної вм'ятини, на протилежному боці зминається бокова грань; тирса перед дверми (при заглибленні в полотно), відламаний поводок всередині корпусу замка, подряпини на хвостовику засуву всередині замка, що залишаються від борідки заготовки ключа.

Подібний спосіб використовується й для злому врізаних циліндрових замків системи "Аблой", у яких циліндровий механізм поміщений у конусоподібний вузол, що виступає назовні. Профільний брусок надівається на виступаючий конус, а за його допомогою відривають його від корпусу замка і через утворений отвір у кришці корпусу пересувається засув замка.

Виділення замка від дверей шляхом завдання ударів по торцевій частині корпусу та циліндру чи по предмету, вставленому в шпарину для ключа металевим стрижнем. Такий спосіб застосовується для злому врізаних замків циліндрового типу з двобічним циліндровим механізмом, накладних замків циліндрового типу. При його застосуванні крадії наставляють металевий стрижень у циліндр замку та сильними ударами кувалди (молотку) вибивають циліндр всередину квартири. Після цього заготовкою ключа з однією борідкою задвигають засув замка. При даному способі проникнення всередині приміщення виявляється корпус циліндрового механізму, уламки гвинта, що кріпить корпус циліндрового механізму замка, при руйнуванні циліндра замка можуть бути виявлені штифти, пружини, поводок чи його фрагменти; на хвостовику засува всередині замка подряпини, котрі утворюються від борідки заготовки ключа.

Виривання корпусу циліндрового механізму врізаного замка ("Аблой") з подальшим пересуненням засува. Для здійснення цього способу використовується спеціально виготовлене знаряддя, що представляє собою металевий стрижень з твердої сталі, на одному кінці якого робиться конічна шурупна різьба, а до іншого приварюється металевий стрижень. Іноді другий стрижень вставляється у приварене кільце, така конструкція

робить знаряддя проникнення більш непомітним при перенесенні. Конічний кінець стрижня вкручується в отвір для ключа, а потім різкими ривками з корпусу висмикується циліндр зі штифтами, після цього в утворений отвір вставляється стрижень із гостро заточеними гранями та відпирається замок. У деяких випадках відбувається виривання корпусу циліндрового механізму цілком із полотна дверей, тоді замок відпирається викруткою, що вставляється в отвір для хвостовика. Циліндр, зазвичай, залишається на стрижні, біля дверей можуть бути виявлені штифти та пружинки штифтів. Для злому замків системи "Аблой" застосовується аналогічний спосіб виривання корпусу циліндрового механізму таких замків за допомогою лому, жало якого вставляється під кромку корпусу. При цьому на полотні дверей утворюються вдавнені сліди від п'ятки лому.

Провертання запірного механізму замка ("Аблой") за допомогою міцного стрижня, введеного в шпарину для ключа, що представляють собою заготовки для ключів до різних типів замків, виготовлені з твердої сталі (наприклад, марки Х-90) з привареними до них металевими кільцями, в які вставляється металевий стрижень (іноді стрижні приварюють до заготовок ключів). Даний спосіб використовується при зломі накладних та врізаних замків та займає проміжок часу трохи більше, ніж за допомогою штатного ключа. Для відпирання складних замків може використовуватися й комбінований спосіб – спочатку в ключову шпарину шприцом уприскується розчин соляної чи сірчаної кислоти ("царська водка"), а потім через 5-10 хвилин, використовуючи стрижень, замок відпирається. Іноді замість подібного розчину краді використовують балони зі зрідженим газом, заливаючи його в замок, вони доводять температуру металевих частин замка до стану крихкості, після чого замок відпирається.

При відпиранні дверей за допомогою міцного стрижня сліди злому утворюються всередині замка – це можуть бути зрізані чи зім'яті виступи між верхніми чи нижніми виїмками

сувальдного вікна, подряпини на стійці засуву чи її уламки, подряпини на вирізі сувальди для борідки ключа. При використанні розчину "царської водки", можуть залишатися потьокки кислоти на внутрішній поверхні полотна дверей й на підлозі приміщення. При заморожуванні внутрішніх частин замка за допомогою зрідженого газу всередині замка виявляються уламки внутрішніх його частин (сувальд, сувальдних пружин, стійок), здуття фарби на внутрішній поверхні полотна дверей, в деяких випадках спостерігається руйнування короба замка.

Руйнування замка з використанням різних вибухових речовин та їх заміновачів. При подібному способі в корпус замка через ключову щарину вводять мінімальну кількість вибухової речовини, а потім вводять електричний детонатор, приєднаний до джерела живлення в вигляді малогабаритної електричної батареї. Після цього в районі замка до полотна дверей притискується гумовий килимок для того, щоб загамувати звук вибуху та закрити газам, що утворилися в результаті вибуху, вихід через ключову щарину. При вибуху можуть руйнуватися внутрішні вузли замка, відриватися корпус замка від полотна дверей, в деяких випадках пошкодження других (внутрішніх) дверей. При собі крадії, зазвичай, мають заготовки ключів, для того, щоб здвинути засув, адже не у всіх випадках при вибуху може відбуватися вихід засува з запірної планки. В якості вибухової речовини можуть використовуватися тротил, бездимний порох, котрі вилучаються з динамітних шашок, мисливських патронів, а іноді й вата, пропитана рідким киснем. Функцію електричного висадника можуть виконувати електричні висадники промислового виробництва, або ж саморобні, котрі представляють собою цоколь маленької електричної лампочки для карманних ліхтариків із розбитою колбою, але цілою вольфрамовою ниттю. Такий спосіб злому утворює низку слідових комплексів, насамперед, сліди механічних пошкоджень та руйнувань всередині квартири (сховища) й на розташованих поблизу об'єктах. Зокрема, це: воронка на підлозі чи в місці на перешкоді, до яких було прикріплений вибуховий пристрій;

опалення поверхні полотна дверей в місці кріплення замка; виривання кріплень корпусу замка та його відрив від полотна дверей (в такому випадку відбувається гнуття головки засува проти ходу відпирання дверей); деформація корпусу замка та руйнування його внутрішнього механізму; якщо застосовувалося оболонковий вибуховий пристрій, сліди осколкової дії у вигляді пробоїн, отворів, кратерів, трас, металеві уламки оболонки вибухового пристрою неправильної форми з уривчастими краями; частки продуктів вибуху; залишки детонатора; частки матеріалу стін, що осипалися внаслідок вибуху¹.

Вплив на входні двері (пошкодження дверей) здійснюється наступними методами:

- витискання дверей, що відпираються всередину за допомогою домкрата;
- висвердлювання отворів у полотні дверей в місці кріплення замка чи пропилювання полотна з подальшим вибиванням фрагменту полотна разом із замком;
- утворення отвору в полотні дверей та відпирання замка;
- вирізання металевих кутків в місці кріплення запірної планки;
- зрізання дверних петель;
- збивання дверних петель;
- перепилювання стрижнів петель;
- вибивання стрижнів петель;
- випилювання дверних петель;
- вибивання запірних пристроїв дверей чи дверної коробки всередину квартири;
- виривання запірних пристроїв дверей чи дверей в цілому.

Витискання дверей, що відпираються всередину за допомогою домкрата та інших подібних інструментів. При застосуванні да-

¹ Див.: Колотушкін С.М. Криміналістическая взрывотехника: основы теории и практики. Монография. – Волгоград: ВА МВД России, 2002. – С. 183-191; Криміналістическая техника. Учебник. – М.: "Юрлитинформ", 2002. – С. 283-289.

ного методу крадіжки основу домкрата впирають в мур проти дверей квартири, розпірку впирають в місці кріплення замка чи дверних петель та починають розсовувати домкрат, внаслідок чого утворюється наступний слідовий комплекс вкупі з відповідними пошкодженнями:

- виривається запірна планка. Якщо замок накладний на дерев'яних дверях, сліди утворюються – на боковій поверхні бруска дверної коробки овальні сліпі отвори, овали спрямовані до внутрішньої грані бруска, на внутрішній поверхні круглі отвори (дані отвори залишаються від шурупів, якими кріпиться запірна планка); шурупи два з яких зазвичай погнуті; головка засуву погнута проти ходу відпирання дверей. Якщо на дерев'яних дверях замок врізаний – виламується частина бокового бруска коробки дверей з внутрішнього боку разом із запірною планкою, розщеплюється полотно дверей в місці кріплення замка, гнеться головка засуву замка проти ходу відпирання дверей, тріски біля порога дверей, шурупи від запірної планки. Іноді замок може бути виламаний з полотна дерев'яних дверей;

- значний вигин головки засува чи її відламування від хвостовика. Дане пошкодження характерне для металевих дверей, що відпираються всередину квартири. При цьому може відбутися відривання чи значне гнуття запірної планки або відривання кутків, на яких кріпиться замок (зусилля, що розвивається домкратом у точці прикладення, може сягати від 600 й вище кілограм у залежності від марки домкрата. Крадіжки використовують переважно двохтонні домкрати). Іноді виявляється уламок засуву замка в запірній планці чи поруч із порогом. У деяких випадках стається відрив замка з гвинтів кріплення, при цьому всередині квартири можуть бути виявлені зірвані гайки кріплень чи відірвані болти. При згинанні головки засуву замка чи запірної планки на головці засуву замка з внутрішнього боку виявляються подряпини, спрямовані від замка до зовнішньої кромки;

- витискування дверних петель (може здійснюватися в відношенні дерев'яних та металевих дверей). Зусилля прикладається до місця кріплення дверних петель, спричиняючи утворення наступного слідового комплексу: якщо двері дерев'яні – на задньому бруску короба дверей та (або) задньому бруску полотна дверей овальні сліпі отвори, овали спрямовані до внутрішньої грані бруска (ці отвори утворюються від шурупів, якими кріпляться дверні петлі); тріщини, що йдуть від отворів у подовжньому напрямі; відщепи внутрішньої поверхні заднього бруска короба та полотна дверей; якщо двері металеві – відривання петель за місцем їх зварювання з металевим кутком, перелом стрижня дверної петлі;

- витискування дверної коробки. Застосовується у відношенні дерев'яних дверей. В даному випадку зусилля прикладається до з брусків короба дверей, брусок при цьому може зламатися чи витиснутися цілком, а утворований таким чином слідовий комплекс виглядає так – невеликі вм'ятини в місці прикладення зусилля розпірки; розщеплення чи відрив зовнішньої лиштви; розщеплення чи розлом бруска короба дверей; значний вигин цвяхів чи штирів кріплення короба дверей та виривання їх з брусків, вмонтованих в мур; виривання з муру брусків; виламування частини муру в місці кріплення штирів бруска короба дверей.

Висвердлювання отворів у полотні дверей в місці кріплення замка чи пропилювання полотна з подальшим вибиванням фрагменту полотна разом із замком. При висвердлюванні замка портативним дрилем через шаблон, що визначає його габарити, робляться достатньо близько один від одного отвори, а потім ударом молотка фрагмент полотна разом із замком вибивається всередину. Застосування шаблону й не обов'язкове, крадії можуть окреслити на дверях прямокутник, більш за розміром ніж габарити замка. В такому разі у дверях залишається прямокутний отвір із нерівними краями з півкругами за периметром, всередині приміщення виявляється замок із фрагментом полотна дверей, стружки та ошурки на підлозі

поруч із дверми. Замість висвердлювання може використовуватись випилювання фрагмента полотна дверей з замком за допомогою переносної дискової пилки ("болгарки"). На полотні дверей окреслюється контур замка, а потім робляться пропили з відступом від межі в бік збільшення розмірів, після цього фрагмент полотна з замком вибивається молотком чи видавлюється руками, використовуючи масу тіла. При такому відпиранні вхідних дверей в них виявляється отвір прямокутної форми з рівними краями, фрагмент полотна з замком знаходиться всередині приміщення. Якщо для пропили використовується дискова пила, то на підлозі зовні та всередині приміщення поруч із дверми виявляються ошурки. При використанні "болгарки" на площинах пропили лишаються підгоряння деревини, рештки підгорілої деревини можуть бути виявлені на лиштвах у місцях горизонтальних пропиливів.

Утворення отвору в полотні дверей та відпирання замка. Даний спосіб застосовується переважно при проникненні до квартири із дерев'яними дверима, що обладнані накладними замками. В полотні дверей поруч із замком робиться отвір, достатній для проходження руки. Просунувши руку до отвору та діставшись поворотної ручки, злочинці відпирають замок та проникають до приміщення. Утворення отвору здійснюється прорубуванням дверей за допомогою сокири; висвердлюванням фрагменту полотна дверей за допомогою портативного акумуляторного дрилу тощо. Останнім часом злочинцями використовуються також круглі фрези великого діаметру. Це можуть бути циліндричні фрези чи свердла по дереву перочного діаметру. При цьому спосібі злочинці намагаються не використовувати акумуляторні дрилі, адже для такої фрези потрібний дріль великої потужності, застосовують ручні коловороти, які дозволяють скоротити до мінімуму рівень шуму й розвинути достатнє зусилля. При використанні наведених способів утворення отворів утворюється наступний слідовий комплекс: при прорубуванні – отвір у дверях здебільшого неправильної форми з нерівними краями, скіпки всередині примі-

щення та назовні поруч із дверми; при висвердлюванні фрагмента полотна дверей залишається прямокутний отвір із нерівними краями з напівкругами за периметром, всередині приміщення виявляється фрагмент полотна дверей, стружки та скіпки назовні та всередині приміщення поруч із дверми; після свердлення фрезою - в полотні дверей залишається круглий отвір із рівними краями, стружки назовні, в приміщенні - дерев'яний циліндр, що залишається всередині фрези; внаслідок просвердлювання "перкою" - в полотні дверей залишається круглий отвір з достатньо рівними краями, багато стружки назовні поруч з дверми та менше в приміщенні. При застосуванні кожного з цих способів на поворотній ручці замка можуть залишитися сліди рук (рукавичок).

Вирізання металевго кутка в місці кріплення запірної планки.

Даний метод застосовується при відпиранні дверей, які мають дверну коробку з металевих кутків. Вирізання фрагмента металевго кутка в місці кріплення запірної планки чи виходу головки засуви з замку може здійснюватися за допомогою переносної "болгарки" або газової апаратури. Використання "болгарки" підвищує шум та робить даний метод достатньо повільним. Робота переносної газової апаратури не зумовлює сильного шуму, але також повільне. При даному методі так само використовується ломок, за допомогою якого видаляють фрагмент кутка. Застосуванню "болгарки" характерний такий слідовий комплекс: смуги, утворені частками абразиву та металу, на зовнішній поверхні муру, здебільшого, перпендикулярні кутку коробу дверей, фрагмент металевго кутку на підлозі перед дверми, сліди пориву металу, на металевому кутку коробу дверей та на його фрагменті. Використання переносної газової апаратури відображається слідами горіння металу на зовнішній поверхні муру, краплями металу, фрагментом кутку на підлозі перед дверми, слідами пориву металу, на металевому кутку короба дверей та на його фрагменті.

Зрізання дверних петель. Цей метод характерний для металевих дверей, що відпираються назовні. Зрізуються переважно

нижні частини петель, які мають стрижні для навішування дверей. Петлі можуть зрізатися "болгаркою" або газовою апаратурою. Для цього використовуються ломик, який вставляється під частину петлі, що кріпиться до полотна дверей та до нього докладається зусилля, спрямоване назовні. Це дозволяє порвати частину металу, що залишається при неповному прорізанні чи пропалюванні. Спочатку зрізується нижча петля, потім верхня. При використанні для проникнення "болгарки" залишається слідовий комплекс, що містить: частки абразиву та металу на підлозі перед дверима, бо відрізання здійснюється вздовж вісі петлі; сліди пориву металу, при неповному прорізанні. Застосування переносної газової апаратури характеризується утворенням слідового комплексу, аналогічного описаному вище. В обох випадках на підлозі перед дверми або в середині приміщення можуть бути виявлені відірвані частини петель.

Збивання дверних петель. Даний спосіб застосовується для злому металевих дверей, які відпираються назовні. Для цього використовуються слосарне зубило (велике зубило з привареною чи вставленою в нього рукояткою) та важкий молоток. Злочинцями може збиватися як верхня, так і нижня частина петлі. Зубило вставляється між кутком короба чи полотном дверей та петлею в місці їх зварки, після чого петля зрубується. Для полегшення зрубання петлі злочинці можуть використовувати охолоджувачі, що понижують температуру металу до температури його ламкості (зріджені гази). При зрубванні петель без використання охолодження залишаються сліди перерубання металу в місці зварки, невеликі вм'ятини чи подряпанини від бокової поверхні зубила, а також вм'ятини від ударної частини молотка. При використанні охолодження залишається майже весь зазначений слідовий комплекс, але в значне меншій ступені, адже для відривання петлі достатньо навіть одного удару. Даний спосіб супроводжується значним шумом, тому один із злочинців щільно притискується тілом до полотна дверей, щоб затамувати резонацію полотна, знизив-

ши таким чином шумність, а другий злочинець у цей час зрубує петлі.

Перепилювання стрижнів петель. Даний спосіб властивий для дерев'яних та металевих дверей, що відпираються назовні. Перепилювання стрижнів може здійснюватися ручною пилюкою по металу або ж "болгаркою". Перед початком перепилювання двері за допомогою ломика піднімаються вгору, для того щоб здійснювати перепилювання тільки стрижнів, а не корпусів петель. Перепилювання з використанням ручної пилюки займає близько 2 хвилин на один стрижень, для стандартних петель. При перепилюванні стрижнів за допомогою "болгарки" витрачається до 15 секунд на одну стандартну петлю. При наявності нестандартних петель, які ставляться переважно на металеві двері, час на перепилювання стрижнів збільшується. Слідовий комплекс, утворений в результаті застосування даного способу складається з: металевих стружок (часток абразиву), відпиляні частини стрижнів на підлозі перед дверми; на полотні дверей, бруську коробу, лиштві можуть залишитися сліди зубів по металу чи сліди кромки відрізного диску, смуги, утворені частками металу та абразивом при обертанні відрізного диску.

Вибивання стрижнів петель. Даний спосіб притаманний тільки для стандартних петель, що кріпляться на дверях, які відпираються назовні. При даному способі злочинці спочатку зубилом вибивають стрижень заглушку, а потім борідкою вибивають стрижень, що призводить до утворення наступного слідового комплексу: стрижні заглушки на підлозі перед дверми; сліди від леза зубила на стрижнях заглушках та на корпусі обох дверних петель.

Випилювання дверних петель. Застосовується для дерев'яних та металевих дверей, які відпираються назовні. При розкриванні металевих дверей, що мають дверні петлі, приварені на пластини до полотна дверей, випилюється фрагмент полотна разом із пластиною петлі. Пропилювання здійснюється "болгаркою" вздовж кромки пластин дверей в місці кріплення

петель та призведе до утворення на полотні дверей, лиштві та мурах смуг, утворених частками металу та абразивом при обертанні відрізного диску, вирізаних фрагментах полотна дверей з петлями. При розкриванні дерев'яних дверей, "болгаркою" здійснюються пропили вздовж петель у задньому бруску короба дверей, а потім ломиком задній брусок дверей висувається з коробу. Даний спосіб відображується вертикальними смугами, утвореними частками абразиву, на лиштві та зовнішній поверхні заднього бруска короба дверей, можуть залишитися частки абразиву на стелі (при прорізанні вздовж верхньої петлі) та підлозі (при прорізанні вздовж нижньої петлі); підгоряння деревини бруска в місці пропилу.

Вплив на петлі в описаних вище способах – лише первинна фаза проникнення, після якої задню частину дверей висувають із дверної коробки на всі двері здвигають назад, до повного виходу головки засуву замку з запірної планки чи кромки металевго куточка дверної коробки. При всіх способах, пов'язаних із впливом на дверні петлі, окрім зазначених слідових комплексів, утворюються й такі: вигин головки засуву замку по ходу відпирання дверей; подряпини на внутрішній на зовнішній поверхнях головки засуву, утворені краями запірної планки; подряпини на кромках запірної планки чи кромці металевго кутка; якщо запірна планка приварена до кутка, може відбутися її вигин назовні.

Вибивання запірних пристроїв дверей чи дверної коробки всередину квартири. Для застосування даного способу проникнення злочинцями використовується мускульна сила, яка докладається до полотна дверей, що відпираються всередину приміщення. Даний спосіб здійснюють дві особи середньої ваги (близько 80 кілограмів) шляхом синхронних ударів корпусом у двері, або одна особа зі значною вагою. Внаслідок докладених зусиль може вириватися запірна планка, чи згинатися головка засуву замку, або вириватися замок, а при достатній закріпленості запірних пристроїв може вибиватися дверна коробка в цілому. Сліди, що утворюються при першому та другому по-

шкодженні вказані при описанні попереднього способу проникнення. Виривання накладного замку супроводжується утворенням значного вигину головки засуву замку в бік протилежний відпиранню дверей; подряпин на головці засуву замку, що утворюються в результаті його виходу із запірної планки; розгинань лицьової планки замка на кут більше 90, або ж відламування частини лицьової планки замка (можливий при виготовленні корпусу замка з алюмінієвих сплавів); розщеплення полотна дверей чи переднього бруску обв'язки дверей в місці кріплення замка; виривання шурупів кріплення замка. При вибитті дверної коробки слідовий комплекс такий: відривання чи повздовжній розлам зовнішніх листів; руйнування частини мурів в місці кріплення до них дверної коробки; виявлення штукатурки, уламків мурів всередині приміщення.

Виривання запірних пристроїв дверей чи дверей в цілому. Такий спосіб використовується при зломі металевих та дерев'яних дверей, які відпираються назовні. При цьому виникають дві ситуації:

перша - дверна ручка міцно закріплена на полотні дверей. В такому випадку злочинці, прикладаючи фізичне зусилля до дверної ручки, смикають двері назовні. Це здійснюють один або два злочинці, які накидають на дверну ручку міцний мотузок із двома петлями на кінцях та смикають;

друга - притаманна для слабко закріплених ручок. При такому проникненні злочинці просвердлюють отвір невеликого діаметру (близько 15 мм) у полотні дверей поруч із замком. Після цього в отвір втискується спеціально виготовлене знаряддя, що складається з центрального стрижня довжиною близько 50 см, до одного кінця якого шарнірно прикріплений стрижень довжиною від 15 до 25 см, а до іншого кінця приварюється стрижень довжиною 50-60 см. Всі стрижні виготовляються з твердих марок сталі чи інших твердих металів. Після проштовхування через полотно дверей шарнірно закріпленого стрижня, він повертається на шарнірі та займає положення

паралельне полотну дверей. За кінці привареного стрижня злочинці смикають двері назовні. В деяких випадках злочинці використовують для виривання дверей автомобільні лебідки, один кінець лебідки кріпиться до знаряддя, що вставляється в двері, другий кінець кріплять із яким-небудь жорстко закріпленим предметом назовні.

Подібний спосіб утворює відповідний слідовий комплекс: отвір у полотні дверей; стружки та ошурки здебільшого перед дверми приміщення, менше всередині; вм'ятини та подряпини на внутрішній поверхні полотна дверей, що залишається шарнірним стрижнем; відрив запірної планки та виколповання фрагменту бруска короба дверей (якщо двері дерев'яні); виривання кріплень замка; вигинання головки засуву замка проти ходу відпирання дверей; подряпини та зовнішній поверхні головки засуву, що залишаються запірною планкою.

2. Проникнення до квартири через вікно чи балкон (лоджію) здійснюється різними способами, втім початок механізму проникнення однаковий для будь-якого з них.

При проникненні у вікна приміщень верхніх поверхів злочинці піднімаються на покрівлю будинку, звідки вірвовкою спускають на балкон чи лоджію або до вікна приміщення одного зі членів групи, інші учасники потрапляють до приміщення через двері, які відкриває їх співучасник. Якщо двері квартири не відкриваються зсередини, злочинці спускаються до приміщення, лишаючи одного з учасників групи на крівлі. Іноді крадії для спуску до квартири та підйому з неї використовують волейбольні сітки.

При проникненні через вікна приміщень нижніх поверхів злочинці використовують вірвовку з гачком на кінці, яку закидають на балкон чи лоджію. Після цього злочинець, який має добру фізичну підготовку та спритність, піднімається, проникає до приміщення, відкриває вхідні двері чи спускає викрадені речі співучасникам, котрі знаходяться внизу. В деяких випадках злочинці підсаджують одного з учасників групи, щоб він міг добратися до балкону чи лоджії другого поверху.

До способів впливу на вікно відносяться:

- видавлювання або розбивання шибки;
- виставляння або вирізання шибки.

Видавлювання або розбивання шибки. При даному способі крадії розбивають скло дверей балкона (лоджії) чи вікна. Потім проникають у приміщення, відпираючи шпінгалети чи защіпки, що фіксують двері. Іноді злочинці наклеюють на скло "скотч" чи клейкий папір для уникнення шуму. Застосування даного способу характеризується утворенням наступного слідового комплексу: множинні осколки скла різної форми, що лежать у міждверному просторі й на підлозі приміщення чи наклеєні на "скотч" (клейкий папір); можуть бути виявлені сліди рук, які утворюються злочинцями при витягуванні осколків скла з рами, сліди фрагментів рук можуть бути також виявлені на металевих поверхнях шпінгалетів, защіпок, внутрішніх пофарбованих поверхнях брусків; волокна тканини від одягу крадіїв, що можуть залишитися на поручнях, на зовнішній поверхні дверей балкона чи лоджії; на мурі будинку, укосах віконних прорізів можуть залишатися динамічні сліди взуття у вигляді повздовжніх смуг; на підвіконні вікна, підлозі приміщення можуть залишитися статичні чи динамічні сліди взуття, утворені нашаруванням або відшаруванням речовин із підшовної частини взуття чи на ній.

Виставляння або вирізання шибки. При даному способі крадії за допомогою викрутки чи іншого знаряддя (стамески, ножа) відокремлюють штапики, що закріплюють скло від коробу рами вікна чи дверей балкона та лоджії, потім скло виймають та проникають у приміщення. Останнім часом для виставляння шибки крадії використовують вакуумні присоски (плоскі, овальні), які кріплять у верхній і нижній частині скла, само скло вирізьблюється алмазним склорізом уздовж штапиків. Цьому способу окрім слідового комплексу, подібного описаному вище, притаманне залишення штапиків чи їх уламків на підлозі лоджії або балкону, вм'ятин та поверхнях брусків рами, утворених робочою частиною застосованого знаряддя; залишків скла в рамі, на яких можуть бути виявлені мікрволок-

на від одягу злочинців; сліди від вакуумних присосок на самому склі.

3. Проникнення до квартири в інший спосіб:

- спелеологічні способи: через шахти сміттєпроводу, сантехнічні або вентиляційні канали в будинках серії ПТ-44 та їх модифікації;

- руйнування стін, підлоги.

Використання даних способів утворює такі слідові комплекси: сліди рук, ніг, злому на перекриттях горища або даху, отвір, мікрочастки; спорядження, яке міг використовувати злочинець для спускання до приміщення або передачі вкраденого.

Враховуючи те, що на практиці з метою охорони об'єктів та майна, отримують розповсюдження комп'ютерні системи сигналізації, магнітного кодування, відеоспостереження, моніторингу та відео фіксації дій осіб в певних місцях у режимі реального часу, необхідно вказати й на відповідну слідову інформацію, котра утворюється при несанкціонованому проникненні.

Зокрема це: записи, що автоматично утворюються в пам'яті транзитних пристроїв різних операторів при спорядженні їх з мережами передачі даних по протоколу IP, котрі виконують функції управління сигналізацією, контролю, авторизації абонентського терміналу, яким скористався злочинець і управління пакетами IP, що містять голосову, відео- та мультимедіа інформацію. В них міститься мережеве ім'я комп'ютеру злочинця – "IP-адреса", адреса електронної пошти та інша інформація¹.

Той чи інший спосіб проникнення до приміщення квартири може супроводжуватися пошкодженням сигналізації

¹ Див.: *Вехов В.Б.* Основы криминалистического учения об исследовании и использовании компьютерной информации и средств ее обработки: монография. – Волгоград: ВА МВД России, 2008. – С. 22-24.

шляхом: а) відключення живлення; б) відклеювання контрольної стрічки; в) перерізання електричного дроту.

Дії безпосередньо всередині житла – пошук речей та коштовностей:

- огляд місць та сховищ, у яких найбільш вірогідно зберігаються речі та коштовності: а) шухляд комодів, стінок, письмових столів, шкатулках, секретерах, піаніно; б) одягу – в шафах чи кошиках з білизною: під стопками білизни, в кишнях старих пальто, у підбивках піджаків, у шарпетках і т.і.; в) книг, компакт-дисків, фотоальбомів тощо; г) антресолей; д) під матрацами і т.п.;

- огляд лише деяких місць та сховищ, у яких зберігаються цінності (за дзеркалами, картинами, у вентиляційних каморах, банках з-під крупи, за шпалерами, горшках з квітами, люстрах, плафонах, бра, футлярах апаратури, смітєвих кошиках та контейнерах)¹.

У процесі вчинення крадіжки змінюється обстановка в квартирі, що відбиває характер й послідовність дій злочинця (злочинців). Цілеспрямоване порушення обстановки у місцях зберігання коштовностей, свідчить про обізнаність злочинця про їх знаходження та час відсутності потерпілого. Сліди суцільного пошуку, різке змінення його напрямку свідчить про те, що суб'єкти злочину не мали на меті заволодіння конкретним предметом. Це припущення може підтверджуватися й слідами розкрадання предметів, що відрізняються по призначенню, вартості та тих, що зберігалися у різних місцях. Наприклад, факт викрадення яскравих картин та залишення унікальних, може свідчити про те, що крадії не мають достатніх пізнань у живопису, вартості картин, не є професійними крадіями, а також не мали на меті заволодіння конкретною картиною.

¹ Див.: Каминский М.К., Лысов Н.Н. Криминалистическое обоснование деятельности по раскрытию и предотвращению краж из квартир // Организация раскрытия и расследования краж из жилых помещений: Сб. науч. тр. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1991. – С. 14.

Отож, для цієї системи дій крадів притаманні наступні слідові комплекси: сліди рук (рукавичок) та одягу, частин підошви взуття; наявність мікрооб'єктів, запахових речовин у місцях контактування злочинця (ців) із об'єктами; відсутність викрадених цінностей та їх знаходження у злочинців; сліди пакування, частини викрадених речей; сумки, футляри з-під речей чи предметів; предмети, від яких злочинець відірвав частину (тканина), або залишив на місці події (частини комплектного цілого – ніж та піхви та ін.).

Варто зазначити, що сам злочинець (тіло, одяг, взуття) та використовувані знаряддя не тільки утворюють сліди на предметах речової обстановки, а й сприймають сліди цих предметів, можливості використання яких доволі широкі: вони дозволяють надійно встановлювати індивідуально визначені джерела їх походження, факти контактної взаємодії, ціле за частинами, природу об'єктів за природничо-науковими класифікаціями. На основі виявлення і дослідження таких об'єктів можна встановити осіб, причетних до вчиненого злочину. Це: маленькі шматочки скла, дерева, фарби, які характеризують обстановку місця події; на зломщику сейфів можуть виявитись частки матеріалу для заповнення сейфів, металеві опурки.

Дії по виходу з житла та транспортуванню викраденого найчастіше здійснюються в таких варіантах: а) винесення речей, малих за об'ємом, у кишенях одягу; б) винесення в тарі, принесеній на місце злочину; в) винесення в тарі, взятій в квартирі; г) спускання викраденого спільнику через вікно чи лоджію; д) спускання викраденого через сміттепровід чи вентиляційні шахти; е) зберігання викраденого в будинку, де розташована квартира: на горіщах, підвалах, на сходових майданчиках та ін.); ж) зберігання в пересувних та стаціонарних схованках; з) зберігання на квартирах спільників.

3. Третій етап – приховування слідів та причетності особи до крадіжки¹:

¹ Нами не розглядається інсценування як спосіб приховування злочину.

- дії зі знешкодження слідів чи їх змінювання - використання умов відсутності свідків чи інших суб'єктів, що можуть перешкодити злочинній діяльності (застосування прийомів та засобів, не пов'язаних з гучними звуками, заходи по відключенню чи обходу сигналізації); використання рукавичок; стирання папілярних ліній за допомогою наждачного паперу; покриття долонь лаком або знежирювальним розчином; маскування під "домашню крадіжку"; знищення слідів; відновлення порушеної в ході пошуку обстановки; скоєння крадіжки з мінімальним порушенням звичної обстановки на місці злочину; викрадення речей, що не мають індивідуальних ознак; поведіння з предметами способами, що виключають залишення слідів; протирання місць можливого стикання рук із предметами обстановки; створення фальшивих слідів чи підкидання речей, що не належать крадіям; викрадення частини цінностей; заміна викрадених цінних предметів дешевими копіями¹. Використання сучасних технічних засобів для прослуховування радіообміну інформацією між співробітниками міліції та координації дій членів злочинної групи, мобільних телефонів, автомашин для організації найшвидшого уходу з місця події до введення в дію оперативних планів перехоплення, засобів спостереження, приладів нічного бачення та ін.;

- забезпечення алібі;

- приховання викраденого майна та розпорядження ним.

Враховуючи специфіку дослідження, нами докладно не розглядається зміст дій крадіїв по забезпеченню алібі та приховуванню викраденого майна. Втім, для оптимізації техніко-

¹ Див. наприклад: *Лавров В.П.* Криминалистическая классификация способов сокрытия преступления // Криминалистическая сущность, средства и методы установления способов сокрытия следов преступления. Сб. трудов. - М., 1987. - С. 15-28; *Лисиченко В.К., Шехавцов Р.М.* Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями. Монографія. - Луганськ, 2009. - С. 107.

криміналістичного забезпечення проведення такої слідчої дії як обшук, безсумнівний інтерес становить інформація щодо місця зберігання майна: за місцем свого помешкання (56%); на прилеглих до нього об'єктах (гаражі, дачі) (19%); у знайомих, незалежно від їх особистої обізнаності відносно майна (5%); на відкритій місцевості (лісосмуга, парк, незавершені об'єкти будівництва (8%); на роботі (1%).

При цьому гроші, цінності доцільно шукати в спеціально обладнаних схованках, одяг, речі – в природних місцях укриття (антресолях в квартирі, шафах, під матрацами, горищах і т.п.).

II. Місце вчинення злочину. Для оптимального застосування інтегративної моделі спеціальних криміналістичних знань необхідна наступна інформація про місце вчинення злочину, зокрема, характеристику квартири, яка поділяється на відомості про: а) місце розташування (район, вулиця тощо); б) будинок (багатоповерховий, система контролю доступу, наявність фірм, горищних та підвальних приміщень); в) квартиру (поверх, вікна, двері, замки, наявність засобів охоронної сигналізації, ґрати, прозурки, камери спостереження, комп'ютерна мережі, сейфи).

Крадії проявляють певну схожість у виборі безпосередніх місць для скоєння чергових серійних злочинів – шукають подібні будинки, вхідні двері, що зумовлено типовим для їх способом вчинення злочинів та створює підґрунтя оптимізації аналітичної діяльності з виявлення серій крадіжок.

III. Особливості предмета злочинного посягання. Криміналістична значущість предмету посягання обумовлена насамперед тим, що вплив злочинця на цей об'єкт поєднується утворенням певного інтеграційного слідового комплексу. Ці зміни локалізуються: на місці злочинної події; на самому об'єкті, його частинах; у місцях подальшого його перебування; на злочинцеві (тілі, одязі тощо); знаряддях злочину, технічних засобах, що використані злочинцем.

Крім того, криміналістична характеристика предмета злочинного посягання має важливе практичне значення для встановлення злочинця у наступних основних випадках: а) якщо викрадення майна свідчить про знання злочинцем цінності чи особливих якостей предмета посягання (плати, диски, периферійні пристрої для ЕОМ); б) коли за предметом посягання можна судити про специфічні цілі злочину (зброя); в) коли до предмету злочинного посягання має доступ обмежене чи певне коло осіб. Іноді особливості предмету злочинного посягання дають змогу зробити висновок про вчинення низки квартирних крадіжок однією й тою ж особою (особами).

В матеріальній обстановці крадіжки здебільшого виявляється не предмет злочину, а пов'язана з ним річ: упаковка, гарантійні талони, складені цілі, які містять ідентифікаційні ознаки предмету, наприклад: золотий ланцюжок, що можуть бути використані для пошуку за обліковими системами та подальшої ідентифікації.

За результатами проведеного дослідження предметом квартирних крадіжок виступали: комп'ютерна техніка (11,4%); одяг, взуття (43,2%); продукти харчування (12,8%); ювелірні вироби (63,4%); гроші (30,9%); мобільні телефони, відеокамери, фотоапарати (37,6%); пластикові картки різних банків; цінні папери; дисконтні картки.

Таким чином, інформація, зосереджена в елементах криміналістичної характеристики квартирних крадіжок має слугувати основою розробки науково-методичних засад застосування інтегративної моделі спеціальних криміналістичних знань для оптимізації ТКЗ розслідування злочинів даної категорії у відповідності до сучасних вимог практики боротьби з ними.

Глава 2

Особливості застосування спеціальних криміналістичних знань при проведенні слідчих дій та судових експертиз у розслідуванні квартирних крадіжок

2.1. Участь спеціаліста-криміналіста при проведенні окремих слідчих дій у розслідуванні квартирних крадіжок

Подія злочину викликає зміни в матеріальному середовищі місця події, що може виразитися:

- 1) в сукупності матеріальних змін, викликаних злочином чи подією, яка притаманна для кожного його виду;
- 2) в зміні обстановки, що проявляється у зникненні предметів, порушенні їх положення чи появі нових;
- 3) в змінах предметів, що виразилися в їх руйнуванні, деформації чи появі на них відображень інших предметів;
- 4) в появі часток яких-небудь предметів чи залишків речовин, зазвичай в малих кількостях;
- 5) в появі запахів, що залишилися від людей, тварин чи різних речовин¹.

В подальшому дані зміни сприймаються та процесуально закріплюються особами, які здійснюють розслідування.

¹ Див.: *Егоров Н.Н.* Вещественные доказательства в следственной и экспертной практике: Монография. – М.: ВНИИ МВД России, 2003. – С. 59.

Діяльність спеціаліста-криміналіста у "польових" умовах має пошуково-пізнавальний характер та реалізується, здебільшого, шляхом участі у проведенні слідчих дій, які складають основу розслідування крадіжок, зокрема, у огляді місця події, обшуку, відтворенні обстановки та обставин події та ін.

Пошук носіїв криміналістично значущої інформації здійснюється шляхом застосування системи тактичних та технічних прийомів, операцій та методик, отже загальні тактичні засади проведення слідчих дій за участю спеціаліста-криміналіста мають відповідати наступним принципам (див. роботи Р.С. Белкіна, М.Я. Сегая, С.І. Кобзара¹):

1. У слідах події злочину відбиваються ознаки особи, що його вчинила, а також предметів, які вона застосувала під час вчинення злочину.

2. Не існує "неінформативних" слідів: будь-який слід містить інформацію про певні властивості особи та інших об'єктів.

3. Інформативність сліду визначається завданням, яке ставить суб'єкт розслідування.

4. Повнота виявлення, зберігання, фіксації та використання інформації про різні властивості особи, яка вчинила злочин, а також предметів, застосованих під час вчинення злочину, котрі відображені у слідах, визначаються об'єктивними закономірностями, пізнання яких дозволяє розробляти науково обґрунтовані прийоми й методи роботи з ними.

Крім того, зміст системи "польової криміналістики" відповідно до оптимізації пошуково-пізнавальної діяльності спеціаліста-криміналіста при проведенні слідчих дій повинні також скласти: 1) принципи комплектації техніко-криміналістичних засобів; 2) інформаційне забезпечення у "польових" умовах².

¹ Див. наприклад: *Белкин Р.С.* Курс криминалистики: Учеб. Пособие для вузов. – 3-е изд., дополненное. – М.: ЮНИТИ ДАНА, 2001. – 837 с.; *Кобзар С.І., Сегай М.Я.* Криміналістичне дослідження слідів рук людини (праксіологічний аспект): Монографія. – Луганськ, 2006. – 208 с.

² *Турчин Д.А., Чижиков И.С.* Полевая криминалистика и её практическое применение: Научно-практическое пособие. – М.: "Юрлитинформ", 2006. – 144 с.

Розглянемо тактико-криміналістичні прийоми збирання типових слідових комплексів, що складають слідову картину квартирних крадіжок та техніко-криміналістичні прийоми та засоби, що їх супроводжують.

2.1.1. Огляд місця події – Однією з основних першочергових та невідкладних слідчих дій, що проводяться на початковому етапі розслідування квартирних крадіжок є огляд місця події, який полягає у безпосередньому сприйнятті слідчим місця події з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обстановки злочину, встановлення механізму події злочину, її учасників, вирішення інших питань, які мають значення для справи (ст. 190 КПК України). Огляд місця події по злочинах даної категорії орієнтований також на вирішення низки специфічних завдань, які полягають у фіксації не тільки обстановки події, а й внесених у неї змін, тому що вони є основою для опосередкованих висновків про спосіб дії злочинця, конкретної спрямованості його умислу, знанні (незнанні) ним місць зберігання цінностей, можливого місцезнаходження слідів злочину як на місці крадіжки, так і на самому злочинцеві, його одязі, знаряддях злочину; чисельності осіб, що брали участь у вчиненні крадіжки, особистих якостей особи злочинця, наявності досвіду вчинення крадіжок зазначеним способом; встановлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину; встановлення цінностей, викрадених злочинцем та отримання іншої інформації для використання відповідних систем криміналістичних обліків тощо.

Підсумовуючи викладене з позиціями вчених-криміналістів (В.К. Лисиченко, М.Я. Сегай), які вважають огляд місця події спеціальним методом дослідження об'єктів, що спрямований на формування інформаційної основи розслі-

дування¹, можна дійти до висновку, що результати застосування спеціальних криміналістичних знань у "дешифруванні" об'єктивних наслідків взаємодії об'єктів на місці події (матеріальних слідів злочину) мають визначальне значення для ефективного функціонування інтегративної моделі застосування спеціальних криміналістичних знань в розслідуванні квартирних крадіжок.

Огляд місця події надає слідчому можливість вирішити питання про те, вчинено крадіжку, або подія має некримінальний характер. Через це законодавцем передбачено можливість проведення огляду місця події у невідкладних випадках до порушення кримінальної справи (ст. 190 КПК України). Тому, після його проведення, якщо є достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину, кримінальну справу слід порушити негайно.

Основні завдання спеціаліста-криміналіста при наданні допомоги слідчому в проведенні огляду місця події полягають у наступному:

- з'ясування обстановки події та визначення меж огляду;
- встановлення системи взаємодії матеріальних об'єктів, які утворюють механізм події крадіжки, кожен з яких може стати шуканим об'єктом;
- встановлення механізму взаємодії та виділення контактних поверхонь об'єктів, що взаємодіяли;
- встановлення причинного зв'язку між подією, що відбулася та виявленими слідами;
- вибір та застосування найбільш ефективних НТЗ та методів для виявлення, фіксації і вилучення слідів та речових доказів, порядку їх застосування;
- встановлення механізму слідотворення;

¹ Див.: Кобзар С.І., Сегай М.Я. Вказ. робота. – С. 51; Лисиченко В.К. Следственный осмотр как специальный метод исследования объектов в процессе доказывания по уголовным делам // Криминалистика и судебная и экспертиза. – 1973. – № 10. – С. 55.

**Проблеми теорії та практики застосування спеціальних
криміналістичних знань у розслідуванні квартирних крадіжок**

- виявлення малопомітних неозброєним оком слідів та мікрочасток про наявність котрих суб'єкт злочину не підозрював та, у зв'язку з цим не докладав зусиль щодо їхнього знешкодження;

- попереднє вивчення і аналіз ознак виявлених знарядь та інструментів злочину, а також слідів їх впливу з метою отримання відомостей про подію злочину і даних для розшуку злочинця;

- надання консультацій щодо доцільності та необхідності призначення відповідних експертиз;

- оперативне використання отриманих у процесі огляду результатів з метою визначення комплексу необхідних засобів і методів для розкриття крадіжки за "гарячими слідами" (перевірки за криміналістичними обліками).

Наукою криміналістикою накопичене суттєве теоретичне підґрунтя оптимізації діяльності спеціаліста-криміналіста при проведенні огляду місця події як на загальному рівні, так і за фактами квартирних крадіжок.

Зокрема, воно дістало розробку в дослідженнях С.М. Вологіна¹, Г.А. Голубенка², О.Г. Жданова³, О.М. Зініна⁴, П.П. Іщенко⁵,

¹ Вологін С.М., Сивачев А.В. Взаимодействие следователя, оперативного работника уголовного розыска и эксперта-криминалиста при установлении лица, совершившего квартирную кражу. - ВНИИ МВД СССР, 1985. - 85 с.;

² Голубенко Г.А. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия квартирных краж на первоначальном этапе расследования (по материалам органов полиции республики Молдова): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. - М.: ЮИ МВД РФ, 1994. - 22 с.

³ Панкратов С.С., Жданов А.Г., Шамонова Т.Н. Система действий специалиста-криминалиста при производстве осмотра места происшествия, связанного с кражей из квартир и объектов народного хозяйства // Экспертная практика. МВД РФ. Экспертный Центр. - № 35. - 1993. - С. 53-57.

⁴ Зинин А.М. Криминалист в следственных действиях: Учебно-практ. Пособие. - М., 2004. - 144 с.

⁵ Ищенко П.П. Осмотр места происшествия по делам о кражах из квартир: Метод рекомендации. - Волгоград, 1986. - 42 с.

С.Д. Коберника¹, В.В. Коваленка², В.М. Логвіна³, М.П. Молібогі⁴, Г.І. Сисоєнка⁵, В.О. Снеткова⁶, В.В. Степанова⁷, В.М. Хрустальова⁸, І.О. Чулкова⁹, Ю.Ю. Ярослав¹⁰ та ін.

Дослідження місця події спеціалістом-криміналістом – творчий процес, спрямований на відтворення механізму події, пізнання фізичних якостей учасників події, характеру та цілей їх дій. Головне завдання дослідження – встановлення особи злочинця, комплексу відомостей про неї – сукупності її фізичних якостей, ознак, дій з метою розшуку та ідентифікації.

Обстановка місця події є зовнішнім проявом внутрішнього змісту події квартирної крадіжки, своєрідною формою її існу-

¹ Коберник С.Д., Сегай М.Я., Стринжа В.К. Совершенствование тактики следственного осмотра с участием группы специалистов // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1986. – № 33. – 59-63.

² Коваленко В.В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій: Монографія. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007.

³ Логвін В.М. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях: процессуальные и организационные аспекты // Проблемы криминалистики: сб. науч. тр. – Минск: МВД Респ. Беларусь, 2007. – Вып. 5. – С. 87-98.

⁴ Разумов Э.А., Молибига Н.П. Осмотр места происшествия. – К.: РИО МВД Украины. – 672 с.

⁵ Сисоєнка Г.И. Вопросы совершенствования производства осмотра места происшествия // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1989. – 39. – С. 43-47.

⁶ Снетков В.А. Деятельность экспертно-криминалистических подразделений органов внутренних дел по применению экспертно-криминалистических методов и средств в раскрытии и расследовании преступлений / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. В.А. Снеткова. – М.: ЭКЦ МВД России, 1996. – 104 с.

⁷ Мамонов В.С., Степанов В.В. Осмотр места происшествия: правовые, научные основы и практика применения. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 184 с.

⁸ Хрусталёв В.Н., Трубицын Р.Ю. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях. – СПб.: Питер, 2003. – 208 с.

⁹ Репкин М.Л., Чулков И.А. Использование специальных познаний в процессе осмотра места кражи из квартиры // Теория и практика использования специальных знаний при расследовании преступлений: Сб. науч. тр. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1989. – С. 78-81.

¹⁰ Ярослав Ю.Ю. Сучасні проблеми дактилоскопії // Криміналістичний вісник. – 2002. – № 3. – С. 174-176.

вання. Вона є складним матеріальним явищем, сукупністю взаємопов'язаних частин та елементів.

Дослідження місця події – рух від простого до складного. Щоб відтворити механізм події, недостатньо вивчити окремі сліди, необхідно встановити їх зв'язки, виявити групи однорідних слідів, взаємозв'язок окремих частин обстановки. Це дає змогу охопити картину події в цілому. Одночасно її пізнання йде від сліду до факту, від сукупності слідів до окремих обставин й далі до механізму, сутності події, що відбулася. Лише у такий спосіб може формуватися об'єктивне, чітке уявлення про механізм злочину та особу ймовірного злочинця.

Структура матеріальної обстановки місця злочину має досліджуватися в двох станах: до та після події. Перший стан встановлюється шляхом огляду місця події, допитів, другий – переважно шляхом огляду.

Забезпечення оптимального застосування засобів криміналістичної техніки при вивченні матеріальної обстановки досягається організацією наступних тактичних прийомів:

- а) визначення меж матеріальної обстановки, що підлягає дослідженню;
- б) оглядове ознайомлення з обстановкою;
- в) вибір напрямку руху при дослідженні обстановки;
- г) визначення послідовності дослідження окремих частин обстановки;
- д) поєднання статичного та динамічного методів дослідження¹.

Вибірковість огляду значно підвищується за рахунок знання механізму вчинення злочину, який отримує своє відображення у криміналістичній характеристиці. Механізм вчинення злочину при проведенні конкретного огляду використовується в якості ґносеологічного засобу пізнання. В найзагальнішому вигляді структура механізму злочину може бути представлена в формі взаємодії чотирьох матеріальних підсистем:

¹ Див.: Васильєв А.Н. Следственная тактика. – М., "Юрид. лит.", 1976. – С. 6-7.

особи злочинця*, предмету злочину, знарядь (засобів), місця (обстановки*) злочину. Особливість цієї структури полягає в тому, що кожна з вказаних підсистем взаємодіє зі всіма іншими, в результаті такої взаємодії формується система матеріальних слідів злочину, слідові комплекси, отже іншим, але вже окремим по відношенню до механізму засобом пізнання є "хрест слідів", який спрямований на виявлення слідів злочину.

Тому, виявивши ті чи інші зміни об'єктивної обстановки місця події, спеціаліст-криміналіст має створити інформаційну модель дій злочинця, в результаті яких могли утворитися слідові комплекси, представляючи їх у системі, котра зумовлена системністю механізму злочину.

Таким чином, основна функція інформаційної моделі події, що розсідкується, полягає в прогнозуванні доказової інформації. Інструментом такого прогнозування є накладення інформаційної моделі механізму на матеріальну обстановку події: місце крадіжки, тіло та одяг осіб, що брали в ній участь, використані знаряддя та засоби злочину. Це необхідно враховувати при пошуку слідів злочину. Наприклад, зовні на шибиці виявлені сліди пальців рук – отже, на стіні будинку під вікном можуть бути динамічні сліди ковзання підшви взуття у вигляді подовжніх смуг, мікрооб'єкти та ін.

Результати моделювання мають надати в розпорядження слідчого відомості за наступними параметрами:

* Сучасне уявлення про особу злочинця в криміналістиці визначається сукупністю відносно постійних соціальних, біологічних та психологічних якостей людини, що знаходяться в інтегральній єдності та обумовлюють цілі, завдання, вибір об'єкту, засоби і методи їх вирішення (Див. наприклад: *Мальхіна Н.И.* Личность преступника как объект исследования в криминалистике // Следователь. - 2004. - № 8. - С. 27-29; *Шматов В.М.* Развитие частной криминалистической теории изучения личности и обеспечения её прав: Учеб. пособие. - Волгоград: ВА МВД России, 2003. - С. 56-70).

* Під матеріальною обстановкою місця події Р.С. Белкін та А.І. Вінберг визначили прояву якості та просторових зв'язків об'єктів (*Белкин Р.С., Винберг А.И.* Криминалистика. Общетеоретические проблемы. - М.: "Юрид. лит.", 1973. - С. 212.).

- про кількість осіб, що брали участь у вчиненні крадіжки;
- об'єктивних характеристиках осіб, що проникли до квартири;
- про спосіб вчинення крадіжки.

Цей метод повинен бути орієнтований на вирішення головних завдань огляду – отримання інформації про особу злочинця.

З урахуванням думки М.Я. Сегає¹, однобічна дія не може розглядатися як повна й досконала модель механізму формування джерел криміналістичної інформації. Наприклад, в сліді взуття відображаються його розмір та конфігурація підошви, а на самому взутті залишаються мікрочастки (волокна з килиму). Багатобічну взаємодію припускає аналіз елементарних відображуваних актів, які виникли в наслідок взаємодії двох чи більше об'єктів. Весь комплекс взаємодіючих об'єктів може розглядатися як цілісна система. Типовою системою такого роду є "факт контактної взаємодії"².

Авторами виділено наступні загальні схеми взаємодії, що виникають при вчиненні квартирних крадіжок: а) місце – знаряддя; б) знаряддя-місце; в) місце – злочинець; г) знаряддя – злочинець; д) злочинець – знаряддя.

Як зазначалося в попередніх розділах, комплекс необхідних та випадкових, прямих та зустрічних, причинних, просторово-часових зв'язків між підсистемами й елементами механізму події (які складають криміналістичне вчення про зв'язки взаємодії: Р.С. Белкін, В.Я. Колдін, М.Я. Сегає, О.О. Ейсман), що розслідується, додає останньому якості структури та дозволяє розглядати його як систему.

Тому об'єктивно можливим і необхідним стає системно-структурний, комплексний підхід до виявлення і дослі-

¹ Див.: *Сегає М.Я. Методология судебной идентификации.* – К., 1970. – С. 6-7.

² Див.: *Крестовников С.А. Основы криминалистического следоведения // Криминалистика: информационные технологии доказывания. Учебник для вузов / Под редакцией В.Я. Колдина.* – М., 2007. – С. 173.

дження криміналістичної інформації, особливостями яких є наступні:

- предметом дослідження є не окремий фрагмент обстановки, а обстановка в цілому та виділена в ній вся слідові картина;
- завдання дослідження полягає у встановленні механізму (природи, причини), тобто відноситься до обставин предмету доказування;
- здійснюється комплексне дослідження різних джерел речової інформації¹.

Тому в процесі огляду місця події спеціаліст-криміналіст повинен звертати увагу й на збирання носіїв, що відображають об'єктивну інформацію про кваліфікуючі ознаки квартирних крадіжок: повторність, вчинення злочину групою осіб.

Відомості про це можуть бути отримані в наступних моментах огляду:

1. При оцінці слідів (рук, взуття, що мають різну форму, розміри, вид та ін., використаних знаряддях вчинення злочину, за їх кількості та складності), що характеризують групу.

2. При оцінці події за способом вчинення злочину (вчинення таких крадіжок, які за характером злочинних дій не можуть бути здійснені без участі іншої особи).

3. В процесі аналізу великого об'єму роботи з підготовки, вчинення злочину та приховання його слідів, використанню транспорту, що дає підстави для припущення групового характеру крадіжки (сліди пересування яких-небудь важких пред-

¹ Див. наприклад: Колдин В.Я., Потшиник Д.П. Информационные основы экспертно-криминалистического анализа // Вестник Моск. Ун-та. Сер. 11. Право. - 1999. - № 4. - С. 22; Баймуратов И.Ю. Криминалистический анализ механизма расследуемого события // Там само. - 2003. - № 6. - С. 80-85; Крестовников О.А. Криминалистическое исследование материальной обстановки и механизма расследуемого события // Криминалистика: информационные технологии доказывания. Учебник для вузов / Под редакцией В.Я. Колдина. - М., 2007. - С. 618-619.

метів, що складно перенести однієї дорослій людині, значний об'єм вкраденого майне та ін.).

4. З узагальнених даних про сліди злочину, обстановку, місце, обставинах події.

5. При наявності комплексу слідів, що за деякими параметрами співпадає зі слідовим комплексом, виявленим при огляді інших місць квартирних крадіжок.

6. При аналізі комплексу слідів, що відобразили "злочинний почерк" зі стійкою та повторюваною індивідуальною ознакою¹.

Наведемо приклад. 20.10. 2002 р. гр. В., повернувшись до своєї квартири на кв. Гагаріна м. Луганська, звернув увагу на те, що балконні двері відчинені та мають пошкодження, крім того, у віконній рамі на балконі з правого боку відсутня шибка. Оглянувши кімнати, він виявив сліди безладу та крадіжку металевого сейфу (в якому знаходилася рушниця ТОЗ-34, калібру 12 мм, та п'ятдесят набоїв до неї, мисливський ніж, гроші в сумі 3170 доларів США), жіночої шуби, цифрового фотоапарату та низки ювелірних виробів, про що повідомив у міліцію.

Оглянувши квартиру і прилеглу територію, слідчий та спеціаліст-криміналіст зробили припущення про вчинення крадіжки групою, виходячи з наступних об'єктивних обставин: велика вага викраденого; необхідність спостереження та попередження у разі виникнення небезпеки; неможливість проникнення на балкон без сторонньої допомоги; сліди "повального" пошуку в квартирі; відмінний рельєфний малюнок слідів взуття та рукавичок.

¹ Див. наприклад: *Новикова Ю.В. Основания для выдвижения версий о совершении кражи группой лиц // Юридические записки: Криминалистические средства и методы исследования преступлений / Под ред. О.Я. Баева. - Воронеж, 1999. - № 10. - С. 173; Новикова Ю.В. Расследование краж, совершенных группой лиц. - М.: "Юрлитинформ", 2005. - С. 123; Хорунжий С.Н. Совершение преступления группой как фактор, определяющий особенности следовой информации // Юридические записки: Криминалистические средства и методы исследования преступлений / Под ред. О.Я. Баева. - Воронеж, 1999. - № 10. - С. 144-147; Кукушкина И.В. Особенности осмотра мест происшествий по делам о кражах, совершенных группой лиц // Проблемы предварительного следствия и дознания: Сборник научных трудов. - М., 1992. - С. 93-100.*

Виходячи з цього, спеціаліст-криміналіст, висунув припущення, що один із злочинців, на якого був покладений обов'язок попередження співучасників про можливу небезпеку, міг перебувати в альтанці, розташованої біля будинку. При обробці поверхонь лави, що знаходилася в альтанці за допомогою спеціального порошку, було виявлено вісім слідів пальців рук, розташування, взаєморозташування, особливості побудови папілярних ліній внутрішнього потоку в яких у своїй сукупності давали підстави для висновку про те, що вони залишені пальцями правої та лівої рук при їх одночасному контакті зі слідосприймаючої поверхнею. Вилучені сліди були направлені на перевірку, в результаті якої було встановлено їх збігання з відбитками пальців Д., який був затриманий. Чітке визначення способу проникнення в квартиру дозволило правоохоронним органам визначити всі епізоди квартирних крадіжок, вчинених цією групою.

Результатом таких спільних дій слідчого та спеціаліста-криміналіста є:

- встановлення факту перебування певної особи в квартирі, з якої скоєно крадіжку;
- встановлення контактної взаємодії підозрюваного, його одяги чи збрарядь з певними об'єктами квартири;
- визначення характеру та інтенсивності дій кожного злочинця, якщо крадіжку скоєно групою осіб¹.

Основою застосування системи тактичних прийомів є відповідні їм ситуації. В.Ю. Шепітько інтерпретував наведені в криміналістичній літературі ситуації та поділив їх на такі: коли подія злочину має дійсне відображення, неповне відображення, не одержує свого відображення або має помилкове відображення, відповідного до цього класифікувавши й системи тактичних прийомів.

При дійсному відображенні події злочину система тактичних прийомів включає: 1) зіставлення первинних даних і об-

¹ Глебов В.Г. Целенаправленность и взаимообусловленность осмотров и освидетельствований для выявления микрообъектов при расследовании краж из квартир // Организация раскрытия и расследования краж из жилых помещений: Сб. науч. тр. – Волгоград, 1991. – С. 133.

становки місця події з метою виявлення слідів злочину; 2) аналіз окремих слідів на місці події; 3) моделювання події, яка відбулася. Тактика огляду місця події при неповному відображенні злочину складається з: 1) аналізу окремих слідів, їх ознак, розміщення; 2) використання уявної реконструкції окремих елементів події; 3) моделювання з метою відтворення події; 4) зіставлення елементів модельованої події та реальної картини події. У разі не одержання подією явного відображення, система тактичних прийомів об'єднує: 1) співставлення первинних даних з інформацією місця події; 2) залучення до участі в огляді осіб, що повідомили про вчинення злочину; 3) аналізу ознак знищених слідів; 4) аналізу іншої інформації на місці події та зіставлення її з встановленими фактами¹.

Найбільш оптимальним зі способів огляду, з огляду на специфіку відображення механізму вчинення даних крадіжок, уявляється вузловий метод, що поєднує елементи суб'єктивного, об'єктивного, статичного та динамічного методів та має застосовуватися там, де можливо виділення відповідних вузлів та їх подальший огляд за чіткою системою виходячи зі ступеню їх важливості, характеру їх інформаційного та територіального зв'язку, послідовності розвитку події крадіжки, топографічної близькості.

При цьому необхідно зазначити, що в літературі з тактики огляду місця події під суб'єктивним способом просторового охоплення розуміється такий спосіб, при якому оглядаються лише ті об'єкти, котрі знаходяться на прогнозованому шляху руху злочинця, а також до яких він міг доторкнутися (слідчий буцімто йде шляхом пересування крадія). При застосуванні в процесі огляду суб'єктивного способу по суті не досліджуються ділянки місця події та зміни в

¹ Настільна книга слідчого: [Наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] / Панов М.І., Шелітько В.Ю., Коновалова В.О. та ін. - К.: "Видавничий Дім "Ін Юре", 2003. - С. 94-96.

оточуючий обстановці, котрі не пов'язані безпосередньо з діями злочинця¹.

Об'єктивний спосіб просторового охоплення місця події, навпаки, передбачає дослідження абсолютно всієї обстановки місця події, всього масиву слідів злочину та інших об'єктів, що мають значення для справи. Як стверджують В.С. Мамонов та В.В. Степанов, об'єктивний спосіб найоптимальнішим, оскільки він забезпечує дослідження всієї обстановки місця події повністю, що відповідає вимогам повноти та всебічності огляду².

Побудова інформаційно-пізнавальної моделі слідчої дії здійснюватиметься на основі загальноприйнятою структури, котра поєднує етапи: підготовчий, дослідницький, заключний.

1. Підготовчий етап складається переважно з дій організаційного характеру і умовно поділяється на дві стадії. Перша стадія відбувається до прибуття СОГ на місце події та складається з: аналізу слідчої ситуації, планування слідчої дії, інформаційного, організаційного та науково-технічного забезпечення. Результати цієї роботи відображаються в алгоритмі слідчої дії (в уявній чи графічній формі), котрий є його попередньою перспективною моделлю. При отриманні нової інформації під час проведення слідчої дії, ця модель конкретизується, зберігаючи при цьому значення алгоритму, базисної ланки всієї діяльності учасників слідчої дії. На цій стадії співробітник ЕС отримує виклик слідчого чи оперативного чергового по ОВС на участь в слідчій дії; набуває статусу спеціаліста; отримує початкову інформацію про умови та завдання майбутньої слідчої дії; здійснює підготовчі заходи.

З метою інформаційного забезпечення діяльності спеціаліста на підготовчому етапі огляду місця події, пропонується доповнити ІБД довідковою підсистемою "Житло" - з інформацією про особливості тих чи інших побудов, формування

¹ Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Нов. изд., перепеч. С изд. 1908 г. - М.: ЛексЭст, 2002. - С. 168.

² Мамонов В.С., Степанов В.В. Вказ. работа. - С. 113-115.

якої доцільно здійснювати шляхом інтеграції з інформаційно-довідковими системами мережі Бюро технічної інвентаризації. Використання матриці житла та сучасних можливостей комп'ютерної графіки, дозволить спеціалісту реконструювати механізм дій злочинця та встановлювати вузли взаємодії – носії слідових комплексів¹.

Проблемним є й вирішення питання визначення серійного характеру події. Тому, для оптимізації пошуку слідів, а також подальшої якісної аналітичної роботи з моніторингу конкретних видів кримінальних справ, уявляється доцільним надавати спеціалістам-криміналістам наявну інформацію про способи дій злочинців, які застосовувалися при вчиненні крадіжок на обслугованій території.

Згідно з принципами комплектації наборів техніко-криміналістичних засобів для роботи в "польових умовах" (універсалізму, спеціалізації, змішаного), найбільш оптимальними для оглядів місць подій по квартирних крадіжках слід визнати універсальні криміналістичні комплекти: "Слідопит-2", "Слідопит-8", спеціалізовані комплекти спеціаліста-криміналіста, розроблені вітчизняними виробниками (криміналістична валіза виробництва ПКФ "ІНЖЕН", криміналістична валіза, розроблена НТП "КРИМТЕХ" при кафедрі криміналістики Національної юридичної академії ім. Я. Мудрого), а також жилети з численними кишнями для науково-технічних засобів². Крім цього, спеціалісту-криміналісту додатково необхідні: прилади неконтактного вимірювання відстаней (лазерні й ультразвукові портативні далекоміри LE 200, Distancer); фотокомплекти

¹ Див.: Бондарь В.С. Современные возможности информационного обеспечения деятельности специалиста на подготовительном этапе осмотра места происшествия // Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями: Материалы Пятой международной научно-практической конференции. – Барнаул: БЮИ, МВД России, 2007. – С. 62.

² Див.: Науково-технічні засоби в експертній практиці: концептуальні заходи: Метод. посіб. / МВС України; ДНДЕКЦ [Авт.-упоряд.: С.І. Перлін, С.О. Шевцов]. – Х.: ФО-П Чальцев О.В., 2009. – С. 10.

типу - "Криміналіст-універсал"; фотоапарати з можливостями запису координат місця зйомки, що отримуються від GPS приймача (Nikon D2XS/D3 та ін.); пристрої для виявлення та фіксації пилових слідів взуття, мікрочасток на килимових покриттях, тканинах, у яких використовуються нові можливості електростатичного методу ("ПОС-Т1", ESP 900), технічні засоби як для освітлення місця події, так і для освітлення об'єктів з метою виявлення слідів американського виробництва (портативний модуль-джерело освітлення OPTIMAX зі змінними блоками випромінювання різних довжин світлових хвиль; джерело освітлення "SIRCHIE", яке займає передову позицію в технології виявлення прихованих відбитків пальців, завдяки використанню блоку формування зображень SceneScore підсилює ультрафіолетовий коефіцієнт віддзеркалення та може виявити відбитки пальців на більшості непористих поверхонь¹.

Оптимізації інформаційного забезпечення має сприяти використання надпортативних ноутбуків (Sony VIAO UX180P), що комплектуються Web-камерами, сканером, апаратурою з комунікаційними можливостями: Ethernet-контролером, Wi-Fi адаптером, Bluetooth- модулем і Wireless Wan-адаптером, для роботи в ERGE-мережах, змінними елементами (осередок GPRS) універсальної мобільної системи зв'язку - UMTS.

Для практичного використання цифрових технічних засобів фіксації придатний мобільний криміналістичних комплект технічних засобів цифрової фіксації фото-, аудіо- та відео-інформації, який складається з цифрової фотокамери з підвищеною роздільною здатністю ПЗС-матриці, цифрового диктофону, цифрової відеокамери, відповідною конфігурацією

¹ Див. наприклад: *Лисафін С.А.* Обнаружение и фиксация пылевых следов обуви на ковровых поверхностях // Судебная экспертиза. - 2007. - № 1. - С. 27-32; Науково-технічні засоби в експертній практиці: концептуальні заходи: Метод. посіб. / МВС України; ДНДЕКЦ [Авт.-упоряд.: С.І. Перлін, С.О. Шевцов]. - Х.: ФО-П Чальцев О.В., 2009. - С. 143-144.

ПК, одноразові диски типу CD-R, портативний цифровий фотопринтер з можливістю якісної роздруківки фотозображень як на спеціальному папері для фотодруку, так і на стандартному офісному папері формату А 4.

Для захисту мобільних комп'ютерів в польових умовах, розроблені герметичні корпуси з металу, з захистом моніторів небитким склом, герметизацією жорсткого диска, внутрішнім підсвічуванням кнопок.

Використання цих комплексів дозволяє забезпечити безперервний технологічний цикл роботи з інформацією безпосередньо на місці події з мінімальними трудовитратами: фіксацію матеріальної обстановки, виготовлення твердих копій процесуальних документів, здійснення перевірок об'єктів за криміналістичними обліками, отримання відповідних результатів.

Проведення *другої стадії* підготовчого етапу огляду (після прибуття на місце події) спрямовано на уточнення інтегральної моделі події крадіжки.

Прибувши на місце події, необхідно встановити місце та спосіб безпосереднього проникнення злочинця всередину (злом дверей, вікна та ін.). Вивчення входу та виходу, якими користувався злодій, та напрямів його пересування дає змогу отримати відомості про знання (чи незнання) їм розташування квартири, місць, де зберігалися цінності, шляхів, якими найпростіше проникнути досередини.

З цією метою спеціалісту-криміналісту необхідно взяти участь у опитуваннях осіб (які встановили наслідки злочину, вчинили злочин, потерпілого, представників ДСО) й з'ясувати (згідно запропонованої матриці) відомості, які відносяться до криміналістичної характеристики крадіжок:

- характеристику квартири, яка поділяється на відомості про: а) місце розташування (район, вулиця, сусідні будинки, наявність стоянок, доріг, лісових смуг, міліцейських маршрутів, освітлення тощо); б) будинок (багатоповерховий, одноповерховий, новобудова, елітний, відомчий, багатопід'їзний,

вхід, кодові замки, варіант гомофонної системи: аудіо- чи відео-системи на одного користувача з контролем доступу, які функції активовані, система контролю доступу (СКД), відеокамери та плати відеозахоплення, спосіб їх застосування: як автономних систем чи в системі інтегрованого комплексу (DSX), охорона, паркан, підвальні приміщення, наявність об'єктів торгівлі та побуту, постачання водою, газом, електрикою, освітлення в під'їздах, ліфт, смітєспровід, чи не використовується система "майстер-ключ", якщо так, яка саме, хто з членів родини має головні ключі; вивіз сміття, поштові скриньки, наявність горищних та підвальних приміщень, чи закриваються ці приміщення на ключ, який стан запірок, можливість вільного проходу горищем чи підпіллям тощо); в) квартира (поверх, кількість кімнат, вікна, двері, замки, наявність засобів охоронної сигналізації, яким чином потерпілий користується ними, плани розводок шлейфів сигналізації та ліній зв'язку технічних засобів охорони (сполучений чи роздільний по кожному виду сигналізації), схеми блокування окремих конструкцій (вікон, дверей, повітряних виходів, мурів та інших конструкцій), таблицю розводки електроживлення; наявність тварин, балкони, антени, прозурка, камери зовнішнього та внутрішнього спостереження та об'єктів, що підпадають у поле зору цих камер, інші технічні засоби, комп'ютерні мережі, сейфи, якими замками обладнані, сховища, наявність стаціонарного телефону, кондиціонери, свій підвал, інші будови тощо;

- про предмет крадіжки (гроші, одяг, ювелірні вироби та ін.);

- про спосіб проникнення до приміщень та виходу з них;

- час відсутності потерпілого та режим доби мешканців квартири;

- речову обстановку на місці крадіжки (характер пошуку) тощо.

Після отримання та аналізу початкової інформації, спеціаліст-криміналіст: а) здійснює підготовку необхідної криміналістичної техніки; б) інформує слідчого щодо необхід-

ності залучення додаткових фахівців: біолога, мистецтвознавця, хіміка та ін.; в) спільно зі слідчим та іншими учасниками огляду бере участь в розробці перспективного плану дій (встановлення послідовності огляду, оптимальних тактичних прийомів).

2. Дослідницький етап передбачає використання різноманітних прийомів і криміналістичних методів дослідження матеріальної обстановки та починається з загального огляду, в процесі якого визначаються межі огляду з урахуванням об'єкту та предмету злочинного посягання, найбільш ймовірного механізму слідоутворення, характеру виникаючих слідів та їх просторової локалізації, обирається базисна точка огляду, визначається спосіб послідовного вивчення обстановки, встановлюються вузлові пункти, що підлягають детальному огляду.

При цьому під центром місця події розуміється ділянка, на якій суб'єктами виконувалися дії, зі здійсненням яких пов'язується закінчення складу злочину, на місці крадіжки це – сховище, звідки вилучалися цінності.

Визначенню меж огляду сприяє обстеження розташованих у районі крадіжки пустих будівель, підвалів, горищ, сміттепроводів, лісових смуг, каналізаційних люків з метою: виявлення вкрадених предметів, які злочинець не зміг внести далеко від місця крадіжки; одягу, взуття, знарядь злочину, що належать злочинцю, від яких він позбавився після вчинення крадіжки; встановленню місць можливого спостереження злочинцями за об'єктом крадіжки (сходові майданчики та марші, двері суміжних квартир, автомобілі зі спеціальною апаратурою для несанкціонованого отримання інформації, наприклад, перехвату радіосигналу та використання нього для відключення сигналізації), де могли залишитися їх сліди (недопалки, пластикові стакани, поверхневі сліди взуття, рук, слини, шматки паперу, "скотчу"); визначення меж території, що підлягає огляду; встановлення місця, де міг знаходитися транспортний засіб.

З метою визначення місць можливого знаходження слідів злочину потрібно врахувати:

- способи, характер подолання перешкод при підході до місця крадіжки та відходу з нього;
- "досвід" злочинця, знання їм замикаючих пристроїв;
- результати дій учасників події (наприклад, предмети та речі пересунені, розкидані, є чужі предмети, що не належать потерпілому);
- результати опитування заявника, встановлених потерпілих, очевидців;
- стан та особливості слідосприймаючих поверхонь.

При крадіжках із квартир проводиться загальний огляд:

1) приміщення: а) дверей, зашпорок, ґрат, горищних, стельових міжповерхових перекриттів, стін, підлоги; б) сейфів, столів, шаф, шухляд, антресолей та інших сховищ грошей, речей; в) засобів та пристроїв зв'язку, сигналізації; г) інших об'єктів, з якими злочинець чи знаряддя могли взаємодіяти, використовувати їх у процесі проникнення до приміщення, пошуку предмету викрадення, заволодіння ним, винесення, подолання різних перешкод на шляху пересування (наприклад, кинуті знаряддя злочину сховищ, речі, що випали з кишені); д) документи, що відображають право власності та переміщення майна; 2) ділянки поза приміщенням: а) ділянки місцевості та доріг, по яким злочинець прибув на місце злочину та вибуття звідти; б) кинутий ним транспортний засіб, інші предмети, використані при скоєнні злочину; в) зламані сейфи, вивезені з місця події, місця їх виявлення, місця підготовки до вчинення злочину (пункти спостереження), г) сліди відображення знаряддя злочину, інструментів.

Після загального починається статичний огляд, сутність якого полягає у огляді та фіксації за допомогою вузлової, детальної фотозйомки обстановки в тому вигляді, в якому вона спостерігається. На цій стадії спеціаліст-криміналіст разом зі слідчим розробляє план детального огляду, ознайомлюється з обстановкою місця події та визначає його ме-

жі, послідовність і способи пошуку слідів, вибір відповідних НТЗ, уточнення необхідності залучення фахівців інших галузей знань, розробку алгоритму їх взаємодії, проводить вимірювання, орієнтуючу, оглядову фотозйомку. Фотознімки повинні містити зображення розміщення будинку, з якого скоєно крадіжку, відносно оточуючих будівель, місцевості. Оптимізувати цей процес мусить застосування приставки до цифрових фотоапаратів та спеціальної програми, що дозволяє робити панорамні знімки з обхватом у 360 градусів одним натисненням кнопки, та тверді копії без перспективних спотворень¹. При цьому доцільно скористатися виготовленим на підготовчій стадії перспективним електронним планом приміщення, уточнивши та позначивши на йому місця, звідки були викрадені речі, помітивши, таким чином, "вузли ситуації".

Далі здійснюється детальний огляд місця події. Зважаючи на те, що квартирні крадіжки поєднані з проникненням до приміщення, огляд починається від входу, незалежно від того, чи потрапили суб'єкти крадіжки до місця зберігання через цю точку або через іншу.

Поряд з цим, не слід виключати початок детального огляду від центру місця події, тобто від "вузлу", де знаходилося вкрадене. Такий варіант можливий в ситуаціях, коли є суперечливі дані щодо місця проникнення, ділянки, що оглядаються мають велику площину тощо.

Вивчаючи місце проникнення до квартири, потрібно встановити:

- вид та стан перешкоди, яку було подолано для проникнення до квартири;
- вид, форму, розміри та інші особливості слідів злочину;
- яке конкретно знаряддя було використане для подолання перешкоди (підбраний чи штатний ключ, спеціалізований

¹ Панорамная приставка для цифровой камеры // Наука и жизнь. - 2006. - № 1. - С. 61.

інструмент, домкрат, металевий стрижень, автогенний апарат, кутошліфувальна машинка);

- яким чином та які особливості знаряддя (знарядь) злому відобразились у слідах на перешкоді;

- послідовність використання різних знарядь злому;

- чи використовував злочинець фізичну силу для подолання перешкоди (відомості про зріст, комплекцію та фізичну силу злочинця);

- відомості про те, що злочинець лівша;

- відомості про кількість осіб;

- відомості про злочинні навички виконавця;

- чи використовував злочинець для проникнення пасту, що полімеризується на повітрі, кислоту чи інші матеріали для відпирання або руйнування замків;

- чи підбирав злочинець шифр кодового замку;

- чи було заздалегідь відключено охоронну сигналізацію, або інші елементи СКД, якщо так, то в який спосіб;

- час, необхідний для подолання перешкоди;

- факт контактної взаємодії злочинця з перешкодою (наявність на перешкоді слідів пальців рук, ніг, взуття злочинця, слідів біологічного походження, мікрооб'єктів – мікрОВОЛОКОН, мікрочасток металів та сплавів, лакофарбового покриття, пластмас, полімерів тощо; які мікрооб'єкти могли залишитися та тілі, одязі злочинця чи знаряддях та предметах, що ним використовувалися¹).

При цьому спеціаліст-криміналіст:

• надає рекомендації слідчому щодо послідовності проведення робіт та необхідності застосування технічних засобів для виявлення та фіксації слідів для запобігання їхнього знешкодження чи видозмінення;

¹ Пушкарёв В.В. Расследование серийных квартирных краж // Расследование хищений чужого имущества: Учеб. пособие / Под ред. А.П. Резвана, М.В. Субботиной. – Волгоград: ВА МВД России, 2001. – С. 71.

- консулює слідчого по застосуванню спеціальної термінології, характеристикам об'єктів огляду, технічним та технологічним особливостям, котрі відображаються в протоколі огляду;

- надає допомогу слідчому у встановленні належності виявленого предмета до певного пристрою, конструкції;

- звертає увагу учасників огляду на виявлені ним характерні ознаки та сліди, зі згоди слідчого проводить попередні дослідження з наданням пояснень останньому та іншим учасникам огляду для занесення до протоколу;

- виконує за дорученням слідчого вузлову та детальну фотозйомку;

- уточнює та доповнює плани, схеми та ескізи до протоколу огляду місця події (з відображенням на них виявлених і зафіксованих слідів взаємодії злочинця (ців) з оточуючим середовищем;

- висловлює рекомендації слідчому з вилучення зразків матеріалів та речовин, інших об'єктів для порівняльного дослідження.

Приймаючи участь в пошуку слідів знарядь злочину на місці квартирної крадіжки, спеціаліст-криміналіст повинен враховувати:

- різний ступінь відображення слідів, котрі утворилися від дії застосованих знарядь злочину: поряд із добре помітними слідами на місці крадіжки є малопомітні сліди;

- пошук малопомітних слідів злочину необхідно вести на основі знання механізму слідоутворення, зумовленого способом злочину перешкоди (див. підрозділ 1.4.);

- можливість виявлення слідів знарядь злочину в місцях невіддаленого злочину;

- необхідність пошуку всіх слідів знарядь злочину для встановлення факту застосування крадієм кількох знарядь або виявлення найбільшої кількості ознак та якостей одного предмету, використаного в якості знаряддя злочину;

- можливість виявлення в слідах знаряддя злочину мікрооб'єктів (мікрочасток) від предмету, котрі дозволяють судити про стан його поверхні, наявності забруднень, нашарувань і т.і., а також появи інших супутніх слідів;

- кількість зламаних перешкод та спеціальних сховищ;

- можливість знаходження предмету, котрий міг бути використаний в якості знаряддя злочину, не тільки поблизу зламаної перешкоди або на перешкодах місця події, що оглядається, а й за його межами;

- можливість присутності на знайденому предметі, котрий розглядається в якості знаряддя злочину, часток (слідів нашарування) від зламаної перешкоди¹.

Алгоритм дій спеціаліста-криміналіста на ділянках проникнення на об'єкт складається з наступних елементів:

1) виявити сліди та предмети, а також їх особливості, що вказують на спосіб проникнення.

При проникненні через двері:

- сліди застосування знарядь злочину на врізаних та накладних замках: а) при розсвердлюванні чи видаленні заклепок спіральних пружин штифтів патронів циліндрового механізму – на боковій стінці коробу замку, на внутрішній поверхні гнізда для штифтів. Крім слідів свердлення, на коробі замку можливі сліди кернування чи шаблону у місця ймовірного свердлення, подряпини. Можуть спостерігатися сліди на поверхні дверей, накладки, утворені при ковзанні використовуваного інструменту з коробу замку. На петлях накладок може бути виявлена потертість металу. Даному способу супутні мікрооб'єкти, поява яких викликана дією застосованого інструменту (дрібні частки інструментів, стружки тощо); б) при віджиманні ригелю врізаного замка, дверей – на ребрі переднього бруска обв'язки, дверній коробці, торці чи боковій площі ригелю, запірній планці. Сліди локалізуються в місцях розташування запірних

¹ Сырков С.М., Меженцев Г.Н. Участие специалиста в осмотре следов орудий взлома на месте кражи. – М., 1982. – С. 7-9.

пристроїв; в) при відпиранні механічного кодового замку – сліди-мітки ультрафіолетової штемпельної фарби на кнопках набірної поля; г) при відпиранні комбінованого електромеханічного замку – сліди свердлення: в області якоря електромагніта – при пасивному стані, при активному – в області обмотки або біля проводів живлення електродвигуна. На дверних накладках, засувках – сліди ковзання та вдавнені сліди; на обв'язці дверей – вдавнені сліди; на поверхні дверей поблизу замка – сліди застосування інструментів;

- сліди рук (рукавичок) на поверхні дверей та дверної коробки; на запірному пристрої, дверній ручці; клавіші електричного дзвінка; прозурки;

- сліди ніг (взуття) біля дверей чи на підлозі біля входу до приміщення, ковзання взуття чи траси від його деталей, елементів підшов на поверхні дверей;

- мікрочастки (текстильні тощо), сліди крові на елементах дверного проходу.

Якщо проникнення відбулося шляхом підбору ключів чи відпирання замку було здійснено з використанням відмичок, необхідно вилучити замок, адже при проведенні трасологічної експертизи може бути вирішено завдання ідентифікації ключа, відмички за слідами на замку що є засобом доказування просторово-часового зв'язку особи з місцем злочину.

При цьому в протоколі огляду фіксується матеріал дверей, точне розташування слідів на об'єкті, форма та розмір кожного сліду, вид та кількість та що вилучено з місця події. Крім того, в якості зразку має бути вилучений склад об'єкта-слідоносія або його лакофарбове покриття, адже на знарядді злочину можуть бути виявлені частки матеріалу чи покриття. В цьому випадку призначається криміналістична експертиза матеріалів, речовин та виробів, такий її вид, як експертиза лакофарбового покриття.

При проникненні через вікно:

- сліди застосування знарядь злону на рамі (сліди статичного чи динамічного тиску, ковзання інструментів);

- сліди ріжучих інструментів (склорізу, алмазу) на гранях стекол;
- сліди тиску, ковзання, розпилу, розрубу на інших та інших пошкодженнях на лозинах решітки;
- сліди рук (рукавичок) на поверхнях скла, рами, підвіконня;
- сліди ніг (взуття) під вікном (на землі, підлозі), на підвіконні;
- сліди крові на лозинах решітки, склі, підвіконні, підлозі;
- мікрочастки (волокна, волосся і т.і.) на шерехатих ділянках рами, кінцях лозин решітки тощо;
- сліди транспортних засобів (протекторів шин, ПММ) на ґрунті, асфальті і т.і.

Для виконання комплексу пошукових заходів при проникненні до квартири через вікно (особливо якщо квартира розташована на першому чи останньому поверхах будинку) або балкон (лоджію) необхідно оглянути скло, кватирки, віконну коробку, відлив, раму та грати (при наявності). Потрібно також встановити наявність та характер пошкоджень зовнішніх елементів вікна (сліди застосування знарядь злому, вибите скло та ін.). Потім з'ясується механізм пошкодження ґрат (злом місця кріплення ґрати до побудови за допомогою важелю, порушення арматури ґрати за допомогою технічних засобів - домкрату та ін.). Якщо квартира, що оглядається, розташована вище першого поверху, доцільно оглянути решітки вікон нижчих поверхів з метою виявлення слідів злочинця.

Після цього слід оглянути вікно із зовнішнього боку (скло, віконні коробки, внутрішні відкоси віконного про йому, підвіконня, підвіконні нищі, газові та вентиляційні труби, замикаючі пристрої.

При огляді балкону (лоджії) встановлюється зовнішнє та внутрішнє становище балконного огорожування, решіток та склопакетів, пожежної драбини (якщо вона знаходиться біля балкону потерпілого) та ін. Доцільно оглянути балкони на сусідніх поверхах, пожежні драбини нижчих поверхів, котрі

з'єднуються з балконом потерпілого (якщо злочинець проник до квартири через балкон сусідів). Також потрібно оглянути балконні рами, решітки, двері, через які злочинець проник з балкону до квартири.

При проникненні у інший спосіб:

- (руйнування мурів суміжних квартир, через димохід та ін.): на перекриттях горища або даху, вкритих пилом можуть залишитися виявляються сліди ніг, рук, фіксується місце розташування, форма та розміри отвору, досліджуються його краї з метою виявлення слідів, залишених знаряддями злочину, мікрочасток; встановлюється наявність чи відсутність вірвовок чи іншого спорядження, яке міг використовувати злочинець для спускання до приміщення або передачі вкраденого; предмети альпіністського спорядження, вилучаються виявлені предмети, зразки горищного перекриття для подальшого порівняння з речовиною, яку може бути виявлено при огляді взуття та одягу підозрюваного.

2) здійснити:

- вузлову та детальну фотозйомку у наступний спосіб:

а) загальний вигляд дверей та дверного коробу отримують на фоні прилеглих ділянок муру. Стан та розміщення на їх запірних пристроїв найбільш вдало передає прийом діагональної зйомки. Двері горищ, підвалів, котрі виходять на невеликі за розмірами сходові майданчики, фотографують відповідно з верхніх та нижчих точок, зводячи до мінімуму спотворення їхньої форми;

б) при зйомці врізаних замків, відкритих за допомогою відмичок, підібраних ключів, на вузлових знімках передають положення ригелю (виступаючу частину головки ригелю), наявність чи відсутність слідів навколо замкової шпацини, ключі, що мають в ній тощо;

в) при віджиманні дверей (вікна) вплив знаряддя злочину та двері чи дверний короб фіксують роздільно та в закритому становищі для показу розташування слідів відносно один іншого. Вузловою зйомкою фіксують й стан запірної планки за-

мка, наявність на ній слідів від знаряддя злому. Цей спосіб проникнення характеризує й положення ригелю. Виступаючий відносно ребра дверей ригель фіксують з фронтальної точки, а його вигин – з верхньої. При зйомці з додатковими джерелами освітлення світло спрямовують не на об'єкт, а на світлу стіну чи стелю. При цьому розсіяне світло попереджає появу блисків на металевих частинах замку;

г) засуви фіксують на місці їхнього виявлення: фіксується їх зовнішній вигляд, стан; положення дверних накладок, на котрих знаходиться чи знаходився замок до злому, відносно підлоги (землі); місця виявлення слідів знаряддя злому чи інструментів на дверях. На знімках відображують стан підлоги перед дверми як зовні, так і всередині приміщення, наявність на ній часток деревини, слідів ніг (взуття) злочинців тощо. Сліди знаряддя злому на вузлових знімках зазвичай слабо розрізняються. Їх локалізацію на перешкоді показують, окреслюючи перед зйомкою крейдою чи іншим фарбником, що добре розрізняється на поверхні перешкоди;

д) проломи в дверях, мурі фотографують з внутрішнього та зовнішнього боків приміщення. Форму пролому найбільш точно передає фронтальний напрям, а розміри отвору – планова зйомка з лінійним масштабом. На окремих знімках показують товщину зруйнованої перешкоди, місця розташування її елементів (уламків цегли, гіпсокартону, пластику і т.і.). Обов'язково фотографують розташування слідів знаряддя злому на зовнішній та внутрішній боках перешкоди. Аналогічно фотографують проломи стелі з боку приміщення та горища. На знімках відображають шлях проникнення крадія до горищного приміщення та засоби, використані з цією метою, наприклад, приставлену драбину, виступаючі елементи муру тощо; сліди пересування та інших дій;

е) при проникненні через вікно фіксують його положення над рівнем землі, сліди дій злочинця під вікном та у віконному прорізі. Місце проникнення фотографують з фронтальної точки або під більш гострим кутом. Діагональна зйомка дозволяє

передати виступаючі частини фундаменту, предметів, використаних крадієм для проникнення у приміщення. В ході огляду фіксують стан ступок рами, квартирки, положення уламків скла зовні та всередині приміщення, а також на підвіконні (між рамами). Отвір у вікні у вигляді виставлених ступок рам, розбитого скла підкреслює фронтальний напрям, коли відображене від уламків, що залишилися, світло потрапляє до об'єктиву. В нічний час пошкодження скла фіксують, розташовуючи фотоапарат з рефлектором імпульсної лампи проти отвору у вікні. В момент спалаху світло, що пройшло через отвір, розсіюється в просторі, а відображені від уламків скла промені окреслюють форму пошкодження. Положення уламків скла розбитого вікна фіксують з бокових відносно будівлі точок, підбираючи рівні відстані між уламками та муром. Більш точно розташування уламків скла та їхню форму передає верхня точка зйомки¹;

- фіксацію слідів та інших матеріальних об'єктів (у тому числі запаху) за допомогою порошоків, паст, дактилоскопічної плівки та інших НТЗ.

Після огляду місця проникнення проводиться *огляд самого приміщення* квартири, в процесі якого необхідно встановити:

- послідовність дій злочинця;
- які дії застосовував злочинець для пошуку майна;
- наскільки добре орієнтувався в квартирі;
- скільки часу знаходився всередині приміщення;
- яке майно було викрадено та в якому місці воно зберігалося;
- в який спосіб злочинець зламав сейф чи інше місце зберігання майна, всередині квартири, внутрішні двері;

¹ Див.: Зотчев В.А., Булгаков В.Г., Курин А.А. Судебная фотография и видеозапись: Учебник. - Волгоград: ВА МВД России, 2006. - С. 331-332; Дмитриев Е.Н. Судебная фотография: Курс лекций. - М.: "Юрлитинформ", 2009. - С. 237-239.

- які знаряддя при цьому використовував;
- які сліди злочинця були залишені на місці злочину;
- чи проявив злочинець вибірковість у виборі предметів злочинного посягання;
- чи знаходився злочинець у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, вживав у квартирі алкогольні напої;
- чи співпадає місце проникнення з точкою виходу з квартири злочинця, якщо ні, оглянути його;
- кількість осіб, що брали участь у скоєнні злочину;
- загально фізичні, анатомічні та функціональні ознаки та характеристики злочинців;
- рівень їх злочинного професіоналізму;
- спосіб життя та рівень матеріального стану потерпілого.

Потім встановлюються ознаки, що свідчать про застосованих злочинцем діях з підготовки та приховання вчиненого злочину, зокрема:

- проникнення до квартири через найбільш вразливе місце та в найбільш доцільний спосіб;
- проникнення до квартири за допомогою заздалегідь вкраденого ключа;
- викрадення цінностей з добре замаскованих сховищ;
- виявлення в різних місцях слідів різних знарядь злочину;
- відсутність на місці події особисто слідів злочинця;
- відсутність у квартирі слідів пошуку вкраденого майна;
- використання речовин, що ускладнюють застосування службово-розшукового собаки;
- підкидання предметів, котрі належать іншим особам;
- викрадення предметів, пропажу яких важко помітити;
- скоєння різних дій, покликаних приховати подію злочину – підпал, затоплення квартири, кидання сейфу до ванни з водою та ін.

При цьому слідчий разом зі спеціалістом-криміналістом повинні визначити метод та спосіб проведення огляду, встановити пункти, що підлягають найбільш ретельному огляду.

Як показує практика, для огляду місця події у житлових приміщеннях, доцільно застосовувати об'єктивний метод. Навіть, якщо власник квартири, що складається з кількох кімнат, впевнено стверджує, що в одну з їх злочинці не заходили, що кімнату все одно необхідно оглянути, бо, власник може помилятися та, згодом, у таких місцях іноді виявляються обставини, що мають значення для справи.

Ілюстрацією сказаного є наступний приклад.

В ході огляду місця події за фактом крадіжки з трьохкімнатної квартири були оглянуті кімнати, в які, зі слів потерпілого, заходили злочинці. Втім, була виявлена досить малоінформативна слідова інформація, яка свідчила про високу злочинну кваліфікацію крадія, який вніс мінімум змін у матеріальну обстановку.

Виходячи з цього, спеціаліст-криміналіст, продовжив пошук слідів у ванній кімнаті, де, виявивши два парні сліди низу підшви взуття на підлозі, оцінив їх як результат цілеспрямованої діяльності злочинця по пошуку цінностей. Зіставивши механізм слідоутворення та особливості матеріальної обстановки у ванній, він припустив, що злочинець, зайшовши у ванну, побачив під раковиною нішу в стіні та вирішив перевірити тим наявність схованки. Для того, щоб виконати цю операцію, йому потрібно було протиснутися між раковиною і пральною машиною. Виходячи з цього, спеціаліст-криміналіст, провів пошук слідів на даному інформаційному вузлі і виявив слід шкірного покриву без папілярного візерунку, в якому повністю відобразилося передпліччя від ліктьового згину її долоня лівої руки.

Зіставивши особливості будови елементів слідового комплексу, з виявленими раніше слідами взуття, спеціаліст, на основі кореляційних залежностей та довідкової інформації, розрахував і спрогнозував інші елементи тіла передбачуваного злочинця, склавши, таким чином, його функціональний портрет. Дана інформація спочатку сприяла розкриттю крадіжки, а потім, як цінний об'єкт експертного дослідження, сприяла доведенню провини злочинця, що самовпевнено покладався на свій злочинний досвід в не залишенні слідів пальців рук дактилоскопічного походження, виступивши єдиним аргументом лінії обвинувачення.

Необхідно опитати потерпілого й осіб, знайомих з обстановкою в квартирі про характер зміни стану речей в місцях їх зберігання, визначивши їх на схематичному плані приміщення, зазначивши на йому місця, що сприяє цілеспрямованості та вибіркості огляду. Потерпілий безпосередньо сприймає обстановку своєї квартири, яка піддавалася зміненню внаслідок впливу на неї злочинця, що слугує оживленню його пам'яті та виникненню асоціативних зв'язків. Він пояснює, яке майно було викрадено та й звідки, звертає увагу на речі, які йому не належать. При цьому в процесі огляду доцільно (слідчому) спостерігати за його поведінкою та складати перелік запитань до потерпілого для конкретизації деяких фактів.

Якщо буде отримана інформація про послідовність пересування суб'єктів крадіжки та виконаних ними діях, можливо використання вибіркового методу огляду. Висунуті потерпілими припущення перевіряються слідчим разом із спеціалістом-криміналістом при здійсненні опитів, пошукових заходів на місці події, використовуючи тактичний прийом аналізу окремих предметів та слідів, враховуючи наступні ознаки та властивості: а) час виникнення їх на місці події (аналіз тимчасових зв'язків слідів); б) зв'язки об'єктів з даним чи іншим місцем (аналіз просторових зв'язків слідів); в) структуру предметів і слідів для виявлення їх групової належності; г) ідентифікаційні якості слідів з метою визначення можливості ототожнення об'єктів, що їх утворили; д) можливість виникнення слідів від одного чи кількох суб'єктів крадіжки; е) зв'язки слідів між собою і подією, що відбулася, механізм їх утворення; ж) причини відсутності певних слідів і предметів, їх властивостей і ознак.

Слідовий комплекс усередині приміщення складається з: а) слідів рук, ніг; б) предметів та речей, залишених злочинцем; в) недопалків; г) залишків їжі; д) мікрооб'єктів: слина, піт, кров, запахові сліди; е) записи систем відео спостереження.

Реалізація вибіркового методу може полягати у моделюванні дій суб'єкту та дослідженні ділянок, де виконувалися

лися операції, що передбачаються, які в сукупності утворюють спосіб вчинення крадіжки. Огляд цих територій може здійснюватись у тієї ж послідовності, в якій діяли суб'єкти крадіжки. Виявивши одні сліди та зіставивши модель дій, внаслідок яких вони виникли, слідчий разом зі спеціалістом-криміналістом моделюють наступні операції, які міг виконувати злочинець в умовах досліджуваної обстановки. При цьому враховуються вже виявлені сліди, можливі пояснення їх походження, відомості про типові способи крадіжок, що могли застосовуватися у даній обстановці та типові місця, що використовуються для сховищ (зберігання цінностей, зброї та ін.) та зберігання інформації, а саме: меблі, шухляди столу, картотечні шафи, настільні картотеки Rolodex, органайзери, підвіконня, покриття підлоги, шпалери та плінтуси, вентиляційні камори, горшки з квітами, люстри, плафони, бра, книги, футляри апаратури, смітєві кошики та контейнери.

Застосування вибіркового методу не означає можливості хаотичного переміщення по місцю події. В обстановці, що оглядається, повинні виявлятися вузлові елементи, сектори, послідовне дослідження яких забезпечує ефективність пошуку.

Пересуваючись до центру місця події, слідчий (спеціаліст-криміналіст) має можливість встановлювати маршрут пересування суб'єктів крадіжки, цілеспрямованість їх пошуку. Сліди суцільного пошуку, різке змінення його напрямку свідчить про те, що суб'єкти злочину не мали на меті заволодіння конкретним предметом. Це припущення може підтверджуватися й слідами розкрадання предметів, що відрізняються по призначенню, вартості та тих, що зберігалися у різних місцях. Наприклад, факт викрадення яскравих картин та залишення унікальних, може свідчити про те, що крадії не мають достатніх пізнань у живопису, вартості картин, не є професійними крадіями, а також не мали на меті заволодінням конкретною картиною.

Ретельному дослідженню підлягають місця зберігання вкраденого майна. Якщо воно знаходилося в сейфах, зачине-них шухлядах, шафах, необхідно оглянути зовнішню поверхню дверцят, бокові грані, за які суб'єкти крадіжки могли братися руками, торкатися відкритими частинами тіла та одягом. Дослідження даних ділянок під різними кутами освітлення, з використанням оптичних засобів, джерел освітлення, методів виявлення слідів рук допоможе виявити та зафіксувати перелічені сліди. Крім того, необхідно також виявити сліди застосування апаратів термічної різки чи інструментів на поверхнях металевих ящиків, сейфах (пательки металу чи просвердлені отвори) та підлозі.

У такий же спосіб повинні обстежуватися й внутрішні поверхні шухляд, полиць та інших сховищ. Також слід вивчити предмети, що знаходяться всередині зазначених предметів. Виявлені на них сліди злому вивчаються з метою встановлення того, які знаряддя при цьому використовувались, які операції при цьому застосовувались.

Для виявлення можливих *слідів ніг* оглядається поверхня підлоги (шматки картону, аркуші паперу, килим, речі, фотоальбоми) перед місцем зберігання вкраденого чи на підставці, якою користувалися суб'єкти для отримання доступу до предмету посягання.

Носіями *мікрооб'єктів* є об'єкти контактної взаємодії злочинця: злочинець та викрадені предмети; злочинець та перешкоди, що долалися ним; сліди-мікрооб'єкти знарядь злому та злому (різні матеріальні частинки та утворення), волокна тканин та інші утворення; волосся; сліди рук, рукавичок; частинки лакофарбового покриття; металеві ошурки; частки вибухової речовини або вибухового пристрою (при їх застосуванні); кров.

Найбільш типовими місцями утворення таких слідів на самому злочинцеві є: кисти рук, рукава одягу, брюки та підшва взуття. В квартирі дані сліди локалізуються у відповідних точках взаємодії, зокрема: в замковій шпарині – при засто-

суванні хімічного способу відпирання замку; в шафі – білизна на полках та карманах одягу; на ліжку – постільні речі, подушка, матрац; сидіння та спинка стільців та ін., а також поверхня підлоги, килиму.

Сліди шкірного покриву, що не мають папілярного візерунку утворюються як на предметах, де зберігалися викрадені цінності, так і на предметах, де їх знаходження прогнозувалося крадієм: при взятті предметів у спробі дотягнутися до віддалених речей, при загляданні до прихованих місць (під диваном, за шафою і т.і.), при підслухуванні через двері.

Так, у процесі пошуку слідів на місці події, спеціаліст-криміналіст, зіставивши механізм дії крадія та наявність ділянки підлоги, не вкритої килимом біля ліжка, припустив там наявність слідів шкірного покриву, що не має папілярного візерунку. Обробивши вказану ділянку спеціальним порошком, він виявив на ній слід коліна, який в подальшому слугував не тільки засобом встановлення факту перебування крадія на місці події, а й використовувався в його пошуку, адже його діагностичне дослідження дозволило встановити цілий комплекс ознак (зріст, одяг у шорти та ін.).

Варто зазначити, що механізм утворення даних слідів може мати й так би мовити логічний характер. Тому при їх пошуку доцільно брати до уваги необізнаність більшості злочинців щодо доказового значення останніх: докладаючи зусиль для приховання, наприклад, слідів папілярних візерунків, вони свідомо намагаються контактувати з предметами матеріальної обстановки іншими частинами тіла.

Так, у місці проникнення в квартиру були виявлені численні сліди рукавичок. Утім, в процесі пошуку на вазі всередині квартири був виявлений слід шкірного покриву, в якому відобразилися деталі будови ліктьового згину правої руки людини, за яким у подальшому було ідентифіковано крадія, що намагався в такий спосіб приховати свої сліди.

Для оптимального використання слідів шкірного покриву, що не мають папілярного візерунку, в пошуку та встановленні

особи, яка їх залишила необхідно виявляти наступну інформацію:

- наявність специфічних пошкоджень шкірного покриву на конкретних ділянках тіла людини;
- ступінь зморшкуватості шкірного покриву, ознаки захворювань (відшарування епідермісу), рельєфно відображених родимих плям;
- наявність та особливості волосяного покриву на відображуваному фрагменті в сліді ділянку шкіри¹.

Оглядаючи предмети інтер'єру квартири, доцільно звертати увагу на нижні частини столів – ніжки, раму, адже, як показує практика, багато злочинців машинально витирають руки об гострі краї, залишаючи сліди.

В точках контактування злочинця з оточуючим середовищем (підходах до місця події, місці проникнення до квартири, в її середині – підлозі, дверях, підвіконні тощо), утворюються також *сліди запаху*. При збиранні таких слідів необхідно мати на увазі, що вони краще зберігаються на холодних, шорстких предметах. Разом із тим треба пам'ятати, що переміщення предметів (здвигнутий стіл, кинута книга) та навіть їх деформація та руйнування (зламаний замок, відпертий автогеном сейф) не завжди супроводжуються утворенням на цих предметах запахових слідів людини. Утворення даних слідів, придатних для ідентифікаційного ольфакторного дослідження, пов'язано лише з тривалим та щільним контактом предмету з людиною, а також наявністю її крові, волосся².

¹ Див.: Железняков А.И. Следы кожного покрова, не имеющие папиллярного рисунка и их использование на предварительном следствии // Теория и практика использования специальных знаний при расследовании преступлений: Сб. науч. тр. – Волгоград, 1989. – С. 128.

² Шамонова Т.Н., Старовойтов В.И., Гриценко В.В., Сулимов К.Т. Использование запаховой информации при расследовании убийств и других преступлений против личности: Учебное пособие. – М.: ЭКЦ МВД России, 1997. – С. 11, 17.

Проводячи огляд чергової квартирної крадіжки, коли підстави вважати, що слідство має справу з епізодом серії, бажано підпорядкувати пошук слідів інформації про спосіб дій злочинця та версії про його особу, яка вже мається.

Оптимізації пошуку слідів, сприятиме наступний приклад. У процесі огляду місця події, було встановлено, що проникнення відбулося через вікно, шляхом виставляння скла, а з метою приховання слідів злочинець використовував рукавички. Тоді спеціаліст-криміналіст піддав детальному огляду об'єкти, поводження з якими в рукавичках викликає незручності та встановив, що щілини квартирки другої рами, аби уникнення протягів, заклеєні шматками "скотчу", їх частину відірвано, а на липкому боці одного з них виявлено два сліди пальців рук, що утворилися внаслідок захоплення. Змодельовавши дії злочинців, спеціаліст дійшов до висновку, що для відкриття квартирки другої рами та проникнення до приміщення, злочинцеві потрібно було видалити "скотч". У рукавичках це зробити незручно, тому він вимушений був їх зняти. Таким чином, був встановлений злочинець.

Зміни в обстановці, здійснені крадієм, фіксують таким чином, щоб за знімками можна було судити: про локалізацію виявлених змін в обстановці; про сутність здійснених змін; про характерні особливості таких змін.

При фотозйомці зламаних сховищ (сейфів, шухляд в столах, сервантах та інших предметах інтер'єру) на знімках відображають: місця їх знаходження серед елементів обстановки; форму, розміри та особливості конструкції; пошкодження, що знаходяться на них; стан запірних пристроїв; сліди знарядь злочину чи інструментів.

При виявленні слідів транспортних засобів, взуття, шкірного покриву людини, знарядь злочину, інструментів, предметів одягу та інших, залишених злочинцями предметів, використовують всі методи, способи та прийоми, котрі є у арсеналі судової фотографії, які дозволяють наочно передавати на знімках місця їхнього виявлення, розміри та індивідуальні особливості.

Чітке визначення *шляхів відходу* злочинців з місця події сприяє виявленню додаткових слідів та речових доказів, адже трапляються випадки, коли шляхи відходу не співпадають з місцем проникнення: злочинці обирають найбільш вдалий маршрут для непомітного виносу вкраденого.

Рідко входять тим самим шляхом злочинці, що проникли через вікно, горишне приміщення, вентиляційну систему з використанням мотузки чи альпіністського спорядження, адже винесення вкраденого цим же шляхом ускладнене. Отже, в таких випадках, а також, якщо вкрадені відносно важкі або габаритні предмети, сліди відходу крадів необхідно шукати коло дверей.

В інших випадках, за аналогією з місцем проникнення оглядаються вікна, двері, інші місця виносу майна, коридори, сходові клітини, підсобні приміщення та місця загального користування, верхні поверхи, місцевість. Слідовий комплекс квартирної крадіжки на цих ділянках складають: сліди взуття, пакування вкрадених предметів, де можуть бути виявлені сховані вкрадені речі, кинуті поцінні предмети (каложі, водоймища), сліди транспортного засобу, на якому злочинці могли вивозити вкрадене. При вивченні слідчої практики нами, зокрема, встановлено, що злочинці по маршруту пересування роблять зупинки та кидають рукавички, забарвлений одяг, поцінні предмети, фрагменти зламаних циліндрових механізмів замків на доволі великій відстані, від 1 до 3 км, іноді перша зупинка відбувається в середньому через 20-40 метрів від місця події. *Так, при крадіжці з квартири у м. Свердловську Луганської області, обвинувачені сховали у водоймищі, розташованому в одному кілометрі від неї, три пари рукавичок, попередньо напхавши в них каміння.*

Після закінчення огляду, слідчий разом зі спеціалістом-криміналістом, проаналізувавши результати, може змоделювати спосіб дій злочинця на місці події та повторно звернутися до огляду тих об'єктів, з якими взаємодіяли суб'єкти крадіжки,

що надасть можливість додатково виявити сліди злочину, які не були виявлені раніше.

Варто погодитися з рекомендаціями вітчизняних та закордонних криміналістів щодо доцільності застосування комплексного підходу з метою реалізації принципу повноти фіксації ознак різних інформаційних полів¹.

Тому виявляючи сліди рук, ніг (взуття), волосся чи кров ймовірного злочинця, необхідно використовувати всю інформацію, що міститься в сліді. Як джерела комплексної криміналістичної інформації такі об'єкти можуть бути досліджені в першу чергу за допомогою одорологічного методу, оскільки застосування цього методу не перешкоджає проведенню в подальшому інших досліджень.

Основними принципами даної стадії криміналістичного дослідження є: врахування ситуаційного характеру слідоутворення, можливості приховування слідів злочину та використання методів виявлення, що запобігають руйнуванню сліду.

Використання сучасних інформаційних технологій дозволяє оптимізувати складання характеристики сліду з точки зору різних інформаційних полів. За схемою робочого плану відповідно до цифрових позначок інформативних вузлів необхідно скласти своєрідний "паспорт" на виявлені сліди, який відбиває дані про ситуаційну, діагностичну та ідентифікаційну характеристики як самого слідоутворюючого об'єкту, – сліду, так й джерела інформації – людини.

¹ Див. наприклад: *Полтавський А.О., Борзов О.П., Телицький Б.Б.* Порядок виявлення слідової інформації на вогнепальній зброї: Методичні рекомендації / ДНДЕКЦ МВС України. – К., 2007. – 29 с.; *Кузнецов В.А.* Методи виявлення слідів рук в "польових" і лабораторних умовах: Методичні рекомендації / ДНДЕКЦ МВС України. – К., 2008. – 29 с.; *Биленчук П.Д., Лукьянчиков Е.Д., Сегай М.Я., Старовойтов В.И.* Методика собирания и использования следов запаха при расследовании преступлений // Криминалистика и судебная экспертиза. – № 39. – С. 36-43; *Forensic entomology: the utility of arthropods in legal investigations / edited by Jason H. Byrd, James L. Castner.*

При виявленні предметів на місці вчинення квартирної крадіжки спеціаліст-криміналіст повинен пам'ятати, що:

- під час роботи з об'єктами-слідноносцями з метою запобігання внесення власних слідів на руки одягають гумові (латексні) рукавички;

- на об'єкті можуть знаходитися запахові сліди, сліди рук, біологічні сліди людини (у тому числі потожирова речовина, якою утворюються сліди рук), інші сліди і речовини;

- необхідно захистити об'єкт від впливу сонячних променів, вітру для запобігання пошкодження або втрати слідової інформації;

- виявлення та вилучення слідової інформації на об'єктах-слідноносцях необхідно проводити в лабораторних умовах із застосуванням повного спектру криміналістичних методів та засобів з метою досягнення максимальної якості цього процесу за деякими винятками, один з яких полягає у тому, що залежно від специфіки запахових слідів їх вилучення бажано починати (проводити безпосередньо на місці вчинення крадіжки).

Застосовуючи методи виявлення слідів рук, доцільно дотримуватися наступної послідовності:

- візуальний метод виявлення слідів рук (огляд об'єкта під різними кутами до джерела освітлення, прозорих об'єктів на просвіт, застосування різних світлофільтрів та огляд об'єктів за допомогою штучного освітлення);

- виявлення слідів рук за допомогою спеціальних джерел світла;

- виявлення слідів рук шляхом обробки об'єктів порошками тощо.

Комплексний підхід до роботи з речовими доказами має застосовуватись і до інших субстанціональних полів, які містять матеріальні сліди-відображення. Так, меблі, кинуті крадіжками рами з-під картин, кіоти, ікони та інші предмети злочинного посягання повинні ретельно оглядатися не тільки з метою виявлення слідів рук чи впливу інструментів. Після виявлення даних слідів необхідно протерти ватним тампоном внут-

рішню поверхню кіоту та запакувати. Це необхідно для подальшого експертного дослідження часток металу, що є на кіоті та на знайденій чи вилученій іконі. Такі дослідження надають можливості визначити, з якого металу був оклад ікони та, якщо це дорогоцінні матеріали, викрити злочинців у випадку твердження, що оклад був із звичайних матеріалів¹.

Відносно фотографічної фіксації слідів, потрібно зазначити, що традиційні засоби фотографування, використовувані спеціалістами, забезпечують отримання здебільшого двомірних зображень, що не завжди придатні для подальшого вирішення експертних завдань діагностичного та ситуаційного характеру.

Сучасні можливості науки і техніки надають певні можливості подолання цих труднощів.

1. Побудова об'ємного зображення. У основі отримання об'ємних зображень лежить можливість послідовного відображення і фіксації поверхні об'єкту шляхом переміщення цифрової камери по колу, центром якого є об'єкт, що відображається (ящик із слідами рук, залишеними в результаті захоплення). Таким чином, проводиться прочитання всієї поверхні тривимірного об'єкту в певній площині.

2. Використання виміральної зйомки. Робота виконується в 3 етапи: 1) зйомка цифровою камерою з двох або більш за точок; 2) обробка знімків (виконується на ПК), в ході її: А. На знімках стереопари, що виводяться на екран поміщаються опорні точки мірного об'єкту. При цьому програма визначає елементи зовнішнього орієнтування знімків в прямокутній системі координат; Б. На кожному знімку послідовно указуються всі ситуаційні точки; В. По отриманим координатам проводиться обчислення відстаней між ситуаційними точками; 3) складання схеми за даними фотограмметричної об-

¹ Расследование преступлений, связанных с посягательствами на культурные ценности: Учебно-методическое пособие / [Шульга Л.В., Кузин В.И., Мамонов О.В. и др.]. - М.: ВНИИ МВД России, 2002. - С. 37.

робки знімків за допомогою комп'ютерної програми, що дозволяє накладати на ситуаційні точки зображення об'єктів місця крадіжки та об'єктів з бази даних (умовних позначень).

Це створить основу для реконструкції всього простору ділянки місця події і окремих його вузлів, при проведенні експертних досліджень і слідчих дій, значно спростить процедуру обраховування відстаней між об'єктами.

3. Завданням **завершального етапу** огляду місця події є закріплення отриманої інформації та передавання її для подальшого використання.

Особливістю огляду місця вчинення крадіжок є те, що при його провадженні необхідно вилучати пакування, товарні паспорти, сервісні книжки, чеки, кредитні договори на придбання майна, гарантійні талони на вкрадене. Необхідно також оглянути фотоальбоми, де, можливо, є фотографії вкрадених предметів, скласти малюнки ювелірних виробів. Коли вкрадені предмети одягу, вилучаються елементи, частини матеріали, гудзики, що залишилися від них. Якщо на місці події виявляються предмети, від яких злочинець, можливо, відірвав частину (наприклад, тканина, папір), від них відділяється шматок із слідами відриву або предмет вилучається цілком.

При викраденні картин злочинці зазвичай вирізають поволно, залишаючи раму з підрамником. У таких випадках необхідно оглянути та вилучити зразки полотна, що залишилося на підрамнику, таким чином, щоб не порушити характерні сліди відрізу тканини. Це дозволить ідентифікувати як знаряддя, за допомогою якого були відрізано тканину, так і саму структуру тканини, а при затриманні злочинців із викраденим може слугувати доказом їх вини.

Крім того, в процесі огляду слід вилучати й частини складених предметів злочинного посягання, які з тих чи інших причин не було викрадено. Згодом вони можуть бути використані для ототожнення цілого за частинами, наприклад, кинджал і піхви, чашка і сервіз, пістолет і кобура, віоліна і футляр, мобільний телефон і дисплей.

Вилученню підлягають зразки, що складають матеріальну обстановку місця події: волокна з килиму, шерсть тварин, тому що такі частинки пізніше можуть бути виявлені на тілі і одязі злочинця¹.

При крадіжках картин, злочинець зазвичай вирізає полотно, залишаючи раму з підрамником. У такому разі потрібно оглянути та вилучити зразки полотна, що залишилися на підрамнику, таким чином, щоб не порушити характерні сліди відрізу тканини. Це дозволить ідентифікувати як само полотно (структура тканини), так й знаряддя, за допомогою якого тканину було відрізано. При вилученні кинутих кіотів, божниць необхідно вилучити сліди рук, та вилучити (за потреби) на їх внутрішніх поверхнях частки металу. Подальші дослідження нададуть можливість визначити, з якого металу був склад божниці при необхідності викриття злочинця.

Результати огляду місця події мають широке значення у встановленні особи злочинця.

Обстановка місця події. Спосіб дії, шляхи підходу крадія, може свідчити про знання обстановки, що, в свою чергу, надасть можливість визначити коло осіб, причетних до злочину.

Зазвичай крадії орієнтуються на типову обстановку пересічної родини – гроші шукають у шафі, білизні, письмовому столі, книгах, золоті вироби – в посуді, у шафах серед речей, скриньках. Безцільний пошук супроводжується викиданням речей з шаф, пересуванням та пошкодженням предметів, замків на шухлядах. Відсутність безладу, пошук сховищ може свідчити про інформованість злочинців про місця зберігання цінностей, розташування кімнат та запасних виходів, за слідами пошуку можна визначити їх мету та предмет: гроші, золото, одяг та ін.

¹ Егоров Б.А., Коваленко В.Н. Использование микрочастиц при расследовании квартирных краж // Теоретические и практические проблемы обеспечения раскрытия и расследования преступлений криминалистическими методами и средствами: Сборник научных трудов. – Киев, 1992. – С. 206.

Сліди злочину, інші предмети обстановки, предмети злочинного посягання, вивчаються з метою визначення кількості осіб, що брали участь у вчиненні крадіжки, типологічних, анатомічних та функціональних якостей особи, що скоїла злочин.

При вивченні слідів можна також встановити: а) чи вдалося злочинцеві реалізувати свій злочинний замисел та при яких психофізіологічних характеристиках це можна здійснити (використати небезпечний шлях для подолання перешкоди); б) чи є обраний шлях руху оптимальним або ж непродуманим, що свідчить про не підготовленість чи недосвідченість злочинця; в) спокійними чи поспішними були дії суб'єкту крадіжки; г) чи знав злочинець характер та устрій заперних пристроїв; д) чи знав злочинець про наявність та місцезнаходження цінних предметів; е) який злочинний досвід правопорушника; ж) чи знав злочинець про час відсутності осіб, які мешкають в квартирі¹.

Аналіз предмету злочинного посягання, наприклад, факт викрадання яскравих божниць та залишення при цьому унікальних божниць, може свідчити про те, що особи, які вчинили дану крадіжку, не мають достатніх пізнань з іконопису, вартості та значущості божниць, а тому не є професійними крадіями².

Виявлення та попереднє дослідження *слідів рук* дає змогу встановити ознаки долонь та пальців особи, що залишила сліди. Якщо виявлений повний слід долоні, встановити, якою рукою він залишений не становить труднощів. При виявленні одиничних слідів, спочатку з'ясовують, яким пальцем якої руки залишений кожний з них. Потім ретельно вивчають слід. При цьому необхідно встановити особливості кисти (відсут-

¹ Див.: Фролов Ю.П., Королев В.В. Исследование свойств личности преступника на месте совершения квартирной кражи // Использование специальных познаний в борьбе с преступностью: Межвуз. сб. науч. тр. – Волгоград: Волгогр. юрид. ин-т МВД России, 1996. – С. 201-202.

² Див.: Первушин В.М. Расследование краж предметов антиквариата: Пособие / Под ред. А.И. Гурова. – СПб., 2001. – С. 114-116.

ність окремого пальця чи фаланги, наявність шрамів, мозолів) та встановити загальні ознаки долоні: форму (квадратна, кругла, витягнута), відносну довжину пальців та ін. Після цього піддають детальному дослідженню слід кожного пальця¹.

Встановлення деяких відомостей про особу ймовірного злочинця (зріст, стать, вік (приблизний) за слідами пальців рук можливо за зведеними таблицями².

На стадії попереднього дослідження *слідів рукавичок* вирішуються питання про придатність для порівняльного дослідження, чи залишений слід рукавичкою або верхнім одягом людини, якою ділянкою (рукавичкою на яку руку); по можливості встановлюється положення тіла, пальців та долонь рук відносно слідосприймаючого об'єкта. З'ясування цього питання має важливе значення для порівняльного дослідження, адже спеціалісти, як правило, збирають фрагментарні сліди невеликого розміру.

Попереднє дослідження даних слідів дає можливість отримати наступну інформацію: з якого матеріалу виготовлені рукавички; якими швами вони зшиті; чи відобразилися в слідах які-небудь особливості, які можна використати для розшуку злочинців; чи не могли на рукавичках злочинця залишитися частки речовини з поверхні, на якій виявлені сліди³.

Виявлені на місці події одиничні *сліди ніг* (взуття, босих, одягнутих в шкарпетки) та доріжка слідів є носіями інформа-

¹ Див.: *Иванков В.А.* Работа со следами рук на месте происшествия: Учебное пособие. - М.: ЭКЦ МВД России, 1992. - 78 с.

² Див. наприклад: *Грузевич В.А., Лозинский Т.Ф.* Комплексное изъятие следов при осмотре мест происшествий, связанных с хищениями из металлических хранилищ: Учебное пособие. - М.: ЦИ и НМОКП МВД России, 1998. - С. 56; *Корноухов В.Е.* Тактическая задача "Поиск лица, совершившего преступление" // Курс криминалистики. Особенная часть. Т. 1. Методики расследования насильственных и корыстно-насильственных преступлений / Отв. ред. В.Е. Корноухов. - М.: Юристъ, 2001. - С. 215-219.

³ Див.: *Гостев В.И.* Исследование следов перчаток // Экспертная практика. - М.: МВД РФ, ЭКЦ. - 1999. - № 46. - С. 56-66.

щі про особу злочинця. Вони дозволяють встановити обстановки в момент злочину та спосіб його вчинення, встановити кількість осіб, що брали участь у злочині, судити про деякі їх функціональні та анатомічні ознаки: зріст, вік, стать, вагу, професію, фізичні вади. Сліди ніг вказують напрям руху злочинця, допомагають визначити, біг він чи йшов, де зупинявся, чи мав при собі важкий тягар, де і в який спосіб проник до приміщення.

Деяка інформація про особу ймовірного злочинця також міститься в довідкових таблицях¹, однак останніми науковими дослідженнями криміналістів доведено низьку ефективність існуючих способів встановлення зросту людини за довжиною стопи, адже вони не враховують повної визначеності антропометричної залежності між довжиною стопи та зростом людини, а також реалій сучасного життя – пріоритет розумової праці над фізичною, акселерацію населення, виробництво великого асортименту взуття (з подовженим, загостреним носком, каблуком, що виступає заду та ін.).

Отже, замість існуючих методик, основаних на однобічному аналізі, сьогодні розроблені нові, що враховують не тільки зазначену антропометричну залежність, а й комплекс різних суб'єктивних та об'єктивних факторів – вік, вагу, місця помешкання, заняття спортом та ін., що довели свою ефективність у сучасних умовах боротьби зі злочинністю².

Попереднім дослідженням *мікрооб'єктів* можна встановити їх клас (рід, групу), належність (в багатьох випадках ймовірно) до події злочину, отримати певні розшукові дані, ви-

¹ Див. наприклад: Жигалов Н.Ю. Экспертные исследования следов обуви человека // Трасология и трасологическая экспертиза. Учебник. – М., 2002. – С. 54-72; Криміналістическа техніка / [Антонов В.П., Балашов Д.Н. и др.]. Учебник. – М.: "Юрлитинформ", 2002. – С. 135-137.

² Докладніше про це див.: Чулахов В.Н., Иванов В.Ю., Скотников Д.К. О малой эффективности способов расчёта примерного роста человека по следам ног // Судебная экспертиза. – 2008. – № 2. – С. 40-52.

значити напрями пошуку додаткових слідів та об'єктів порівняння, а також вид наступної експертизи¹.

Використання спеціальних криміналістичних знань при попередньому дослідженні слідів злочину дає можливість встановити: вид інструменту, приблизний час злочину, приблизний зріст, комплекцію, поінформованість злочинця про особливості запертого механізму, наявність навичок, можливість утворення на тілі, одязі та знаряддях злочину нашарувань, що виникли при злочині.

При огляді місця події за фактами квартирних крадіжок іноді вдається виявити зрізані гілки, що використовуються крадіями для підняття зачіпок та ін. На цих предметах зберігаються сліди різання ножем. Ніж може бути використаний і у якості знаряддя злочину для пошкодження дерев'яних шаф і т.і. Динаміка різання інструментами типу ножа визначає зміст у слідах інформації про відносний розвиток рухових навичок лівої та правої руки зломщика*.

¹ Див. наприклад: Работа с микрообъектами на месте происшествия / [Капитонов В.Е., Кузьмин Н.М. и др.]. - М., 1978. - 68 с.; Косарев В.Н., Макогон И.В. Тактические алгоритмы работы с микрообъектами в процессе расследования преступлений [Текст]: учеб. пособие. - Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2005. - С. 85-90; Кочубей А.В. Задачи предварительного исследования микрообъектов // Судебная экспертиза. - 2008. - № 2. - С. 17-21.

* Є слушною позиція Г.О. Самойлова, який стверджує, що навикові дії відображаються на матеріальних предметах лише опосередковано, адже, виступаючи у якості певної системи часових умовних зв'язків нервових клітин кори великих півкуль головного мозку, представляють собою заготовлену свідомістю програму відповідної реакції на впливи, на подразники, котрі надходять із зовнішнього та внутрішнього середовища. Мозок людини сприймає перероблені у вигляді нервових імпульсів різні подразники, синтезує їх та, відображуючи, відповідає на них або свідомими, або автоматизованими діями, котрі виконуються на рахунок безумовних рефлексів чи навичок. Тому, навички, як один із засобів передачі відображень діяльності вищої нервової діяльності людини, не можуть відобразитися безпосередньо на матеріальних тілах. Однак, навички знаходять своє відображення у фізичних діях людини, останні відображають її особливості тієї навички // Див.: Самойлов Г.А. Основы криминалистического учения о навыках. Учебное пособие / Под ред. проф. Р.С. Белкина. - М.: НИ и РИО ВШ МВД СССР, 1968. - С. 24.

Для відпирання замків крадії використовують підібрані ключі та відмички. Встановлення факту відпирання замку не штатним ключем чи відмичкою здійснюється при дослідженні його внутрішніх поверхонь та деталей механізму, отже потребує розбирання замку в лабораторних умовах. Утім, деякі види замків завдяки своїм конструктивним особливостям можуть бути в певному обсязі досліджені безпосередньо на місці крадіжки. До таких замків відносяться врізані та накладні сувальдні замки. Оскільки ці види замків сховані всередині дверей або кріпляться з внутрішнього його боку, то для полегшення доступу до їх механізму при ремонті вони виконані та укріплені на гвинтах. Ця особливість їй забезпечує можливість їхнього дослідження поза лабораторією. Процес дослідження врізаних та накладних сувальдних замків із метою вирішення питання про застосування для їх відпирання сторонніх предметів здійснюється наступним чином. Спочатку замок вивчають на дверях. Звертають увагу на положення ригельної головки, яка у випадку відпирання замка стороннім предметом може бути не повністю втягнута всередину короба. Подібне проміжне положення ригелю притаманне для ключа чи відмички, в яких частина борідки, що переміщує ригель коротша борідку штатного ключа. Потім за допомогою лупі оглядаються краї замкової шпарини. Тут можливо виявити вм'ятини та задирки від стержню відмички. Сліди по краях шпарини утворюються в тих випадках, коли відмичці чи іншому сторонньому предмету, уведеному до шпарини, надається нахилене положення. Вказані ознаки фіксуються фотозйомкою, після чого замок знімають з дверей та розбирають його. Для цього витягують гвинти, що утримують кришку коробу та остання відділяється від замка.

Якщо замок відпирався стороннім предметом, то сліди підібраного ключа чи відмички можуть бути виявлені на внутрішніх поверхнях основи та кришки коробу, на сувальдах та основі ригелю. Сліди від сторонніх предметів, що застосовувалися для відпирання замка, вдається виявити при умові, якщо

борідка підібраного ключа чи відмички відрізняється за своїми розмірами від борідки штатного ключа. В зв'язку з цим доцільно розглянути механізм утворення слідів ключа на внутрішніх поверхнях та деталях механізму замку.

При відпиранні замка борідка ключа, обертаючись навколо стрижня, торкається своїми гранями основи та кришки коробу замку. Тому навколо замкової шпарини при експлуатації замку утворюються сліди тертя, які складаються з мілких подряпин, розташованих навколо замкової шпарини у вигляді концентричних околів. Радіус кола, що утворюються ними дорівнює ширині борідки ключа. Борідка ключа має уступи, які при обертанні ключа навколо стрижня піднімають відповідні ним сувальди на необхідну висоту та забезпечують переміщення ригелю. На бокових поверхнях сувальд та основі ригелю їх грані залишають дугоподібні сліди тертя. Дані сліди розташовуються у кромки деталей механізму та ширина їх дорівнює різниці в висоті розташованих поруч один із іншим уступів.

Якщо для відпирання замка використовується ключ або відмичка, що має форму ключа, борідка яких більше за борідку штатного ключа, то сліди цих предметів будуть розташовані поза зоною торкання штатним ключем внутрішніх поверхонь та деталей замка. Для виявлення цієї обставини ключ обережно вводиться до замкової шпарини, після чого вивчається розташування наявних слідів відносно його борідки на основі та кришці коробу. Розташування слідів тертя за межами радіусу, який описується борідкою штатного ключа, свідчить про те, що для його відпирання використовувався підібраний (підроблений) ключ чи відмичка, виготовлена по типу ключа.

Крім того, зазначені комплекси слідів можуть вказувати на вчинення крадіжки різними особами.

Наприклад, "інтелектуальний злом", як засіб впливу на замикаючі пристрої в основному спрямований на їх певні частини (секретний механізм, джерело живлення та ін.), які є основами конструкції певним чином характеризує якості особи.

Адже для його здійснення злочинець повинен: а) досконало знати конструкцію замикаючого пристрою та особливості устрою і функціонування його секретного механізму; б) мати достатні навички і досвід використання знарядь відпирання; в) мати чутливі пальці; г) володіти спеціальним інструментом. Аналіз сукупності цих чинників дає змогу зробити висновок про рівень злочинної підготовки. Використання силових способів злому, навпаки може свідчити про невисокий рівень "злочинної кваліфікації", наявність фізичної сили та ін.

Зважаючи на те, що останнім часом у квартирах встановлюються інтелектуальні замкові системи (наприклад, VERCO CLIQ), електромагнітні замки (SAM2-24, M82SC) а предметом крадіжки стають різноманітні інформаційні ресурси, що зберігаються в комп'ютерних мережах, розташованих у квартирах, для доступу в які злочинці використовують диски з програмними утилітами, апаратне та програмне забезпечення для моніторингу клавіатури чи перехоплення мережевих пакетів, при огляді місця події доцільно звертати увагу на виявлення та збирання елементів доріжки електронно-цифрових слідів, якими є: записи в пам'яті серверу (PTR, 8MTP, POP3) оператору зв'язку, що обслуговує абонентський термінал потерпілого, про вхідні виклики, з'єднання та передавання комп'ютерної інформації, а також про дистанційне управління його інформаційними ресурсами; записи в файльовій системі (реєстрі операційної системи, протоколі подій з функцією моніторингу стану дверей та ін.) комп'ютеру потерпілого про параметри змінення підключення модему, настройки браузеру, а також про порушення режиму роботи, спроб злому чи дезактивації засобів захисту портів та комп'ютерної інформації; записи в пам'яті комп'ютеру чи апарату зв'язку потерпілого (наприклад, в електронній записній книжці мобільного телефону, якщо за його допомогою здійснювалося управління замком: система "Knock'N Lock"), що містять відомості про отриману комп'ютерну інформацію, несанкціоноване змінення систем-

ного та програмного забезпечення, периферійного устаткування¹.

Для створення умов оптимального використання даних аналізу матеріальних слідів-відображень, що складають слідову картину квартирної крадіжки спеціалістом-криміналістом вважаємо за необхідне ввести письмове оформлення його результатів.

В зв'язку з цим, необхідно приєднатися до пропозиції М.Я. Сегая, С.Д. Коберника, С.І. Кобзара, В.В. Коваленка, Д.А. Турчина про введення спеціального доповнення до протоколів слідчих дій, що іменується "Дії спеціаліста (-ів)" і відноситься відповідно до ст. 85 КПК України до матеріалів, які залучаються до протоколу, пояснюють його зміст. У цьому доповненні пропонується відображати основні види сприяння спеціаліста слідчому: А. Застосування НТС, Б. Консультації, В. Рекомендації. Введення даного додатку сприятиме цілеспрямованості, вибірковості і обґрунтованості проведення подальших слідчих дій².

Виходячи зі структури взаємодії форм застосування спеціальних криміналістичних знань, що складають інтегративну

¹ Див. наприклад: *Крылов В.В.* Расследование преступлений в сфере информации. – М.: Издательство "Городец", 1998. – 264 с.; *Мецгеряков В.А.* Основы методики расследования преступлений в сфере компьютерной информации автореф. дис. на соискание науч. степени докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. – Воронеж 2001. – 39 с.; *Вайда О.* Интеллектуальна замкова система VERSO CLIQ // Бизнес и безопасность. – 2007. – № 5. – С. 79-82; *Нестеренко Д.* Интегрированная система безопасности "S'TERN" // Бизнес и безопасность. – 2007. – № 4. – С. 44-46; Цифрові системи відеомоніторингу віддалених об'єктів // Міліція України. – 2009. – № 4. – С. 16-17.

² Див. наприклад: *Величкин С.А., Турчин Д.А.* Участие специалиста в производстве следственных действий // Проблемы борьбы с преступностью: Труды ОБШМ. – Омск-Иркутск, 1976. – С. 93-100; *Коваленко В.В.* Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій: Монографія. – Луганськ, 2007; *Кобзар С.І., Сегая М.Я.* Криміналістичне дослідження слідів рук людини (праксиологічний аспект): Монографія. – Луганськ, 2006. – 208 с.

модель, основними напрямками використання доказів, зібраних при проведенні слідчих дій є:

1. Проведення спеціалістом-криміналістом попередніх досліджень вилучених об'єктів.

2. Консультація слідчого з питань призначення дактилоскопічної, трасо логічної та інших експертиз.

3. Направлення вилучених слідів у облікові підрозділи, заповнення інформаційної картки "злочин" (ІК).

З метою попередження окремих способів проникнення до квартир пропонуємо наступні способи протидії за такими параметрами: 1) архітектурні особливості: встановлення сигналізації, тамбурних дверей, броньованих дверей, зменшення розмірів вентиляційних каналів; 2) освітлення – встановлення зовнішніх освітлювачів, що освітлюють входи, для ускладнення проникнення у темний час доби; 3) замки: а) відпирання замку підбором ключа – збільшення кількості кодових штифтів (або їх рядів); б) маніпуляційним способом: для замків із циліндровими штифтовими механізмами – зменшення зазору між кодовими й опорними штифтами та шахтами циліндру і корпусу, збільшення пружності зворотної пружини; для сувальдних замків – збільшення товщі дверей, використання стійки спеціальної форми, зменшення зазору між кодовим вирізом і стійкою; в) механічними способом – при установці замку використання монтажних пластин; 3) впровадження засобів штучного слідоутворення¹.

2.1.2. Обшук (ст. 177 КПК) – це обґрунтована доказами, що є у справі, слідча дія, суть якої полягає у примусовому обстеженні приміщень і споруд, ділянок місцевості, окремих

¹ Див. наприклад: *Казанцев С.Я.* Некоторые возможности использования средств искусственного слепообразования в раскрытии, расследовании и предупреждении краж из квартир // Проблемы предварительного следствия и дознания: Сборник научных трудов. – М., 1992. – С. 156-158.

громадян з метою виявлення злочинців, знарядь злочину, інших предметів і речей, що мають значення для справи.

За своєю сутністю у криміналістичному сенсі обшук є невідкладною (29%), обов'язковою слідчою дією в процесі досудового слідства та займає проміжне становище в класифікації таких дій на вербальні і невербальні. В умовах розслідування квартирних крадіжок на початковому та наступному етапах підготовчі дії, проведення та фіксація результатів обшуку в приміщенні, на місцевості, особистого огляду підозрюваного здійснюються у відповідності до загальних тактичних рекомендацій, розроблених криміналістикою, зокрема техніко-криміналістичне забезпечення та використання допомоги спеціалістів (ст. ст. 128¹, 183 КПК України)¹.

На момент проведення обшуку виникає ідентифікаційна ситуація, яка характеризується виявленням слідів шуканого та наявністю об'єкту, що перевіряється.

За допомогою обшуку при розслідуванні квартирних крадіжок можуть бути вирішені наступні завдання: отримання доказів злочинної діяльності конкретних осіб, склад та структуру злочинної групи, виявлення чи підтвердження причетності запідозрених осіб до скоєння серії квартирних крадіжок, встановлення інших співучасників та фактів скоєння ними

¹ Див. наприклад: *Долгінюв С.Д.* Использование обыска в раскрытии, расследовании и предотвращении преступлений: Учебное пособие. – М.: ЮИ МВД РФ, 1997. – С. 46-47; *Денисюк С.Ф., Шенитько В.Ю.* Обыск в системе следственных действий (тактико-криминалистический анализ): Научно-практическое пособие. – Харьков, 1999; *Комиссаров В.И.* Обыск как сущность и явление в криминалистической тактике // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Збірник науково-практичних матеріалів. Випуск 4. – Харків: Право, 2004. – С. 105; *Варданян А.В.* Тактико-психологические основы производства обыска: дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность". – Волгоград: ВА МВД РФ, 2008. – С. 147-153.

аналогічних злочинів, конкретизація версій щодо місць збуту викраденого¹.

Тактичні особливості організації застосування спеціальних криміналістичних знань у проведенні обшуку по квартирних крадіжках досліджувалися Г.А. Голубенком, С.Д. Долгіновим, П.П. Іщенко, В.В. Пушкарьовим² та ін. Проаналізувавши рекомендації зазначених авторів вважаємо доцільним використовувати загальний методологічний підхід до викладення окремих положень.

Загальними цілями залучення спеціаліста-криміналіста до проведення обшуку є наступні: 1) застосування НТЗ для виявлення прихованих предметів; 2) розпізнавання дійсної сутності об'єктів; 3) визначення способу приховання об'єктів пошуку; 4) попереднє дослідження виявлених об'єктів; 5) надання допомоги у виявленні предметів і слідів на них з подальшим вилученням, пакуванням та транспортуванням, їх фіксації, обговоренні результатів обшуку; 6) пошук зразків для порівняльного дослідження.

Це дозволяє вважати діяльність спеціаліста-криміналіста в обшуку невід'ємним елементом інтегративної моделі застосування спеціальних криміналістичних знань у розслідуванні квартирних крадіжок.

¹ Див. наприклад: *Каныгин В.И., Лубин А.Ф., Серебров Д.О., Сереброва С.П.* Расследование преступлений против личности и собственности: Курс лекций. – СПб.: Питер, 2008. – С. 204; *Пушкарёв В.В.* Расследование серийных квартирных краж // Расследование хищений чужого имущества: Учеб. пособие / Под ред. А.П. Резвана, М.В. Субботиной. – Волгоград: ВА МВД России, 2001. – С. 75.

² Див.: *Голубенко Г.А.* Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия квартирных краж на первоначальном этапе расследования (по материалам органов полиции Республики Молдова): дис. ... кандидата юрид. наук 12.00.09. – М.: ЮИ МВД РФ, 1994; *Ищенко П.П.* Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальный и криминалистический аспекты). – М.: Юридическая литература, 1990. – С. 78-90; *Пушкарёв В.В.* Особенности расследования квартирных краж // Криминалистическая методика расследования отдельных видов преступлений: Учебник в 2 ч. / Под ред. А.П. Резвана, М.В. Субботиной. – М., 2002. – С. 144.

Аналіз практики використання допомоги спеціалістів-криміналістів у кримінальних справах про злочини цієї категорії, дозволив виявити комплекс недоліків організаційного, тактичного та техніко-криміналістичного характеру, зокрема:

- недостатнє використання можливостей обшуку (7,8%), спеціалісти-криміналісти майже не долучаються до його проведення (2,9%), залишається слабкою ланкою підготовчий етап проведення обшуку: слідчі не мають необхідної інформації про шукані об'єкти, особу, в якій проводиться обшук;

- предмети, що вилучаються, детально не оглядаються, вказівки на їх вилучення з метою виявлення латентних слідів в протоколах відсутні, що сприяє прихованню, або підміні частини предметів після обшуку, перешкоджає встановленню контакту речей з винними. Вилучені речі передаються слідчим несвоєчасно, порушується порядок їх пакування та зберігання, внаслідок чого відбувається їх псування та втрата ідентифікаційних ознак – 29%.

На думку авторів, основною причиною цих недоліків є прогалини розробки загальних та спеціальних, обумовлених специфікою цього виду злочинів, питань тактики застосування спеціальних криміналістичних знань.

З метою їх усунення доцільно керуватися наступними рекомендаціями:

- піддавати ретельному огляду осіб, що затримуються за підозрою в скоєнні злочину;

- чітко уявляти якості та ознаки шуканого, особливо знарядь та слідів злочину, що містять на собі інформацію з місця злочину;

- вилучати для наступного експертного дослідження предмети та одяг зі слідами хімічних пасток, які злочинці іноді не встигають приховати;

- виявляти ознаки, що демаскують шукані об'єкти, що вказують на схованки, де вони можуть знаходитися;

- здійснювати в процесі обшуку комплексне вивчення всіх знайдених предметів для виявлення їх якостей, що дозволяють

визначити за ними шуканий об'єкт та встановити факт контактної взаємодії злочинця чи використаних ним знарядь із обстановкою місць крадіжок;

- передбачити створення покращених умов для сприйняття в своїй пізнавальній діяльності (освітлення, наявність фіксуючих пристроїв, температурний режим та інші особливості).

Підготовчий етап проведення обшуку включає такі елементи: 1) вивчення матеріалів кримінальної справи; 2) збирання орієнтуючої інформації; 3) визначення кола учасників; 4) підготовка НТЗ; 5) планування.

Підготовка до обшуку забезпечує отримання інформації, що є основою для прогнозування, сутність якого полягає в побудові припущень щодо можливих результатів. При плануванні обшуку найбільшою складністю є оцінка ступеня тактичного ризику, неминуче пов'язаного з його проведенням, тому для його мінімізації на підготовчому етапі слід застосовувати тактичний прийом використання відомостей про осіб, у яких передбачається проведення обшуку, розташуванні місця проведення обшуку: точні межі, адреса, архітектурні та конструктивні особливості будови, топографічний характер місцевості, об'єктах пошуку.

Для оптимізації застосування цього тактичного прийому необхідне випереджаюче відображення шуканого об'єкту (його елементного складу, структури, властивостей та функцій в тій чи іншій системі, здатності взаємодіяти з іншими об'єктами).

Центральною ланкою випереджаючого відображення є, на думку В.К. Лукашевича, аналіз сукупності можливих зв'язків та відносин об'єкту з наявними засобами пізнання, а також з іншими об'єктами, потенційно здатними виступати як засоби пізнання, в ході якого досліджуваний об'єкт певним чином репрезентується у вигляді моделі. Її зміст утворює сукупність елементів об'єкту, що охоплюються виділеними зв'язками і відносинами, з потенційними засобами пізнання, а також зв'язаних між собою: онтологічно – належністю до об'єкту, що

вивчається, гносеологічно – структурою вихідного та шуканого знання¹.

Створення моделей пов'язане з класифікацією предметів, тобто з визначенням їх типу і класу, роду і вигляду, побудові висновків та прогнозів.

Моделювання об'єктів пошуку є комплексною діяльністю, містить гносеологічний, процесуальний та науково-технічний аспекти, вимагає відповідної організаційної і науково-методичної підтримки.

1. Науково-методичне забезпечення процедури класифікації об'єктів повинне включати аналіз їх типологічної характеристики та характеру взаємодії в процесі скоєння злочину.

А) Типологічна характеристика об'єктів пошуку.

В криміналістичній літературі існує низка класифікацій цих об'єктів. На думку авторів, найбільш оптимальною є класифікація залежно від: 1) характеру попередньої інформації про об'єкт пошуку; 2) вказівки в законі; 3) природи того, що шукається².

При формуванні класифікації об'єктів пошуку має враховуватися специфіка виду злочину, тому, у кримінальних справах про квартирні крадіжки, найбільш типовими є:

- викрадені гроші, речі чи їх частини (деталі);
- знаряддя злочину, інструменти, ключі, за допомогою яких здійснювалося проникнення;
- спеціальні технічні засоби, призначені (приспосовані, запрограмовані) для негласного отримання, копіювання, блокування інформації (CD-, DVD- диски з програмними утиліттами, які дозволяють обходити захист операційної системи та додатків, аналізувати зміст файлів або копіювати інформацію з жорстких дисків (чи інших носіїв інформації); носії типу флеш; апаратне чи програмне забезпечення для моніторингу

¹ Див.: Лукашевич В.К. Научный метод: структура, обоснование, развитие / Науч. ред. А.Н. Елсуков. – Мн.: Наука і техніка, 1991. – С. 67.

² Денисюк С.Ф., Шеститько В.Ю. Вказ. робота. – С. 33.

клавіатури ("Keylog Reader 2.0.6"; "KGB Spy", "Клавіатурний шпигун") чи перехвату мережевих пакетів та ін.;

- комп'ютерна техніка, в пам'яті якої збереглися записи її володарів чи є інформація про діяльність злочинної групи;

- предмети та речі, вилучені з цивільного обігу;

- одяг та взуття, на яких могли залишитися сліди;

- технічна документація; квитанції ломбардів; кредитні картки, кредитні договори, квитанції про здавання майна на комісію; телефони та адреси певних підприємств, їх реклами, візитні картки представників, квитки на міжміські та муніципальні засоби транспорту, квитанції на оплату послуг в інших містах, рахунки за проживання в готелях, речі, предмети, які неможливо придбати в місці постійного помешкання осіб, що цікавлять слідство; інші документи, що містять відомості про матеріальне положення потерпілих, архітектурні особливості квартири, що може свідчити про попередню підготовку крадіжок, конкретизувати версії щодо каналів збуту викраденого, встановленні епізодів злочинної діяльності в інших містах;

- засоби зв'язку (мобільні телефони, радіостанції), оптичні пристрої, записники, фонограми, відеозаписи, що містять інформацію про: злочинну діяльність співучасників, місцях знаходження викраденого, наявність у групі загальної каси, підтверджують знайомства та зв'язки учасників групи тощо;

- інше (чорнові документи та записи, вирвані з документів аркуші та ін.).

Б) Гносеологічну основу аналізу змісту процесу взаємодії об'єктів, складає теорія відображення, що розглядає відображення моделі об'єкту пошуку в контексті з категорією "форма". "Внутрішня форма" пов'язана із "зовнішньою формою"

* категорія "форма" визначає сукупність відносно стійких зв'язків та відношень елементів, що утворюють речі, в рамках яких відбуваються їх взаємодії та зміни.

закономірностями, що відображають діалектику частини і цілого, структури і функцій¹.

Формування моделей об'єкту пошуку повинне виходити з комплексу форм відображення властивостей ототожнюваних об'єктів, при яких ідентифікація відбувається за рахунок: 1) відображеної інформації на інших об'єктах*; 2) власної (внутрішньої) інформації, яку містять про об'єкт його відокремлені частини*.

Відображення - процес двосторонній, тому для цілей пізнання важливо вивчити не тільки прямі, а й зворотні ідентифікаційні зв'язки.

У формуванні відображень беруть участь дві групи об'єктів: 1) безпосередньо злочинець, його взуття, одяг та інші супутні об'єкти; 2) об'єкти, які є засобами цілеспрямованої діяльності (що створюють середовище, в якому знаходиться предмет посягання і використовувані злочинцем для їх зміни).

Як слушно відзначила А.Е. Разумова, при моделюванні об'єктів пошуку слід виявити наступні об'єкти: а) якими залишені сліди на місці події; б) які до місця обшуку принесені злочинцем з місця події².

Моделювання шляхом вивчення відображень зовнішньої будови об'єктів, що характеризують механізм скоєння квартирної крадіжки, дозволить спеціалісту-криміналісту відтворити їх загальну образно-понятійну модель: встановити вид інструменту, модель шини і марку автомобіля, тип і фасон взуття, одягу, рукавичок, а також своєрідні особливості, які властиві

¹ Лукашевич В.К. Вказ. робота. - С. 74-75.

* сигналетичний, функціональний, енергетичний ідентифікаційні зв'язки.

* *інтегральний*, що виражає зв'язок між ототожнюваним об'єктом: а) за спільною лінією розділення, б) при її відсутності (наприклад, у двох шкіряних рукавичках, що носилися однією особою є однакові за взаєморозташуванням та формі згинальні зморшки на пальцях та корпусі); *субстанціональна*, яка виражає зв'язок між розділеними частинами об'єктів за якісною та кількісною характеристикою компонентів.

² Див.: Разумова А.Е. Деякі аспекти застосування спеціальних знань при підготовці до обшуку // Право і безпека. - 2005. - Т. 4. - № 4. - С. 107.

вузькій групі, або навіть конкретному слідоутворюючому об'єкту; розмір, покрій, колір, форму, кількість гудзиків, конфігурацію коміра і кишень, забарвлення матеріалу і підкладки, ступінь зношеності, наявність етикеток; вид плетіння золотих ланцюжків; форма огранювання коштовного каменя, індивідуальні особливості. Не менш важливу роль відіграють і виявлені на місці події частини відокремлених деталей, матеріалів, речовин, що характеризують об'єкти впливу, або розділені сукупності: уламки скла, сліди лакофарбових покриттів тощо.

Разом з тим, при класифікації об'єктів пошуку слід враховувати можливість зміни їх вигляду, призначення, розбирання на частини.

Особливу складність становить формування моделей зворотних ідентифікаційних зв'язків, яке направлене на відтворення не шуканого об'єкту, а сліду. З цією метою М.Я. Сегай пропонує побудувати ідеальну модель не тільки шуканого об'єкту, але й механізму взаємодії шуканого і сприймаючого об'єктів¹.

Авторами розроблена методика такої моделі, що складається з етапів:

- встановлення кола просторових (центральных, периферичних) вузлів взаємодії злочинця (ів) із навколишнім оточенням місця події;
- виділення інформаційних каналів на різних рівнях взаємодії матеріальних тіл – елементарного і багатобічного;
- аналіз об'єктів взаємодії як комплексної системи: сліди злому – знаряддя злому – супутні сліди – властивості і ознаки сприймаючих об'єктів (виступи й опуклості з волокнами одягу, крові, що належить злочинцеві, волосся тварин на кріслі). По джерелу походження ці сліди можна класифікувати на:

¹ Див.: Сегай М.Я. Методология судебной идентификации. – Киев, 1970. – С. 153.

- частинки і елементи зламаної перешкоди, поява яких обумовлена дією знаряддя злочину (металева тирса);
- деталі і частинки самих знарядь злочину, їх складових елементів, частин;
- частинки одягу та сліди пошкоджень, отриманих злочинцем в результаті дії знаряддя, подолання зламаної перешкоди або контакту з предметами обстановки (краплі крові, волокна, скляний пил);
- оцінка виявлених ознак і формулювання висновку про можливість, характер й локалізацію пошкоджень та мікрочасток (мікрооб'єктів) від об'єкту взаємодії на тілі та одязі злочинця.

Таким чином, відомості про характеристики шуканих об'єктів (знарядь злочину), а також вилучених у процесі оглядів квартир слідів (мікрооб'єктів) повинні орієнтувати слідчого на виявлення та вилучення при обшуку об'єктів, які можуть встановити факт контактної взаємодії злочинця з обстановкою місць злочинів.

2. Організаційне забезпечення припускає потребу взаємодії між елементами інтегративної моделі спеціальних криміналістичних знань, що забезпечують "підсумовування" доказової інформації, яка потенційно міститься в матеріальних слідах-відображеннях.

Як джерела отримання інформації виступають: а) протоколи оглядів місць подій, моделі слідів; б) криміналістичні обліки; в) висновки судових експертиз, що досліджують об'ємний ідентифікаційний зв'язок, тобто співвідношення слідів і об'єктів, властивості яких у них відображені, до однієї групи (класу, роду, виду); г) технічні паспорти, гарантійні талони.

Систематизація інформації про об'єкти пошуку має здійснюватися шляхом складання розшукової таблиці.

А.Е. Разумова пропонує систематизувати шукані об'єкти на три таблиці, що включають: 1) інформацію про всі сліди, виявлені на місці події; 2) предмети викраденого;

3) дані про сліди-нашарування, що утворилися на одязі та тілі злочинця¹.

Такий підхід до структуризації шуканих об'єктів може призвести до певної плутанини, адже не дає вичерпної інформації, тому пропонується сформувати одну пошукову таблицю, а об'єкти пошуку класифікувати на: 1) знаряддя і засоби злочину; 2) предмети злочинного посягання; 3) документи; 4) одяг і взуття злочинця. Крім того, в пошукову таблицю слід включити інформацію про те, чи розбирається на частини шуканий предмет, а також прогностичну інформацію про латентні сліди та можливості подальших експертних досліджень².

д) складання фотоілюстрацій, планів-схем, фотознімків, що збереглися у потерпілих, із зображенням викрадених речей, матеріалів інформаційно-довідкових картотек, які ведуться експертними підрозділами.

На підготовчому етапі обшуку використовується тактичний прийом мобілізації і розстановки сил та НТЗ, зміст якого складає:

- підготовка необхідних технічних засобів (засоби пошуку, фіксації та вилучення слідів і об'єктів; вимірювальні прилади: "ВК-1"; ультрафіолетові освітлювачі; пошукові засоби; прилади "Кіновар", "Жасмин"; засоби пошуку кабелів "Р-299"; нелінійні радіолокатори "Аргус-1", ІНМ "Тусар" для виявлення неекранованих радіоелектронних засобів, що містять напівпровідникові пристрої: жорсткі диски, флеш-картки, мобільні телефони, електронні годинники; металопшукачі ІМП-2 ("Диригент"), "Garret"; георадар РППЗ "Око" за допомогою якого

¹ Див.: *Разумова А.Е.* Вказ. робота. - С. 108.

² Див.: *Бондар В.С.* Напрямки оптимізації криміналістичної діяльності суб'єктів спеціальних знань на підготовчому етапі проведення обшуку в справах про крадіжки з проникненням у житло // *Сучасні проблеми, тенденції і перспективи розвитку криміналістики та судової експертизи: Матеріали науково-практичної конференції.* - Харків: ХНУВС, 2007. - С. 69-73.

можна отримати площинні та профільні зображення об'єктів (наприклад, фотографії об'єктів, знятих з різних кутів зору, з різних відстаней тощо);

- застосування засобів технічного попередження витoku інформації (використання переносних радіоблокаторів мобільного зв'язку);
- застосування НТЗ попередніх досліджень (газоаналізатори, портативні польові газові хроматографи (індикатори) – система IONSCAN, що запрограмована на виявлення і атрибутивне розпізнавання речовин і т.і.);
- застосування спеціальних засобів для відпирання металевих шаф, сейфів та сховищ;
- підготовка та використання засобів для роботи з комп'ютерною технікою, у тому числі використання спеціальних програм розкриття паролів, блокування модемів та ін.);
- узгоджене застосування фотозйомки та відеозапису при виявленні та описі об'єктів, а також при фіксації поведінки осіб, які знаходяться у приміщенні, що обшукується та протидіють проведенню обшуку¹.

Якщо предмет крадіжки являє собою культурну чи історичну цінність, професія особи пов'язана з творчою діяльністю, до проведення обшуку слід запросити фахівця-мистецтвознавця, в залежності від ситуації розслідування.

Об'єктом співпраці криміналіста та мистецтвознавця є предмет злочинного посягання, наприклад, картина, на яку нанесено інше зображення, або скульптура з цінностями. При їх огляді підлягають виявленню і фіксації: матеріальні сліди, вигляд, призначення викрадених речей і предметів, загальні та індивідуальні ознаки. Варто погодитися з А.П. Резваном, що з причини складності визначення цінності того чи іншого

¹ Див. наприклад: *Лучин И.Н., Шурухов Н.Г.* Методические рекомендации по изъятию компьютерной информации при проведении обыска // Информационный бюллетень Следственного комитета МВД РФ. – Москва, 1996. – № 4 (89). – С. 22-28; *Горбачёв А.В., Колотушкин С.М., Кочубей А.В.* Налоговые преступления: основы технико-криминалистического обеспечения: Монография. – Волгоград: ВА МВД России, 2005. – С. 126-127.

предмета (ікони, картини), часу та місця його виготовлення, з тактичної точки зору доцільно долучати спеціалістів відповідного профілю, що дозволить уникнути підробок: імітації культового живопису під старину майстерно "записаних" дійсно старовинних ікон¹.

Не має сенсу розглядати всі тактичні прийоми обшуку, оскільки вони достатньо проаналізовані в літературі. Втім, треба наголосити, що при проведенні обшуку в осіб, підозрюваних (обвинувачених) у вчиненні серії квартирних крадіжок, обшук доцільно проводити суцільним послідовним методом та оглянути стіл, оргтехніку на предмет наявності шматків паперу з записаними паролями та іншою інформацією, що представляє інтерес для членів злочинної групи, та інші місця, наприклад: сміттєві кошики та контейнери, шафи, дошки для записів, настінні календарі, органайзери.

Інтерес представляє система тактичних прийомів, направлених на виявлення місць заховання (схованок), для здійснення яких необхідні спеціальні криміналістичні знання та НТЗ, яка включає:

- 1) вивчення об'єкта обшуку;
- 2) аналіз обстановки місця обшуку;
- 3) аналіз ознак предмету пошуку;
- 4) зіставлення предмету пошуку з різними об'єктами місця пошуку;
- 5) орієнтація на професійні чи інші навички, фізіологічні, культурні, інтелектуальні характеристики, тип темпераменту особи, в якій проводиться обшук при встановленні місця схову;
- 6) використання можливостей типових аналогів;
- 7) аналіз вузлів обстановки з метою встановлення демаскуючих ознак;

¹ Див.: Резван А.П. Использование специальных познаний при расследовании краж предметов старины // Теория и практика использования специальных знаний при расследовании преступлений: Сб. науч. тр. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1989. – С. 33-34.

- 8) аналіз виявлення слідів та їх ознак;
- 9) зіставлення виявленого предмета з ознаками шуканого;
- 10) зіставлення однакових предметів між собою¹.

Для застосування даних прийомів використовуються такі технічні прийоми як: зондування порожнистих і заповнених сипкими й м'якими речовинами просторів з допомогою щупів, простукування мурів; використання джерел освітлення для порівняння різних ділянок поверхонь по забарвленню, запиленості, зношеності; визначення наявності магнітного поля та інших особливостей. При цьому необхідно звертати увагу на наступні ознаки: сліди підклеювання шпалер, свіжість забарвлення, нові планки пластика, можуть свідчити про створення або знищення схованки.

В якості схованок у справах по квартирних крадіжках використовуються різноманітні ниші в конструкціях будівель та предметах меблів, улаштування подвійного дна в меблях та інших предметах вжитку.

Для виявлення схованок у подібних місцях в криміналістичній літературі рекомендується застосовувати амплітудний метод радіо інтроскопічного контролю. Отримувані при дослідженні дефектограми в багатьох випадках дозволяють визначити не тільки форму та розмір схованки, а й предмети, що там знаходяться².

Труднощі для пошуку складають фальшиві та "багатопверхові" схованки, отож при виявленні будь-якого сховища в середовищі, маючого значну протяжність, доцільно перевірити, чи не є під ним або поблизу від нього іншого.

¹ Див.: *Варданян А.В.* Вказ. робота. – С. 174; *Денисюк С.Ф.* Система тактичних прийомів обшуку: автореф. дис. здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – Х.: НЮА України імені Ярослава Мудрого, 1999. – С. 15.

² Див.: *Перебитюк Н.В.* Экспериментальное исследование возможностей применения амплитудного метода радиоинтроскопии для обнаружения тайников // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1990. – № 40. – С. 56-61.

При виявленні схованки суттєве значення мають питання її фіксації та вилучення виявлених предметів.

Виявлену схованку спочатку фотографують разом із вмістом, потім схованку та вміст фотографують окремо. Порожню схованку ретельно оглядають. Якщо там раніше зберігалися золоті монети, промислове золото, то на дні та стінках можуть залишитися частки металу. Тому слідчий має прийняти заходів, аби разом із спеціалістом оглянути виявлену схованку, відібрати проби металу з дна та стін, відповідним чином упакувати зразки.

В процесі обшуку транспортних засобів, а також підсобних приміщень доцільно звертати увагу на місце зберігання, стан та конструктивні особливості різного роду інструментів. У разі виникнення підозри щодо зберігання їх в даному місці та використання в господарстві інструменти необхідно ретельно оглянути. Спеціаліст-криміналіст може вказати на сліди фарби, що збігається з фарбою контактних поверхонь обстановки квартири (решіток, дверей, дверцят сейфів, шухляд тощо). На ріжучих кромках інструментів можуть залишитися частки різних субстанцій (дорогоцінних металів, замків, шкіри) після розділення предметів злочинного посягання, елементів перешкод і т.і.

При аналізі предметів обстановки слід враховувати і такий нюанс, як наявність на них павутиння, яке зазвичай призводить до відмови пошуку практичними працівниками. Авторами було встановлено, що мінімальна кількість часу, необхідного павукові для плетіння нитки складає 25 хвилин¹.

Доцільно також звертати увагу на сліди шуканих об'єктів, що утворилися під час їх знаходження в приміщенні: контури, вдавлення, подряпини на підлозі та стінах від великогабаритних предметів; нашарування від предметів, що вміщують рідину на білизні в шафах, книгах, волокна на виступаючих предметах обстановки, які згодом можуть бути використані

¹ Див.: Бондарь В.С. Использование данных естественных наук для раскрытия преступлений // Вісник ЛАВС ім. 10-річчя незалежності України. Спец. вип. у 2 ч. - Луганськ, 2005. - Ч. 1. - С. 180-183.

для ідентифікації. Так при проведенні обшуку за фактом квартирної крадіжки, на газеті був виявлений чіткий слід передньої частини молотка, забарвлений речовиною бурого кольору схожого на кров. В процесі подальшого експертного дослідження було встановлено тотожність цього сліду та молотка, вилученого у крадія.

При виявленні об'єктів пошуку, для дослідження використовуваної в доказуванні системи: суб'єкт – річ – подія злочину, дії спеціаліста-криміналіста здійснюються в такій послідовності: 1) допомога слідчому в точному позначенні в протоколі обшуку обставин і місця їх виявлення. При цьому слід здійснювати фотографування місця виявлення із знайденим предметом, а потім і самого предмету; 2) огляд знайденого предмету з метою: визначення його призначення, стану, опису загальних і окремих ознак; виявлення слідів і ознак, що вказують на його причетність до події, яка розслідується, і конкретної особи: пошук слідів прямої і зворотної дії: наприклад, слідів рук – на предметах викраденого і знаряддях злочину, частинок ґрунту – на одязі, взутті, рукавичках, знаряддях злочину; 3) складання відповідних документів.

Таким чином, розроблена інформаційно-пізнавальна модель діяльності спеціаліста-криміналіста з надання допомоги слідчому в збиранні криміналістично значущої інформації при проведенні огляду місця події та обшуку, уявляється ефективним інструментом формування інформаційної основи розслідування квартирних крадіжок.

2.1.3. Відтворення обстановки та обставин події – самостійна слідча дія, сутність якої полягає в одночасному проведенні експериментальних (дослідницьких) та дій, що перевіряються, результати яких і є тими фактичними даними, що мають значення для розслідування злочину.

На думку вчених, відтворення обстановки та обставин події, відповідно до статей 194, 195 КПК України, охоплює по суті дві самостійні слідчі дії:

- 1) перевірку на місці показань;
- 2) слідчий експеримент¹.

Перевірка показань на місці як і слідчий експеримент сприяють пізнанню динамічного боку злочину.

В.Г. Гончаренко, зважаючи на синтетичний характер даної слідчої дії та необхідність її диференціації в новому КПК, окрім названих, пропонує передбачити ще й слідчу реконструкцію, яка полягає у відтворенні раніше зафіксованої і умисно зміненої обстановки місця злочину на підставі свідчень особи, яка начебто була на місці вчинення злочину².

Тому, особливості застосування спеціальних знань при проведенні відтворення обстановки та обставин події будуть розглянуті авторами саме в контексті перевірки показань на місці та слідчого експерименту.

Перевірка показань на місці. Аналіз практики розслідування квартирних крадіжок показав, що у 26% кримінальних справ допущені помилки тактичного характеру, які призвели до виключення результатів даної слідчої дії в якості доказів. По 19% справ, не були знайдені нові докази при її проведенні, хоча, як у подальшому встановлено в процесі розслідування, вони були на місці події на момент проведення перевірки показань на місці. Поряд із цим в практиці трапляються випадки, коли під виглядом перевірки показань на місці виїжджають з обвинуваченим на місце крадіжки, аби він у присутності понятих підтвердив визнання своєї винності. Для переконання

¹ Див.: Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. / За ред. проф. В.Ю. Шепітька. - 4-е вид., перероб. і доп. - Х.: Право, 2008. - С. 246; Кузьмічов В.С., Прокопенко Г.І. Криміналістика: Навч. посіб. / За заг. ред. В.Г. Гончаренка та Є.М. Моїсєєва. - К.: Юрінком Інтер, 2001. - С. 231.

² Див.: Гончаренко В.Г. Деякі зауваження у зв'язку з прийняттям нового Кримінально-процесуального кодексу України // Вісник АПРНУ. - 2003. - № 2(33)-3(34). - С. 709.

обвинуваченого фотографують у позі, коли він вказує на який-небудь об'єкт, пов'язаний зі вчиненням злочином. Зауваження потерпілих щодо невідповідностей показань обвинуваченого об'єктивній обстановці до уваги не беруться.

Література питання проблем оптимізації пізнавальних можливостей перевірки показань на місці представлена дослідженнями А.А. Андреева, Р.С. Белкіна, В.І. Білоусова, О.М. Васильєва, О.О. Волобуєвої, С.С. Степичева, С.А. Шейфера¹ та багатьма іншими.

Перевірка показань на місці полягає у відтворенні раніше допитаною особою показань про злочин у цілому чи окремих його обставинах на місці, пов'язаного з його вчиненням та одночасному їх співставленні з фактичною обстановкою даного місця, вказівкою на предмети, документи та сліди значущі для справи, а також демонстрацією певних дій з метою перевірки наявних і отримання нових фактичних даних у випадку формування в суб'єкта розслідування переконання в дійсній обізнаності даної особи щодо фактів події, яка розслідується.

Слід зазначити, що перевірка показань на місці представляє собою своєрідну комплексну дію, в якій поєднуються

¹ Див. наприклад: *Андреев А.А.* Проблемы теории и практики проверки и уточнения показаний на месте: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Барнаул: БЮИ МВД РФ, 2004. – 23 с.; *Белоусов В.И.* Проверка показаний на месте в ходе предварительного расследования: дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Краснодар: КА МВД РФ, 2003; *Васильев А.Н., Степичев С.С.* Воспроизведение показаний на месте при расследовании преступлений / Отв. ред. проф. С.А. Голунский. – М., "Юрид. лит.", 1959. – 43 с.; *Волобуєва О.О.* Збирання інформації під час відтворення обстановки і обставин події про особу, яка вчинила злочин // Криміналістичний вісник. – 2008. – № 2 (10). – С.44-50; *Исеева Л.М.* Специальные познания в уголовном судопроизводстве. – М.: ЮРМИС, лд, 2003. – С. 113-118; *Левы А.А., Пичкалева Г.И., Селиванов Н.А.* Получение и проверка показаний следователем: Справочник. – М.: Юрид., лит., 1987. – 112 с.; *Шейфер С.А.* Проблемы развития системы следственных действий в УПК РФ // Уголовное право. – 2002. – № 3. – С. 90.

окремі риси (елементи, фрагменти) таких слідчих дій як "огляд місця події", "допит", "пред'явлення для впізнання", "обшук" та "слідчий експеримент".

Як слушно вважає А.А. Андреев, показання, що давалися раніше та матеріальну обстановку необхідно розглядати як дві різні інформаційні системи, кожна з яких може включати в собі кілька інформаційних потоків, а також різні елементи. В своїй основі сам процес отримання необхідної інформації здійснюється завдяки ідентифікації цих інформаційних систем, з метою встановлення їх тотожності безпосереднього в процесі проведення перевірки показань на місці¹.

Загальні завдання, що вирішуються за допомогою перевірки показань на місці, наступні:

- перевірка показань, з'ясування відповідності даних, отриманих від допитуваного, об'єктивній дійсності. Якщо особа оговорює себе, то вона не буде в повній мірі обізнаною про справжні обставини події, що розслідується, про деталі обстановки та проведенням перевірки показань на місці можна викрити її в неправді;

- уточнення, а у низці випадків встановлення вперше місця вчинення злочину, а також шляхів, за якими допитуваний потрапив на це місце чи залишив його;

- встановлення чи уточнення окремих обставин, пов'язаних з діями допитуваного під час події. Це можуть бути деталі способу вчинення злочину, дії потерпілого (обвинувачено, свідка), про які у відриві від місця та в словесній формі повідомити важко;

- отримання від особи більш повних показань, адже сама обстановка місця події, демонстрація особою своїх дій (чи дій злочинця), використання переваг вільної розповіді допомагають допитаному оживити асоціативні зв'язки, моторну пам'ять та можливості пригадування з розмірковуванням. Тому на місці допитаний може згадати суттєві для справи обставини;

¹ Андреев А.А. Вказ. робота. – С. 8.

- конкретизація ролі кожного співучасника при групових злочинах;

- встановлення нових фактичних даних. В ході перевірки показань на місці можна виявити раніше не виявлені сліди злочину, знайти речові докази, приховане, викрадене майно, встановити нових свідків, потерпілих та осіб, які підлягають притягненню до кримінальної відповідальності;

- встановлення причетності підозрюваного (обвинуваченого) до вчинення інших злочинів.

Завданнями спеціаліста при участі у проведенні перевірки показань на місці є наступні: а) технічне забезпечення перевірки показань; б) аналіз показань та обстановки місця події; в) надання допомоги у фіксації, вилученні та попередньому дослідженні виявлених предметів та слідів; г) фіксація за допомогою технічних засобів процесу проведення перевірки; д) оцінка отриманих результатів.

Конкретизуючи викладене стосовно розслідування квартирних крадіжок, перевірка показань на місці надає можливості отримання фактичних даних, які стосуються: встановлення місць вчинення серійних квартирних крадіжок; маршрутів пересування злочинців; послідовності раніше здійснених на місці вчинення злочину дій особи, яка перевіряється; при вчиненні крадіжки групою осіб, – встановлення безпосередньої ролі співучасників, зміст дій кожного; конкретизація встановлення осіб, яким було збуто викрадене майно; визначення місць, де були кинуті знаряддя злочину та поцінні предмети; встановлення свідків; викриття самообмови особи, яка бере на себе вину співучасника; з'ясування ролі та характеру дій співучасників особи, яка перевіряється.

На підготовчому етапі перевірки показань на місці докладно досліджуються протоколи оглядів місць подій, допитів потерпілого та підозрюваного (обвинуваченого) з метою формування уявлення про маршрут пересування злочинця, місце скоєння крадіжки та послідовність дій, що складають спосіб вчинення злочину, спрямованих на заволодіння предметами

злочинного посягання. Попередньо встановлюються так звані умовні точки або опорні пункти на місцевості, які характеризують вузлові моменти злочинної події:

- з якого місця обвинувачений починає орієнтуватися на місцевості;
- пункт зустрічі зі співучасниками, звідки вони почали свій рух до місця події, що перевіряється;
- розташування засідки або місце, де знаходився злочинець, який був залишений спостерігати за оточуючим середовищем;
- місце проникнення до квартири;
- безпосередньо приміщення квартири;
- шляхи відходу;
- місцезнаходження автомашини, що чекала членів групи;
- місце приховання знарядь злочину або викраденого майна;

Вузлові ділянки набувають особливого значення при перевірці показань за участю кількох обвинувачених. Показ ними всіх об'єктів та однакового шляху слідування свідчить про добру обізнаність в деталях розслідуваної події та, відповідно, навпаки.

До протоколу допиту доцільно прикласти власноруч складений допитуваною особою план чи схему того, що вона збирається показати на місці (маршрут руху до місця крадіжки, місця взаємодії крадія з центральним та периферичними "вузлами" матеріальної обстановки місця події), адже вони можуть сприяти викриттю самообмови (особливо при логічному зіставленні зі схемою місця події). Складання схеми необхідне також і тому що вона дозволяє визначити основні орієнтири на шляху пересування, та уникнути претензій з боку обвинуваченого (підозрюваного), що йому начебто підказали шлях прямування або він дізнався про нього від третіх осіб чи в процесі задавали "навідні" запитання¹.

¹ Див.: Корноухов В.Е. Тактические приемы и их комбинации // Курс криминалистики. Общая часть / Отв. ред. В.Е. Корноухов. - М.: Юристъ, 2000. - С. 435; Криминалистика: учеб. / Л.Я. Драпкин, В.Н. Карагодин. - М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. - С. 311.

Спеціаліст-криміналіст може також надати консультацію слідчому щодо визначення часу проведення перевірки показань зважаючи на загрозу втрати матеріальних слідів та речових доказів, які можуть залишитися на місці. Якщо це місце раніше не досліджувалося, допомога спеціаліста полягатиме в уточненні його місцезнаходження, визначенні оптимальних шляхів під'їзду, виходячи з архітектурних особливостей будинку і т.і.

У випадку проведення перевірки на вже дослідженому місці крадіжки, спеціалісту-криміналісту спільно зі слідчим доцільно вивчити протокол первинного огляду, додатки до нього, висновки експертів та обрати оптимальні орієнтири для проведення відео- та фотозйомки. При проведенні кількох перевірок з різними особами ці орієнтири необхідно використовуватися у всіх випадках¹.

Підготовлюються технічні засоби, які необхідні для проведення слідчої дії відповідно до прогнозованої слідової картини на місці. При цьому до участі в проведенні перевірки доцільно запросити спеціаліста, якому згодом буде доручено проведення експертизи з метою отримання більш повної вихідної інформації для проведення експертного дослідження, з'ясування необхідності постановки на вирішення експерта додаткових запитань при призначенні нової експертизи.

В процесі перевірки показань на місці обвинувачених, проявляючи ініціативу, самостійно обирає маршрут руху до місця скоєної ним крадіжки, дає пояснення в поєднанні з демонстраційними діями.

Спеціаліст-криміналіст при цьому може надати допомогу слідчому в деталізації та конкретизації певних обставин, з'ясуванні місцезнаходження, характеру дій та співучасників

¹ Расследование многоэпизодных убийств, совершённых на сексуальной почве: Научно-методическое пособие / Под ред. А.И. Дворкина. - М.: Издательство "Экзамен", 2003. - С. 359.

крадіжки. Це дозволяє встановити роль кожного обвинуваченого у вчиненому злочині.

На підставі отриманої інформації досліджується місце вчиненої крадіжки, різні елементи фактичної обстановки та виявлені предмети, що підтверджують факт перебування в даному місця особи, яка перевіряється. Особливу увагу доцільно приділяти тим перешкодам, які долав злочинець, коли вчинював епізод, що перевіряється. Метою їх дослідження є встановлення факту його контактної взаємодії з фактичною обстановкою за допомогою виявлення та вилучення слідів злочинця, слідів знарядь злочину, мікрооб'єктів, які могли зберегтися та не були досліджені в процесі огляду місця події, що проводився раніше.

Так, при проведенні перевірки показань на місці за фактом вчинення квартирної крадіжки були виявлені слідові комплекси усередині квартири та біля будинку, які допомогли з'ясувати місцезнаходження та механізм дії кожного зі співучасників. На це, зокрема, вказував механізм утворення слідів долонь обох рук на балконному парпеті, що відобразилися в результаті впирання одного з крадігів, коли він передавав співникові викрадене майно.

Спеціаліст-криміналіст може також разом зі слідчим спостерігати за учасником дії, за змінами в його поведінці, за всіма рефлексорними рухами для формування висновків щодо впевненості рухів та дій учасника, про сумніви, що з'явилися в нього та розгубленості, коли він одразу не в змозі обрати дорогу, згадати орієнтири¹.

Така допомога набуває особливої значущості у випадках, коли обвинувачений з тих чи інших причин вже на місці приймає рішення відмовитися від показу місця приховання цінностей, вказуючи при цьому на місце, де нічого не заховано, отож спеціаліст-криміналіст, застосовуючи свої спеціальні криміналістичні знання на науково-технічні засоби (ознаки

¹ Дулов А.В. Судебная психология. Изд. 2-е, исправл. и доп. - Минск, 1975. - С. 361.

схованок), може розгадати, де дійсно зберігаються шукані об'єкти.

Проведення фото- та відеозапису має відповідати базовим основам перевірки показань на місці, а також сприяти виключенню будь-яких сумнівів у тому, що показання отримані з першоджерела, від безпосереднього учасника події крадіжки, що розслідується.

Для цього необхідно, щоб:

- особа, яка перевіряється знаходилася в голові слідчої групи, що підкреслює свободу її дій в рамках слідчої дії;
- учасники слідчої дії не маскували того, хто перевіряється;
- дії та коментарі особи, яка перевіряється фіксувалися в процесі вільної розповіді та показу;
- формулювання запитань слідчого мало лише уточнюючий характер.

При перевірці показань членів злочинної групи відеозапис проводиться у відношенні кожної особи окремо. При цьому, як зазначалося, необхідно виявити роль кожного у вчиненні крадіжки, встановити спосіб дій та протиріччя в показаннях при їх співставленні. Забезпечення цієї вимоги здійснюється шляхом вибору однакових умов, точок та операторських прийомів відеозапису.

Порядок та об'єм відеозапису включає наступні епізоди:

- маршрут руху учасників до місця проведення перевірки;
- обстановка, вказана особою, чії показання перевіряються;
- вказані вузлові об'єкти обстановки, на які були спрямовані злочинні дії;
- виявлені предмети, об'єкти – речові докази, сліди, які мають відношення до події, що розслідується.

Фіксація події при проведенні перевірки показань з виходом на місце умовно поділяється на три етапи: розповідь про місце проведення слідчої дії; маршрут та процес руху; безпосередня перевірка показань на місці.

При пересуванні групи до місця проведення слідчої дії здебільшого застосовують прийом панорами слідування з точок для оглядової зйомки. Точки зйомки доцільно розташовувати збоку від траєкторії руху учасників слідчої дії. Динаміка того, що відбувається наочно передається при діагональній побудові композиції. Рух у кадрі повинен йти за прямою, що з'єднує протилежні кути кадру. В одному куті розміщують учасників слідчої дії, в іншому – об'єкт, до якого прямує слідча група. Оператор під час зйомки переміщується за прямою, паралельній лінії переміщення слідчої групи.

По прибутті на місце відеозапис проводиться з тих точок, які застосовувались при огляді місця події з метою співставлення результатів кількох слідчих дій. Це стосується й випадків, коли використовувалася фотографічна фіксація.

Важливим правилом відеозйомки даної слідчої дії є зйомка на упередження, коли розповідь попереджає показ тієї обстановки, про яку йде мова в показаннях. Тому спочатку фіксують показання особи, яка перевіряється відносно обставин скоєної крадіжки, потім – її дії.

Дії особи, яка перевіряється фіксують на фоні елемента обстановки, предмету, де нею здійснювалися певні дії. Наприклад, на фоні дверей, які вона відкривала; сейфу, звідки були викрадені цінності; ділянки підвалу, де тимчасово зберігалися предмети крадіжки. Зйомку особи необхідно проводити в повний зріст та погрудь, обличчям до камери.

Особливу значущість набуває фіксація дій особи, яка перевіряється, які можуть слугувати характеристикою механізму утворення слідів, виявлених при огляді місця крадіжки. Дана інформація може бути зіставлена з результатами експертного дослідження та виявлені протиріччя у відношенні механізму вчинення злочину.

При вилученні виявлених об'єктів, що фігурували в попередніх показаннях, їх необхідно зафіксувати за правилами фіксуючої зйомки, виконавши прив'язку до місцевості. При

цьому показують положення предмету, дії по вилученню, включаючи звільнення від маскуючих предметів, а також загальний вигляд предмету.

Особі, показання якої перевіряються, після вільної розповіді та демонстрації дій можуть бути задані запитання відносно добровільності дачі показань та запитання, що стосуються процедури проведення слідчої дії¹.

Слідчий експеримент.

За допомогою слідчого експерименту при розслідуванні квартирних крадіжок перевіряються:

- можливість, вміння та навички обвинуваченого виготовити знаряддя крадіжки на заданому рівні (відмичку, підробити ключ), вчиняти дії, пов'язані з професійними та злочинними навичками (відперти замок відмичкою, підробленим ключем, у механічний спосіб, розрізати решітку автогеном, просвердлити отвір в певній частині замка, сейфа і т.і.);

- можливість здійснення ти чи інших дій з урахуванням конкретної обстановки: проникнути в квартиру, потрапити на поверх при певних умовах, за певний проміжок часу, здібність особи самостійно перемістити значну кількість предметів (підняти чи внести викрадене);

- можливість бачити, чути з певної точки та при певних умовах те, що відбувалося на місці крадіжки;

- можливість існування явища чи факту, наприклад, зберігання предметів в певних місцях (місткість сховища).

Спеціаліст-криміналіст може надати допомогу слідчому на всіх етапах слідчого експерименту: а) виявити ключові та вказати небезпечні для здоров'я учасників моменти; б) відтворити обстановку та умови проведення дослідів, максимально наближених до події крадіжки; в) у розробці плану, організації дослідів та контролі за їх виконанням; г) надати

¹ Зотчев В.А., Булгаков В.Г., Курин А.А. Судебная фотография и видеозапись: Учебник. - Волгоград: ВА МВД России, 2006. - С. 798-801.

максимальне сприяння в підборі аналогів, виготовленні макетів та муляжів знарядь та предметів, що були об'єктами; д) в оцінці отриманих результатів.

З методологічної точки зору допомога, на слушну думку П.П. Іщенка, С.В. Саксіна, В.В. Яровенка, слідчому може бути конкретизована наступними завданнями:

1) участь у контролі за правильним виконанням умов проведення слідчого експерименту, тобто забезпечення адекватності критеріїв порівняння обставин, що потребують уточнення чи перевірки;

2) участь у виборі серед характеристик і параметрів, які перевіряються, тих що відображають суттєві боки досліджуваної обставини чи факту;

3) врахування максимально можливого діапазону змін даних характеристик та самих обставин;

4) науково-технічне та консультативне супроводження експериментальної перевірки даних обставин;

5) участь у встановленні характеру, закономірності та стійкості зв'язку між раніш встановленими достовірними та знову отриманими в експерименті параметрами ситуації, що аналізується;

6) участь в отриманні даних, які будуть вихідними для вирішення конкретних експертних завдань;

7) експериментальних зразків при проведенні ідентифікаційних експертних досліджень;

8) в фіксації результатів експерименту¹.

Фотозйомка при проведенні слідчого експерименту досить поширена і виконується за стандартними правилами, описаними в літературі.

¹ Див.: *Ищенко П.П.* Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты). – М.: Изд-во "Юрид. лит.", 1990. – С. 97; *Полицук О.В., Саксин С.В., Яровенко В.В.* Теория и практика применения специальных знаний в современном уголовном судопроизводстве. – М.: "Юрлитинформ", 2007. – 151.

Разом з цим, необхідно звернути увагу на деякі моменти, які мають певну специфіку, обумовлену особливостями механізму вчинення квартирних крадіжок.

Так, при перевірці можливості проникнення до квартири, розташованої на другому поверсі через балкон, дії обвинуваченого доцільно фіксувати як з боку вулиці (двору), так і з боку квартири. Це дозволить наочніше показати можливість та послідовність здійснюваних дій. Аналогічно фіксується можливість викрадення предметів через отвір певного розміру.

Застосування відеозапису доцільно в наступних випадках: присутності обвинуваченого та інших, зацікавлених осіб, які в подальшому можуть опротестувати його результати; при внесенні змін у обстановку на місці вчинення крадіжки; відмові особи, яка перевіряється, від намічених дій або наданні недостовірних відомостей; використанні результатів слідчого експерименту при проведенні експертизи; необхідності хронометражу дій, які виконуються в слідчому експерименті.

режимі швидкісної роботи затвору, що забезпечує оптимальне сприйняття дій¹.

2.2. Застосування спеціальних криміналістичних знань при проведенні судової експертизи

Інтегративна модель застосування спеціальних криміналістичних знань в розслідуванні квартирних крадіжок, містить, поряд з елементами, направленими на збирання доказів в умовах "польової криміналістики", судову експертизу.

¹ Зотчев В.А., Булгаков В.Г., Курин А.А. Вказ. робота. – С. 797.

При розслідуванні даних злочинів виникає необхідність проведення наступних класів та родів судових експертиз, які умовно можна поділити на дві групи:

1. Експертизи, які стосуються дослідження слідів, утворених в результаті взаємодії матеріальних тіл будь-якої фізичної природи: криміналістичні - традиційні:

• *трасологічні:*

а) *слідів людини:*

- дактилоскопічна;

- слідів інших ділянок тіла людини (губів, вух, чола, носа тощо) і слідів;

- слідів зубів;

- слідів босих та одягнених у шкарпетки (панчохи) ніг людини, а також слідів взуття;

- слідів рукавичок, одягу;

б) *знарядь, інструментів, механізмів, агрегатів і утворених ними слідів:*

- слідів знарядь злочину й інструментів;

- замків, замикальних механізмів;

в) *слідів транспортних засобів;*

г) *встановлення цілого за частинами (за наявності загальної лінії розділення і за її відсутності);*

• *матеріалознавчі* - різні види досліджень матеріалів, речовин і виробів (ЕМРВ).

2. Експертизи, пов'язані з встановленням художньої, історичної та матеріальної цінності предметів. Експертами, в залежності від ситуації, можуть бути спеціалісти в області мистецтвознавства, археології, історії. Такі експертизи переважно проводяться комплексно, адже матеріальна вартість предметів знаходиться в прямій залежності від художньої та історичної цінності об'єкта дослідження, та визначається, наприклад, часом написання (створення) витвору, сюжетом, схоронністю тощо. Близькими до зазначених експертиз є нумізматичні, букіністичні, технологічні дослідження в області живопису, що проводяться для перевірки слідчої версії про реставрацію та підробку.

Аналіз поняття судової експертизи, свідчить, що вона складається з наступних стадій: провадження експертизи, основу якої складає власне дослідження, здійснюване експертом, а також призначення і використання, суб'єктами яких є слідчий, особа, що проводить дізнання, суд (суддя), прокурор.

Таким чином, ефективність проведення експертизи припускає поєднання слідчої та експертної діяльності.

При проведенні комплексного аналізу сучасної слідчої, судової та експертної практики, виявлено наступні недоліки гносеологічного й процесуального характеру, що характеризують особливості призначення та проведення судових експертиз по кримінальних справах зазначеної категорії:

1. Значна кількість досліджень матеріальних слідів-відображень, що визнаються непридатними для ідентифікації (34%).

2. Не використання можливостей підсумовування доказової інформації, у випадках її спотворення. Це стосується виявлення в слідах-відображеннях, крім ознак зовнішньої будови контактуючих об'єктів, їх субстрату. Більшість слідчих не використовують можливості об'єктивних перевірок причетності підозрюваних у квартирних крадіжках шляхом проведення експертиз з встановлення наявності слідів "зворотної дії" на їхньому одязі та шкірному покриві. З іншого боку, при її призначенні часто експертам надаються неповні або неправильно підготовлені матеріали для дослідження. Питома вага проведених комплексних експертиз, ЕМРВ, досить незначна (1,5%).

3. Неточність у формулювання запитань, які виносяться на вирішення спеціаліста (31%). Крім того, у 24% випадків спостерігалися факти формального підходу до призначення експертиз, коли перелік питань мав шаблонний характер без їх конкретизації стосовно обставин конкретних злочинів.

4. При формулюванні запитань діагностичного характеру в постанові не вказуються конкретні умови механізму слідоутворення.

5. Орієнтація досліджень на вирішення найбільш простих ідентифікаційних завдань (тотожність особи, яка перевіряється-

ся, за слідами рук). Структура запитань, що ставляться на вирішення експертиз така:

- дактилоскопічні - ототожнення особи (94,3%); встановлення механізму слідоутворення (5,7%);

- слідів ніг та взуття, рукавичок, знарядь злочину, інструментів - ототожнення конкретного знаряддя (взуття) (5%); встановлення групової належності об'єкту (87%); встановлення механізму слідоутворення (8%);

- замків - встановлення природи, властивостей і стану предмету, використаного для злочину (15%); одночасне вирішення поставлених питань (встановлення природи, властивостей, спосіб відмикання замку (85%).

6. Ігнорування тактичних особливостей ознайомлення обвинуваченого з постановою про призначення експертизи та з матеріалами експертизи і висновком експерта після закінчення експертизи (ст. 197, 202 КПК України).

Зазначені фактори призводять до зниження ефективності судової експертизи, як джерела доказування, а з урахуванням специфіки механізму вчинення квартирних крадіжок; чиненням протидії розслідуванню, зумовлюють виникнення проблемних ситуацій, необхідність прийняття рішень в умовах тактичного ризику.

Ілюстрацією зазначених недоліків є приклад, що має доволі високу поширеність у слідчій практиці.

При огляді місця події за фактом крадіжки з квартири, встановлено, що проникнення відбулося через квартиру, шляхом розбиття скла. Судячи з невеликих розмірів скла було зроблено припущення, що злочинцеві, можливо, не вдалося повністю зруйнувати його після першого удару, отже, щоб не звертати увагу повторними ударами, він був змушений виїмати шматки, що залишилися, руками. Виходячи з цього спеціаліст-криміналіст, обробив шматки скла спеціальним порошком, і на одному з них виявив п'ять слідів пальців рук, механізм утворення яких - приблизно однакова орієнтація довгих осей слідів, взаєморозташування, форма, особливості будови папілярних ліній внутрішнього потоку, дозволили припус-

тити, що вони залишені пальцями однієї руки при одночасному контакті зі слідосприймаючою поверхнею, в результаті захоплення.

Проте, при фіксації виявлених слідів пальців рук в протоколі огляду було допущено низку суттєвих недоліків: відсутній детальний фотознімок, не вказана відстань між слідами, конфігурація, взаєморозташування, особливості будови папілярних візерунків внутрішніх потоків, наявність мазків, особливості розміщення шматків скла в рамі та на підвіконні. Крім того, до призначення експертизи не був допитаний підозрюваний щодо механізму дій на місці крадіжки. Тому проведеною по кримінальній справі дактилоскопічною експертизою стало можливим тільки встановлення тотожності виявлених слідів з відбитками пальців рук обвинуваченого Д. Він, за порадою захисника, не забарився цим скористатися: при розгляді справи в суді пояснивши наявність залишених слідів своїм находженням в квартирі не в зв'язку зі скоєнням злочину.

Питання проведення судових експертиз у розслідуванні злочинів представлені в юридичній літературі¹, втім переважна частина рекомендацій містить здебільшого підбір довідкових відомостей про експертизи, без урахування сучасної практики, специфіки слідчих ситуацій, позбавляючи процес її використання необхідної чіткості, яка може бути досягнута лише завдяки системі ознак конкретних категорій кримінальних справ.

На думку авторів, оптимізація застосування спеціальних криміналістичних знань у судово-експертній діяльності, як елементу інтегративної моделі техніко-криміналістичного забезпечення розслідування квартирних крадіжок, повинна включати два взаємозалежних напрями:

1. Методологічні передумови оптимізації судово-експертної діяльності.

¹ Див. наприклад: *Лифшиц Е.М., Михайлов В.А.* Назначение и производство экспертизы. Учеб. пособие. / Под ред. проф. И.М. Лузгина. - Волгоград: НИ и РИО ВСШ МВД СССР, 1977. - 120 с.; *Мерецкий Н.Е., Милованова М.М., Фёдоров И.С.*; под ред. А.М. Кустова. - М.: Изд-во Моск. психолого-социал. инст-та; Воронеж, 2004. - 232 с.; *Тактика використання спеціальних пізнань у формі судової експертизи в процесі розслідування і розкриття злочинів: Монографія / Комаха В.О., Кривда Г.Ф. та ін.; За заг. ред. Комахи В.О. - Чернівці: Золоті литаври, 2004. - 339 с.*

2. Особливості підготовки та використання криміналістичних експертиз у розслідуванні кримінальних справ даної категорії.

1. Аналіз відповідних наукових джерел дозволяє виділити наступні перспективні напрями підвищення ефективності проведення експертних досліджень на сучасному етапі:

- участь державних експертних установ у встановленні ознак злочинів¹;

- використання можливостей комплексних експертиз з урахуванням типових слідових комплексів, які притаманні криміналістичним характеристикам конкретних видів злочинів².

Формат взаємодії процесів інтеграції та диференціації, стимулює в сучасній науці поглиблення спеціалізації а також формування комплексних проблем та напрямів дослідження, внаслідок чого області знання, що формуються, мають інтегративний характер. Домінуючого значення набувають інтеграційні елементи міждисциплінарного та міжгалузевого синтезу, не просто за участю різних дисциплін, а й на рівні основних галузей науки в логіко-гносеологічному, методологічному, діяльнісному аспектах³.

¹ Див. наприклад: *Моїсєв О.М.* Участь державних судових експертних установ у встановленні ознак злочинів // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Збірник наукових праць. - Х.: Право, 2003. - № 1. - С. 61-65; *Моїсєв О.М.* Державна система експертної профілактики злочинів, що пов'язані з обігом документів // Збірник наукових праць Харківського Центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні. - Х., 2003. - Вип. 7. - С. 205-232; *Моїсєв О.М.* Експертне прогнозування злочинів // Криміналістичний вісник. - 2004. - № 1(1). - С. 49-57.

² Див. наприклад: *Колдин А.В., Крестовников С.А.* Источники криминалистической информации / Под ред. проф. В.Я. Колдина. - М.: "Юрлитинформ", 2007. - 192; *Колдин В.Я.* Проблемы теории и методологии комплексных исследований в судебной экспертизе и доказывании // Вестник Моск. ун-та. - Серия 11. Право. - 1996. - № 1. - С. 42-50; *Ручкин В.А., Шапочкин В.И.* Современное состояние и проблемы комплексных экспертных исследований // Судебная экспертиза. - 2004. - № 1. - С. 78-79.

³ *Сичивица О.М.* Сложные формы интеграции науки: Монография. - М., 1983. - С. 23-28.

Інтеграція, яка здійснюється в межах судової експертології (загальної теорії судової експертизи), полягає в досягненні єдності опису й поясненні деяких боків явищ різноманітної природи, – всі можливі окремі "знімки" різноманітних об'єктів об'єднуються у єдину картину¹. Тому ключового значення набуває встановлення понять предмету* та об'єкту дослідження.

Онтологічною передумовою для розвитку криміналістичних експертиз, центральним об'єктом експертної систематики є матеріальні "сліди-відображення", врахування криміналістичного значення* яких дозволив вченим розробити сучасну парадигму експертного пізнання обставин події злочину, відображеного у матеріальному середовищі, що складається з:

1. Криміналістичного вчення про зв'язки взаємодії, що обґрунтовує загальний принцип "підсумовування" інформації, що виникає при взаємодії матеріальних тіл і повному (взаємному) відображенні їх властивостей².

2. Комплексного підходу, завдяки якому: а) полегшується всебічне використання можливостей судової експертизи в про-

¹ Семенов Э.П. Интегративные процессы и формирование общенаучных средств познания // Проблемы методологии и современная наука. Сборник научных трудов. – Кишинёв: "Штица", 1988. – С. 13-14.

* під об'єктом розуміється деяке явище дійсності (система, процес), взяте у всієї всебічності й повноті, а під предметом – визначений бік (або "зріз") складного об'єкту, що виділений з нього за допомогою мовних засобів даної науки та підлягаючий вивченню використовуваними методами (Сичишвіца О.М. Вказ. робота. – С.12).

* криміналістичне значення слідів-відображень полягає в тому, що вони є: а) вихідним матеріалом для дослідження ідентифікаційних зв'язків; б) матеріальним носієм відомостей про ототожнюваний об'єкт та механізм взаємодії; в) потенційним слідоутворюючим об'єктом, який може відобразити якість свого субстрату чи зовнішньої будови на взаємодіючому з ним шуканому об'єкті.

² Див.: Эйсман А.А. "Заключение эксперта" (Структура и научное обоснование). – М.: "Юрид. лит.", 1967; Сегай М.Я., Спиринжа В.К. Судебная экспертиза материальных следов-отображений (проблемы методологии). – К.: "Ин Юре", 1997. – 174 с.

цесуальному доказуванні в умовах спеціалізації експертного знання; б) з'являється можливість вирішення ключової практичної проблеми експертизи: дефіциту інформації про шуканий об'єкт, що міститься в окремому сліді, або інформаційному полі¹.

3. Експертної технології, як сукупності правил, прийомів і рекомендацій по забезпеченню ефективного проведення судових експертиз у судових установах, котру складають технологічні схеми, що передбачають в організаційно-управлінському й методичному плані використання всіх форм комплексності за рахунок залучення паралельних, зворотних або зустрічних зв'язків для отримання додаткової доказової інформації².

Класифікація носіїв ідентифікаційної інформації на сигнальні, знакові та змішані сприяло уніфікації технологічних схем³.

Одним з варіантів розробки єдиних методологічних засад судово-експертного дослідження: а) матеріальних слідів-відображень, б) ідеальних слідів-відображень, в) слідів позначень вважається запропонована М.Я. Сегаєм типологія об'єктів, що відображаються, - "судова субстратологія" зі "слідами-змінками", "судова психологія" зі "слідами-проявами" та "судова документалістика", зі "слідами-позначеннями"⁴.

¹ Див.: Бондар В.С. Методологічні передумови оптимізації криміналістичних досліджень матеріальних слідів-відображень у розслідуванні крадіжок з проникненням у житло // Вісник ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка. Спец. Вип. № 1 у 2 ч. - 2008. - Ч. 2. - С. 73-82; Шнайдер А.А. Судебная комплексная экспертиза: история и современность // Вопросы теории и практики раскрытия и расследования преступлений: сб. науч. тр. - Волгоград: ВА МВД России, 2007. - С. 303-311.

² Сегай М.Я., Стринжа В.К. Вказ. робота.

³ Див.: Єфремян Е. Судова експертиза контактної взаємодії об'єктів у світлі теорій відображення, інформації та криміналістичної ідентифікації // Вісник АПРНУ. - 2000. - № 4(19). - С. 164-172; Сімакова-Єфремян Е. Загальна теорія судової експертизи як основа методології проведення комплексних судово-експертних досліджень // Там само. - 2006. - № 3(46). - С. 225-235.

⁴ Сегай М.Я., Стринжа В.К. Вказ. робота.

З огляду на тематику дослідження, аналіз передумов оптимізації криміналістичних експертиз проводитиметься у напрямі експертного дослідження матеріальних слідів-відображень.

Сьогодні теорія і практика криміналістичних досліджень матеріальних слідів-відображень у розслідуванні квартирних крадіжок, базується переважно на трасологічному визначенні матеріального сліду – відображення на одному матеріальному об'єкті зовнішньої будови іншого матеріального об'єкту, сформульованого ще Б.І. Шевченком¹.

Проте, на справедливу думку Р.С. Белкіна, "таке трактування втратило свій універсальний характер, оскільки не охоплює всієї сукупності елементів, що складають інформаційну природу слідів й тому потребує доповнення"².

Функціональний сенс класифікації слідів полягає в тому, що вона породжує методику їх дослідження.

Фундаментальне значення в розвитку вітчизняної криміналістики мало також визначення й обґрунтування понять інформаційного та ідентифікаційного полів, які переводили мову "слідів у вузькому сенсі" на мову сучасної науки.

Обґрунтування цих понять сприяло формуванню таких галузей криміналістичної техніки, як експертиза матеріалів, речовин та виробів (термін В.К. Лисиченка), судового почеркознавства та авторознавства.

Виділення інформаційного поля є найважливішим інструментом криміналістичного аналізу матеріальної обстановки події, що розслідується, і методології комплексних криміналістичних досліджень. Вказані галузі і напрями криміналістичної техніки дістали детального розвитку в працях криміналістів:

¹ Шевченко Б.И. Теоретические основы трасологической идентификации в криминалистике. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1975. – С. 77-79.

² Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. – М.: Норма, 2001. – С. 61.

М.Я. Сегая, О.Р. Шляхова, Т.В. Авер'янової, В.Ф. Орлової, В.Я. Колдіна, В.Є. Корноухова, В.С. Мітрічева, Ю.Ю. Ярослав та інших.

Так, В.Є. Корноухов, з цього приводу зазначив, що комплексний підхід є дослідницькою стратегією, яка породжується багатоякісністю матеріальних утворень, намаганням суб'єкта пізнання так розташувати пізнавальний апарат, щоб забезпечити його оптимальне використання та всебічне вивчення об'єкта¹.

При розгляді інформаційної структури слідів у сенсі перспектив розвитку судової експертизи, потрібно звернути увагу на те, що сьогодні продовжується науково-дослідна робота над принципами класифікації криміналістичних експертиз та завдань, що вирішуються ними з одночасним визначенням порубіжних питань, які потребують комплексного медико-криміналістичного, біолого-криміналістичного дослідження².

Сучасний погляд на інформаційну структуру слідів-відображень, дозволяє виділити в ній наступні елементи.

1. Будь-який слід-відображення, що формується в процесі взаємодії двох об'єктів (елементарне відображення), містить два інформаційні поля: а) ідентифікаційне-у вигляді ознак відображеного в сліді об'єкту, що є підставою для його розпізнавання та індивідуального ототожнення; б) ідентифікаційне поле механізму взаємодії, підсистемами якого виступають комплекси інформації про спосіб вчинення злочину та навички злочинця³, необхідні для моделювання механізму події, що розслідується й встановлення причинного зв'язку. При цьому

¹ Корноухов В.Е. Комплексное судебное-экспертное исследование свойств человека. - Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1982. - С. 83.

² Див.: Шляхов А.Р. Экспертиза // Криминалистика социалистических стран / Под ред. В.Я. Колдина. - М.: Юрид. лит., 1986. - С. 290.

³ Див.: Прохоров-Лукин Г.В. Информационная сущность механизма взаимодействия как объекта криминалистических исследований // Криминалистика и судебная экспертиза. - 1991. - № 43. - С. 3; Сегая М.Я., Спринжа В.К. Вказ. робота. - С. 110.

механізм взаємодії зумовлює структуру інформаційного простору в цілому, адже є елементом зв'язку між інформаційними полями інших об'єктів.

2. В процесі ідентифікації, який припускає дослідження варіативності ознак, що відображаються, досліджуються обидва вказані інформаційні поля.

3. Ідентифікаційна структура сліду може бути вкрай складною й складатися з декількох підсистем. Так, в сліді руки може бути виділене *морфологічне* ідентифікаційне поле у вигляді відображення структури папілярних та флексорних ліній, *субстанціональне*, у вигляді частинок потожирової речовини, *одорологічне* у вигляді молекул запаху, *функціонально-динамічне*, у вигляді відображення способу захоплення, або оперування предметом¹.

Комплексний підхід до розуміння інформаційної структури слідів рук як об'єктів криміналістичного пізнання дозволяє вирішувати різні ситуації, що виникають в процесі розслідування, шляхом вирішення наступних ідентифікаційних та діагностичних завдань: встановлення придатності слідів до ідентифікаційного дослідження в тому випадку, якщо слід папілярного візерунку визнається непридатним для ідентифікації людини, що залишила його, наприклад, змащений, локалізація ділянки, якою залишено слід, визначення особливості побудови слідоутворюючої поверхні, встановлення механізму слідоутворення; визначення расових, популяційних характеристик, статі, віку, зросту, патологічних анатомо-фізіологічних характеристик і захворювань, а також питань давності утворення слідів, підробки слідів.

Наприклад, використовуючи метод абсорбції-епоції, можна встановити групу крові. На основі дослідження такого компоненту потожирової речовини, як ліпіди, розроблено експертну методику з розпізнавання віку. Кількісний та якісний жи-

¹ Див.: Бондар В.С. Розвиток комплексного підходу до дослідження слідів рук // Вісник ЛДУВС. – 2007. – № 1. – С. 152-158.

рокислотний склад потожирової речовини, вилученої зі слідів, може слугувати джерелом інформації про статеvu належність людини. Нові дослідження свідчать, що за потожировими слідами можна визначити, чи палить людина, вживає наркотики, чи брав у руки вибухівку, з'явилися відомості про систему швидкого визначення в потожировій речовині різних ядовитих речовин.

Таким чином, результати судово-біологічної експертизи дозволяють звизити групу осіб, якими міг бути залишений слід, або виключити особу з числа запідозрених, а в окремих випадках – провести ідентифікацію. Останнє стає за можливе, коли вдається провести дослідження мікробної флори або індивідуального ліпідного коду потожирової речовини. Останнім часом отримав розвиток та впроваджується в практику правоохоронних органів новий метод ідентифікації індивідуума – метод ДНК-аналізу, або ж, молекулярно-генетичний метод, чи метод генної дактилоскопії, оснований на вивченні поліморфізму хромосомної та мітохондріальної ДНК. Використання даного методу при проведенні генотипоскопічних експертиз дозволяє вирішити проблему ідентифікації конкретної особи за малою кількістю біологічного матеріалу – краплі крові, слині, волосся та потожировій речовині сліду руки в тому числі.

Як слушно наголошує В.Є. Корноухов, "... значення природничо-наукового напрямку досліджень для розвитку основ дактилоскопічної експертизи полягає в наступному: на його основі, по-перше, показано, що папілярні візерунки не є чимось зовнішнім по відношенню до організму, адже вони відображують складні функціональні залежності у такому системному утворенні, як організм людини; по-друге, визначені шляхи спеціальних наукових досліджень з метою розробки нових експертних методик, спрямованих на вирішення тих завдань, які виникають у процесі розслідування злочинів".

Дійсно, розглянута вище інформаційна структура слідів рук є вагомим аргументом на користь створення комплексних

експертних методик дослідження зазначених об'єктів, а тому сучасна дактилоскопія повинна розглядатися як самостійна комплексна криміналістична галузь експертного знання, що використовує "напряцювання" теорії криміналістичної експертизи та судової експертології.

Ця галузь, на слушну думку вчених, повинна інтегрувати такі різні за своєю сутністю напрями, як: ідентифікація людини за папілярними візерунками та діагностика її властивостей за ознаками дерматогліфіки¹.

Серед науково-практичних проблем дактилоскопічної діагностики вченими виділяються наступні: 1) дослідження кореляції якостей людини та її папілярних візерунків; 2) накопичення, систематизація та реалізація дактилоскопічного матеріалу, необхідного для практичного застосування в судово-експертній практиці (щодо нетипових папілярних візерунків тощо); 3) розробка систематизованих рекомендацій з оцінки давності знаходження слідів на слідосприймаючій поверхні (від моменту утворення до моменту виявлення)².

У філософській літературі наголошується, що зміст відображення є елементарним або системним³.

¹ Див.: *Божченко А.П.* Проблемы и перспективы дактилоскопии и дерматоглифики в криминалистической и судебно-медицинской экспертной практике // Судебная экспертиза. – 2007. – № 2. – С. 35; *Самушченко С.* История, современное состояние и перспективы развития дактилоскопической диагностики // Ученые-криминалисты и их роль в совершенствовании научных основ уголовного судопроизводства: Матер. вузов. юбил. науч.-прак. конф. в 2-х ч. Ч. 1. – М.: Академия управления МВД России, 2007. – С. 334-340;

² Див.: *Ярослав Ю.Ю.* К проблеме установления давности потожировых следов папиллярных узоров // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1988. – № 37. – С. 70-75; *Самушченко С.С., Козлов В.С.* Современная дактилоскопия: проблемы и тенденции развития // Криминалистика. XXI век: Материалы научно-практической конференции: В 2 т. – М., 2001. Т. 1: Разд. 2. – С. 138-139.

³ Див.: *Украинцев Б.С.* Проблема активности отображения // Вопросы философии. – 1972. – № 11. – С. 85; *Философия для аспирантов: Учебное пособие / [Кохановский В.П., Золотухина Е.В., Лешкевич Т.Г., Фатхи Т.Б.]. – [2-е изд.]. – Ростов н/Д: "Феникс", 2003. – С. 92.*

При взаємодії функціональної системи з оточуючим її середовищем зміст відображення завжди виступає у вигляді деякої системи.

Складовим структури системного відображення є відображення тенденцій зміни зовнішнього середовища та поведінки функціональної системи. Для відбиття тенденцій розвитку необхідне зіставлення різних фаз процесу шляхом зіставлення відображень цих фаз. Для цього необхідна фіксація змісту кожного з різночасних відображень у змінах речових елементів системи, що відображує. Коло фіксованих відображень є проекцією процесу, яке розгортається у часі, на структуру елементів функціональної системи. Для відтворення ходу процесу в часі, досить відобразити коло фіксованих відображень фаз у їх генетичному зв'язку.

Грунтуючись на системному розумінні відображення, Т.О. Седова сформульована поняття системного об'єкту криміналістичної ідентифікації – "контактну взаємодію"¹.

Таким чином, у процесі дослідження як одиничних слідів, так й слідових комплексів, розширення інформації може бути здійснене шляхом підсумовування одноякісної інформації, відображеної у взаємопов'язаних слідах (сліди злому – сліди рук – сліди шкірного покриву – сліди взуття), різноякісній інформації, відображеної в одному й тому ж сліді (морфологічних і субстанціональних інформаційних полів сліду пальця руки), різноспрямованій (як одно якісної, так і різноякісної) інформації, що міститься в слідах, об'єднаних механізмом взаємодії об'єктів (експертиза факту контактної взаємодії об'єктів)².

Базуючись на подібному підході, В.Я. Колдін та Т.О. Седова, виділили особливе джерело інформації: *матеріальні комплекси* – складні матеріальні системи, цілісність яких обумовлена системою сформованих в обставинах досліджуваної події функціональних зв'язків.

¹ Див.: Проблемы методологии и практики нетрадиционной криминалистической идентификации. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1986. – С. 49.

² Див.: Сегай М.Я., Спринжа В.К. Вказ. робота.

2. В криміналістичній літературі розділ про застосування спеціальних знань іменується "тактика призначення експертизи", "тактика призначення і проведення експертизи"¹, під якою розуміється система вироблених криміналістикою принципів, загальних і спеціальних рекомендацій, прийомів і способів, які застосовуються при її підготовці, з метою найбільш ефективного застосування спеціальних знань для отримання судових доказів у кримінальній справі, що розслідується².

Разом із тим, зазначене поняття в науці сприймається досить суперечливо, зокрема Т.С. Волчецька, навела низку вагомих аргументів щодо наявності в процесі призначення експертизи прийомів тактичної дії³.

Призначення експертизи – це комплексна багатетапна дія, яка включає: збирання матеріалів для експертного дослідження, вибір моменту призначення експертизи, визначення предмету її, вибір експертної установи, винесення постанови та ознайомлення з нею зацікавлених осіб, вирішення заявлених клопотань, направлення постанови та об'єктів на експертизу тощо. Дійсно, не всі з цих елементів містять суто тактичні аспекти.

¹ Див. наприклад: *Коваленко В.В.* Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій: Монографія. – Луганськ, 2007. – С. 139; Судебные экспертизы (Возможности, подготовка материалов, назначение, оценка) / [авт. текста И.П. Кононенко Г.М. Надгорный, М.Я. Сегай, Н.В. Скорик и др.]. – К., 1981; Тактика використання спеціальних пізнань у формі судової експертизи в процесі розслідування і розкриття злочинів: Монографія / Комаха В.О., Кривда Г.Ф. та ін.; За заг. ред. Комахи В.О. – Чернівці, 2004. – 339 с.

² Судебные экспертизы (Возможности, подготовка материалов, назначение, оценка) / [авт. текста И.П. Кононенко, Г.М. Надгорный, М.Я. Сегай, Н.В. Скорик и др.]. – К.: РИО МВД СССР, 1981.

³ Волчецкая Т.С. Есть ли тактика в назначении экспертизы? // Теория та практика судової експертизи і криміналістики. Збірник науково-практичних матеріалів. – Харків: Право, 2006. – № 6. – С. 214-215.

Виразніше це виявляється у виборі моменту призначення експертизи, що містить процесуальні, організаційні, тактичні та етичні аспекти.

При визначенні часу призначення експертизи, слід враховувати:

- 1) властивості та стан об'єктів експертного дослідження;
- 2) необхідність та можливість отримання порівняльних зразків;
- 3) особливості експертного дослідження (складність, наявність відповідних методик, час проведення тощо);
- 4) слідчу ситуацію.

Виходячи з цього, визначення часу оптимального призначення експертизи, залежної від слідчої ситуації, стає тактичним завданням у ситуаціях активної протидії розслідуванню, коли для його подолання слідчому необхідно застосовувати відповідні тактичні прийоми. Організаційним аспектом буде загроза можливого псування або істотних змін об'єктів біологічного походження. Процесуальний аспект має обов'язок слідчого ознайомити обвинуваченого, якщо він є в кримінальній справі з постановою про призначення експертизи і з висновком експерта, та право останнього клопотати про постановку перед експертами додаткових питань.

Повною мірою це стосується відібрання або вилучення зразків для порівняльного дослідження (ст. 199 КПК), яке передбачає: а) винесення постанови про їх отримання чи виїмку; б) фіксацію факту вилучення зразків в протоколі слідчої дії; в) посвідчення слідчим зразків (упаковка, манкіровка, опечатування); г) вказівка зразків як об'єктів дослідження в постанові про призначення експертизи¹.

Іншим моментом отримання зразків є повне та достовірне відображення в них властивостей об'єкту-оригіналу, яке, з од-

¹ Долженко Н.И. Образцы для сравнительного исследования и тактика получения экспериментальных образцов. - М.: "Юрлитинформ", 2003. - С. 18-24.

ного боку, залежить від характеру цих властивостей, їх стійкості, мінливості, реального стану об'єкту-оригіналу, а з іншого – від дотримання техніко-криміналістичних способів отримання, умов зберігання і транспортування, яке є основною точкою дотику знань та навичок фахівця¹.

Зважаючи на те, що при проведенні цієї процесуальної дії може чинитися протидія розслідуванню, для його подолання також потрібне застосування тактичних прийомів.

Варто зазначити, що багато підручників з військової тактики містять у якості обов'язкового елементу положення про роль та значення військової хитрості в досягненні раптовості, зокрема у військовій енциклопедії 1911 року визначається: "Військова хитрість означає введення в той чи інший спосіб противника у обман з метою скористатися цим для досягнення власного успіху. Хитрість зокрема доповнює, ослаблює та навіть паралізує силу та, відповідно, складає елемент будь-якої боротьби". В статті "Розвиток тактики та раптовість" говориться, що тактичне вміння значною ступеню зараз полягає в тому, щоб забезпечити швидкістю та хитрістю найкраще використання своїх технічних засобів².

Криміналістам знадобився певний час для трансформації даних положень в практику боротьби зі злочинністю (роботи В.П. Бахіна, В.Г. Гончаренка, А.В. Дулова, О.Р. Ратінова, В.Ю. Шепітька та ін.), у вигляді арсеналу тактичних засобів з прийомів і засобів подолання конфліктної ситуації – "слідчих хитрощів", тобто маневрування достовірною інформацією, при

¹ Полицук О.В., Саксин С.В., Яровенко В.В. Теория и практика применения специальных знаний в современном уголовном судопроизводстве. - М.: "Юрлитинформ", 2007. - С. 189-190.

² Лобов В.Н. Военная хитрость: Из теории и истории. - [2-е изд., перераб. и доп.]. - М.: Воениздат, 1992. - 19-23.

якій допитуваний дезорієнтується щодо наявності у слідчого певних доказів¹.

Виходячи з думки В.П. Бахіна, який вважає що "захід, дія, стає тактичною лише залежно від цілей та способів її здійснення, способів протидії її цілям" питання про існування тактики в призначенні експертизи є відкритим, а тому позиція Т.С. Волчецької цілком обґрунтована.

Разом із тим, існуючі й прогнозовані, зважаючи на неухильне зростання "правосвідомості" злочинного світу, масштаби та характер протидії розслідуванню квартирних крадіжок, як з боку підозрюваного (обвинуваченого), так захисника, вимагають вироблення принципово нової моделі діяльності з призначення судової експертизи.

Тому вважаємо, що підготовку та призначення судових експертиз слід розглядати в двох аспектах:

1. Оптимізації техніко-криміналістичного забезпечення, спрямованого на дотримання принципу повноти вихідних та порівняльних матеріалів, що надаються на експертизу та необхідні для отримання оптимальної інформації щодо умов й обставин походження, отримання, яке повинне здійснюватися при таких умовах:

- направляти не тільки видимі сліди прямої дії одного об'єкту на іншій (рук, ніг, знарядь злочину, сліди – залишки роз-

¹ Див. наприклад: *Бахин В.П.* Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002). – Киев, 2002. – 268 с.; *Дулов А.В.* Судебная психология. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Минск, 1975. – 464 с.; *Гончаренко В.И., Сокиран Ф.М.* Психологическое воздействие в целях получения объективной информации при допросе // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1990. – № 41. – С. 28; *Рттинов А.Р., Адамов Ю.П.* Лжесвидетельство. (Происхождение, предотвращение и разоблачение ложных показаний). – Москва, 1976. – С. 100-101; *Хайдуков Н.П.* Тактико-психологические основы воздействия следователя на участвующих в деле лиц / Науч. ред. проф. В.В. Козлов. – Саратов, 1984. – С. 92; *Шепітько В.Ю.* Розвиток наукових уявлень про криміналістичну тактику // Вісник АПРНУ. – 2003. – № 2 (33) – 3 (34). – С. 732-739; *Шепітько В.Ю.* Криміналістична тактика в системі криміналістики: проблеми змісту та структури // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Збірник науково-практичних матеріалів. – Харків: Право, 2007. – № 7. – С. 5-12.

ділених об'єктів), але й матеріальну основу речової обстановки крадіжки, з якою взаємодіє об'єкт;

- виявляти та повідомляти експертові всю необхідну інформацію, пов'язану з обставинами походження досліджуваних об'єктів (включаючи свідчення сторін з цього приводу);

- вимоги, що пред'являються до порівняльних матеріалів: безсумнівності походження, репрезентативності та зіставності.

2. Оптимізації тактичного забезпечення з метою мінімізації тактичного ризику, що виникає в різних слідчих ситуаціях, яка досягається за допомогою використання комплексу тактичних прийомів, комбінацій, правил, а також систем слідчих дій.

Вибір рішення в ситуації ризику може бути результатом логічного аналізу ситуації, "прорахунку" можливих наслідків дій, в сукупності з мірама по зниженню ступеня ризику, може бути інтуїтивним.

Базою прогнозу є онтологічна матриця способу дій злочинця, - криміналістична характеристика крадіжки.

Це дозволить: провести аналіз слідчої ситуації, встановити точки взаємодії злочинця з обстановкою, інтегрувати слідові комплекси в структурні блоки - здійснити орієнтовне планування проведення судових експертиз, моделювання шуканих об'єктів, та на основі чіткого плану (алгоритму), організувати процес підготовки початкових матеріалів, проведення слідчих дій в місцях поперед та після кримінальної події: обшуках, оглядах, виїмках.

Дана схема має бути представлена у вигляді інтеграційного алгоритму тактики дій, адекватного криміналістичній природі крадіжок та конкретним ситуаціям їх розслідування, зумовленого характером вирішуваних завдань доказування й обираними криміналістичними методами їх вирішення.

До речі, подібні точки зору на дану проблематику висловлені О.М. Моїсеєвим та В.Я. Колдіним.

Так, В.Я. Колдін, запропонував метод накладення інформаційних сіток, котрі характеризують структуру наявної слід-

чо-експертної ситуації та систему типових завдань і методів інформаційних технологій¹.

О.М. Моїсєєв, відстоює пропозицію здійснення прогнозування злочинів із застосуванням засобів судових експертиз шляхом розроблення експертних технологій дослідження матеріальних носіїв інформації криміналістичного значення. Для реалізації подібного підходу ним відокремлюється комплекс елементів, у тому числі таблиця ознак злочину, що складають модель досліджуваного об'єкта у вигляді матриці².

Таким чином, схема підготовки експертного дослідження повинна складатися з таких елементів.

1. Ухвалення тактичного рішення про проведення експертизи.

При розслідуванні квартирних крадіжок ухвалення подібного рішення відбувається при проведенні невідкладних слідчих дій: оглядів, обшуків, допитів, в процесі яких виявлені та вилучені сліди злочину, предмети злочинної діяльності або злочинного посягання будуть використані як об'єкти експертного дослідження. При цьому:

А. Визначаються завдання дослідження: ідентифікаційні, класифікаційні, діагностичні або ситуаційні. Наприклад, як, у яких умовах, яким чином взаємодіяли об'єкти: з якого боку (зовнішнього чи внутрішнього) здійснений злом перешкоди? Які особливості способу злому?

Б. Складається перспективний план проведення експертизи, котрий включає:

- перелік слідів та предметів, що підлягають дослідженню, зібраних при проведенні слідчих дій;
- необхідний вид криміналістичних експертиз;
- версії та завдання, що підлягають експертному вирішенню;

¹ Колдин В.Я. Следственно-экспертная ситуация как основа информационного взаимодействия следователя, эксперта и специалиста при производстве следственных действий // Судебная экспертиза. - 2005. - № 2. - С. 13

² Моїсєєв О.М. Експертне прогнозування злочинів // Криміналістичний вісник. - 2004. - № 1(1). - С. 50-57.

- коло об'єктів, які перевіряються, їх основні характеристики, що слід зробити для їх виявлення;

- способи і терміни отримання інших порівняльних матеріалів.

2. Визначення, пошук, виявлення та вилучення ідентифікованих об'єктів, та тих, що перевіряються, інших порівняльних матеріалів.

Допомога спеціаліста полягає у моделюванні предметів, що залишили сліди на місці крадіжки шляхом використання експертних технологій з метою встановлення їх родової або видової належності та, виходячи з висунутих у справі версій, участі в пошукових слідчих й процесуальних діях.

Для оптимального експертного дослідження слідових комплексів на підготовчому етапі, повинен бути дотриманий відповідний порядок підготовки початкових матеріалів, який повинен містити:

1. Матеріальні об'єкти:

а) предмети зі слідами знарядь;

б) зліпки, копії зі слідів рук, ніг, одягу, шкіряного покриву, замки, знаряддя злому тощо, які не можуть бути вилучені;

в) знаряддя, взуття, рукавички, виявлені на місці крадіжки або вилучені у підозрюваного.

На дослідження направляється вся сукупність слідів та предметів, вилучених при огляді місця вчинення крадіжки і при проведенні інших слідчих дій. Дані об'єкти, як системні динамічні утворення, необхідно інтегрувати за відповідними інформаційними вузлами, в межах яких відбувалася контактна взаємодія об'єктів: злочинця та знарядь з певною ділянкою навколишнього оточення. Наприклад, при зломі дверей – замок, замкова планка, частина об'єкту зі слідами злому, сліди на дверній лутці, одвірку при зломі замку, сліди ніг на підлозі, сліди рук, рукавичок, одягу, шкіряного покриву на дверях та знарядді злomu¹;

¹ Сырков С.М., Меженцев Г.Н. Совершенствование практики использования следов орудий взлома в раскрытии краж. – М., изд. ВНИИ МВД СССР, 1982. – С. 29.

г) зразки для порівняльних досліджень.

2. Документальні дані:

- протоколи огляду місця події та інших слідчих дій з відповідними додатками (масштабні схеми, фотознімки);

- протокол допиту спеціаліста-криміналіста, який брав участь у слідчій дії, якщо встановлені підозрювані та обвинувачені, - протоколи їхніх допитів із викладенням наступної фактичної інформації: про об'єкти, локалізацію слідів знарядь злому, рук, ніг, їх взаємне розташування, механізм взаємодії об'єктів, зміни, дії з об'єктами до їх виявлення, про умови зберігання, стан слідів у момент огляду та вилучення.

Якщо призначається декілька різних експертиз, важливо визначити послідовність їх провадження. Істотну допомогу у вирішенні даного завдання має надати спеціаліст, який може повідомити про виявлення побіжних слідів знарядь злому, взуття, рукавичок (у тих випадках, коли ці сліди не є об'єктом криміналістичної експертизи - фарба, частинки килимового покриття, матеріалу передбачуваного знаряддя злому), а також результати експертних досліджень таких слідів.

Загальними правилами при визначенні послідовності призначення експертиз є:

- у першу чергу призначити і проводити експертизи тих слідів, нашарувань і часток, які зазнають швидких змін (наприклад, речовини біологічного походження) чи склад яких може змінитися в процесі транспортування і експертних досліджень;

- експерт, якому доручається першим провести дослідження, має бути сповіщений про експертизи, котрі будуть проводитися щодо даних об'єктів надалі;

- експерт, якому доручається проведення чергового дослідження, повинен мати дані про проведені раніше експертизи, а також про застосовані при їх проведенні методи.

У випадках коли для вирішення питання про належність часток фарби, полімерних матеріалів, деревини тощо яким-небудь об'єктам необхідне вивчення їх різних властивостей, наприклад, зовнішньої морфології (компетенція експертів-трасологів) і внутрішньої будови та/або складу (компетенція

судових біологів, фізиків і хіміків), необхідно призначати комплексні експертизи¹.

3. Вибір моменту призначення експертизи. Найбільш складною на подальшому етапі розслідування квартирних крадіжок є ситуація, коли факт крадіжки встановлений, зібрані докази про винність особи, що його скоїла, проте обвинувачений пред'явленого звинувачення не визнає, оскаржує висновки експерта, прагнучи знецінити зібрану доказову інформацію (наприклад, пояснюючи факт знаходження своїх слідів перебуванням на місці крадіжки не в зв'язку з її вчиненням).

В подібних ситуаціях необхідно звернути увагу на наступні обставини:

- перш ніж приступати до допиту підозрюваного, скласти про нього певну думку: про його психологічний, вольовий настрій і т.і.;

- пам'ятати про те, що особи з сильною волею та великою витримкою, з твердим характером без пред'явлення ним отриманих об'єктивних доказів не будуть давати правдиві показання. Тому з такими особами бесіда про скоєний злочин буде даремною та ніякої нової інформації слідчий не отримає;

- перед допитом ретельно продумати не тільки запитання допитуваному, але й їхню послідовність, темп допиту, в який момент пред'являти докази, коли допит слід перервати тощо.

Оптимальним інструментом вирішення ситуації тактичного ризику вважається проведення тактичних операцій (комбінацій)², отже, проведення судових експертиз, найраціональніше здійснювати в рамках наступних тактичних

¹ Прохоров-Лукін Г.В. Експертиза слідів знарядь злочину й інструментів // Експертизи у судовій практиці. / За заг. ред. В.Г. Гончаренка. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 109.

² Див.: Горячев Э.К., Тишуткина И.В. Тактико-криминалистическое обеспечение расследования преступлений. – М.: "Юрлитинформ", 2006. – С. 77; Переверза О. Подолання завідомо неправдивих показань допитуваного за допомогою експертиз у ході досудового слідства // Право України. – 2002. – № 12. – С. 75-77; Шенітько В. Проблеми формування та застосування типових тактичних операцій у слідчій діяльності // Вісник АПРНУ. – 2007. – № 1 (48). – С. 175-184.

операцій: "Доказування просторово-часових зв'язків", "Нейтралізація протидії обвинуваченого (підозрюваного)", що включають проведення детальних допитів обвинуваченого (підозрюваного) та допит свідків, що знаходилися в місці, яке вказується допитуваним, проведення відтворення обстановки та обставин події, з метою перевірки можливості здійснення певних дій.

Після винесення постанови про призначення експертизи, слідчий повинен розробити тактику ознайомлення з нею обвинуваченого (підозрюваного), виходячи з його відношення до інкримінованого діяння, ступеню обізнаності про зібрані у справі докази, психологічної дії на нього самого факту призначення експертизи з метою встановлення доказів, що викривають його.

При цьому доцільно керуватися наступними рекомендаціями.

Тактичні особливості допиту підозрюваного (обвинуваченого) визначаються, перш за все, тим, що в більшості випадків ані допитуваний, ані його захисник не мають у своєму розпорядженні відомості про докази, які зібрані в процесі слідства¹. Тому результативність такого допиту багато в чому залежить від того, наскільки ефективно слідчому вдалося використати наявні в його розпорядженні докази.

Виходячи з цього, допит підозрюваного (обвинуваченого) про обставини, пов'язані з предметом експертного дослідження, потрібно проводити до його ознайомлення з постановою про призначення експертизи, аби він не зміг знецінити доказове значення юридичних фактів, що встановлюються судовою експертизою. З'ясувати необхідні обставини слід обережно, щоб допитуваний не розгадав тактичного задуму слідчого. Отримані свідчення необхідно зафіксувати в протоколі допиту та лише після того, як допитуваний підтвердить своїм підписом правильність їх запису, приступити до ознайомлення з постановою про призначення експертизи.

¹ *Центров Е.* Тактические особенности допроса при участии защитника // *Законность.* - 2004. - № 3. - С. 27.

Варто запропонувати допитуваному зобразити графічно схему пересування до місця крадіжки, топографічні ознаки місцевості з прилеглими дорогами, автостоянками, дитячими майданчиками тощо, а також внутрішній план приміщення квартири, з якої було скоєно крадіжку. При виконанні таких схем необхідно звернути увагу на розташування співучасників злочину в ході скоєння крадіжки (де було зупинено автомобіль, якщо було кілька спроб проникнення – вказати де саме, в який спосіб співучасники діставалися до даху – у разі проникнення через вікно на останньому поверху та ін.), сектори огляду в місці їхнього знаходження та по відношенню до них, а також маршрут відходу з місця крадіжки. Цю інформацію слід зіставити з результатами деталізації телефонних дзвінків з мобільних телефонів учасників злочинної групи, яка дозволяє встановити час встановлення сеансу зв'язку та його вид (інформаційне повідомлення або вербальне спілкування); місце знаходження кінцевого обладнання на момент встановлення сеансу зв'язку (з зазначенням адреси встановлення ретрансляційної антени) та іншу корисну інформацію.

Наведений інформаційний комплекс дозволяє розкрити механізм квартирної крадіжки, уточнити окремі прийоми способу вчинення злочину, слугує основою для оптимального проведення подальших тактичних комбінацій та операцій.

Зокрема, при проведенні допиту, певної уваги, на нашу думку, заслуговують пропозиції, розроблені В.М. Биковим, О.Р. Ратіновим, Т.С. Волчецькою, В.В. Лавренюком¹.

¹ Див.: *Быков В.М., Марков А.Я.* К вопросу о предъявлении доказательств при допросе // Процессуальные и криминалистические проблемы предварительного следствия. Сборник науч. тр. – Ташкент: НИ и РИО ТВШ МВД СССР, 1980. – С. 65-75; *Волчецкая Т.С.* Роль и возможности ситуационного моделирования в повышении эффективности допроса // // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Збірник науково-практичних матеріалів. – Харків: Право, 2005. – № 5. – С. 16-21; *Ратінов А.Р., Адамов Ю.П.* Вказ. робота; *Лавренюк В.В.* Особливості допиту підозрюваного і звинуваченого у крадіжках, які вчинені організованою злочинною групою // Сучасні проблеми, тенденції і перспективи розвитку криміналістики та судової експертизи: Матеріали науково-практичної конференції. – Харків, 2007. – С. 142-147.

Коли допитуваний надає помилкові свідчення, в його свідомості одночасно співіснують два паралельні моделі розвитку злочинної події (одна - "дійсна" модель події, що мала місце в реальності, інша - "помилкова", створена обвинуваченим, яка деталізується у процесі допиту). В стадії безпосереднього ходу допиту "дійсна" модель конкурує в свідомості обвинуваченого з моделлю "помилковою", створюючи передумови для суперечливих висловів. Тому на стадії вільної розповіді основну увагу необхідно приділяти виявленню та своєчасній фіксації в протоколі допиту внутрішніх суперечностей в свідченнях, характерних умовчань (доказах поведінки) тощо. Слідчому рекомендується спочатку промовляти кожен фразу показань вголос, спонукаючи у такий спосіб допитуваного до внесення поправок, а вже потім заносити її в протокол. Детальне проговорення з допитуваним показань дозволяє слідчому аналізувати його поведінку, виявляти протиріччя та оцінювати логічність розповіді. Крім того, спонукаючи допитуваного, що дав неправдиві показання, до активного їх переказу, слідчий збільшує психотравмуючий вплив домінанти, створюючи основу формування мотивації правдивих показань.

На стадії постановки запитань та пред'явлення доказів доцільно використати основні тактичні прийоми: "Аналіз доказів" поведінки", "Створення оптимальної динамічної напруги допиту", "Пред'явлення доказів", "Демонстрація можливостей слідства".

Оптимальним моментом переходу від постановки запитань до пред'явлення доказів є зростання сповільнення в нервовій системі допитуваного, для визначення якого слідчому

* докази поведінки - відомості про факти, котрі характеризують поведінку обвинуваченого, пов'язану з вчиненням ним злочину // Хмыров А.А. Косвенные доказательства в уголовных делах. - СПб: "Юридический центр Пресс", 2005. - С. 123.

зручніше за все орієнтуватися на появу пауз перед відповідями допитуваного¹.

В літературі рекомендується два основних способи пред'явлення доказів:

- пред'явлення спочатку менш значних доказів, а потім все більш та більш переконливих;
- пред'явлення самого переконливого доказу із самого початку².

При допиті підозрюваного слід використати психологічний вплив на нього майбутніх доказів, які можуть з'явитися в розпорядженні слідства пізніше. З цією метою корисна певна демонстративність при підготовці експертизи, роз'яснення суті й тих доказів, які можуть бути отримані з її допомогою. Наприклад, дактилоскопіювання підозрюваного, призначення дактилоскопічної експертизи слід проводити так, щоб допитуваний зрозумів, що в найближчий час у слідчого з'являться докази, що викривають його у вчиненні крадіжки.

Психологічний вплив посилюють також наступні тактичні прийоми:

- проведення попереднього допиту за обставинами, що стосуються доказів, які пред'являються;
- постановка запитань, відповіді на які ускладнили б для допитуваного можливість нейтралізувати доказ, який пред'являється, після ознайомлення з ним;
- умовчання про відомі слідчому окремі факти;

¹ Бочкарев М.В. Научные и тактические основы использования знаний о нервной системе при допросе обвиняемого подозреваемого и обвиняемого: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. - Саратов: СЮИ МВД РФ, 2006. - С. 20.

² Див. наприклад: *Левин А.А., Пичкалева Г.И., Селиванов Н.А.* Получение и проверка показаний следователем: Справочник. - М.: Юрид. лит., 1987. - С. 14-15; *Порубов Н.И.* Тактика допроса на предварительном следствии: Учебное пособие. - М.: Издательство БЭК, 1998. - С. 131-132.

- створення умов, при яких в уяві допитуваного виникає перебільшене уявлення відносно зібраного доказового матеріалу.

Певну специфіку має пред'явлення доказів при допиті співучасників вчинення квартирної крадіжки групою осіб. У таких ситуаціях необхідно мати на увазі таку закономірність як психологічну невизначеність поведінки та показань кожного співучасника для іншого співучасника групового злочину. Тому за для посилення психологічного впливу на допитуваного та досягнення оптимальної психологічної напруги в спілкуванні доцільно використати наступні тактичні прийоми:

- попередній допит про особу та відношення зі співучасником, який зізнався, показання якого слідчий збирається пред'явити;

- пред'явлення на допиті лише тієї частини показань співучасника, який зізнався, яка, на думку слідчого, є достовірною та підтверджується іншими зібраними до моменту допиту доказами;

- пред'явлення частини показань співучасника, який зізнався в сукупності з іншими доказами. Якщо всі докази пред'являються за зростаючою силою, то правдиві показання співучасника пред'являються для чинення найбільш сильного психологічного впливу, як правило, останніми;

- пред'явлення частини показань співучасника, який зізнався, разом з іншими доказами, отриманими завдяки цьому (наприклад, якщо співучасник крадіжки дав про осіб, котрі брали участь у її вчиненні правдиві показання та видав частину викраденого майна, то пред'явлення показань цього співучасника необхідно завжди супроводжувати демонстрацією виданого майна);

- обов'язкове повідомлення слідчим при допиті таких фактів та деталей скоєння злочину, про які знали лише допитуваний та співучасник групової крадіжки, який зізнався раніше¹.

¹ *Быков В.М., Марков А.Я.* К вопросу о предъявлении доказательств при допросе. Вказ. работа. – С. 73-75.

Спеціаліст-криміналіст може надати значну допомогу в модернізації тактики ознайомлення підозрюваного (обвинуваченого) з постановою про призначення експертизи в процесі допиту, шляхом використання таких тактичних прийомів:

а) логічного аналізу – розчленовування свідчень за наочною ознакою (свідчення щодо власних дій, дій співучасників), часу (до, в період та після скоєння крадіжки) та аналіз їх змісту з погляду формальної логіки;

б) деталізації показань¹ – для максимального посилення психотравмуючого впливу домінанти та отримання докладних, поглиблених свідчень за допомогою запитань, про елементи способу вчинення крадіжки (маршрути пересування злочинця до місць скоєння серійних квартирних крадіжок та шляхи відходу; операції по відключенню охоронної сигналізації, маніпуляції з замком; дії, що застосовувалися для відшукування місць зберігання майна.

Конкретизуюча спрямованість запитань, рекомендованих спеціалістом слідчому, дозволяє усунути прогалини в описанні події, допущені допитуваним з тих чи інших причин, та навіть виявити спроби приховати чи спотворити деякі відомості. Отримувана інформація за допомогою спеціаліста підлягає наступному системному аналізу. При відсутності в показаннях необхідних даних спеціаліст висловлює слідчому пропозицію про проведення додаткового, уточнюючого допиту.

Виходячи з викладеного, тактика ознайомлення обвинуваченого з постановою про призначення експертизи має поєднувати наступні елементи:

- проведення попереднього допиту до його ознайомлення з постановою, аби він не міг з її змісту спрогнозувати зміст висновків експертів і, відповідно, будувати свої свідчення;
- відбирання та пред'явлення зразків для порівняння;

¹ Грицишина Е.П. Тактические задачи участия специалиста в допросе обвиняемого // Следователь. – 2007. – № 2. – С. 36.

- ознайомлення з постановою про призначення експертизи;

- проведення повторного допиту за тими ж обставинами.

Допомога спеціаліста-криміналіста повинна полягати в наступному:

- формулюванні запитань, що виносяться на вирішення експерта. У випадку прагнення підозрюваного (обвинуваченого) знецінити значення слідів визнанням факту свого знаходження на місці крадіжки, або контакту з речовими доказами, не пов'язаного зі вчиненням злочину, на вирішення експертизи доцільно ставити питання, що встановлюють властивості, стан і параметри механізму взаємодії об'єктів за слідами-відображеннями;

- постановці деталізуючих запитань щодо дій злочинця з підготовки, вчинення та приховання крадіжки. Ці запитання в систематизованому вигляді, повинні охоплювати механізм дій злочинця, за окремими інформаційними вузлами обстановки на місці події: при спостереженні за квартирою, перевірці наявності мешканців в сусідніх квартирах, проникненні у приміщення, пошук цінностей тощо. Наприклад, яким чином Ви розташовувалися при зломі дверей, вікна? Чи контактували в подальшому з уламками скла, що утворилися при зломі? З якою метою? Яким чином брали предмети при пошуку цінностей, де при цьому розташовувалися? Вам пред'являється висновок експерта про те, що сліди на фрагменти скла, вилучені при огляді місця події, залишені вказівним, середнім та великим пальцями Вашої правої руки при їх одночасному контакті зі слідосприймаючою поверхнею в результаті захоплення.

- фіксації свідчень за допомогою відеозйомки. В подальшому це допоможе виключити доводи обвинуваченого про неправомірні дії з боку слідчого, а також направлення ним чи його захисником скарг з метою затягування досудового слідства.

Експертними дослідженнями слідів-відображень, що складають слідові комплекси, притаманні вчиненню квартирних

крадіжок, встановлюються наступні обставини минулої події, відображеної в матеріальному середовищі:

- коло осіб, запідозрених у вчиненні злочину;
- кількість осіб, що брали участь у вчиненні злочину, зміст і послідовність їх дій на місці події (спосіб вчинення крадіжки);
- факт контактної взаємодії особи з об'єктами, вилученими з місця події;
- суб'єкт нерозкритого злочину, тобто злочинця за вчинення іншого злочину, за раніше залишеними слідами на місці злочину;
- причетність однієї особи до вчинення однієї чи декількох крадіжок;
- інші злочини, вчинені підозрюваним (у даний спосіб, із застосуванням даних знарядь та інших засобів);
- давність вчинення злочину;
- можливість виявлення мікрочасток (мікрооб'єктів) на одязі та тілі злочинця, знаряддях злочину або інших об'єктах, що контактували з предметами обстановки й слідами на місці події;
- функціональні особливості особи, що залишила сліди на місці злочину, а також "супутні" об'єкти – ознаки одягу, взуття, знаряддя злочину, транспортного засобу тощо;
- групову належність об'єктів, сліди дії яких є на місці події, їх клас та спосіб виготовлення, характеристику місцевості, з якої походять нашарування.

Ідентифікація людей та предметів за залишеними ними слідами є одним з процесуальних способів доказування наявності або відсутності фактів тотожності.

Ототожнення за слідами-відображеннями конкретного об'єкту (людини, знаряддя, пристрою), дозволяє встановити доказові факти:

- перебування певної особи, предмету, транспортного засобу на місці скоєння крадіжки та контакту з навколишнім середовищем;

- контактної взаємодії підозрюваного, обвинуваченого з елементами обстановки місць злочинів;
- перебування однієї і тієї ж особи (підозрюваного, обвинуваченого) на місці скоєння двох чи більше крадіжок;
- змінення злочинцем персональних даних;
- використання одного й того ж знаряддя для скоєння серії крадіжок, однією тією ж чи різними особами.

Як вже зазначалося, у разі виявлення на об'єктах не тільки слідів-відображень, а й слідів-нашарувань чи слідів-відшарувань речовин (субстрату), для вирішення питання про те, чи мала місце контактна взаємодія між даними об'єктами, проводиться комплексна експертиза за участю трасолога, хіміка, фізика, біолога або інших фахівців. Для цього необхідно використовувати сучасні методи досліджень: ІЧ- та УФ-спектроскопію, хромато-мас-спектроскопію, атомно-абсорбційний та рентгенофазовий аналіз, електронну мікроскопію, хроматографію та ін.

Крім того, за допомогою даних досліджень можливе вирішення кола окремих завдань, необхідних для підсумовування доказової інформації, які можуть виступати як матеріалознавчий етап комплексного дослідження:

- визначення способу обробки виробів з металів, пластмас і інших матеріалів вимагає матеріалознавчого вивчення структури останніх;
- визначення взаємного розташування двох чи більше предметів при контактах може бути використана інформація, отримана за допомогою ЕМРВ про взаємне перенесення утворюючих ці предмети речовин та матеріалів і локалізації таких речовин та матеріалів;
- визначення природи матеріалів, що потрапили в замикаючий пристрій та знаходяться на його елементах (сліди полімерних матеріалів або сліди металізації певними сплавами на деталях внутрішньої будови замків);
- визначення характеристик знарядь утворення пошкоджень з використанням встановлених ЕМРВ відомостей про

матеріали, з яких виготовлені їхні контактні поверхні, що залишили сліди, істотно збагачує можливості при встановленні їхньої інформаційної структури¹.

При цьому можна вирішити наступні запитання:

- частки якого металу є на внутрішніх поверхнях циліндрового замку, представленого на дослідження.

- які форма та розміри предмету, що утворив сліди металізації.

- який сплав (склад) об'єктів, що утворили сліди металізації.

- чи мають загальну групову належність за складом метал (сплав) з якого виготовили ключ (відмичку та ін.), вилучений у підозрюваного, та мікрочастки на внутрішніх поверхнях циліндра замку.

- чи знаходились у контактній взаємодії ключ (відмичка), вилучений у підозрюваного та внутрішня поверхня циліндра замку, представленого на дослідження².

Вирішення питань наведеного переліку дозволить дати позитивний висновок про закінчене відпирання циліндрового механізму замку стороннім предметом, адже вирішення цього запитання за допомогою трасологічної експертизи замків на практиці відбувається вкрай рідко (1,2% випадків). Ці дані можуть бути також отримані шляхом дослідження субстанціональних властивостей речовини мікрослідів, мікрочасток, мікрокількості речовини, котра відділилася від контактної поверхні таких знарядь та виявлених на контактній поверхні досліджуваних об'єктів³.

Діагностичні і ситуаційні дослідження дозволяють встановлювати факти, що мають значення для розшуку осіб і предме-

¹ Митричев В.С., Хрусталёв В.Н. Основы криминалистического исследования материалов, веществ и изделий из них. – СПб.: Питер, 2003. – С. 48.

² Див.: Кочубей А.В., Сафонов А.А., Харитонов А.В. Некоторые аспекты криминалистического исследования замков // Использование специальных познаний в борьбе с преступностью: Межвуз. сб. науч. тр. – Волгоград: Волгогр. юрид. ин-т МВД России, 1996. – С. 46.

³ Габа А.И. Криминалистическое исследование веществ, материалов и изделий из них как путь решения диагностических задач в процессе расследования преступлений // Проблемы криминалистики: сб. науч. тр. – Минск: МВД Респ. Беларусь, 2007. – Вып. 5. – С. 21-22.

тів, доводити їх належність до події, що розслідується; причинний зв'язок між подією і його результатом; аналізувати слідові комплекси, які утворилися в даній ситуації, та на цій основі розшифровувати динаміку події, що відбулася: взаємне розташування об'єктів, характер, напрям і послідовність їх переміщення, способи злочину, навички виконання певних операцій (злочину, відмикання замку стороннім предметом тощо).

Відповідно до наведеної класифікації ситуаційних матеріальних комплексів, виділимо наступні їх зразки, які можуть бути використані в якості безпосередніх об'єктів експертних досліджень, що проводяться при розслідуванні квартирних крадіжок:

1. контактна взаємодія злочинця (тіло, одяг, взуття) і середовища (пилові нашарування, волокна одягу);

2. взаємодія систем: злочинець, знаряддя злочину, перешкода;

3. взаємодія систем: злочинець – місце зберігання цінностей при їх пошуку: шафа, книги, одяг;

4. комплекти речей, що є предметом злочинних посягань: костюми, аксесуари комп'ютерної техніки, сервізи, пачки сигарет, мобільні телефони і гарнітура тощо.

В розслідуванні квартирних крадіжок достатньо часто виступають об'єкти ґрунтознавчого походження. Результати ґрунтознавчої експертизи головним чином сприяють: а) встановленню факту перебування людей на місці злочину; б) отриманню інформації про територію походження ґрунтових нашарувань, виявлених на місці крадіжки*. В залежності від сукупності та індивідуальності виявлених ознак ґрунтознавча експертиза вирішує питання про належність ґрунтових наша-

* В цьому сенсі цікавим є досвід Скотленд-Ярда зі створення бази даних по кварцовому піску, коли в процесі експериментів, що проводилися Оксфордським університетом, під електронним мікроскопом було вивчено більше 40 тис. проб кварцових зерен ґрунту із тисячі місць Англії та встановлено, всю різноманітність піщинок можна розділити приблизно на 40 різновидів. В ґрунті кожної місцевості ці чотири десятки піщинок зустрічаються в особливому відношенні. Якщо в двох пробах ґрунту зустрілася однакова комбінація піщинок, то дуже вірогідно, що проби взяті з одного місця. В подальшому вчені сподіваються розширити базу даних та включити в її проби ґрунту спочатку з континенту Європи, а потім інших материків // Доказательство, построенное на песке // Наука и жизнь. – 2006. – № 2. – С. 50-51.

рувань на об'єкті-носії (одязі, взутті та ін.) конкретній ділянці місцевості, а також про загальну родову чи групову належність об'єктів, що вивчаються.

В криміналістичній літературі є роботи, присвячені дослідженню мікробних сполучень у природних умовах. Підвищений інтерес експертів викликає дослідження біологічних особливостей міських ґрунтів (специфіки мікробного комплексу в порушених екосистемах). Використання складу та структури мікроміцетів з метою ідентифікації та діагностики є новим та перспективним напрямом розвитку ґрунтознавчої експертизи. Впровадження відповідних методик дослідження з урахуванням особливостей міських екосистем дозволить підвищити наукову значущість та обґрунтованість висновків експерта¹.

Втім, враховуючи те, що сьогодні більше третини квартирних крадіжок здійснюється в рукавичках, особливої актуальності набуває пошук інших, окрім згаданих, можливостей ідентифікації особи.

В цьому сенсі, досить актуальними є *дослідження слідів шкіряного покрыву тіла людини, що не має напілярного візерунку*: чола, губів, носа, шік, вушних раковин, ліктів, колін, та ін.

Методики трасологічного дослідження вказаних слідів сьогодні в експертній практиці використовуються недостатньо, хоча спроби вирішення даної проблеми здійснюються².

¹ Омелянюк Г.Г., Алексєєв А.А., Кураков А.В., Сомов Н.Г. Криміналістическое исследование микромицетных сообществ в городских почвах: Методические рекомендации. - М., 2002. - 24 с.

² Див. наприклад: Винниченко А.С. Трасологическое исследование редко встречающихся объектов // Трасология и трасологическая экспертиза. Учебник. - М.: ВА ИМЦГУК МВД России, 2002. - С. 363-366; Железняков А.И. Следы кожного покрова, не имеющего папиллярного рисунка и их использование на предварительном следствии // Теория и практика использования специальных знаний при расследовании преступлений: Сб. науч. тр. - Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1989. - С. 123-128; Криміналістическое исследование следов кожного покрова человека: Учебник / Под ред. И.В. Кантора. - Волгоград: ВА МВД России, 2003. - 204 с.; Ненашев С.И. Криміналістическое исследование следов кожного покрова головы человека: Учебное пособие. - М., 1992. - 80 с.; Ненашев С.И. Использование современных знаний о морфологии кожи для дифференциации следов кожного покрова человека и следов перчаток // Организация раскрытия и расследования краж из жилых помещений: Сб. науч. тр. - Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1991. - С. 22-27.

Сьогодні трасологічна експертиза слідів шкіряного покриву тіла людини може вирішувати ідентифікаційні та неідентифікаційні питання.

Ідентифікаційні:

1. Чи є на представлених предметах, вилучених при огляді місця квартирної крадіжки, сліди шкіряного покриву людини (чола, вуха тощо)?

2. Якщо так, то придатні вини для ідентифікації особи?

3. Однією чи різними особами залишено сліди на представлених предметах?

4. Чи утворені ці сліди шкіряним покривом конкретної людини? Якщо так, то якою конкретно ділянкою (губами, вушною раковиною тощо)?

Неідентифікаційні (діагностичні):

1. Чи є в слідах ознаки, що свідчать про наявність анатомічних особливостей будови конкретної області тіла?

2. Чи відобразилися в цих слідах ознаки, що дозволяють встановити стать та вік людини?

Оскільки сліди губів можуть мати включення слини, епітелію, помади, то звичайно призначаються комплексні експертизи – трасологічна і судово-медична та трасологічна і речовин (помада), за допомогою яких встановлюються групова, статева належність слини, особа, яка залишила сліди, країни (фірма-виготовлювач) помади, її марка і номер тону тощо.

Для встановлення механізму утворення слідів та найбільш кваліфікованого проведення експертного дослідження варто усвідомлювати про існування трьох основних типів губів, якими можуть бути утворені сліди: сухі, зі слиною та жирові (від продуктів харчування чи спеціально змащені). Така диференціація важлива у тих випадках, коли необхідно підключити до дослідження, окрім трасолога, інших спеціалістів.

У зв'язку з поширенням систем контролю доступу до індивідуальної власності, сейфів і сховищ, заснованих на біометричних технологіях, в яких використовуються як фізичні так поведінкові біометричні характеристики людини – відбитки

пальців, геометрія руки, зображення радужної оболонки та сітківки ока, відео та термозображення, особливості ходи¹; актуальності набуває розробка експертних методик, заснованих на даних ознаках.

На основі окремих ознак людини розроблені експертні методики.

К.М. Ковальовим та Ю.Ю. Нізовцевим розроблена "Методика ідентифікації особи за фотографічними зображеннями кистей рук"². В.Г. Булгаков розглянув можливості криміналістичного дослідження динамічних ознак людини, відображених за допомогою сучасних адаптивних систем відеоспостереження, що мають "детектор руху" та інтелектуальні функції з автоматизованими розпізнаванням обличчя: розробив унікальний "динамічний образ" двох і тривимірних моделей ходи людини, формалізував види ходи, запропонував алгоритми вирішення експертних завдань³.

Проведення судових експертиз в розслідуванні квартирних крадіжок з використанням сучасних комп'ютерних засобів та методів забезпечує високу якість експертного аналізу, скорочення часу проведення експертизи, забезпечує наочність отриманих результатів. Останнім часом розроблюються комплекси, здатні змінювати масштаб зображення, що виводиться на екран; проводити вимірювання відстаней, кутів, досліджувати кольоровий профіль, проглядати кольорову гістограму; змінювати яскравість, контраст та здійснювати спектральне коригування зображення, зберігати зображення досліджуваних та еталонних об'єктів.

¹ Курхарев Г.А. Биометрические системы: Методы и средства идентификации личности человека. – СПб.: Политехника, 2001. – С. 9.

² Ковальов К.М., Нізовцев Ю.Ю. Ідентифікація особи за фотографічними зображеннями кистей рук: Методичні рекомендації / ДНДЕКЦ МВС України. – К., 2006. – 27 с.

³ Див. наприклад: Булгаков В.Г. Вопросы идентификации личности по видеоизображениям // Судебная экспертиза. – 2005. – № 2. – С. 67-68; Булгаков В.Г. Возможности криминалистического исследования динамических признаков человека // Вестник криминалистики. – 2006. – № 1 (17). – С. 25-27.

Разом з цим, практичними працівниками експертних підрозділів та вченими, зокрема Г.К. Авдєєвою, С.В. Волобуєвою, В.О. Івашковим, С.С. Саміщенком, Ю.Ю. Ярославом, останнім часом зверталася увага на недостатню кількість та якість методичних рекомендацій з вирішення діагностичних та ситуаційних завдань дактилоскопічної експертизи¹.

Відсутність постійної та стійкої практики проведення досліджень не дозволяє експертам накопичувати необхідний досвід вирішення діагностичних та ситуаційних питань та є суттєвим важелем актуалізації розробки відповідного методичного забезпечення.

Виходячи з комплексного аналізу існуючих рекомендацій нами пропонується наступне. Загальна схема проведення дослідження має виглядати так: попередній загальний аналіз ситуації; локалізація місця події, в межах якої речова обстановка може розглядатися як єдине ціле; виділення підструктур речової обстановки (груп однорідних слідів, що характеризуються одним механізмом слідотворення); дослідження підструктур елементів окремо; дослідження структури в цілому; зіставлення отримуваних результатів; формулювання висновків².

Найбільш актуальним в розслідуванні крадіжок є вирішення наступних питань, що вирішуються в рамках завдань:

- діагностичних: якою рукою і якими пальцями залишені сліди?
- ситуаційних: яка послідовність утворення слідів? чи утворені сліди рук на досліджуваному об'єкті при захопленні

¹ Див. наприклад: *Авдєєва Г.К., Волобуєва С.В.* Решение судебно-дактилоскопической экспертизой неидентификационных задач // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Збірник науково-практичних матеріалів. – Харків: Право, 2003. – № 3. – С. 111-114; *Саміщенко С., Івашков В.* Некоторые проблемы современной дактилоскопии // Законность. – 2007. – № 9 (875). – С. 47-49; *Ярослав Ю.Ю.* Сучасні проблеми дактилоскопії // Криміналістичний вісник. – 2002. – № 3. – С. 174-176.

² *Корухов Ю.Г.* Научные и методические основы экспертной диагностики и ситуалогического анализа // Трасология и трасологическая экспертиза. Учебник. – М., 2002. – С. 47-48.

предмету рукою, торканні або інших діях? чи характерний механізм утворення слідів для дії (вказати якої)? яка послідовність утворення слідів?

Процес визначення за слідами рук руки та пальця, коли в сліді одночасно відобразилися папілярні візерунки п'яти, чотирьох, трьох, чи навіть двох пальців рук, не викликає труднощів. Для цього потрібно врахувати контури слідів, їх розміри, форму і взаєморозташування. Так, другий палець зліва завжди коротше четвертого, а другий та четвертий коротше третього тощо. Деякі складнощі викликає дослідження окремих слідів. В цьому випадку враховують розміри сліду, напрям потоків папілярних ліній центрального візерунку та нахил його вісі.

1. Розмір слідів:

- сліди великих пальців значно ширші за сліди інших пальців рук.

2. Форма слідів:

- великий та мізинець – близька до овальної;
- вказівний: зі скосом біля правого верхнього краю по відношенню до основи візерунку – ліва рука, у лівого верхнього краю – права.

3. Нахил вісі симетрії в дугових і завиткових візерунках:

- нахил осі ліворуч – ліва рука, вправоруч – права рука.

4. Відхилення ніжок петель для петльових візерунків:

- ліворуч – ліва рука, вправоруч – права рука;
- виняток (до 30%) становлять відхилення ніжок петель вказівних пальців.

5. Розкручування папілярного візерунку спірального виду для завиткових візерунків:

- за годинниковою стрілкою – ліва рука, проти – права рука.

Встановлення механізму утворення слідів (захоплення, торкання, натискування), дозволяє встановити зміст та послідовність дій злочинців, що складають спосіб вчинення крадіжки, який є одним з обставин, що підлягають доказуванню у справі,

сприяє деталізації дій, здійснених кожним злочинцем на місці крадіжки: їхньої спрямованості, послідовності, слугувати тактичним засобом викриття помилкових свідчень, подолання протидії розслідуванню тощо.

Сліди захоплення утворюються при щільному контакті пальців рук з об'єктом. Ці дії мають чітко виражений силовий характер. Зазвичай, в слідах захоплення відображаються три або чотири сліди пальців руки (окрім безіменного пальця та мізинця). Відбиток великого пальця розташовується з протилежного боку по відношенню до решти слідів¹.

Криміналістичне значення слідів захоплення полягає в тому, що за ними можна судити про зміст дій злочинця, направлених на досягнення певного результату. Наведемо приклад.

З квартири колекціонера було викрадено полотно картини. Після обробки рами спеціальним порошком на її бокових частинах були виявлені сліди захоплення правої та лівої руки, які могли утворитися тільки за відсутності полотна. На рамі були виявлені й інші сліди. Порівняльним дослідженням слідів встановлено, що вони залишені однією особою. При перевірці дактилокарт запідозрених встановлено, що всі сліди залишені Н.

При допиті Н. наявність слідів пояснив тим, що напередодні був у потерпілого в гостях й при цьому розглядав картину. Тоді йому пред'явили висновок експерта, в якому був досліджений механізм утворення залишених ним слідів на рамі. Після цього Н. зізнався в скоєнні крадіжки.

Сліди натискування утворюються внаслідок натиску на пальці або долоню. В даних слідах відображаються, як правило, п'ять пальців та частина долоні. Залежно від переслідуваної мети, натискування може бути тільки на пальці, чи на пальці та долоню при здійсненні незначних фізичних дій. При

¹ Див.: *Ивашков В.А. Работа со следами рук на месте происшествия: Учебное пособие.* - М.: ЭКЦ МВД России, 1992. - 78 с.; *Ивашков В.А. Особенности составления заключения эксперта при выполнении дактилоскопических экспертиз: Учебное пособие.* - М.: ЭКЦ МВД России, 1999. - 240 с.

значних фізичних навантаженнях воно здійснюється на пальці та долоню.

Механізм утворення слідів дотику переважно є результатом мимовільної діяльності рук та має випадковий характер. На об'єкті він відображається у вигляді окремих слідів, в яких представлені нігтьові фаланги пальців овальної форми.

Розташування слідів на об'єкті, умови їх відображення (захоплення, дотик, натискання) дають можливість визначити призначення тих дій, при яких вони утворилися. Наприклад, повне відображення слідів упирання на підвіконні з напрямком пальців у середину приміщення свідчить про напрям проникнення в приміщення; ті ж сліди, розгорнуті у зворотному напрямку, свідчать про те, що злочинець залишив приміщення через це ж вікно.

Розглянуті сучасні можливості експертного пізнання обставин минулої події мають здебільшого загальний характер, втім саме вони мають слугувати методологічним орієнтиром систематизації та розробки новітньої методології та методики криміналістичних досліджень матеріальних слідових комплексів, притаманних квартирним крадіжкам.

Глава 3

Науково-методичні, організаційні та правові засади оптимізації застосування спеціальних криміналістичних знань в обліковій діяльності експертної служби МВС України в розкритті квартирних крадіжок

3.1. Науково-методичні й організаційні засади оптимізації застосування спеціальних криміналістичних знань в обліковій діяльності експертної служби МВС України

При розгляді концептуально важливих основ інтегративної моделі застосування спеціальних криміналістичних знань у кримінальному судочинстві нами зазначалося, що криміналістична облікова діяльність набула ознак якісно нової за формою та змістом діяльності, самостійного міждисциплінарного інтегративного вчення, яка потребує комплексного вдосконалення організаційних, науково-методичних, а також правових засад її забезпечення.

Сьогодні не можна визнати ефективним інформаційне забезпечення розкриття та розслідування квартирних крадіжок, котрі, як відомо системно вчинюються одними й тими ж особами протягом тривалого періоду та відрізняються від одиничних злочинних вчинків більш високим ступенем суспі-

льної небезпеки, набувають серійного* характеру та ознак злочинної діяльності. Встановлення та затримання крадіїв відбуваються не в результаті якісної обліково-аналітичної роботи, а випадково, здебільшого за спрощеною схемою: "Особа – злочин – серія злочинів".

Завдання суттєво ускладнюється, якщо розкриття здійснюється в умовах великого міста, в якому діють складні та маловивчені міграційні процеси, коли щоденно до міста й в зворотному напрямку переміщуються тисячі людей. При вказаних обставинах робота по розкриттю обмежується оперативною перевіркою відібраних за допомогою ГІС, реалізованих у складі ІБНД, раніше судимих, які мешкають у мікрорайоні виявленої крадіжки та наступним допитам даних осіб. Відсутність конкретних версій робить цю роботу безсистемною, нецільспрямованою, формальною. Слідство призупиняється, а тисячі кримінальних справ залишаються нерозкритими.

Один з найбільш перспективних напрямів у розкритті серійних квартирних крадіжок – об'єднання кримінальних справ в одному провадженні відповідно до ст. 26 КПК України, що призведе до збільшення доказової та розшукової інформації. В окремих справах її може бути недостатньо, але при їх об'єднанні об'єм інформації зростає. Цілком вірно вказується на можливість вивчення архівних кримінальних справ, де також може міститися важлива інформація, котрі, до речі, є також інформаційними системами – документальними. Але цілком зрозуміло й інше: читати всі справи неможливо, де шлях трудомісткий та нераціональний.

Тому іншим напрямом підвищення якості інформаційного забезпечення розкриття та розслідування квартирних крадіжок є оптимізація облікової діяльності з моніторингу кримінальних справ.

* поняття "серійності" є робочим криміналістичним терміном, котрий в кримінально-правовому розумінні розглядається як повторність, неодноразовість, систематичність чи рецидивність вчинення злочинних посягань.

У системі окремих криміналістичних теорій вчення про криміналістичні обліки знаходиться в стадії розробки. Воно складало та складає предмет наукових інтересів багатьох авторів, зокрема Р.С. Белкіна, А.І. Вінберга, Г.Г. Зуйкова, В.Я. Колдіна, С.М. Потапова, М.Я. Сегая, Н.В. Терзієва, І.М. Якімова, Ф.Г. Аміньова, В.В. Бірюкова, Р.Є. Дьоміної, А.В. Іщенко, Є.П. Іщенко, М.О. Корнієнка, М.О. Міловідової, В.І.Пашка, Р.А. Усманова та інших¹.

Разом із цим, аналіз практики розслідування злочинів дозволив виокремити деякі проблеми, що знижують ефективність інформаційного забезпечення, зокрема:

1. Залежність ефективності функціонування обліків від знань та навичок співробітників, які надають інформацію та проводять її аналіз. Скільки завгодно вдосконалювати науково-технічне забезпечення, втім достовірність та повнота даних залежать від цього фактора.

¹ Див. наприклад: *Белов О.А.* Криминалистическая регистрация: история, современное состояние и перспективы развития: Учебное пособие / Под ред. д.ю.н., профессора, Е.П. Ищенко. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 144 с.; *Бірюков В.В.* Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – Луганськ, 2009. – 664 с.; *Винберг А.И.* Уголовная регистрация (Криминалистический учёт) // Криминалистика. [Учебник для юрид. ин-тов и фак. Отв. ред. проф. С.П. Митричев и др.]. Изд. 2-е, испр. и доп. – М., "Юрид. лит.", 1973. – С. 212-230; *Заблоцкий П.Н., Курин Г.И., Гринченко С.В.* Перспективы совершенствования криминалистической регистрации с учетом современных особенностей преступности и борьбы с нею: Учебное пособие. – Волгоград: РИО ВА МВД РФ, 2008. – С. 6.; *Колдин В.Я., Полевой Н.С.* Информационные процессы и структуры в криминалистике. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1985. – 134 с.; *Корниченко Н.А.* Российские и международные криминалистические учеты. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 337 с.; *Сегей М.* Сучасна парадигма інформатизації судочинства і питання захисту прав і законних інтересів учасників кримінального процесу // Вісник АПРНУ. – 2001. – № 4 (27). – С. 190-198; *Усманов Р.А.* Информационные основы предварительного расследования. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 208 с.; *Пашко В.І.* Наукові та методичні основи організації і використання експертно-криміналістичних обліків органів внутрішніх справ України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1995.

2. Достатньо нерозвинута взаємодія інформаційних систем різних служб та підрозділів ОВС.

3. Існуюча правова основа ведення криміналістичних обліків потребує вдосконалення, тому що облікова діяльність врегульована переважно на відомчому нормативному рівні.

Отримання та оцінка інформації про те, що кілька крадіжок є епізодами злочинної серії, завжди створює значну складність і потребує застосування кількох систем діючих обліків одночасно в об'єктивно існуючих умовах. Це тривалий процес накопичення й аналізу даних, які дозволяють виявити певні закономірності в скоєнні злочинів з подібними обставинами, а також встановлення таких злочинів, їх цілеспрямований відбір з наступним об'єднанням кримінальних справ про них в одному провадженні (ст. 26 КПК).

Пізнання даних ознак, складність виконання комплексу завдань й об'єкту інформаційного пошуку потребує комплексного підходу до його вирішення, який у концептуальному сенсі передбачає органічне поєднання наукового потенціалу декількох спеціальних юридичних наук: криміналістики, теорії оперативно-розшукової діяльності та ін.

Аналіз відповідних літературних джерел з проблем оптимізації взаємодії наук свідчить, що для цього потрібно: а) підсилення ролі філософії (зростання ролі методології в розвитку науки, застосування системного підходу до бачення проблем кожним дослідником, подолання організаційних перешкод); б) створення типології взаємодії (за засобами взаємодії, напрямками взаємодії, інтеграція концепцій, процедур, термінології і т.і.); в) комп'ютеризація наук (коли за допомогою оперативних систем математики вирішуються вже не особисто математичні завдання, а й завдання тієї науки, в рамках якої використовується математичний апарат¹).

¹ Див.: *Кочергин А.Н.* Взаимодействие наук как комплексная проблема // Взаимодействие наук как фактор их развития. - Новосибирск, 1988. - С. 5-20; *Носов В.В.* Кооперация научного труда - социальный механизм интеграции науки / *В.В. Носов, Е.В. Семенов* // Там же. - С. 31-40.

Якщо розглядати квартирні крадіжки з позиції єдиного джерела їх походження, перш за все необхідно виявити генетичні, функціональні, об'ємні зв'язки між ними. Ці родові ознаки необхідно матеріалізувати у понятті механізму злочину – системі злочинної діяльності. Рішення про об'єднання кримінальних справ, що розслідуються окремо, повинно бути прийнято лише на основі аналізу відомостей, що містяться в них, про співпадаючі ознаки, константні обставини, які дають змогу зробити висновок про те, що групу злочинів вчинено однією особою (особами). Такими ознаками є відомості про вік, місце, час, спосіб вчинення низки крадіжок, знаряддя злочину тощо. Зокрема, в способі вчинення серії квартирних крадіжок виявляються особливості дій – "почерк" злочинця.

Потенціал високих технологій сучасності містить потужні можливості проведення моніторингу нерозкритих злочинів, шляхом утворення єдиних інтегрованих інформаційних систем. При цьому термін "єдина інформаційна система" на практиці не виключає її поділення на окремі функціонально та логічно завершені підсистеми. В подібній інтегрованій інформаційній системі функціональні модулі не еквівалентні традиційним АРМам з їх жорсткою структурою меню та набором функцій, а являють собою набори спеціалізованих програмних комплексів, що об'єднують функції різних модулів системи¹.

Функціональна класифікація, яка найбільш точно відображує існуючу сьогодні структуру ІБнД УІТ УМВС України в Луганській області складається з наступних автоматизованих аналітично-інформаційних систем (ААІС), котрі реалізують функції аналізу та синтезу інформації: а) АІПС "Армор", функції – пошукові, облікові, довідкові, прогнозуючі; б) інформаційно-аналітичної системи "Сова", функції – аналітичні, плануючі, діагностичні; в) інтегрованої біометричної системи

¹ Зидорожний Ю.А. Проблемы информатизации органов внутренних дел // Вісник ЛДУВС. – 2007. – № 2. – С. 219-220.

"Аргус" – можливості біометричної ідентифікації людини по зображенню обличчя.

Зокрема, АІПС "Армор" об'єднує 19 комп'ютерних інформаційних підсистем: АІС "Особа", АІС "Сонда", АІС "Нерозкриті злочини", АІС "Номерні речі" з відомостями про нерозкриті злочини, осіб певних категорій, викрадені речі (мобільні телефони) тощо, з'єднаних у єдиний інформаційний масив – інтегрований банк даних (ІБНД)¹ Завдяки застосуванню спеціалізованого програмного забезпечення є можливість встановлення зв'язків між окремими обліками, в яких відображено інформацію про один об'єкт, але за різними параметрами, а також зв'язки різних об'єктів, які мають спільні інформаційні поля (функція "стикування").

Як слушно стверджує В.В. Бірюков, "використання ІБНД дозволяє уявити схему взаємодії одиниць інформації як єдину картину. Така форма ведення обліків створює широкі можливості для аналізу інформації з метою пошуку різноманітних шляхів, здатних привести до розкриття злочину"².

Зокрема, в розкритті та розслідуванні квартирних крадіжок високу ефективність використання АІС "Номерні речі", а також спеціальних оперативних обліків телефонних номерів на базі ЕОМ, котрі функціонально формуються завдяки використанню мережі мобільного загального користування та фіксують записи в модулі ідентифікації абонента та апарату зв'язку в комп'ютерній мережі оператору (IMEI, Subscriber Identity Module – SIM-карта, Кі, МІN, ESN та інші ідентифікатори).

Достатньо криміналістично значущою представляється персональна білінгова та комунікаційна інформація. Перша містить відомості про кількість та тривалість дзвінків, здійснених у місцевій мережі та з використанням функції роумінгу та

¹ Див.: Системна інформатизація правоохоронної діяльності: За редакцією В. Дурдинця, М. Швеця. – К.: НДЦПУ АПрН України, 2007. – 382 с.

² Див.: Бірюков В.В. Вказ. робота. – С. 474.

дозволяє інтенсивність та структуру зв'язків злочинців груп на території району (регіону). Друга містить даних про вхідні та вихідні дзвінки з апарату, включаючи номер абонента, дату та час початку з'єднання, тривалість тощо.

Зразком оптимізації систем інформаційного та аналітичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів, який відповідає сучасному рівню розвитку криміналістичної науки і техніки слід також визнати розробку та впровадження інформаційно-телекомунікаційних систем (ІТС), орієнтованих на забезпечення інтеграції та зв'язок з ключовими інформаційними системами інших правоохоронних органів, органів державної влади і самоврядування, тенденція до створення яких набуває поширення останнім часом в Україні.

Наприклад, сьогодні високу ефективність в інформаційно-аналітичному забезпеченні розкриття та розслідування злочинів продемонстрували наступні системи: Державної прикордонної служби (масиви, що містять систематизовану інформацію про фізичних осіб, які перетнули кордон України у встановлених пунктах пропуску - ІТС "Аркан"); диспетчерські системи авіаційного та залізничного транспорту; бази даних кредитних організацій, емітентів платіжних пластикових карток; бюро технічної інвентаризації та ін.

У відповідності до Указу Президента України № 80/2006 з метою поліпшення координації організаційних, оперативно-розшукових, правових та інформаційних заходів правоохоронних органів щодо боротьби зі злочинністю, підвищення рівня роботи в цій сфері, проводяться заходи по створенню Єдиної комп'ютерної інформаційної системи правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю (ЄКІСПО)¹.

¹ Див.: Журавльов В.Ю. Актуальні питання інтеграції інформаційних ресурсів державної прикордонної служби до системи інформаційного забезпечення ОВС України // Вісник ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка. - Спец. 5 у 3 ч. - Ч. 1. - Вип. 5. - С. 103; Про Єдину комп'ютерну інформаційну систему правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю: Указ Президента України від 31 січня 2006 р. № 80/2006.

Подібні тенденції у формуванні інформаційно-аналітичного забезпечення розкриття, розслідування та попередження злочинів спостерігаються сьогодні й у Російській Федерації, де в 2004 році у правоохоронних органах за єдиною методологією та загальних програмно-технологічних рішеннях почали створюватися Єдині інформаційно-телекомунікаційні системи (ЄІТКС) – сегменти майбутньої національної комп'ютерної мережі спеціального призначення.

Зокрема ЄІТКС ОВС містить наступні сегменти: автоматизовану інформаційну систему (АІС) органів попереднього слідства (централізований міжвідомчий банк даних електронних копій матеріалів кримінальних справ "Невід", спеціалізовану територіально-розподілену автоматизовану систему органів попереднього слідства СТРАС ОПС); АІС експертно-криміналістичних підрозділів (АДІС, АБІС, АІС централізованого обліку ДНК осіб та ДНК-аналізу; автоматизовані навігаційно-моніторингові системи на базі багатофункціональної Глобальної навігаційної супутникової системи (ГЛОНАСС – Росія)¹ та NAVSTAR/GPS (США), а також мереж сотового радіозв'язку загального користування².

При цьому необхідно звернути увагу на слушну думку В.Б. Вехова, який вважає, що "всі ці спеціалізовані програмно-

¹ Див.: Федеральная целевая программа "Глобальная навигационная система" (на 2002-2011 годы): постановление Правительства РФ от 20.08.2001 г. № 587; Об использовании Глобальной навигационной спутниковой системы ГЛОНАСС в оборудовании радиодоступа для беспроводной передачи данных в диапазоне от 30 МГц до 66 ГГц: приказ министерства информационных технологий и связи РФ от 30.07.2007 г. № 93.

² Див.: "Об утверждении Положения о порядке функционирования автоматизированной системы органов предварительного следствия в системе МВД России: Приказ МВД России от 27 января 2006 года № 45; Об утверждении новой редакции программы МВД России "Создание единой информационно-телекоммуникационной системы органов внутренних дел": Приказ МВД России от 20 мая 2008 года № 435.

технічні комплекси, призначені для збирання, обробки, накопичення, зберігання, пошуку та передачі криміналістично значимої комп'ютерної інформації, можна віднести до категорії техніко-криміналістичних засобів"¹.

Як перспективний напрям розвитку організаційної структури первинного обліку злочинів, російськими вченими розглядається можливість використання нових пристроїв радіочастотної ідентифікації, котрі можуть бути застосовані для реєстрації злочинців RFID - radio frequency identification або "мікрочіпи" FDХВ (ISO 11784/5) та мікрочіпи VeriChip виробництва американської компанії Applied Digital Solutions (ADS), пристрої PLD (Personal Location Device) - персональний пристрій визначення місця розташування. Системи УКВ - та КВ - зв'язку, сотового зв'язку стандарту GSM, супутникового зв'язку, засоби супутникової навігації (GPS - приймачі, малогабаритні навігаційно-зв'язкові комплекти, електронно-картографічні системи "Тропа") також будуть сприяти оперативності систем використання обліків².

Однак система обліку відомостей, необхідних для здійснення якісного моніторингу кримінальних справ, орієнтованого на вирішення зазначених завдань інформаційного забезпечення розкриття та розслідування квартирних крадіжок містить певні недоліки і тому потребує подальшого вдосконалення.

Докладний аналіз мінусів існуючої системи обліку злочинів за способом вчинення (Modus operandi) проведений в роботах С.М. Зав'ялова, Г.Г. Зуйкова, Б.М. Крєтова, В.І. Львова,

¹ Вехов В.Е. Основы криминалистического учения об исследовании и использовании компьютерной информации и средств ее обработки: монография. - Волгоград: ВА МВД России, 2008. - С. 298.

² Див.: Курин А.А., Булгакова Е.В. Перспективы развития системы первичного учета преступлений в Российской Федерации // Вісник ЛДУВС. Спец. Вип. у 4 ч. - Луганськ, 2007. - Ч. 3. - С. 147.

М.О. Міловідової, В.Є. Корноухова, В.Ф. Статкуса, В.В. Чурпті, Є.М. Яковця¹ та інших авторів.

У ході вивчення матеріалів кримінальних справ, опитування слідчих та аналізу спеціальної літератури, було встановлено, що найбільш суттєвими чинниками, що впливають на ефективність оперативного обліку за способом вчинення злочинів є: а) слабка інтеграція з криміналістичними обліками (67,8% опитаних слідчих); б) невірогідність та неповнота інформації, яка надається в облікові дані (75,3% опитаних); в) недосконалість інформаційної картки "злочин" (91,6% опитаних); г) недостатня поінформованість практичних працівників про можливості використання даних про спосіб для розкриття та розслідування злочинів (49,1% опитаних).

Розглянемо існуючі недоліки докладно.

В первинних документах обліку відомості про способи вчинення злочину конкретними особами представлені в доволі спрощеному вигляді. Так, в основних інформаційних доку-

¹ Див. наприклад: *Зав'ялов С.М.* Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09. - К., 2005; *Зуйков Г.Г.* Поиск преступников по признакам способа совершения преступлений. Учебное пособие. - М.: НИ и РИО ВШ МВД СССР, 1970. - С. 105-109; *Корноухов В.Е.* Поиск преступника по способу совершения преступления (modus operandi system) // Курс криминалистики. Общая часть / Отв. ред. В.Е. Корноухов. - М.: Юристъ, 2000. - С. 177-179; *Кретов Б.М., Пацкевич А.П.* Совершенствование и использование криминалистического учета преступлений по способу их совершения и сокрытия на первоначальном этапе расследования // Проблемы повышения эффективности первоначального этапа расследования преступлений: Сб. науч. трудов / Под ред. проф. Н.И. Порубова. - Мн., 1999. - С. 26; *Львов В.И.* Повышение эффективности борьбы с кражами из квартир на основе использования информационно-поисковой системы "Квартира" // Раскрытие преступлений: состояние, проблемы, перспективы: материалы научно-практического семинара. - М., 1993. - С. 104-105; *Миловидова М.А.* Криміналістический учёт по способу выполнения преступных действий. - Н. Новгород, 1996. - С. 197; *Статкус В.* Раскрытие серийных преступлений по способу их совершения // Российская юстиция. - 2003. - № 11. - С. 56; *Яковец Е.Н.* Проблемы аналитической работы в оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел. Монография. - М., 2005. - С. 103.

ментах обліку (БД ШПС – електронних карток на особу – ІВ-О, злочин – ІК-ЗЛ), єдина статистична картка на виявлений злочин (форма № 1), єдина статистична картка про результати розслідування злочину (форма 1.1.) та ін., подібна інформація зводиться лише до описання якої-небудь дії.

Наприклад, у випадку скоєння крадіжки, в пошукових полях реквізитів статистичної картки на виявлений злочин (форма № 1), в позиції 40, де фіксуються відомості про спосіб вчинення злочину, вказані лише прийоми проникнення до приміщення: злом дверей (04); через вікно (38); балкон (36); кватирку (40); злом замку (06); підбір ключа (70); підкоп (74).

Достатньо спрощена інформація закладена й у реквізити статистичної картки про результати розслідування злочину (форма 1.1.), в якій про спосіб вчинення злочину у вигляді крадіжки додаткову інформацію можна отримати в полі 23 (додаткові відмітки про кваліфікацію діяння). Там знов надаються відомості, звідки викрадено майно, а також у загальному вигляді вказується майно, що було предметом злочинного посягання.

Наступним важливим фактором, неефективності зазначеного обліку є відсутність уніфікованих поглядів щодо структури способу вчинення злочину в залежності від стадій злочинної діяльності (підготовки, скоєння, приховання), які також представляють індивідуальний комплекс та мають криміналістичне значення. Замість цього в інформаційній картці на злочин (ІК-ЗЛ) є блоки, що містять відомості про лише окремі його елементи: "Спосіб проникнення", "Спосіб насильницьких дій" та ін.

Слід також зазначити, що зміст та структура блоку "Вид злочину" не відповідають принципам криміналістичної класифікації, а формуються переважно на основі кримінально-правової класифікації. Наприклад, обліку підлягають підпали як вид злочину, як є лише спеціалізованим елементом в структурі способу вчинення злочинів: вбивств, крадіжок, розбоїв та ін.

Це призводить до зниження рівня індивідуальності та, як наслідок, видачі для перевірки великого кола осіб, перевірити який в умовах великого міста майже нереально.

Певні прогалини містить й методика постановки на облік. Зокрема, заповнення первинних документів БД ШПС здійснюється працівниками карного розшуку, а в блоці "по справі є" слідова інформація фіксується в текстовій формі у вигляді переліку. До цього слід додати й те, що визначення структури запиту на проведення інформаційного пошуку здійснюється недостатньо економічно, адже аналітик керується головним чином інтуїцією, а це зумовлює суб'єктивізм прийнятих рішень та створює ситуацію залежності оптимальності рішення пошукового завдання від досвіду та рівня професійних знань останнього.

З іншого боку, моніторинг інформації в системі проводиться лише за умови адресного запиту, що також знижує його ефективність.

Функціонування криміналістичних оперативно-пошукових обліків (дактилоскопічних, колекцій слідів зламування, взуття, транспортних засобів, волокон, замків і ключів) забезпечується експертною службою МВС України.

На цьому напрямі обліково-аналітичної діяльності також існує низка суттєвих перешкод науково-методичного та організаційного характеру.

Насамперед, слідотеки, що містять слідову інформацію, приманну квартирним крадіжкам, не мають стикових інформаційних полів, котрі дозволили б здійснити інтеграцію відповідних розподілених баз даних з метою покращення моніторингу кримінальних справ. Це призводить до відсутності єдиних уніфікованих алгоритмів збирання, систематизації та надання інформації користувачеві.

До цього слід додати й те, що обов'язок моніторингу інформації фактично покладений на підрозділи, які забезпечують функціонування дактилоскопічних обліків, а це істотно обмежує результативність перевірок.

Отож зв'язки взаємодії наукового потенціалу криміналістики та теорії оперативно-розшукової діяльності з відповідними напрямками практичної діяльності мають бути підсилені.

В криміналістичній літературі проблеми моніторингу кримінальних справ з метою розслідування злочинів розглядалися в працях Ю.П. Аленіна, В.І. Батищева, С.М. Зав'ялова, Г.Г. Зуйкова, В.М. Ісаєнка, С.М. Колотушкіна, П.К. Кривошеїна, Є.В. Назаркіна, В.Ф. Статкуса, В.В. Пушкарьова¹ та інших.

Зокрема, В.М. Ісаєнко, в зв'язку з розглядом цієї проблеми щодо розслідування вбивств слушно зазначив: "Однією з головних проблем протистояння серійним вбивствам залишається проблема їх виявлення; своєчасного розпізнавання в групах таких злочинів співпадаючих ознак, які давали б змогу з зазначеним ступенем достовірності вважати їх вчиненими одними й тими ж особами. Для цього необхідно створення чітко діючої системи інформаційно-аналітичного забезпечення, що давала б змогу оперативно обробляти відомості про вбивства з ознаками серійності та своєчасно виявляти групи вбивств, вчинених одними й тими ж особами. Це забезпечує акумулювання в одному місці всієї інформації, що міститься в розрізнених документах"².

¹ Див. наприклад: *Батищев В.И.* Раскрытие и расследование преступлений, совершенных одними и теми же лицами. - Воронеж, 1992. - 144 с.; *Зуйков Г.Г.* Применение математической логики и ЭВМ для решения криминалистических задач на основе "Модус операнди" // Правовая кибернетика. - М., 1973. - С. 143-152; *Исаенко В.Н.* Анализ данных, позволяющий сделать вывод о возможности совершения преступлений одним и тем же лицом // Расследование многоэпизодных убийств, совершенных на сексуальной почве: Научно-методическое пособие / Под ред. А.И. Дворкина. - М.: "Экзамен", 2003. - С. 50-81; *Кривошеин П.К.* Особенности расследования повторных преступлений. Организационные и тактические аспекты: Учебное пособие. - Киев, 1983. - 96 с.; *Пушкарев В.В.* Проблемы диагностики, моделирования и прогнозирования в следственной практике при расследовании серийных преступлений и направления оптимизации этой деятельности // Российский следователь. - 2008. - № 11. - С. 2-4.

² Див.: *Исаенко В.* Серийные убийства // Законность. - 2002. - № 6. - С. 22-25.

Як перспективний варіант оптимізації цієї діяльності автори пропонують створити на базі експертної служби МВС України спеціалізований первинний облік кримінальних справ по квартирних крадіжках, розробити єдину уніфіковану форму обміну відомостями про злочини, що мають ознаки серійності, що, в свою чергу дозволить інтегрувати розподілені бази даних підрозділів ДІТ (УІТ) та НДЕКЦ. Це ще раз доводить необхідність використання в процесі аналітичного пошуку не тільки фактографічних даних, а й відомостей, котрі відображають криміналістичні ознаки об'єктів, сприяють отриманню якомога повної інформації.

Метою створення, накопичення та використання спеціалізованого первинного обліку кримінальних справ є отримання аналітичної інформації про особу злочинця, склад, структуру злочинних груп, ознаки дій та способів їх вчинення, факти перебування однієї й тієї ж особи на місці скоєння двох та більше злочинів, використання однієї й тієї ж зброї або знаряддя, транспортного засобу для скоєння декількох крадіжок, а також:

- виявлення групи неодноразових квартирних крадіжок, ймовірно вчинених однією і тією ж особою (особами);
- встановлення та розшук осіб, що вчинили квартирні крадіжки;
- виявлення додаткових епізодів, що складають серію крадіжок, вчинених обвинуваченим чи підозрюваним, який намагається приховати ці факти від слідства.

Реалізація ідеї даного обліку кримінальних справ потребує вирішення комплексу завдань: розробки методики постановки на облік та максимальної інтеграції можливостей кожної з форм використання спеціальних знань, а саме: експертних технологій, орієнтованих на пошук шуканих об'єктів за слідами-відображеннями, діяльності спеціаліста-криміналіста та слідчого по збиранню слідових комплексів на місці події та заповненню інформаційної картки "злочин". Використання онтологічної матриці криміналістичної характеристики та

встановлених закономірних зв'язків між її елементами дозволить створити наукову базу для здійснення практичного групування відомостей про обліковані злочини.

Константними ознаками, за якими можна здійснювати об'єднання різних квартирних крадіжок в серію є наступні.

1. Однаковий спосіб вчинення квартирної крадіжки, або співпадіння найбільш суттєвих елементів способу: комплексу підготовчих дій; способів проникнення до квартири, знарядь, що були використані при відпиранні перешкоди; комплексу дій з пошуку цінностей; дій з пакування та транспортування викраденого; дій по приховуванню слідів злочину.

2. Спеціалізація квартирних злодіїв: за місцем розташування квартир (певні мікрорайони міста – новобудови, райони старого будівництва; певна поверховість розташування, певний тип дверей, балконів, лоджій, поруч із певним видом чи маршрутом транспорту і т.д.); однакоvim предметам крадіжки (насамперед, специфічним).

3. Однорідні сліди (слідові комплекси) при вчиненій квартирній крадіжці: слідові комплекси у місці проникнення; сліди-зміни обстановки всередині квартири; тотожні сліди рук, ніг тощо.

4. Професіональні або злочинні навички квартирних злодіїв: комплекс дій з перевірки наявності мешканців у квартирі; володіння певними інструментами; вміння шукати цінності; тривалість знаходження в квартирі; навички з маскуваня слідів.

5. Характеристика особи потерпілого.

6. Елементи описання зовнішності прогнозованих злодіїв¹.

¹ Див.: *Аленін Ю.П.* Очаги краж из квартир как самостоятельный объект частной методики расследования // Организация раскрытия и расследования краж из жилых помещений: Сб. науч. тр. – Волгоград, 1991. – С. 32; *Стужалин В.Б.* Проблемы теории и практики раскрытия, расследования и предотвращения квартирных краж в крупном городе (по материалам Сибирского федерального округа): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Барнаул: БЮИ МВД РФ, 2004. – С. 12.

Для оцінки виявленої серії квартирних крадіжок, скоєних однією особою чи однією групою осіб, необхідний також аналіз просторово-часових взаємозв'язків місць вчинення злочинів серії та їх порівняння з розташуванням комунікацій (залізничних доріг, розкладом руху транспорту (міського, міжміського) та місцями його зупинок), відповідно до розташування квартири тощо. Наприклад, систематизований опис конкретних діб, годин вчинення серійних квартирних крадіжок дає можливість визначити часовий ритм злочинів. Основною метою такого аналізу є виявлення серійних злочинів та постійного місцезнаходження злочинців.

Виходячи зі встановлених меж території, де були скоєні злочини виявленої серії квартирних крадіжок, відомостей про кількість та вік злочинців, маршрутів їх пересування, фактів використання транспортних засобів, відомостей про предмет злочинного посягання та особливостях особи потерпілих можна спрогнозувати місце помешкання чи база злочинця. Для цього використовується карта житлового масиву, де позначаються місця скоєння злочинів.

В умовах великого населеного пункту можливі три варіанти географії місць крадіжок: а) на всій території міста; б) на обмеженій території; в) найбільш розповсюджений варіант: є кілька місць крадіжок, згрупованих на кількох (2-4) обмежених просторах. У третьому варіанті для кожного з окремих районів визначаються власні кордони. Потім центр кола кожного з виділених районів приймається за самостійну точку. Отримані точки приймаються за основу побудову схеми всієї території району дій злочинця.

Там, де добре розвинена транспортна мережа, за центр фігури, що утворюється від поєднання точок, більш правильно брати станцію метро, звідки можливо приїжджає злочинець для вчинення крадіжок.

При відсутності яких-небудь даних про маршрути злочинця необхідно зробити висновок про можливі способи його пересування, відмітивши наступне: а) можливі шляхи прибут-

тя в даний район та відходу з посиланням на найбільш використовувані в цій місцевості засоби пересування, включаючи велосипед і т.і.; б) місце, з якого злочинець починає підготовчі дії, його пересування; описання способу передбачуваних контактів з жертвою на підготовчому етапі (телефонні дзвінки тощо).

Безумовно, в кожному конкретному випадку, при виборі наступного місця злочину, злочинцем враховуються не всі наведені характеристики, а ієрархія критеріїв вибору місця крадіжки у кожного злочинця індивідуальна. Для того щоб встановити критерії вибору місця злочину необхідно по можливості дослідити не одне місце злочину. Практика показує, що для достовірного описання критеріїв вибору місця злочину необхідно вивчення в середньому 5-6 таких місць, хоча прийнятні результати можна отримати й при вивченні меншої кількості місць злочинів¹.

В процесі аналітичної роботи з виявлення серії квартирних крадіжок, скоєних ще не встановленою особою, суб'єктам облікової діяльності повинен бути притаманний індуктивний метод діяльності, тобто рух від окремих, одиничних випадків до узагальнень, до формулювання загального висновку про наявність чи відсутність в групі злочинів, котрі вивчаються, ознак серійності, до побудови формально-логічної моделі злочину з відомим ступенем її типізації. Дана модель розглядається як матриця, котра використовується для аналізу констант кожної окремо взятої крадіжки та вирішення питання про її віднесення до конкретної серії (групи) даних злочинів. При вивченні облікових матеріалів необхідно дотримуватися наступної послідовності:

- формування та дослідження максимально достовірної індивідуальної інформаційної моделі кожної крадіжки;

¹ Докладніше про це див.: *Карзев О.Г.* Географический портрет как составной элемент криминалистического портрета неустановленного преступника // Проблемы криминалистики: сб. науч. тр. - Минск: МВД Респ. Беларусь, 2007. - Вып. 5. - С. 114-124.

- виділення у їх числі таких крадіжок, щодо яких зібраний найбільший об'єм ознак, в тому числі співпадаючих з аналогічними ознаками інших злочинів;

- співставлення даних ознак;
- формування узагальненої моделі, котра містить як ознаки, притаманні всім крадіжкам, що складають серію, так і виявлені тільки в деяких з них;

- екстраполяція узагальненої моделі на кожен індивідуальну модель.

Подібне екстраполювання надає можливості та підстави прогнозувати наявність ще не встановлених фактів, доказів по тих кримінальних справах про крадіжки, що складають серію, по яких вони ще не виявлені, а також зв'язків між цими фактами та доказами (причинних, генетичних, функціональних, об'ємних).

Таким чином, використання методу інформаційного моделювання при аналізі ознак групи крадіжок з ознаками серійності є одним з найбільш оптимальних варіантів. Узагальнена модель забезпечує:

- формування алгоритмів, що дозволяють встановити логічні зв'язки між окремими елементами обліку (особами, предметами, слідами) та елементами злочину;

- необхідний рівень порівняльного дослідження і формування на цій основі висновків про співпадаючі (тотожні) елементи криміналістичної характеристики та їхні зв'язки;

- взаємодію оперативних та експертних обліків при проведенні моніторингу з метою спільного аналітичного порівняння, групування та співставлення даних – сумарну обробку інформації про механізм вчинення крадіжки;

- орієнтацію на виконання конкретних дій з виявлення додаткових обставин за тими епізодами крадіжок, де вони ще не виявлені, однак, виходячи з подібності встановлення елементів механізму вчинення злочину повинні бути присутніми;

- побудову оптимальної схеми викриття особи, звинуваченої в серійних крадіжках, в кожному такому злочині.

Для встановлення першоджерел про аналогічні злочини треба використовувати відомості, які містяться в:

- кримінальних справах, що розглядані судом або знаходяться в слідчому провадженні, матеріали перевірки;
- закритих та призупинених, так званих "старих" кримінальних справах.

Джерелами інформаційно-аналітичного первісного обліку кримінальних справ по крадіжках з проникненням у житло повинні бути: а) слідові комплекси: сліди рук, взуття, злому, транспортних засобів; б) відомості про спосіб дій злочинця (ців), час, місце, предмет злочинного посягання.

Тому, *по-перше*, реєстрації підлягають не тільки окремі сліди, а й слідові комплекси, котрі необхідно систематизувати за категоріями злочинів. *По-друге*, – не тільки ідентифікаційні ознаки матеріальних слідів-відображень, а й чітко зафіксовані місця їх виявлення. Отже, в процесі аналізу відомостей про місця подій по кримінальних справах про крадіжки з проникненням у житло з ознаками серійності, потрібно використовувати ПС-технології, докладні схематичні плани, фотознімки місць розташування слідових комплексів. Це дасть змогу при вивченні й аналізі відомостей про місця вчинення крадіжок, що можливо складають серію, встановити збіжність підходів до них злочинця; місць можливого ведення спостереження за об'єктом посягання; шляхи відходу злочинця з місця крадіжки; зміст дій крадія в приміщенні тощо. *По-третє*, моделі та алгоритми функціонування бази даних способу вчинення злочину, слідів рук, взуття, злому повинні дозволяти проводити перевірку по картотеках обласного та державного рівнів в автоматизованому режимі.

Зазначене, в свою чергу, потребує вирішення наступних завдань:

- розробки методики постановки на облік, тобто підсистеми введення первинної інформації та доставки обробленого запиту кінцевому споживачеві;

- розробки первинних документів обліку кримінальних справ;
- розробки комплексної технології формування автоматизованих криміналістичних електронних баз даних, що об'єднують, окрім традиційних текстових документів та дактило-масивів, ще й сліди взуття, рукавичок, знарядь злочину, які складають слідовий комплекс квартирних крадіжок.

Постановка на облік передбачає вирішення ряду підзавдань: збір, конвертація в електронну форму, формалізація, структурування, розмежування доступу, забезпечення конфіденційності, пошук, передача, обмін, синхронізація, вивчення й аналіз. При цьому потрібно застосовувати усі види інформації, представлені як у традиційних формах – текстовій (рукописна та друкована), графічній (схеми та малюнки), фотографічній, звуковій, так і в цифрових форматах – мультимедія (комбінована) тощо. Основою для цього можуть бути сучасні універсальні інформаційні технології, що можуть принципово змінити рівень роботи з обліками – від окремого до комплексного використання усіх типів інформації, надаючи йому аналітичного характеру. Такими технологіями є: цифровий звукозапис, цифрова фото- і відеозйомка, технологія сканування та розпізнавання (OSR), технологія рукописного комп'ютерного введення та розпізнавання тексту (graffiti, handwriting), технологія розпізнавання образів (TPO, OSR), електронна багатопшарова картографічна технологія (ГІС), технологія цифрового щільникового радіозв'язку, особливо з пакетною передачею даних (GSM, GPRS), технологія супутникового орієнтування та визначення параметрів руху (GPS AGPS).

Можливість автоматизації картотек слідів взуття, знарядь злочину, транспортних засобів забезпечує застосування сучасних програм, що працюють на платформі операційної системи MS Windows різних модифікацій та потребують мінімальної конфігурації апаратного забезпечення PC Pentium II з оперативною пам'яттю 128 Мб та ємністю жорсткого магнітного диску не менше 6 Гб.

Комунікаційні можливості модемного, мобільного, стаціонарного зв'язку з комп'ютерним комплексом, оснащеним модулями розширення – цифровою, фотокамерою, геопозиційним приймачем (GPS), сканером, елементами універсальної мобільної системи зв'язку – UMTS, бездротовим інфрачервоним і радіоканалом обміну (IrDA, Bluetooth), засобами мережевого підключення (локальною, Internet, WiFi), за рахунок фізичної мобільності, інформаційної оперативності, підвищеної механічної надійності, надійної енергозалежної області збереження даних (flash card), дозволяють отримувати результати перевірок за базами даних АДІС через лічені хвилини після передачі зображення.

Створення бази даних для автоматизованої системи потребує формування опису об'єкта, яке пов'язане з виділенням його стійких ознак (якостей), в об'ємі, достатньому для ідентифікації. Ця проблема пов'язана з проблемою формування та вибору найбільш інформативних ознак, отже реєстрації повинні підлягати лише високоінформативні сліди. Методика формалізації опису матеріальних об'єктів складається з наступних етапів: 1) визначення типу об'єкту, що описується, сукупності якостей, що відображають певну інтегративну якість; 2) виявлення ознак та створення їх класифікації, коли найбільш загальна ознака деталізується кількома більш специфічними, при необхідності, результатами вимірювань; 3) кореляційний аналіз отриманої системи ознак з метою мінімізації кількості її елементів; 4) кодування системи ознак системою знаків¹.

Заслугує на увагу вартим приклад створення алгоритму порівняння сліду, виявленого на місці події із зображеннями слідів протекторів, що зберігаються в базі даних та оцінка здатності програми до встановлення малюнку протектора в умо-

¹ Див.: Шаров В.И. Методологический аспект внедрения информационных технологий в деятельность по раскрытию и расследованию преступлений // Вісник ЛДУВС. Спец. Вип. у 4 ч. - Луганськ, 2007. - Ч. 3. - С. 16-20.

вах спотвореної передачі деталей малюнку, розробленого вченими Саратовського державного університету¹.

Розроблений електронний архів повинен складатися із структурно-програмного модуля, наприклад, "АРМ аналітика", який призначений для автоматизації виявлення та діагностики серійних квартирних крадіжок, всебічного виявлення існуючих між ними зв'язків за допомогою експертних технологій та функціями аналізу та синтезу.

Для створення спеціалізованого первинного обліку кримінальних справ по квартирних крадіжках, необхідно здійснити низку методичних заходів:

1. Розробити форму документу криміналістичного обліку.

Первинним документом введення інформації в систему повинна стати інформаційна картка (ІК) на злочин, що відображає об'єктивну інформацію про матеріальні сліди та речові докази, вилучені при огляді місця події, зафіксовану в текстовій, графічній, фотографічній, мультимедія формі.

ІК повинна включати кілька частин:

Перша частина складається в текстовій формі з розширеним словарним реквізитом відповідними кодами операцій на основі криміналістичної характеристики крадіжки у вигляді матриці з підсистемами: місце, спосіб вчинення злочину, предмет злочинного посягання та відповідними числовими позначеннями для кодування. Зокрема:

Дії з підготовки до вчинення злочину: а) дії поза місцем злочину як прояв умислу на вчинення крадіжки (розміщення об'яв про продаж або купівлю цінних речей; телефонні дзвінки або відвідування, пов'язані з даними об'явами; перевірочні телефонні дзвінки; "випадкові" візитери (помилилися адресою тощо); інші дії, які можна розцінити як розвідку); б) дії на місці злочину до початку безпосереднього

¹ Див. докладніше: *Клишкин М.Ю., Усанов Д.А., Скрипаль А.В.* Использование информационных технологий для автоматизации поиска рисунка протектора шины по его следу // Судебная экспертиза. – 2006. – № 1. – С. 84-89.

проникнення (заклеювання прозурок квартир; "подзвонювання" й т.і.).

Система дій з безпосереднього вчинення: а) дії з проникнення (зі зламуванням перешкоди - вплив на запірні пристрої, вхідні двері, вікно; без зламування перешкоди); б) дії безпосередньо всередині (проводився вибірковий пошук; проводився суцільний пошук); в) дії з виходу та транспортуванню викраденого.

Приховання слідів та причетності особи до злочину: а) дії зі знешкодження слідів чи їх змінення (використання умов відсутності свідків чи інших суб'єктів, що можуть перешкодити злочинній діяльності; використання рукавичок; стирання папілярних ліній; покриття долонь лаком або знежирюючим розчином; знищення слідів; відновлення порушеної в ході пошуку обстановки; поводження з предметами способами, що виключають залишення слідів; знешкодження запахових слідів; підкидання на місце події різних об'єктів з метою направлення слідства невірним шляхом.

Подібну інформацію доцільно обробляти в програмі Microsoft Excel за допомогою формули порівняння позицій, а потім визначати константні обставини та шукані відомості.

Друга частина складається в графічній формі та повинна містити інформацію про сліди й об'єкти: механізм утворення слідів; їх кількість, вигляд, розмір і форма, тип папілярного візерунку та його особливості; особливості малюнка підшви взуття, транспортного засобу; дані вимірювань доріжки слідів (її напрям, довжина, орієнтація щодо місця події).

Третя частина складається у фотографічній чи мультимедія формі: оглядові, вузлові та детальні знімки просторових вузлів взаємодії злочинця з обстановкою крадіжки: місць проникнення на об'єкт, слідові комплекси.

Якщо злочин, що обліковується є розкритим, в ІК вказуються відомості про характер дій злочинця при вчиненні злочину, найбільш відвідувані ним області України тощо. Ці дані мають значення в розслідуванні серійних крадіжок з проник-

ненням у житло, скоєних на території інших адміністративних суб'єктів України.

2. Розробити та затвердити на рівні ДНДЕКЦ єдині словники-класифікатори (тезауруси) всіх реквізитів основних облікових одиниць, які використовуються в базах даних. Кожному вихідному реквізиту надати свій номер-шифр, за яким він буде при потребі використовуватись у кожній підсистемі.

3. Розробити загальні та індивідуальні ознаки інформативних слідів взуття, рукавичок, злому, транспортних засобів та ін.

4. Впровадити систему автоматизованого пошуку за графічним зображенням взуття, рукавичок, злому, транспортних засобів.

5. Передбачити підготовку та випуск загальної збірки всіх чинних нормативних актів, що регламентують криміналістичну облікову діяльність експертної служби МВС України. Окрім цих нормативних актів, в збірку слід включити: зразок інформаційної карти; перелік обов'язкових реквізитів для її заповнення.

В якості варіантів базового програмного продукту для створення первісного обліку кримінальних справ по квартирних крадіжках, або взаємодії оперативних та криміналістичних обліків можливе використання комплексних рішень, реалізованих на основі інформаційно-аналітичної системи (ІАС) з функціями аналізу та синтезу.

Методика постановки на облік кримінальних справ має включати наступні елементи діяльності:

1. Заповнення ІК-"Злочин" здійснюється спеціалістом-криміналістом та повинно починатися з моменту проведення першочергових слідчих дій. Інформація щодо ознак злочину заповнюється в текстовій формі з відповідними кодovими позначеннями. Зображення сліду пальця руки, взуття, злому тощо сканується оптико-електронними засобами. Місця розташування слідових комплексів фіксується в графічній та фотографічній формі, на їх основі виготовляються схеми з зобра-

женнями відповідних "вузлів". Отримані зображення слідів та місць їх розташування формуються в комп'ютері (ноутбук). Зображення оформлюється у вигляді повідомлення по мобільному зв'язку, котре надходить на сервер FTP-сервер реєстрації, де проходить технічну перевірку. Отримані сліди та інша інформація, записана на компактний носій оператором обліково-реєстраційного підрозділу переноситься в облік кримінальних справ. Після здійснення контролю цілісності та відповідності структури інформація завантажується до СКБД Oracle (схема_CLO) для подальшої обробки та використання учасниками процесу. Після цього здійснюється перевірка за базами даних обліку (АДІС, за нерозкритими та розкритими злочинами).

2. ІК направляється до облікового підрозділу НДЕКЦ при УМВС не пізніше 15 діб після порушення кримінальної справи.

3. ІК слід складати у двох екземплярах: оригінал надається в обліковий підрозділ, а копія залишається при кримінальній справі.

В процесі аналізу інформації стосовно квартирних крадіжок, вирішуються наступні завдання:

- створення логічної схеми, що пов'язує окремі інформаційні блоки;
- прогнозування діяльності злочинних груп;
- обґрунтування потреби в додатковій інформації;
- визначення пріоритетних напрямів пошуку нової інформації.

Подальша організаційна підтримка функціонування первинного обліку кримінальних справ у підрозділах експертної служби МВС України повинна бути націлена на вирішення наступних завдань:

1. Аналіз інформації в рамках визначеної процедури з використанням типових методик, із залученням фахівців з провадження судових експертиз й використанням експертних технологій для ідентифікаційного пошуку шуканих об'єктів,

визначення тотожності в деталях способу вчинення злочинів та інших елементів криміналістичної структури зареєстрованих подібних злочинів, вирішення інших завдань.

2. Організація використання результатів аналізу інформації в практичній діяльності правоохоронних органів та функціонуванні інтегративної моделі використання спеціальних криміналістичних знань.

Таким чином, здійснення моніторингу кримінальних справ по нерозкритих квартирних крадіжках з застосуванням спеціальних криміналістичних знань полягає в наступному.

1. Визначення шляхом класифікації і порівняння константних елементів криміналістичної характеристики злочинів групи злочинів, ймовірно вчинених однією особою (особами).

2. Проведення ідентифікації об'єктів злочинів за допомогою доказів, що містяться в кримінальних справах з використанням експертних технологій. При цьому потрібно тримати в полі зору такий аспект, як необхідність виявлення в процесі розслідування відомої серії крадіжок інших аналогічних злочинів, котрі можуть бути вчинені обвинуваченим (підозрюваним), прийняття заходів з перевірки даної версії. Тому, в разі встановлення позитивної ідентифікації сліду злочину необхідно прийняти заходів для перевірки всіх слідів, що складають слідовий комплекс крадіжки. Встановлення повної сукупності взаємопов'язаних обставин конкретного злочину та встановлення їх належності до інших злочинів має сприяти встановленню істини по розслідуваним злочинам та виявлення інших злочинів, вчинених конкретною особою (особами), а також слугувати важливим доказом встановлення ознак неодноразовості, систематичності чи рецидиву вчинення злочинних посягань.

Виявлення ознак певного способу вчинення злочину створює можливість встановлення не тільки серії повторних злочинів, а на основі закономірних зв'язків з іншими елементами криміналістичної характеристики формування версій для перевірки у процесі подальшого розслідування кримінальних

справ, об'єднаних у порядку ст. 26 КПК України. Тому алгоритм (як проєкт) використання системи спеціалізованого первинного обліку квартирних крадіжок з метою встановлення ознак серійності серед облікованих злочинів, що не є розкритими, матиме наступний вигляд: первинний облік – класифікація за криміналістичними ознаками способу вчинення злочину – встановлення серії злочинів.

Разом із тим, звертаємо увагу й на те, що різні за способом вчинення та кримінально-правовим характеристикам злочини можуть формуватися на підставі однієї злочинної установки та реалізовуватися одним злочинцем чи однією злочинною групою. Тому для ефективного вирішення завдань розслідування серійних злочинів потрібно багаторівневе моделювання¹, отже алгоритм дії системи у даному випадку повинен виглядати наступним чином: первинний облік – виявлення тотожності слідів злочину – встановлення серії злочинів. Паралельне використання вказаних алгоритмів моніторингу кримінальних справ містить реальні передумови оптимізації використання криміналістичної техніки в обліковій діяльності при вирішенні завдань розслідування серійних злочинів.

В рамках дослідження перспектив використання інформаційних систем для оптимізації роботи з техніко-криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів у НДЕКЦ при УМВС України в Тернопільській області створено експериментальну систему інформаційного забез-

¹ Докладніше про це див. наприклад: *Дулов А.В.* Метод криміналістического матрицирования // Основы расследования преступлений, совершённых должностными лицами. – Мн., 1985. – С. 92-95; *Косарев С.Ю.* Перспективы совершенствования изучения научной базы криміналістических методов расследования преступлений // Правоведение. – 2004. – № 4. – С. 72-84; *Мозутин Р.И.* Метод формирования информационной модели преступления (криміналістической характеристики) на основе единой базы данных // Вестник криміналістики. – 2006. – № 2 (18). – С. 36-42; *Первухина Л.Ф.* Об использовании методов математической статистики в методике расследования и возможности моделирования личности преступника // Вестник Моск. Ун-та. Серия 11, Право. – 1985. – № 4. – С. 67-73.

печення працівників експертної служби і, як її практичне втілення, – програмно-апаратний комплекс на основі інтегрованої бази даних регіонального рівня – АРМЕКС, котра складається з наступних баз даних:

- "Злочин" побудована на основі структури бази "Армор". Працівник експертного підрозділу після прибуття з ОМП заповнює облікову картку, яка автоматично потрапляє до регіональної бази. Поряд з цим, експерт вносить дані щодо особливостей скоєння злочину, що в подальшому сприяє об'єднанню злочинів за комплексом криміналістичних ознак;

- "Експертиза", з відповідними графами, що передбачаються Настановою про діяльність експертної служби;

- "Криміналістичний облік", у вигляді електронної бази даних слідів, вилучених з місць нерозкритих злочинів;

- база даних "Інформація", яка містить систему даних нормативно-методичного характеру¹.

Викладені науково-методичні та організаційні засади оптимізації використання спеціальних криміналістичних знань в обліковій діяльності підрозділів експертної служби МВС України відображають лише перспективну теоретичну концепцію створення первісного обліку кримінальних справ, взаємодії оперативних та криміналістичних обліків, який має стати потужним засобом пошуково-аналітичної діяльності з розслідування та попередження квартирних крадіжок. Переконані, що такий підхід надає системного вигляду запропонованої інтегративної моделі застосування спеціальних криміналістичних знань, як засобу оптимізації ТКЗ розслідування злочинів. До цього лишилося додати ще одну ланку – врегулювати на законодавчому та відомчому нормативних рівнях застосування спеціальних криміналістичних знань в обліковій діяльності.

¹ Див.: Пільков Ю.О. Створення і функціонування автоматизованої інформаційної системи "АРМЕКС" // Криміналістичний вісник. – № 2 (10). – 2008. – С. 160-167.

3.2. Правові засади оптимізації застосування спеціальних криміналістичних знань в обліковій діяльності експертної служби МВС України

З метою систематизації та вдосконалення правових засад застосування спеціальних криміналістичних знань в обліковій діяльності як процесуального засобу використання доказів, існує об'єктивна необхідність уніфікації відповідної кримінально-процесуальної форми, про що в літературі наголошується вже протягом тривалого періоду¹.

Усвідомлення юридичного характеру застосування спеціальних криміналістичних знань в обліковій діяльності вимагає аналізу відповідної правової основи. Поняттям правової основи охоплюється система законодавчих та інших (відомчих) нормативно-правових актів, що регламентують підстави, порядок проведення облікової діяльності, а також права та обов'язки її учасників.

До правової основи застосування спеціальних криміналістичних знань в обліковій діяльності відноситься Конституція України, яка є стрижнем всієї правової системи держави, має вищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії. Кон-

¹ Див. наприклад: *Зув Е.И.* Непроцессуальная помощь сотрудника криминалистического подразделения следователю. - М., 1975. - 44 с.; *Прохоров-Лукин Г.В.* Проблемы нормативного регулирования дактилоскопичных обликів в Україні // Криміналістичний вісник. - К. - 2002. - № 3. - С. 63-64; *Бацько І.М.* Правове регулювання дактилоскопічних обліків // Там само. - С. 65-70; *Заблоцкий П.Н.* Правовое обеспечение учётной экспертно-криминалистической деятельности // Современные проблемы расследования и профилактики преступлений: Сб. науч. тр. - Волгоград: ВА МВД России, 2001. - С. 118-124; *Пурикарев В.В.* Совершенствование деятельности по использованию криминалистических учётов в раскрытии и расследовании преступлений: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09. - Волгоград: ВА МВД РФ, 2005. - С. 92-93; *Усманов Р.А.* Информационные основы предварительного расследования / Под ред. д.ю.н. А.А. Белякова. - М., 2006. - С. 178; *Белкин А.Р.* Теория доказывания в уголовном судопроизводстве. - М., 2007. - С. 230; *Бірюков В.В.* Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: Монографія. - Луганськ, 2009. - С. 510-554.

ституція містить основні принципи відносин між правоохоронними органами та громадянами в сфері боротьби зі злочинністю. До таких принципів відносяться визнання державою найвищою соціальною цінністю людини, її життя, здоров'я, недоторканості та безпеки (ст. 3), рівності громадян перед законом (ст. 24), забезпечення права на недоторканість особистого життя (ст. 29), особисту та сімейну таємницю (ст. 32), гарантії судового захисту прав і свобод громадян (ст. 55), встановлення законодавчого порядку обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина (ст. 64) тощо.

Правову основу застосування спеціальних криміналістичних знань складають й інші законодавчі акти. Втім, треба наголосити, вказані нижче законодавчі акти встановлюють загальні положення облікової діяльності та мають універсальний характер.

Зокрема, таким законодавчим нормативно-правовим актом, на нормах якого базується облікова діяльність є Кримінальний кодекс України. В кримінальному законі міститься низка правових інституцій та норм, що мають важливе значення для здійснення облікової діяльності. Встановлення комплексу кримінально-правових заборон (ст.ст. 163, 182 та ін.) в межах яких може здійснюватися облікова діяльність сприяє забезпеченню прав та свобод громадян.

Уважаючи на необхідність уніфікації процесуальної форми застосування спеціальних криміналістичних знань у обліковій діяльності, основоположне значення в правовому регулюванні її здійснення мають норми кримінально-процесуального законодавства.

Не дивлячись на об'єктивну сформованість реально функціонуючої системи застосування спеціальних криміналістичних знань в обліковій діяльності, відповідна правова форма у кримінально-процесуальному законі відсутня й дотепер. З даним видом криміналістичної діяльності лише опосередковано пов'язані ст.ст. 2, 4, 22 КПК, котрі вимагають від правоохоронних органів у кожному випадку виявлення ознак злочину

вжити всіх передбачених законом заходів щодо встановлення події злочину, осіб, винних у скоєнні злочину, і до їх покарання, всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи. Визначаючи предмет доказування (обставини, які підлягають доказуванню) (ст. 64), види доказів (ст. 65), способи збирання, перевірки та оцінки доказів (ст.ст. 66, 97) – слідчі дії, як способи збирання доказів, а для спрощеного порядку отримання останніх – витребування предметів і документів від громадян і організацій (під яким розуміється процесуальна дія, призначена для збирання доказів шляхом пред'явлення предметів, документів, що мають значення для кримінальної справи¹, в тому числі довідки про наявність чи відсутність судимостей), порядок об'єднання і виділення справ (ст. 26) кримінально-процесуальний закон слугує основою визначення прийомів отримання облікової інформації та процедур її використання в кримінальному процесі. Деякі автори вказують також на зв'язок облікової діяльності та наданим слідчому ст. 199 КПК правом винести постанову про вилучення або відбирання зразків, необхідних для експертного дослідження².

До групи законодавчих актів, що складають правову основу облікової діяльності відносяться закони так званого статусного характеру, а саме Закони України "Про міліцію", та "Про оперативно-розшукову діяльність", "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю", "Про державну прикордонну службу України" та ін.

Зокрема, статтею 11, пунктами 11 і 13 Закону України "Про міліцію" закріплено право міліції вести криміналіс-

¹ Див.: *Чечетин А.Е.* Актуальные проблемы теории оперативно-розыскных мероприятий: Монография. – М., 2006. – С. 131.

² Див. наприклад: *Дзядик Ю.Т., Шевченко А.С.* Процесуальні та практичні питання, що виникають під час дактилоскопіювання підоблікових осіб. Напрямами їх вирішення // *Криміналістичний вісник.* – К., 2007. – № 2 (8). – С. 21; *Шербаковський М.Г., Разумова А.Е.* Классификация натуральных коллекций информационно-справочных учетов, используемых при проведении экспертных исследований // *Вісник ЛДУВС. Спец. Вип. № 2 у 4 ч.* – Луганськ, 2007. – Ч. 3. – С. 28-33.

тичні обліки в об'ємі, структурі та порядку, що визначаються завданнями, покладеними на міліцію зазначеним законом, юридичні підстави і основні групи осіб, які підлягають постановці на оперативно-довідковий та дактилоскопічний обліки¹.

Статтями 8 п. 17 та 9 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" визначені загальні засади створення та застосування автоматизованих інформаційних систем оперативними підрозділами, а також передбачений обов'язок оперативних підрозділів, що використовують автоматизовані інформаційні системи в оперативно-розшуковій діяльності забезпечувати можливість надання даних про особу на запит органів розслідування, прокуратури, суду².

Проведення облікової діяльності регулюється також низкою інших законодавчих актів, це, зокрема, Закони України "Про біженців", "Про інформацію", "Про державну статистику в Україні", "Про державну таємницю", "Про захист інформації в автоматизованих системах", "Про корупцію", "Про Державний реєстр фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів", "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців", "Про концепцію національної програми інформатизації"³ та ін.

¹ Закон України "Про міліцію" від 20 грудня 1990 р. // Інфодиск "Законодавство України". - 2005. - Вип. 12.

² Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18 лютого 1992 р. // Інфодиск "Законодавство України". - 2005. - Вип. 12.

³ Див. наприклад: Про Державний реєстр фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів: Закон України від 1.01.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1995. - № 2. - ст. 10; Про біженців: Закон України від 21.06.2001 № 2557-III // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 47. - Ст. 250; 2003. - № 27. - Ст. 209; 2005 - № 25. - Ст. 336; Про національну програму інформатизації: Закон України від 04.02.98 № 74/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1998. - № 27-28. - Ст. 181; 2002. - № 1. - Ст. 3; Про концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 04.02.98 № 75/98-ВР // Там само. - 1998. - № 27-28. - Ст. 182.

Сьогодні у процесі доопрацювання перебувають проекти Законів України "Про ідентифікацію особи" та "Про дактилоскопію"¹.

Правову основу застосування спеціальних криміналістичних знань в обліковій діяльності поряд із законодавчими складають підзаконні нормативні правові акти, основне призначення яких – впорядкування певних суспільних відносин, а також створення механізмів реалізації вже прийнятих законів. Види підзаконних нормативно-правових актів в Україні: Укази Президента України; постанови Президії Верховної Ради України; постанови Кабінету Міністрів України; інструкції, розпорядження і накази міністерств, державних комітетів і відомств України; інструкції, розпорядження глав обласних та районних державних адміністрацій; рішення виконавчих комітетів місцевих Рад народних депутатів; відомчі нормативні правові акти.

Цю групу складають: Указ Президента України "Про Єдину комп'ютерну інформаційну систему правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю", Постанови Кабінету Міністрів України "Про створення Державної інформаційної системи реєстраційного обліку фізичних осіб та їх документування", "Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися органами та підрозділами Міністерства внутрішніх справ", Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції розвитку Державної інформаційної системи реєстраційного обліку фізичних осіб та їх документування", Правила проведення судово-медичної експертизи (досліджень) трупів у бюро судово-медичної експертизи, Інструкція про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та

¹ Див.: Про проекти законів України про ідентифікацію особи і про дактилоскопію: Постанова Верховної Ради України від 18.01.2001 № 2222-III.

іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду¹ та інші.

Конкретні механізми реалізації положень законів та застосування спеціальних криміналістичних знань в обліковій діяльності підрозділів експертної служби МВС України визначені відомчими нормативно-правовими актами, а саме: Настановою "Про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України" (затвердженою наказом МВС України № 682 від 30.08.1999 р., Інструкцією "Про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України" (затвердженою наказом МВС України № 785 від 11.09.2001 р.), а також Інструкцією з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС (затвердженою наказом МВС України № 390 від 10.09.2009 р.).

Зазначеними актами визначаються порядок та умови ведення експертною службою оперативно-пошукових та інформаційно-довідкових криміналістичних обліків на центральному, регіональному та місцевому рівнях. Окрім того, зазначеною Настановою передбачено вивчення матеріалів кримінальних справ за нерозкритими злочинами, з місць вчинення яких вилучені сліди й інші речові докази, для здійснення заходів щодо їх цілеспрямованого використання в розкритті злочинів, як однією з основних форм взаємодії експертної служби з іншими підрозділами органів внутрішніх справ (п. 2.2. розділу 2).

Проведений аналіз правової основи застосування спеціальних криміналістичних знань в обліковій діяльності у кримі-

¹ Див.: Про створення Державної інформаційної системи реєстраційного обліку фізичних осіб та їх документування: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 327; Про Єдину комп'ютерну інформаційну систему правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю: Указ Президента України від 31 січня 2006 р. № 80/2006; Про схвалення Концепції розвитку Державної інформаційної системи реєстраційного обліку фізичних осіб та їх документування: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 711-р.

нальному судочинстві дозволяє підтверджує раніше висловлену тезу про відсутність чіткої нормативної реляції в цій сфері.

Нормативний аспект проблемної ситуації тісно пов'язаний з її науковою стороною. Відсутність ефективного правового механізму пояснюється слабким теоретичним опрацюванням питання. Робіт по темі оптимізації правового регулювання реєстрації сьогодні чимало.

Основною теоретичною установкою є те, що довідки за результатами перевірки по обліках, повинні бути віднесені до категорії "інших документів", що залучаються до справи¹.

Довідки перевірки за криміналістичними обліками, як зазначає М.Я. Сегай, засновані на ідентифікаційних дослідженнях, мають практично всі атрибути судового доказу: а) висновок про тотожність ґрунтується на дослідженні властивостей об'єкту, що ототожнюється; б) за допомогою спеціальних науково-технічних засобів криміналістики; в) отриманий у встановленому законом порядку з належних процесуальних джерел². В.А. Жбанков з цього приводу зазначив: "... довідка перевірки за криміналістичним обліком відповідає всім вимогам документа: належності, допустимості, достовірності та дає підставу розглядати її як доказ³".

Проте, чи можуть бути віднесені дані, отримані в результаті перевірок за криміналістичними обліками до "інших документів"?

Відповідно до ст. 65 КПК України доказами у кримінальній справі є будь-які фактичні дані, на основі яких, у визначеному законом порядку, орган дізнання, слідчий та суд встано-

¹ Див.: Бондаренко О.О. Процесуальний статус обізнаних осіб та їх правовідносини з дізнавачем і слідчим у кримінальному судочинстві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. - Х., 2004. - 20 с.

² Див.: Сегай М.Я. Методология судебной идентификации. - К., 1970. - С. 78.

³ Див.: Криминалистика: информационные технологии доказывания: Учебник для вузов / Под. ред. В.Я. Колдина. - М., 2007. - С. 655.

включають наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, що скоїла це діяння та інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи.

Це пред'являє низку вимог до доказу.

Головним для визнання доказу у справі, є вирішення питання про те, чи відносяться обставини й факти, для встановлення яких він використовується, до кола тих, котрі мають істотне значення для правильного розгляду і вирішення кримінальної справи і, тим самим, підлягають доказуванню, тобто належність доказів¹. Результати перевірок за обліками відповідають цій вимозі, адже їх об'єкти знаходяться в причинно-наслідковому зв'язку з подією злочину.

Іншою вимогою, що пред'являється до доказу, є "допустимість", яка означає, що доказ отриманий з належного джерела, уповноваженою особою, у законний спосіб та облічено в належну форму². Відповідно до цієї вимоги не повинні мати юридичної сили докази, отримані: 1) без роз'яснення особам, що приймають участь в слідчій дії, наданим ним законом прав (ст. 53 КПК); 2) із джерел доказів, не вказаних в ч. 2 ст. 65 КПК, за допомогою слідчих дій, не передбачених КПК, або шляхом проведення слідчих дій до порушення кримінальної справи (за винятком огляду місця події, накладення арешту на кореспонденцію, зняття інформації з каналів зв'язку), а також в результаті показань, які ґрунтуються на чутках тощо.

Зі змісту ст. 66 КПК України виходить, що особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор і суд збирання доказів здійснюють шляхом: а) провадження слідчих дій; б) процесуальних дій в стадії порушення кримінальної справи - отримання та перевірка заяв та повідомлень, витребування пояснень,

¹ Див.: Коваленко Є.Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: Підручник. - К.: Юрінком Інтер, 2006. - С. 42; Томин В.Т., Поляков М.П., Попов А.П. Очерки теории эффективного уголовного процесса / Под ред. проф. В.Т. Томина. - Пятигорск, 2000. - С. 61.

² Див.: Шейфер С.А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования. - М.: Норма, 2009. - С. 112.

призначення документальних перевірок, ревізій; в) витребування документів та предметів; г) прийняття повідомлень та предметів, документів від учасників процесу, підприємств, організацій та посадових осіб і громадян, які можуть встановити необхідні у справі фактичні дані; д) отримання зразків для порівняльного дослідження.

В передбачених законом випадках особа, яка здійснює дізнання, слідчий, прокурор і суд у справах, що перебувають у їх провадженні, вправі доручити підрозділам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність провести оперативно-розшукові заходи чи використати засоби для отримання фактичних даних, що можуть бути доказами у кримінальній справі.

Разом із цим, у зазначеній "Настанові про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України" (п. 6) йдеться про те, що результати перевірки за обліками оформлюються довідкою ф. № 15, яка підписується співробітником, що здійснював перевірку, а також керівником підрозділу. На довідці є позначка "В кримінальну справу не підшивати".

В цьому зв'язку доцільно взяти до уваги й позицію В.В. Бірюкова, який стверджує, що "... будучи переданою до фактографічної інформаційної системи, чим, по суті, є криміналістичні інформаційні системи (обліки), перейшла на другий носій, набрала іншої форми, яку законодавець прямо не передбачає як джерело доказу. Отже, вона втрачає таку якість, як допустимість, і, відповідно, статус доказу"¹.

Також відсутнє чітке регулювання можливості витребування інформації, що міститься в криміналістичних обліках стосовно стадії кримінального процесу. Втім, в багатьох випадках необхідність перевірки за оперативно-пошуковими обліками експертної служби виникає саме на стадії порушення кримінальної справи. Однак кримінальний процес, що перебігає досудовому слідству, в якому здійснюються прийом, ре-

¹ Див.: Бірюков В.В. Вказ. робота. - С. 528.

естрація, дослідження інформації про скоєний злочин, приймаються рішення про порушення кримінальної справи, способами, передбаченими в ст. 97 КПК, в свою чергу потребує належної правової регламентації, на що слушно звертають увагу В.С. Зеленецький¹, Є.Д. Лук'янчиков², інші автори³.

В.М. Тертишник та С.В. Слінько підкреслюють: "Парадокс полягає в тому, що ставлячи перед органами дізнання виявлення ознак злочину (ст. 103 КПК України), закон дотепер не визначив правову форму використання спеціальних пізнань обізнаних осіб при виявленні злочинів"⁴.

Чинний КПК не регламентує дослідницьку діяльність спеціаліста по використанню криміналістичних обліків, назву процесуального документу, в якому повинні бути викладені результати дослідження.

Який практичний сенс має у такому разі дискусія про доцільність визнання результатів перевірок за криміналістичними обліками "іншими документами", адже останні в будь-якому випадку можуть бути визнані доказами тільки в ході процесуальної діяльності з обґрунтуванням необхідності їх отримання, фіксацією факту їх виявлення, вилучення та надання, тобто перетворенні інформації? Для перевірки результатів перевірок за криміналістичними обліками та введення їх у кримінальний процес, слідчий, відповідно до ст. 196 КПК України, призначає судову експертизу, а внаслідок затягуються терміни розслідування кримінальних справ.

Більшість існуючих наукових розробок з даного питання, представляють не стільки нові конструкції, засновані на пере-

¹ Див.: Зеленецький В.С. Возбуждение уголовного дела. - Харьков, 1998. - С. 261.

² Див.: Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. - К., 2005. - 360 с.

³ Див.: Ревака В. Використання спеціальних знань на стадії порушення кримінальної справи // Прокуратура, людина, держава. - 2004. - № 5 (35). - С. 65-69.

⁴ Див.: Тертишник В.М., Слінько С.В. Теория доказательств: Учебное издание. - Харьков: Арсис, 1998. - С. 122.

довому теоретико-методологічному ґрунті, скільки компромісні варіанти, котрі пристосовують діючі норми до традиційних теоретичних догм та відрізняються від колишніх норм текстуально, а не змістовно.

На розробку конструктивних нормативних вирішень проблеми кримінально-процесуального врегулювання облікової діяльності наважуються небагато вчених (Ф.Г.Аміньов¹, А.В. Гусєв², Н.І. Довженко³, Р.Є. Дьоміна⁴, В.І. Пашко⁵). Зрештою й їхні нормативні пропозиції, зазвичай, не йдуть далі окремих, часто здебільше редакційних змін кримінально-процесуального закону. Таким чином, виникає ситуація, коли розробникам закону, що дорікають у відсутності чіткого правового регулювання, в принципі нема з чого обира-

¹ Див.: *Аминев Ф.Г.* Комплексное использование экспертно-криминалистических учетов в информационном обеспечении расследования и раскрытия преступлений: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность". - Уфа, 2001. - 26 с.

² Див.: *Гусев А.В.* О совершенствовании правовых основ криминалистической регистрации // *Вестник криминалистики.* - 2006. - № 3 (19). - С. 89-91; *Гусев А.В.* О потенциальном доказательственном значении информации, содержащейся в экспертно-криминалистических учетах органов внутренних дел // *Вестник криминалистики.* - 2008. - Вып. 4 (28). - С. 45.

³ Див.: *Долженко Н.И.* Правовой статус информации, полученной при проверке по криминалистическим учётам // *Вестник криминалистики.* - 2007. - № 2 (22). - С. 72-76.

⁴ Див.: *Дёмина Р.Е.* Проблемы криминалистической регистрации и её использования в расследовании преступлений: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность". - Саратов, 2001. - 25 с.

⁵ Див.: *Пашко В.И.* Научные и методические основы организации и использования экспертно-криминалистических учётов органов внутренних дел Украины: дис. ... кандидата юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза". - К., 1995. - 179 с.; *Пашко В.И.* Мозливість використання експертних криміналістичних обліків у розслідуванні злочинів // *Наукові розробки академії - вдосконаленню практичної діяльності та підготовки кадрів органів внутрішніх справ.* Матеріали наук.-практ. конф. - Київ, 1994. - 296 с.

ти: банк наукової продукції не пропонує системного вирішення проблеми.

Звичайно, ми не претендуємо на професійний підхід до оптимізації норм КПК, тому що доктрина оптимізації кримінально-процесуального законодавства має передбачати: врахування підходів до визначення способу систематизації інноваційних ідей, як складової частини процесу оптимізації норм (консервативний та конструктивний); чітку структуру кримінального судочинства; диференційований підхід до структури судочинства; оптимізацію конкретних правових технологій, конструкцій, інститутів та норм-статей КПК України.

Наша мета – виявлення лише деяких аспектів доктрини оптимізації правового регулювання застосування спеціальних знань в обліковій діяльності: правотворчої потреби, взаємодії кримінально-процесуальної діяльності, законодавства, практики та ін.

Слід вважати позитивним намагання законодавця в новому КПК України розширити форми використання спеціальних знань та коло процесуальних засобів перевірки заяв і повідомлень. На відміну від чинного, у проекті КПК України, регулюється консультативна діяльність спеціаліста в письмовій формі (ст. 70), а також його участь у попередній перевірці інформації про злочин (ст.ст. 198, 199); можливість призначення судової експертизи до порушення кримінальної справи (п. 7 ст. 275); можливість поміщення знарядь вчинення злочину до криміналістичних колекцій експертних установ (ст. 163)¹.

Зазначене актуалізує необхідність застосування комплексного підходу до законодавчого та відомчого нормативно-правового регулювання використання спеціальних знань в обліковій діяльності відповідно до вимог європейських стан-

¹ Законопроект Кримінально-процесуального кодексу України, підготовлений робочою групою Верховної Ради України (реєстраційний № 3456-1). – С. 92.

дартів. Законодавче врегулювання потребує розробки нової ефективної нормативної технології кримінально-процесуального регулювання застосування спеціальних знань в обліковій діяльності, що спирається не на сукупність розрізаних норм, а на цілісний правовий інститут, цілісну концепцію.

Який вигляд повинна мати архітектура та зміст цього правового інституту з огляду на те, що ознакою правового інституту є відокремленість? Чи означає це, що норми кримінально-процесуального закону, котрі регламентують використання спеціальних знань в обліковій діяльності повинні бути розташовані в одному розділі (чи підрозділі)?

Р.Є. Дьоміна у зв'язку з цим зазначила: "... у КПК повинен бути розділ, пов'язаний з особливостями використання в доказуванні криміналістичних обліків"¹.

Переконані, що вирішення цього завдання буде приречено на успіх тільки за умови багаторівневого правового врегулювання, адже розробка, наприклад, порядку отримання, надання та використання облікових даних у рамках лише КПК приведе до його зайвої громіздкості. В даному випадку цей порядок повинен бути передбачений відомчими нормативними актами, тобто відповідним посиланням на "передбачені законодавством обліки". Але згадані Закони "Про оперативно-розшукову діяльність", "Про міліцію" нічого подібного в цьому відношенні не передбачають.

При цьому слід врахувати й актуальну сьогодні проблему захисту основних прав і свобод людини, зокрема захисту приватного життя людини². Тому підготовка будь-яких

¹ Див.: Деміна Р.Е. Вказ. робота. – С. 15.

² Докладніше про це див.: Карчевський М.В. Нормативне регулювання обмеження права інформаційної приватності в контексті вимог європейських законодавчих стандартів // Вісник ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка. – Луганськ, 2009. – № 1. – С. 72; Про захист (прав) фізичних осіб у зв'язку із автоматизованою обробкою персональних даних: Конвенція Ради Європи від 28 січня 1981 року № 108; Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних: Директива 95/46/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС від 24 жовтня 1995 року.

нормативно-правових актів у цій сфері має бути в першу чергу орієнтована за забезпечення відповідного рівня захисту прав фізичних осіб, у зв'язку з використанням персональних даних та адаптації законодавства України до європейських стандартів.

Таким чином, технологія моделювання правового інституту застосування спеціальних знань у криміналістичній обліковій діяльності повинна передбачити:

1. Ухвалення закону, в якому були б передбачені принципи побудови та функціонування реєстрації, об'єкти, види криміналістичного обліку, порядок отримання, надання, перевірки та використання інформації, в тому числі персональних даних, порядок заповнення слідчим (спеціалістом) первинних документів обліку (інформаційно-пошукових карток) та направлення їх в органи кримінальної реєстрації для постановки на облік, інші питання. Даний нормативно-правовий акт слід назвати Закон України "Про облік та облікову діяльність у правоохоронних органах".

2. Внесення змін та доповнень до діючих нормативних актів, що регулюють облікову діяльність.

3. Розробка в КПК підрозділу, пов'язаного з особливостями використання в доказуванні облікової діяльності.

Даний підрозділ повинен бути поміщений в розділі 1 "Загальні положення" глави 5 КПК України "Докази", адже всі маніпуляції з інформацією у кримінальному процесі є не чим іншим, як різними напрямками доказування, тобто основа інституту. Тому норми глави про докази та доказування, мають містити в собі загальні ідеї щодо кримінально-процесуального використання результатів облікової діяльності, які можуть бути застосовані не тільки безпосередньо в доказуванні, але й корисні для інших напрямів їх використання.

В даному підрозділі необхідно передбачити наступне:

• повноваження органів та посадових осіб, які безпосередньо здійснюють кримінально-процесуальне провадження (вк-

заних у ч. 1 ст. 66 КПК), з надання доручень щодо перевірок за криміналістичними обліками;

- процесуальне оформлення отримання результатів облікової діяльності та форму відповідного документа;
- можливість та умови використання результатів облікової діяльності як доказів.

У інших розділах (главах) КПК України необхідно передбачити:

- право слідчого надавати доручення щодо перевірок за криміналістичними обліками;
- порядок використання спеціальних знань в моніторингу кримінальних справ (первісний облік кримінальних справ);
- права учасників процесу заявляти клопотання про надання даних криміналістичних обліків у випадках, коли ці дані можуть мати значення для відстоювання ними своїх інтересів.

Перш за все потребують процесуальної регламентації результати використання спеціальних знань для перевірок за криміналістичними обліками, як самостійне джерело доказів. Формою їх оформлення повинна мати вигляд висновку спеціаліста, який має силу джерела доказів. Це надасть можливість використання експертних технологій без призначення судової експертизи в умовах дефіциту часу, наприклад, у стадії порушення кримінальної справи, ухваленні тактичних рішень тощо.

Тому слід внести зміни до другої частини ст. 65 КПК України, виклавши її в наступній редакції:

"Ці дані встановлюються: показаннями свідка, показаннями потерпілого, показаннями підозрюваного, показаннями обвинуваченого, висновком експерта, висновком спеціаліста, речовими доказами, протоколами слідчих і судових дій та іншими документами".

Реалізація цієї пропозиції потребує внесення змін до третьої частини ст. 66 КПК України, в якій слід врегулювати можливість використання даної інформації при збиранні доказів, виклавши її у такій редакції:

"У передбачених законом випадках особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор та суд у справах, що знаходяться в їх провадженні, вправі доручити підрозділам, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, провести оперативно-розшукові заходи, установам, що здійснюють ведення криміналістичних обліків та колекцій, провести перевірки за криміналістичними обліками, для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами по кримінальній справі".

Результати перевірок за криміналістичними обліками надаються особі, що провадить дізнання, слідчому, прокурору та суду у формі висновків спеціалістів".

Введення в орбіту кримінально-процесуального доказування висновку спеціаліста за результатами облікової діяльності по конкретних кримінальних справах, як самостійного джерела доказів, актуалізує необхідність вирішення низки питань щодо його допустимості у кримінальному процесі.

У цьому сенсі потребує врегулювання правовий механізм витребування та надання висновку спеціаліста. Вирішення цього питання бачиться так. Грунтуючись на концепції правової регламентації дослідчого кримінального процесу, розробленої В.С. Зеленецьким, який запропонував у структурі КПК України виділити його у вигляді самостійного розділу під назвою "Дослідчий кримінальний процес", вважаємо доцільним врегулювати процесуальну форму використання спеціальних знань в обліковій діяльності. Пропонується доповнити главу "Перевірка заяв, повідомлень та іншої інформації про злочини" статтею "Доручення про проведення перевірок за криміналістичними обліками", виклавши її в такій редакції:

1. Якщо при провадженні по заявах чи повідомленнях про діяння потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання орган дізнання, слідчий, прокурор чи суд доручають посадовим особам експертних установ, що володіють необхідними спеціальними знаннями, проведення перевірок за криміналістичними обліками.

2. Рішення про доручення перевірки за криміналістичними обліками оформлюється постановою органу дізнання, слідчого, прокурора і судії або ухвалою суду.

3. Порядок та строки проведення перевірки встановлюються відомчими нормативними документами.

Для врегулювання правовідносин "слідчий-спеціаліст" потрібно винесення відповідної постанови, що забезпечить: а) визначеність та планування цих відносин; б) відповідальність спеціаліста за ділянку роботи з доказовими фактами при виконанні процесуальних функцій "слідчий – керівник установи, де працює спеціаліст".

У відомчих нормативно-правових актах (Настанові про діяльність експертної служби МВС України) пропонується чітко визначити права, обов'язки співробітників, що здійснюють пошуково-аналітичну діяльність, порядок виконання перевірок і взаємодії зі слідчими та оперативними підрозділами, а також іншими підрозділами експертної служби, уніфіковану форму інформаційної картки "Злочин".

Наведена правова модель інституту використання спеціальних криміналістичних знань у обліковій діяльності, не претендує на остаточне вирішення проблеми процесуального відокремлення відповідної процесуальної форми. Проведена робота – лише результат аналізу сучасних переконань вчених та практиків, який має сприяти систематизації застосування спеціальних криміналістичних знань у обліковій діяльності експертних підрозділів МВС, чіткому функціонуванню запропонованої інтегративної моделі в умовах формування нової ідеології кримінального судочинства України, відповідно до вимог європейських стандартів.

Список використаних джерел

Законодавчо-правові та нормативні документи

1. Закон України "Про інформацію" від 2 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 48. - Ст. 650.
2. Законопроект Кримінально-процесуального кодексу України, підготовлений робочою групою Верховної Ради України (реєстраційний № 3456-1).
3. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. - К.: Юрінком, 1996. - 80 с.
4. Кримінально-процесуальний Кодекс України. - Х.: ТОВ "Одіссей", 2006. - 264 с.
5. Настанова про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України: Затверджена наказом МВС України № 682 від 30.08.1999 р.
6. Інструкція про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України: Затверджена наказом МВС України № 785 від 11.09.2001 р. / Зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 25.12.2001 р. за № 1066/6257.
7. Уголовный кодекс Украины (с изменениями и дополнениями по состоянию на 1 сентября 2008 года). - Х.: ООО "Одиссей", 2008. - 312 с.
8. Інструкція з організації функціонування Інтегрованої інформаційно-пошукової системи органів внутрішніх справ України: Затверджена наказом МВС України № 75 від 10.03.2010 р.

9. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС: Затверджена наказом МВС України № 390 від 10.09.2009 р. / Зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 15.10.2009 р. за № 963/16979.

10. Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України: Затверджено наказом МВС України № 436 від 12.10.2009 р. / Зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 28.12.2009 р. за № 1256/17272.

11. Федеральная целевая программа "Глобальная навигационная система" (на 2002-2011 годы): постановление Правительства РФ от 20.08.2001 г. № 587.

12. Об использовании Глобальной навигационной спутниковой системы ГЛОНАСС в оборудовании радиодоступа для беспроводной передачи данных в диапазоне от 30 МГц до 66 ГГц: приказ министерства информационных технологий и связи РФ от 30.07.2007 г. № 93.

13. Положение о порядке функционирования автоматизированной системы органов предварительного следствия в системе МВД России: Утверждено приказом МВД России № 45 от 27.01.2006 г.

14. Об утверждении новой редакции программы МВД России "Создание единой информационно-телекоммуникационной системы органов внутренних дел": приказ МВД России № 435 от 20.05.2008 г.

15. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18.02.1992 р. № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради. - 1992. - № 22. - ст.303.

16. Закон України "Про міліцію" від 20.12.1990 р. №565-ХІІ // Відомості Верховної Ради. - 1991. - № 4. - ст. 20.

17. Закон України "Про судову експертизу" 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ // Відомості Верховної Ради. - 1994. - № 28. - ст. 232.

18. Наказ МВС України № 755 від 05.07.2004 р. "Про затвердження пріоритетних напрямів наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження в практику діяльності органів внутрішніх справ, на період 2004-2009 років".

Монографії, навчальні посібники, статті

19. Авдеева Г.К. Решение судебно-дактилоскопической экспертизой неидентификационных задач / Г.К. Авдеева, С.В. Волобуева // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики. Збірник науково-практичних матеріалів / Міністерство юстиції України, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого; Ред. колегія: А.П. Заєць, М.Л. Цимбал, В.Ю. Шепітько та ін. - Харків: Право, 2003. - № 3. - С. 261-266.

20. Аверьянова Т.В. Судебная экспертиза: Курс общей теории / Татьяна Витальевна Аверьянова. - М.: Норма, 2006. - 480 с.

21. Аленин Ю.П. Очаги краж из квартир как самостоятельный объект частной методики расследования / Ю.П. Аленин // Организация раскрытия и расследования краж из жилых помещений: Сб. науч. тр. / Редкол.: Туленков П.М. (отв. редактор) и др. - Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1991. - С. 32-39.

22. Аленин Ю.П. Расследование тяжких преступлений: Научно-практическое пособие / Аленин Ю.П., Тищенко В.В., Аркуша Л.И. - Х.: Одиссей, 2006. - 256 с.

23. Алиев И.А. Концептуальные основы общей теории судебной экспертизы / И.А. Алиев, Т.В. Аверьянова; под. ред.

Засл. деят. науки РСФСР, д.ю.н, проф. Р.С. Белкина. – Баку: Гянжлик, 1992. – 192 с.

24. Аминев Ф.Г. Комплексное использование экспертно-криминалистических учетов в информационном обеспечении расследования и раскрытия преступлений: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность" / Ф.Г. Аминев. – Уфа, 2001. – 26 с.

25. Андреев А.А. Проблемы теории и практики проверки и уточнения показаний на месте: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Барнаул: БЮИ МВД РФ, 2004. – 23 с.

26. Арсеньев В.Д. Использование специальных познаний при установлении фактических обстоятельств уголовного дела / В.Д. Арсеньев, В.Г. Заблоцкий. – Красноярск: Издательство Красноярского университета, 1986. – 152 с.

27. Асташкина Е.Н. Квартирные кражи: проблемы оптимизации и алгоритмизации первоначального этапа расследования / Е.Н. Асташкина, Н.А. Марочкин. – М.: Издательство "Юрлитинформ", 2005. – 184 с.

28. Батаев И.А. Оперативно-розыскное и криминалистическое обеспечение процесса расследования краж из квартир граждан: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: 12.00.09 "Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность" / И.А. Батаев. – Ижевск, 1998. – 19 с.

29. Батищев В.И. Раскрытие и расследование преступлений, совершённых одними и теми же лицами / Вячеслав Иванович Батищев. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1992. – 144 с.

30. Белкин А.Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве / Анатолий Рафаилович Белкин. – М.: Норма, 2007. – 528 с.

31. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики / Рафаил Самуилович Белкин. - М.: Издательство Норма (Издательская группа НОРМА-ИНФРА*М), 2001. - 240 с.

32. Белкин Р.С. Курс криминалистики: Учеб. пособие для вузов. - 3-е изд., дополненное / Рафаил Самуилович Белкин. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. - 837 с.

33. Белкин Р.С. О предмете советской криминалистики / Р.С. Белкин, Ю.И. Краснобаев // Правоведение. - 1967. - № 4. - С. 90-94.

34. Белов О.А. Криминалистическая регистрация: история, современное состояние и перспективы развития: Учебное пособие / Под ред. доктора юрид. наук, профессора, заслуженного деятеля науки Е.П. Ищенко. - М.: Юрлитинформ, 2010. - 144 с.

35. Белоусов В.И. Проверка показаний на месте в ходе предварительного расследования: дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. - Краснодар: КА МВД РФ, 2003.

36. Биленчук П.Д. Методика собирания и использования следов запаха при расследовании преступлений / П.Д. Биленчук, Е.Д. Лукьянчиков, М.Я. Сегай, В.И. Старовойтов // Криминалистика и судебная экспертиза: Республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. - К.: "Вища школа", 1989. - № 39. - С. 36-43.

37. Бишманов Б.М. Эксперт и специалист в уголовном судопроизводстве / Буkenбай Муратович Бишманов. - М.: Московский психолого-социальный институт, 2003. - 224 с.

38. Бірюков В.В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: Монографія / Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка / Валерій Васильович Бірюков. - Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2009. - 664 с.

39. Блауберг И.В. Становление и сущность системного подхода / И.В. Блауберг, Э.Г. Юдин. – М.: Изд-во "Наука", 1973. – 270 с.

40. Божченко А.П. Проблемы и перспективы дактилоскопии и дерматоглифики в криминалистической и судебно-медицинской экспертной практике / А.П. Божченко // Судебная экспертиза. – 2007. – № 2. – С. 35.

41. Бондар В.С. Напрямки оптимізації діяльності спеціаліста-криміналіста при проведенні огляду місця події у справах про крадіжки з проникненням у житло / В.С. Бондар // Вісник ЛДУВС: Науково-теоретичний журнал. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. – № 2. – С. 197-207.

42. Бондар В.С. Напрямки оптимізації криміналістичної діяльності суб'єктів спеціальних знань на підготовчому етапі проведення обшуку в справах про крадіжки з проникненням у житло / В.С. Бондар // Сучасні проблеми, тенденції і перспективи розвитку криміналістики та судової експертизи: Матеріали науково-практичної конференції. – Харків: Вид-во Харківського нац. ун-ту внутр. справ, 2007. – С. 69-73.

43. Бондаренко О.О. Процесуальний статус обізнаних осіб та їх правовідносини з дівнавачем і слідчим у кримінальному судочинстві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / О.О. Бондаренко. – Х., 2004. – 20 с.

44. Бондарь В.С. Использование данных естественных наук для раскрытия преступлений / В.С. Бондарь // Вісник ЛАВС ім. 10-річчя незалежності України: Науково-теоретичний журнал. Спец. Вип. у 2 ч. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2005. – Ч. 1. – С. 180-183.

45. Бондарь В.С. Современные возможности информационного обеспечения деятельности специалиста на подготовительном этапе осмотра места происшествия / В.С. Бондарь // Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными

правонарушеннями: Материалы Пятой международной научно-практической конференции. – Барнаул: БЮИ МВД России, 2007. – С. 62-63.

46. Бугаев К.В. Типы папиллярных узоров пальцев рук как индикатор социально-психологических свойств личности / К.В. Бугаев, В.Н. Петров // Вестник криминалистики / Отв. ред. А.Г. Филиппов. – М.: Спарк, 2008. – Вып. 3 (27). – С. 47-53.

47. Булгаков В.Г. Возможности криминалистического исследования динамических признаков человека / В.Г. Булгаков // Вестник криминалистики / Отв. ред. А.Г. Филиппов. – М.: Спарк, 2006. – Вып. 1(17). – С. 25-27.

48. Буркацкий В.Л. Вопросы использования специальных знаний на первоначальном этапе расследования краж / В.Л. Буркацкий // Криминалистика и судебная экспертиза: Республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. – К.: "Лыбидь", 1990. – № 40. – С. 52-56.

49. Бычкова С.Ф. Становление и тенденции развития науки о судебной экспертизе / Светлана Федоровна Бычкова. – Алматы: б/и, 1994. – 193 с.

50. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – № 7: Науково-практичний коментар до Закону України "Про адвокатуру". Законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність. – 432 с.

51. Варданян А.В. Тактико-психологические основы производства обыска: дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность". – Волгоград: ВА МВД РФ, 2008.

52. Варфоломеева Т.В. Получение сведений о фактах с помощью производных вещественных доказательств / Т.В. Варфоломеева // Криминалистика и судебная экспертиза: Республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. – К.: Вища школа, 1982. – № 25. – С. 61-65.

53. Варфоломеева Т.В. Производные вещественные доказательства / Татьяна Викторовна Варфоломеева. – М.: Юрид. лит., 1980. – 48 с. – (Б-чка следователя).

54. Васильев А.Н. Следственная тактика. – М., "Юрид. лит.", 1976.

55. Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. – К., 1999.

56. Вехов В.Б. Основы криминалистического учения об исследовании и использовании компьютерной информации и средств ее обработки: монография / Виталий Борисович Вехов. – Волгоград: ВА МВД России, 2008.

57. Винберг А.И. К вопросу об основах криминалистической техники как разделе науки советской криминалистики / А.И. Винберг // Правоведение. – 1967. – № 1. – С. 90-94.

58. Винберг А.И. Криминалистическая экспертиза в советском уголовном процессе / Абрам Ильич Винберг. – М.: Гос. Изд-во юрид. лит., 1956. – 219 с.

59. Винберг А.И. Судебная экспертология (общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз). Учебное пособие / А.И. Винберг, Н.Т. Малаховская / отв. ред. Б.А. Викторов. – Волгоград: НИ и РИО ВСШ МВД СССР, 1979. – 183 с.

60. Виноградов С.В. Расследование квартирных краж (типовые программы): Учебно-методическое пособие / [С.В. Виноградов, В.Е. Капитонов, В.П. Петрунѳв]. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1990. – 64 с.

61. Виявлення, вилучення та упакування комп'ютерної техніки по кримінальних справах: Методичні рекомендації / Уклад.: А.М. Гаркуша. – К.: ДНДЕКЦ МВС України, 2009. – 36 с.: з іл.

62. Вологин С.М. Взаимодействие следователя, оперативно-го работника уголовного розыска и эксперта-криминалиста

при установленні лица, совершившего квартирную кражу / С.М. Вологин, А.В. Сивачёв. - М.: ВНИИ МВД СССР, 1985. - 80 с.

63. Волчецкая Т.С. Есть ли тактика в назначении экспертизы? / Т.С. Волчецкая // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Збірник науково-практичних матеріалів / Міністерство юстиції України, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого; Ред. колегія: М.Л. Цимбал, В.Ю. Шепітько, Л.М. Головченко та ін. - Харків: Право, 2006. - № 6. - С. 16-22.

64. Волчецкая Т.С. Криминалистическая ситуалогия: Монография. / Под ред. проф. Н.П. Яблокова. Москва; Калинингр. ун-т / Татьяна Станиславовна Волчецкая. - Калининград, 1997. - 248 с.

65. Волчецкая Т.С. Роль и возможности ситуационного моделирования в повышении эффективности допроса / Т.С. Волчецкая // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Збірник науково-практичних матеріалів / Міністерство юстиції України, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого; Ред. колегія: М.Л. Цимбал, В.Ю. Шепітько, Л.М. Головченко та ін. - Харків: Право, 2005 - № 5. - С. 16-21.

66. Вольтский В.А. Криминалистическая техника: наука - техника - общество - человек / Владислав Александрович Вольтский. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. - 311 с.

67. Габа А.И. Криминалистическое исследование веществ, материалов и изделий из них как путь решения диагностических задач в процессе расследования преступлений / А.И. Габа // Проблемы криминалистики: сб. науч. тр. / отв. ред. д-р юрид. наук, проф. Г.Н. Мухин; М-во внутр. дел Респ. Бела-

рус, акад. МВД. – Минск: МВД Респ. Беларусь, 2007. – Вып. 5. – С. 21-29.

68. Гавло В.К. Методологические аспекты криминалистики на современном этапе её развития / В.К. Гавло, В.Е. Ключко, Д.В. Ким // Вестник криминалистики / Отв. ред. А.Г. Филиппов. – М.: Спарк, 2003. – Вып. 2 (14). – С. 4-12.

69. Гаврилов М.В. Осмотр при расследовании преступлений в сфере компьютерной информации. Монография / М.В. Гаврилов, А.Н. Иванов. – М.: Издательство "Юрлитинформ", 2008. – 168 с.

70. Глебов В.Г. Целенаправленность и взаимообусловленность осмотров и освидетельствований для выявления микрообъектов при расследовании краж из квартир // Организация раскрытия и расследования краж из жилых помещений: Сб. науч. тр. / Редкол.: Туленков П.М. (отв. редактор) и др. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1991. – С. 133-141.

71. Головин А.Ю. Криминалистическая систематика: Монография / Александр Юрьевич Головин / под общ. ред. д.ю.н. проф. Н.П. Яблокова – М.: ЛексЭст, 2002. – 335 с.

72. Головченко Л.М. Правове регулювання судової експертизи: перспективи та розвиток / Л.М. Головченко // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Збірник науково-практичних матеріалів (до 80 річчя заснування Харківського НДІ судових експертиз) / Міністерство юстиції України, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз імені Засл. проф. М.С. Бокаріуса. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого; Ред. Колегія: А.П. Заєць, М.Л. Цимбал, В.Ю. Шепітько та ін. – Харків, Право, 2003. – № 3. – С. 10-14.

73. Голубенко Г.А. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия квартирных краж на первоначальном этапе расследования (по материалам органов полиции Республики Молдова): дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09 / Г.А. Голубенко. – М., 1993. – 196 с.

74. Гончаренко В.Г. Деякі зауваження у зв'язку з прийняттям нового Кримінально-процесуального кодексу України / В.Г. Гончаренко // Вісник АПрНУ. - 2003. - № 2(33)-3(34). - С. 698-710.

75. Гончаренко В.Г. Право і криміналістика / В.Г. Гончаренко // Вісник Академії адвокатури України. - 2004. - Вип. 1. - С. 40-49.

76. Гончаренко В.Г. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні / В.Г. Гончаренко, В.В. Курдюков, К.В. Легких // Вісник Академії адвокатури України. - 2007. - Число 9. - С. 22-31.

77. Гончаренко В.И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве (Методологические вопросы): Монография / Владлен Игнатьевич Гончаренко. - К.: Вища школа, 1980. - 160 с.

78. Гончаренко В.И. Научно-технические средства в следственной практике / Владлен Игнатьевич Гончаренко. - Киев: Вища шк., 1984. - 150 с.

79. Гостев В.И. Исследование следов перчаток / В.И. Гостев // Экспертная практика. - М.: МВД РФ, ЭКЦ. - 1999. - № 46. - С. 56-66.

80. Гришина Е.П. Тактические задачи участия специалиста в допросе обвиняемого / Е.П. Гришина // Следователь. - 2007. - № 2. - С. 36-39.

81. Громыко Ю.В. Деятельностный подход: новые линии исследований / Ю.В. Громыко // Вопросы философии. - 2001. - № 2. - С. 116-123.

82. Грошевий Ю.М. Докази і доказування у кримінальному процесі. Науково-практичний посібник / Ю.М. Грошевий, С.М. Стахівський. - [2-е вид., стереотипне]. - К.: КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2007. - 272 с.

83. Грузевич В.А. Комплексное изъятие следов при осмотре мест происшествий, связанных с хищениями из металлических хранилищ: Учебное пособие / В.А. Грузевич, Т.Ф. Лозинский. - М.: ЦИ и НМОКП МВД России, 1998. - 92 с.

84. Гузиков В.Г. Особенности технико-криминалистического обеспечения пресечения, раскрытия и расследования преступлений, связанных с терроризмом: Монография / В.Г. Гузиков, С.М. Колотушкин, А.В. Кочубей. – Волгоград: ВА МВД России, 2005. – 120 с.

85. Гусев А.В. О концепции неэкспертной реализации специальных криминалистических познаний в уголовном судопроизводстве / А.В. Гусев // Ученые-криминалисты и их роль в совершенствовании научных основ уголовного судопроизводства: Матер. вузов. юбил. науч.-прак. конф. (к 85-летию со дня рождения Р.С. Белкина): в 2-х ч. Ч. 1. – М.: Академия управления МВД России, 2007. – С. 296-300.

86. Гусев А.В. О совершенствовании правовых основ криминалистической регистрации / А.В. Гусев // Вестник криминалистики / Отв. ред. А.Г. Филиппов. – М.: Спарк, 2006. – Вып. 3 (19). – С. 89-91.

87. Гусев А.В. Уголовно-процессуальные и криминалистические проблемы использования специальных познаний в ходе предварительного расследования: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09. – Волгоград, 2002.

88. Давыдов В.В. Теория деятельности и социальная практика / В.В. Давыдов // Вопросы философии. – 1996. – № 5. – С. 52-62.

89. Дактилоскопическая экспертиза: современное состояние и перспективы развития / [Корноухов В.Е., Анциферов В.К., Хакимов Н.А., Яровенко В.В., Ярослав Ю.Ю. и др.]. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1990. – 416 с.

90. Дёмина Р.Е. Проблемы криминалистической регистрации и её использования в расследовании преступлений: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность" / Р.Е. Дёмина. – Саратов, 2001. – 25 с.

91. Денисюк С.Ф. Обыск в системе следственных действий (Тактико-криминалистический анализ): Научно-практическое пособие / С.Ф. Денисюк, В.Ю. Шепитько. - Харьков: Консум, 1999. - 160 с.

92. Дергач Н.С. Осмотр места происшествия на первоначальном этапе расследования квартирных краж / Н.С. Дергач // Актуальные вопросы формирования правовой системы России: Сборник материалов региональной научно-практической конференции, Юрга, 3-4 октября 2003 г. - Томск: Изд-во Том. ун-та, 2003. - С. 236-244.

93. Дергач Н.С. Первоначальный этап расследования квартирных краж: Процессуальные и криминалистические аспекты: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность" / Н.С. Дергач. - Томск, 2000. - 24 с.

94. Деятельность экспертно-криминалистических подразделений органов внутренних дел по применению экспертно-криминалистических методов и средств в раскрытии и расследовании преступлений / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. В.А. Снеткова. - М.: ЭКЦ МВД России, 1996. - 104 с.

95. Джавадов Ф.М. Экспертная деятельность и развитие науки о судебной экспертизе / Фуад Муса оглу Джавадов. - Баку.: Элм, 1998. - 188 с.

96. Диалектика познания сложных систем / Под ред. В.С. Тюхтина. - М.: Мысль, 1988. - 316 с.

97. Дмитриев Е.Н. Судебная фотография: Курс лекций / Е.Н. Дмитриев. - М.: Издательство "Юрлитинформ", 2009. - 310 с.

98. Доказательство, построенное на песке // Наука и жизнь. - 2006. - № 2. - С. 50-51.

99. Долгинов С.Д. Использование обыска в раскрытии, расследовании и предотвращении преступлений: Учебное пособие / С.Д. Долгинов. - М.: ЮИ МВД РФ, 1997. - 56 с.

100. Долженко Н.И. Образцы для сравнительного исследования и тактика получения экспериментальных образцов. Учебно-практическое пособие под редакцией проф. А.Г. Филишова / Наталья Игоревна Долженко. - М.: Издательство "Юрлитинформ", 2003. - 112 с.

101. Долженко Н.И. Правовой статус информации, полученной при проверке по криминалистическим учётam / Н.И. Долженко // Вестник криминалистики / Отв. ред. А.Г. Филишов. - М.: Спарк, 2007. - Вып. 2 (22). - С. 72-76.

102. Домбровский Р.Г. Природа и сущность криминалистики / Р.Г. Домбровский // Вестник криминалистики / Отв. ред. А.Г. Филишов. - М.: Спарк, 2007. - Вып. 1 (21). - С. 8-14.

103. ДСТУ ISO/IEC 17025:2006. Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій. - Чинний від 01.07. 2007. - 23 с.

104. Дулов А.В. Тактика следственных действий / А.В. Дулов, П.Д. Нестеренко. - Минск: Вышэйш. шк., 1971. - 271 с.

105. Егоров Б.А. Использование микрочастиц при раскрытии квартирных краж / Б.А. Егоров, В.Н. Коваленко // Теоретические и практические проблемы обеспечения раскрытия и расследования преступлений криминалистическими методами и средствами: Сборник научных трудов. - Киев: Украинская академия внутренних дел, 1992. - С. 204-211.

106. Егоров Н.Н. Вещественные доказательства в следственной и экспертной практике: Монография / Под ред. Засл. деят. науки РФ, д.ю.н. проф. С.П. Щербы. - М.: ВНИИ МВД России, 2003. - 160 с.

107. Експертизи у судовій практиці: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В.Г. Гончаренка. - 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: Юрінком Інтер, 2010. - 400 с.

108. Єфремян Е. Судова експертиза контактної взаємодії об'єктів у світлі теорій відображення, інформації та криміна-

лістичної ідентифікації / Елла Єфремян // Вісник Академії правових наук України. – 2000. – № 4 (19). – С. 164-172.

109. Железняков А.И. Следы кожного покрова, не имеющие папиллярного рисунка и их использование на предварительном следствии / А.И. Железняков // Теория и практика использования специальных знаний при расследовании преступлений: Сб. науч. тр. / Редкол.: Репкин М.Л. (отв. ред.) и др. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1989. – С. 128-132.

110. Журавель В. Криміналістична характеристика злочинів: реальність чи ілюзія? / Володимир Журавель // Правничий часопис Донецького університету. – 2001. – № 1 (6). – С. 56-60.

111. Журавель В. Сучасні концепції формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів / Володимир Журавель // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 2 (49). – С. 177-186.

112. Журавель В.А. Окрема криміналістична методика розслідування злочинів: форма, структура, зміст / В.А. Журавель // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Збірник наукових праць / Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого; Ред. кол.: М.Л. Цимбал, В.Ю. Шепітько, Л.М. Головченко та ін. – Х.: Право, 2007. – № 7. – С. 17-24.

113. Заєць А.П. Процесуальні проблеми експертного забезпечення правосуддя в світлі судово-правової реформи в Україні / А.П. Заєць // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Збірник науково-практичних матеріалів (до 80 річчя заснування Харківського НДІ судових експертиз) / Міністерство юстиції України, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз імені Засл. проф. М.С. Бокаріуса. Національна юридична академія

України імені Ярослава Мудрого; Ред. Колегія: А.П. Заєць, М.Л. Цимбал, В.Ю. Шепітько та ін. – Харків, Право, 2003. – № 3. – С. 5-10.

114. Зайцева Е.А. Реализация состязательных начал при применении специальных познаний в уголовном судопроизводстве: Монография / Елена Александровна Зайцева. – Волгоград: ВА МВД России, 2006. – 192 с.

115. Заритовский А. Иногда домушник стоит рядом, когда вы закрываете дверь / А. Заритовский, М. Мартемьянов // Известия в Украине. – 2008. – 15 мая.

116. Зеленецкий В.С. Возбуждение уголовного дела / Владимир Серафимович Зеленецкий. – Харьков: Издательство "КримАрт", 1998. – 340 с.

117. Зинин А.М. Криминалист в следственных действиях: Учебно-практ. Пособие / Александр Михайлович Зинин. – М.: "Экзамен"; "Право и Закон", 2004. – 144 с.

118. Зорин Г.А. Интегративный модуль в системе расследования высокотехнологических преступлений (в сфере экономики) / Г.А. Зорин // Проблемы криминалистической науки, следственной и экспертной практики: межвуз. сб. науч. тр. / отв. ред. А.А. Кузнецов. – Омск: Омская академия МВД России, 2007. – № 6. – С. 30-34.

119. Зорин Г.А. Использование специальных криминалистических знаний в процессах конструктивной разработки многовариантных информационно-криминалистических технологий / Г.А. Зорин // Проблемы криминалистики: сб. науч. тр. / отв. ред. д-р юрид. наук, проф. Г.Н. Мухин; М-во внутр. дел Респ. Беларусь, акад. МВД. – Минск: МВД Респ. Беларусь, 2007. – Вып. 5. – С. 82-87.

120. Зорин Г.А. Эвристические приемы и методы для построения и реализации интегративно-модульной тактики / Г.А. Зорин // Эффективность уголовной юстиции в контексте верховенства права: Матер. Междунар. науч. конф. – Мн., 2003. – С. 189-191.

121. Зотчев В.А. Судебная фотография и видеозапись: учебник / А.В. Зотчев, В.Г. Булгаков, А.А. Курин. – Волгоград: ВА МВД России, 2006. – 816 с.

122. Зуев Е.И. Непроцессуальная помощь сотрудника криминалистического подразделения следователю / Е.И. Зуев. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1975. – 45 с.

123. Зуйков Г.Г. Установление способа совершения преступления при помощи криминалистических экспертиз и исследований / Георгий Георгиевич Зуйков. – М.: НИ и РИО МВШ МВД СССР, 1970. – 45 с. (Библиотечка эксперта).

124. Ивашков В.А. Особенности составления заключения эксперта при выполнении дактилоскопических экспертиз: Учебное пособие / Владимир Алексеевич Ивашков. – М.: ЭКЦ МВД России, 1999. – 240 с.: 120 ил., 11 табл.

125. Ивашков В.А. Работа со следами рук на месте происшествия: Учебное пособие / Владимир Алексеевич Ивашков. – М.: ЭКЦ МВД России, 1992. – 78 с., 26 ил., 19 табл., библиогр.

126. Интегративные тенденции в современном мире и социальный прогресс / Под ред. М.А. Розова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1989. – 232 с.

127. Исаева Л.М. Специальные познания в уголовном судопроизводстве / Л.М. Исаева. – М.: Юрмис, лд, 2003. – 304 с.

128. Исаенко В. Исследование доказательств в досудебном производстве по уголовным делам о серийных убийствах / Вячеслав Исаенко // Уголовное право. – 2005. – № 3. – С. 97.

129. Исаенко В. Серийные убийства / Вячеслав Исаенко // Законность. – 2002. – № 6. – С. 22-25.

130. Использование запаховой информации при расследовании убийств и других преступлений против личности: Учебное пособие / [Шамонова Т.Н., Старовойтов В.И., Гриценко В.В., Сулимов К.Т.]. – М.: ЭКЦ МВД России, 1997. – 48 с., 8 ил., библиогр.

131. Ищенко П.П. Осмотр места происшествия по делам о кражах из квартир: Метод. рекомендации / П.П. Ищенко. - Волгоград, 1986. - 42 с.

132. Ищенко П.П. Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальный и криминалистический аспекты) / Петр Петрович Ищенко. - М.: Юридическая литература, 1990 - 158 с.

133. Іщенко А.В. Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів: Навч.посібник / Іщенко А.В., Ієрусалимов І.О., Удовенко Ж.В. - К.: Центр учбової літератури, 2007. - 160 с.

134. Кадатенко Е.П. Некоторые особенности осмотра места происшествия по делам о квартирных кражах / Е.П. Кадатенко // Вестник криминалистики / Отв. ред. А.Г. Филиппов. - М.: Спарк, 2007. - Вып. 4 (24). - С. 106-110.

135. Казанцев С.Я. Некоторые возможности использования средств искусственного слеодообразования в раскрытии, расследовании и предупреждении краж из квартир / С.Я. Казанцев // Проблемы предварительного следствия и дознания: Сборник научных трудов. - М.: НИИ МВД РФ, 1992. - С. 156-158.

136. Калинин М.Ю., Усанов Д.А., Скрипаль А.В. Использование информационных технологий для автоматизации поиска рисунка протектора шины по его следу // Судебная экспертиза. - 2006. - № 1. - С. 84-89.

137. Каминский М.К. Криминалистическое обоснование деятельности по раскрытию и предотвращению краж из квартир / М.К. Каминский, Н.Н. Лысов // Организация раскрытия и расследования краж из жилых помещений: Сб. науч. тр. / Редкол.: Туленков П.М. (отв. редактор) и др. - Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1991. - С. 14.

138. Карлов В.Я. Использование криминалистической техники в расследовании преступлений: Научно-практическое

пособие / В.Я. Карлов. - М.: Издательство "Экзамен", 2006. - 192 с. - (Серия "Правоохранительные органы").

139. Клименко Н.И. Криминалистические знания: природа и содержание / Н.И. Клименко, Р.Г. Домбровский // Криминалистика и судебная экспертиза: Республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. - К.: КНИИСЭ, 1995. - № 47. - С. 3-10.

140. Клименко Н.І. Криміналістичні знання, їх вдосконалення і розвиток / Н.І. Клименко // Вісник Академії адвокатури України. - К.: Видавничий центр Академії адвокатури України, 2008. - Чисто 2 (12). - С. 74-78.

141. Коберник С.Д. Совершенствование тактики следственного осмотра с участием группы специалистов / С.Д. Коберник, М.Я. Сегай, В.К. Стринжа // Криминалистика и судебная экспертиза. - К.: Вища школа, 1986. - № 33. - С. 33-39.

142. Коваленко В.В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій: Монографія / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ / Володимир Вікторович Коваленко. - Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. - 248 с. - Бібліогр.: С. 222-245.

143. Коваленко Є.Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: Підручник / Євген Георгійович Коваленко. - К.: Юрінком Інтер, 2006. - 632 с.

144. Ковальов В.В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид наук: спец. 12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / В.В. Ковальов. - К., 2008. - 20 с.

145. Ковальов К.М. Ідентифікація особи за фотографічними зображеннями кистей рук: Методичні рекомендації / ДНДЕКЦ МВС України / К.М. Ковальов, Ю.Ю. Нізовцев. - К., 2006. - 27 с.

146. Когутич І. Про поняття та види криміналістичних знань / Іван Когутич // Юридичний журнал. – 2007. – № 9 (63). – С. 27-36.

147. Колдин А.В. Источники криминалистической информации / А.В. Колдин, О.А. Крестовников; под ред. докт. юрид. наук, Засл. деят. науки, Засл. юриста РФ, проф. В.Я. Колдина . – М.: Издательство "Юрлитинформ", 2007. – 192 с.

148. Колдин В.Я. Проблемы теории и методологии комплексных исследований в судебной экспертизе и доказывании / В.Я. Колдин // Вестник Московского университета. – Серия 11. Право. – 1996. – № 1. – С. 42-50.

149. Колдин В.Я. Состояние и перспективы системных исследований в криминалистике / В.Я. Колдин, О.А. Крестовников // Вестник Московского университета. – Серия 11. Право. – 2006. – № 6. – С. 18-36.

150. Колмаков В.П. Следственный осмотр / Виктор Павлович Колмаков. – М., "Юридическая литература", 1969. – 196 с.

151. Колотушкин С.М. Криминалистическая взрывотехника: основы теории и практики: Монография / Сергей Михайлович Колотушкин. – Волгоград: ВА МВД России, 2002. – 304 с.

152. Комаринец Б.М. Участие экспертов-криминалистов в проведении следственных действий по особо опасным преступлениям против личности / Б.М. Комаринец // Теория и практика судебной экспертизы. – М., "Юрид. лит.", 1964. – Вып. 1 (II). – С. 12-19.

153. Комиссаров В.И. Обыск как сущность и явление в криминалистической тактике / В.И. Комиссаров // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Збірник науково-практичних матеріалів. Випуск 4 / Міністерство юстиції України, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса; Національна юриди-

чна академія України імені Ярослава Мудрого; Ред. колегія: М.Л. Цимбал, В.Ю. Шепітько, Л.М. Головченко та ін. – Харків: Право, 2004. – С. 103-110.

154. Комісаров М.Л. Криміналістичне дослідження замикаючих технічних засобів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / М.Л. Комісаров. – Х., 2006. – 20 с.

155. Кондаков Н.И. Логический словарь справочник / Отв. ред. Д.П. Горский. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Наука, 1975. – 720 с.

156. Коновалова В.Е. Теоретические проблемы криминалистической характеристики / В.Е. Коновалова, А.Н. Колесниченко // Криминалистическая характеристика преступлений: Сборник научных трудов. – М.: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1984. – С. 15-19.

157. Корноухов В.Е. Комплексное судебное-экспертное исследование свойств человека / Виталий Егорович Корноухов. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1982. – 184 с.

158. Корноухов В.Е. Основы общей теории криминалистики / В.Е. Корноухов, В.М. Богданов, А.А. Закатов. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1993. – 160 с.

159. Косарев В.Н., Макогон И.В. Тактические алгоритмы работы с микрообъектами в процессе расследования преступлений [Текст]: учеб. пособие. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2005.

160. Котенко М. Як вберегтися від квартирних злодіїв / М. Котенко // Урядовий кур'єр. – 27 травня 2006 року. – № 98. – С. 10.

161. Котюк І.І. Теорія судового пізнання: Монографія / Іван Ілліч Котюк. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2006. – 435 с.

162. Кочергин А.Н. Взаимодействие наук как комплексная проблема / А.Н. Кочергин // Взаимодействие наук как фактор их развития. – Новосибирск: Наук. Сиб. отд-ние, 1988. – С. 5-10.

163. Кочубей А.В. Задачи предварительного исследования микрообъектов / А.В. Кочубей // Судебная экспертиза. – 2008. – № 2. – С. 17-21.

164. Кочубей А.В. Некоторые аспекты криминалистического исследования замков / А.В. Кочубей, А.А. Сафонов, А.В. Харитонов // Использование специальных познаний в борьбе с преступностью: Межвуз. сб. науч. тр. / Редкол.: П.П. Ищенко (отв. ред.) и др. – Волгоград: Волгогр. юрид. ин-т МВД России, 1996. – С. 46-48.

165. Кошинець В.В. Використання спеціальних психологічних знань судом при розгляді кримінальних справ про злочини проти життя, здоров'я та гідності особи: Монографія / Віктор Васильович Кошинець. – Івано-Франківськ: В-во "Фоліант", 2005. – 180 с.

166. Криминалистика: информационные технологии доказывания. Учебник для вузов / Под редакцией В.Я. Колдина. – М.: Зерцало-М, 2007. – 752 с.

167. Криминалистика: учеб. / Л.Я. Драпкин, В.Н. Карагодин. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. – 672 с.

168. Криминалистическое исследование следов кожного покрова человека: Учебник / Под ред. И.В. Кантора. – Волгоград: ВА МВД России, 2003. – 204 с.

169. Крючков В.П. Место происхождения как источник информации о лице, совершившем кражу государственного или общественного имущества / В.П. Крючков // Проблемы оптимизации первоначального этапа расследования преступлений: Межвуз. сб. науч. тр. – Свердловский юридический институт им.Р.А. Руденко, 1988. – С. 107-113.

170. Кудинова Н.С. Возможности и проблемы комплексного исследования потожировых следов рук / Н.С. Кудинова,

О.В. Пимахин // Вестник криминалистики / Отв. ред. А.Г. Филиппов. – М.: Спарк, 2009. – Вып. 1 (29). – С. 115-119.

171. Кузнецов В.А. Методи виявлення слідів рук в "польових" і лабораторних умовах: Методичні рекомендації / ДНДЕКЦ МВС України / В.А. Кузнецов. – К., 2008. – 29 с.: іл.

172. Кукушкина И.В. Особенности осмотра мест происшествия по делам о кражах, совершенных группой лиц // Проблемы предварительного следствия и дознания: Сборник научных трудов. – М.: НИИ МВД РФ, 1992. – С. 93-100.

173. Курс криминалистики. Общая часть / Отв. ред. В.Е. Корноухов. – М.: Юристъ, 2000. – 784 с.

174. Курс криминалистики. Особенная часть. Т. 1. Методики расследования насильственных и корыстно-насильственных преступлений // Отв. ред. В.Е. Корноухов. – М.: Юристъ, 2001. – 634 с.

175. Лекторский В.А. Деятельностный подход: смерть или возрождение? / В.А. Лекторский // Вопросы философии. – 2001. – № 2. – С. 56-65.

176. Лисафин С.А. Обнаружение и фиксация пылевых следов обуви на ковровых поверхностях // Судебная экспертиза. – 2007. – № 1. – С. 27-32.

177. Лисиченко В.К. Следственный осмотр как специальный метод исследования объектов в процессе доказывания по уголовным делам / В.К. Лисиченко // Криминалистика и судебная экспертиза: Республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. – К.: РИО МВД УССР, 1973. – № 10. – С. 176-182.

178. Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике: Учебное пособие. – К.: КГУ, 1987.

179. Лист Департаменту інформаційних технологій МВС України №16/1К-428 від 30.01.2008 р.

180. Лист Державної судової адміністрації України №14-918/08 від 30.01.2008 р.

181. Лобов В.Н. Военная хитрость: Из теории и истории / Владимир Николаевич Лобов. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Воениздат, 1992. – 254 с., 16 л. ил.

182. Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования / Игорь Михайлович Лузгин. – М., "Юрид. лит.", 1973. – 216 с.

183. Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія / Євген Дмитрович Лук'янчиков. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 360 с.

184. Лукашевич В.Г. Моделювання у криміналістиці та пізнавальній діяльності слідчого: Монографія / В.Г. Лукашевич, О.В. Юнацький. – К.: КНТ, 2008. – 184 с.

185. Лукашевич В.К. Научный метод: Структура, обоснование, развитие / Науч. ред. А.Н. Елсуков / В.К. Лукашевич. – Мн.: Наука і техніка, 1991. – 207 с.

186. Майлис Н.П. Судебная трасология: Учебник для студентов юридических вузов / Надежда Павловна Майлис. – М.: Издательство "Экзамен", Право и закон, 2003. – 272 с.

187. Макаренко Е.И. Раскрытие, расследование и предупреждение краж из квартир / Е.И. Макаренко, А.П. Снигирёв. – Харьков: ХИВД, 1994. – 112 с.

188. Малыхина Н.И. Личность преступника как объект исследования в криминалистике / Н.И. Малыхина // Следователь. – 2004. – № 8. – С. 27-29.

189. Мамонов В.С. Осмотр места происшествия: правовые, научные основы и практика применения / В.С. Мамонов, В.В. Степанов. – М.: Издательство "Юрлитинформ", 2010. – 184 с.

190. Мамурков В.А. Криміналістическа характеристика квартирних краж и особенности их расследования в условиях крупного промышленного города: Автореф. дис. на соискание

науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза / В.А. Мамурков. - Свердловск, 1985. - 17 с.

191. Машин А. Незваные гости. Кражи из квартир - самый распространённый сегодня вид преступлений / А. Машин // Человек и закон. - 2001. - № 10. - С. 65-70.

192. Мельникова Э.Б. Участие специалистов в следственных действиях / Элла Борисовна Мельникова. - М., "Юрид. лит.", 1964. - 87 с.

193. Мерецкий Н.Е. Проведение судебных экспертиз: криминалистическое обеспечение: Учеб. пособие / Н.Е. Мерецкий, М.М. Милованова, И.С. Фёдоров; под ред. А.М. Кустова. - М.: Изд-во Моск. психолого-социал. инст-та; Воронеж: Изд-во НПО "МОДЭК", 2004. - 232 с.

194. Методологические проблемы оптимизации в науке / В.Т. Воронин, О.С. Разумовский, Н.Н. Семёнова и др. - Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1991. - 255 с.

195. Мещеряков В.А. Основы методики расследования преступлений в сфере компьютерной информации автореф. дис. на соискание науч. степени докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. - Воронеж, 2001. - 39 с.

196. Митричев В.С., Основы криминалистического исследования материалов, веществ и изделий из них / В.С. Митричев, В.Н. Хрусталёв. - СПб.: Питер, 2003. - 592 с.

197. Митричев С. Криминалистика и криминалистическая экспертиза / Степан Митричев // Социалистическая Законность. - 1966. - № 5. - С. 13-15.

198. Моїсєєв О.М. Встановлення ознак злочину шляхом застосування експертних технологій / О.М. Моїсєєв // Збірник наукових праць Харківського Центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університе-

том у Вашингтоні. Випуск п'ятий. - Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2002. - С. 267-285.

199. Мусиенко Д. Тайные проникновения. Взгляд изнутри / Д. Мусиенко // Бизнес и безопасность. - 2007. - № 4. - С. 58-61.

200. Надгорный Г.М. Эксперт і спеціаліст: проблема розмежування їх функцій і шляхи її вирішення / Г.М. Надгорный, М.Я. Сегай, Б.М. Ісакович // Право України. - 1998. - № 2. - С. 52-57.

201. Надгорный Г.М. Соотношение специальных и юридических знаний/ Г.М. Надгорный // Криминалистика и судебная экспертиза: Республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. - К.: Вища школа, 1984. - № 28. - С. 14-19.

202. Назаркин Е.В. Взаимосвязь судебных экспертиз и оперативных проверок по системе криминалистической регистрации при раскрытии и расследовании квартирных краж / Е.В. Назаркин // Уголовное судопроизводство: проблемы теории, нормотворчества и правоприменения. Сб. науч. тр. - Рязань: Академия права и управления Федеральной службы исполнения наказаний, 2006. - № 1. - С. 190-193.

203. Назаркин Е.В. Использование учётов органов внутренних дел при раскрытии и расследовании квартирных краж: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность" / Е.В. Назаркин. - М., 2002. - 26 с.

204. Настільна книга слідчого: [Наук. -практ. видання для слідчих і дізнавачів] / Панов М.І., Шепітько В.Ю., Коновалова В.О. та ін. - К.: "Видавничий Дім "Ін Юре", 2003. - 720 с.

205. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. - 4-те вид., переробл. та доповн. / автори глав А.М. Бойко, Л.П. Брич, В.К. Гришук та ін. / За ред. М.І. Ме-

льника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007. – 1184 с.

206. Науково-технічні засоби в експертній практиці: концептуальні заходи: Метод. посіб. / МВС України; ДНДЕКЦ [Авт.-упоряд.: С.І. Перлін, С.О. Шевцов]. – Х.: ФО-П Чальцев О.В., 2009. – 152 с.

207. Ненашев С.И. Криминалистическое исследование следов кожного покрова головы человека: Учеб. пособие / С.И. Ненашев. – М.: МССШМ МВД СССР, 1990. – 78 с.

208. Новик В. Криминалистические аспекты доказывания в процессе уголовного преследования / Валерий Новик // Уголовное право. – 2006. – № 4. – С. 106-110.

209. Новикова Ю.В. Основания для выдвижения версий о совершении кражи группой лиц / Ю.В. Новикова // Юридические записки: Криминалистические средства и методы исследования преступлений / Под ред. О.Я. Баева. – Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 1999. – № 10. – С. 172-178.

210. Новикова Ю.В. Расследование краж, совершённых группой лиц. Научно-методическое пособие / Юлия Викторовна Новикова. – М.: Издательство "Юрлитинформ", 2005. – 204 с.

211. Образцов В.А. Криминалистика: парные категории / Виктор Александрович Образцов. – М.: Издательство "Юрлитинформ", 2007. – 296 с.

212. Образцов В.А. Криминалистическая классификация преступлений / Виктор Александрович Образцов. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1988. – 176 с.

213. Образцов В.А. Модели средств и технологий раскрытия преступлений: Курс лекций / Виктор Александрович Образцов. – М.: ИМПЭ ПАБЛИШ, 2004. – 400 с.

214. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. Посібник / За ред. Н.І. Клименко. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 216 с.

215. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов / Под ред. Н.Ю. Шведовой. - М.: Рус. яз., 1988. - 750 с.

216. Панкратов С.С. Система действий специалиста-криминалиста при производстве осмотра места происшествия, связанного с кражей из квартир и объектов народного хозяйства / С.С. Панкратов, А.Г. Жданов, Т.Н. Шамонова // Экспертная практика. МВД РФ. Экспертный Центр. - Москва. - № 35. - 1993. - С. 53-57.

217. Парнюк М.А. Связь и обособленность / М.А. Парнюк, А.С. Кирилюк, В.В. Кизима. - Киев: Наукова думка, 1988. - 296 с.

218. Пашко В.И. Научные и методические основы организации и использования экспертно-криминалистических учётов органов внутренних дел Украины: дис. ... кандидата юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза / Пашко Владимир Иванович. - К., 1995. - 179 с.

219. Пашко В.І. Можливості використання експертних криміналістичних обліків у розслідуванні злочинів / В.І. Пашко // Наукові розробки академії - вдосконаленню практичної діяльності та підготовки кадрів органів внутрішніх справ (за результатами науково-дослідних робіт у 1993 році): Матеріали науково-практичної конференції. Київ, 1-2 лютого 1994 року. - Київ: Українська академія внутрішніх справ, 1994. - 296 с.

220. Первушин В.М. Расследование краж предметов антиквариата: Пособие / В.М. Первушин / Под ред. А.И. Гурова. Санкт-Петербургский Университет МВД России; Академия, экономики и безопасности жизнедеятельности; ВНИИ МВД России. - СПб.: Фонд "Университет", издательство "Лексикон". 2001. - 136 с.

221. Перебитюк Н.В. Экспериментальное исследование возможностей применения амплитудного метода радиоинтро-

скопии для обнаружения тайников // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1990. – № 40. – С. 56-61.

222. Переверза О. Подолання завідомо неправдивих показань допитуваного за допомогою експертиз у ході досудового слідстві / О. Переверза // Право України. – 2002. – № 12. – С. 75-77.

223. Пілоков Ю.О. Використання інформаційних систем як один із шляхів підвищення ефективності роботи підрозділів експертної служби в частині техніко-криміналістичного забезпечення розкриття злочинів та організації аналітичної роботи / Ю.О. Пілоков // Актуальні питання судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення розкриття і розслідування злочинів: збірник матеріалів між народ. наук.-практ. конф. / уряд. [Іщенко А.В., Барташук С.С., Дерій Р.М., Житник Н.С.]; під заг. ред. Красюк І.П., Печников В.С. – К.: Еліт Принт, 2010. – С. 47-51.

224. Пілоков Ю.О. Створення і функціонування автоматизованої інформаційної системи "АРМЕКС" // Криміналістичний вісник. – № 2 (10). – 2008. – С. 160-167.

225. Полещук О.В. Теория и практика применения специальных знаний в современном уголовном судопроизводстве / О.В. Полещук, С.В. Саксин, В.В. Яровенко. – М.: Издательство "Юрлитинформ", 2007. – 232 с.

226. Полтавський А.О. Порядок виявлення слідової інформації на вогнепальній зброї: Методичні рекомендації / ДНДЕКЦ МВС України / А.О. Полтавський, О.П. Борзов, Б.Б. Теплицький. – К., 2007. – 29 с.

227. Попов В.И. Осмотр места происшествия / Владимир Иванович Попов. – М.: Госюриздат, 1959. – 232 с.

228. Поташник С.И. Криминалистическая экспертиза замков / Сергей Иванович Поташник. – М.: МВД СССР, 1969. – 43 с.

229. Прангишвили И.В. Системные закономерности и системная оптимизация / [Прангишвили И.В., В.Н., Горгидзе

И.А., Джавахадзе Г.С., Хурадзе Р.А.]. – М.: Синтег, 2004. – 208 с.

230. Прохоров-Лукин Г.В. Информационная сущность механизма взаимодействия как объекта криминалистических исследований / Г.В. Прохоров-Лукин // Криминалистика и судебная экспертиза: Республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ. – К.: Лыбидь, 1991. – № 43. – С. 3-8.

231. Пушкарев В.В. Особенности методики расследования серий квартирных краж: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Волгоград: ВЮИ МВД РФ, 2000. – 22 с.

232. Пушкарев В.В. Проблемы диагностики, моделирования и прогнозирования в следственной практике при расследовании серийных преступлений и направления оптимизации этой деятельности / В.В. Пушкарев, С.А. Мельников // Российский следователь. – 2008. – № 11. – С. 2-4.

233. Пушкарев В.В. Способ совершения серий квартирных краж как элемент их криминалистической характеристики / В.В. Пушкарев // Вопросы теории и практики раскрытия и расследования преступлений: сб. науч. тр. – Волгоград: ВА МВД России, 2007. – С. 228-239.

234. Радевич В.Ч. Теоретические и организационно-тактические аспекты проблемы борьбы с кражами из квартир граждан: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория ОРД. – Минск: Академия МВД Республики Беларусь, 2000. – 18 с.

235. Разумов Э.А. Осмотр места происшествия. – К.: РИО МВД Украины, 1994 / Э.А. Разумов, Н.П. Молибога. – 672 с., с ил.

236. Разумова А.Е. Деякі аспекти застосування спеціальних знань при підготовці до обшуку / А.Е. Разумова // *Право і безпека*. – 2005. – Т. 4. – № 4. – С. 107-110.

237. Расследование краж, совершённых из квартир: Учеб. пособие. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1990. – 60 с.

238. Расследование преступлений, связанных с посягательствами на культурные ценности: Учебно-методическое пособие / [Шульга Л.В., Кузин В.И., Мамонов О.В. и др.]. – М.: ВНИИ МВД России, 2002.

239. Расследование хищений чужого имущества: Учеб. Пособие [В.С. Корнелюк, В.В. Пушкарев, А.П. Резван, М.В. Субботина]; / под ред. А.П. Резвана, М.В. Субботиной. – Волгоград: ВА МВД России, 2001. – 104 с.

240. Резван А.П. Использование специальных познаний при расследовании краж предметов старины // *Теория и практика использования специальных знаний при расследовании преступлений: Сб. науч. тр. / Редкол.: Репкин М.Л. (отв. ред.) и др.* – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1989. – С. 33-34.

241. Репкин М.Л. Использование специальных познаний в процессе осмотра места кражи из квартиры / М.Л. Репкин, И.А. Чулков // *Теория и практика использования специальных знаний при расследовании преступлений: Сб. науч. тр. / Редкол.: Репкин М.Л. (отв. ред.) и др.* – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1989. – С. 78-81.

242. Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: Монографія / Богдан Васильович Романюк. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. – 196 с.

243. Самищенко С. Некоторые проблемы современной дактилоскопии / Сергей Самищенко, Владимир Ивашков // *Законность*. – 2007. – № 9 (875). – С. 47-49.

244. Самищенко С. Система современной дактилоскопии / Сергей Самищенко // *Уголовное право*. – 2002. – № 4. – С. 73-74.

245. Самищенко С.С. История, современное состояние и перспективы развития дактилоскопической диагностики / С.С. Самищенко // Ученые-криминалисты и их роль в совершенствовании научных основ уголовного судопроизводства: Матер. вузов. юбил. науч.-прак. конф. (к 85-летию со дня рождения Р.С. Белкина): в 2-х ч. Ч. 1. – М.: Академия управления МВД России, 2007. – С. 334-340.

246. Самищенко С.С. Современная дактилоскопия: проблемы и тенденции развития / С.С. Самищенко, В.С. Козлов // Криминалистика. XXI век: Материалы научно-практической конференции: В 2 т. – М.: ГУ ЭКЦ МВД России, 2001. Т. 1: Разд. 2. – С. 138-139.

247. Сегай М. Судова експертологія – наука про судово-експертну діяльність / Михайло Сегай // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2 (33) – № 3 (34). – С. 740-762.

248. Сегай М.Я. Криміналістичне дослідження слідів рук людини (праксиологічний аспект): Монографія / МВС України, Луган. Держ. Ун-т внутр. справ / М.Я. Сегай, С.І. Кобзар. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. – 208 с.

249. Сегай М.Я. Судебная экспертиза материальных следов-отображений (проблемы методологии) / М.Я. Сегай, В.К. Стринжа. – К.: "Ин Юре", 1997. – 174 с.

250. Сегай М.Я. Методология судебной идентификации / Михаил Яковлевич Сегай / Отв. ред. Ароцкер Л.Е. – К., изд. РИО МВД УССР, 1970. – 256 с.

251. Седова Т.А. Проблемы методологии и практики нетрадиционной криминалистической идентификации / Тамара Алексеевна Седова / ЛГУ им. А.А. Жданова. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1986. – 103 с.

252. Семенов В.В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (Зміст, організація використання): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Криміналь-

ний процес та криміналістика; судова експертиза" / В.В. Семенов. - К., 2006. - 18 с.

253. Семенюк Э.П. Интегративные процессы и формирование общенаучных средств познания / Э.П. Семенюк // Проблемы методологии и современная наука. Сборник научных трудов. - Кишинёв: "Штиица", 1988. - С. 23-28.

254. Системна інформатизація правоохоронної діяльності: За редакцією В. Дурдинця, М. Швеця. - К.: НДЦПУ АПрН України, 2007. - 382 с.

255. Сичивица О.М. Сложные формы интеграции науки: Монография / О.М. Сичивица. - М.: Высш. шк., 1983. - 152 с.

256. Сімакова-Єфремян Е. Загальна теорія судової експертизи як основа методології проведення комплексних судово-експертних досліджень / Елла Сімакова-Єфремян // Вісник Академії правових наук України. - 2006. - № 3 (46). - С. 225-235.

257. Скорченко П.Т. Криминалистика. Техничко-криминалистическое обеспечение расследования преступлений: учебное пособие для вузов / П.Т. Скорченко. - М.: "Былина", 1999. - 272 с.

258. Снетков В.А. Основы деятельности специалиста экспертно-криминалистических подразделений органов внутренних дел: Учебное пособие / Виктор Алексеевич Снетков. - М.: ГУ ЭКЦ МВД России, 2001. - 72 с.

259. Советская криминалистика. Теоретические проблемы / [авторы работы Н.А. Селиванов, В.Г. Танасевич, А.А. Эйсман, Н.А. Якубович]. - М.: Юрид. лит., 1978. - 192 с.

260. Статкус В. Раскрытие серийных преступлений по способу их совершения / Владимир Статкус // Российская юстиция. - 2003. - № 11. - С. 56-58.

261. Стринжа В.К. Процесуальні питання використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві (до розробки нового КПК України) / В.К. Стринжа, Г.М. Надгорний,

М.Я. Сегай // Вісник Академії правових наук України. – 1994. – № 2. – С. 148-154.

262. Стукалин В.Б. Проблемы теории и практики раскрытия, расследования и предотвращения квартирных краж в крупном городе: По материалам Сибирского федерального округа: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность" / В.Б. Стукалин. – Барнаул, 2004 – 23 с.

263. Субботина М.В. Концепция формирования базовых методик расследования преступлений: монография / Марина Владимировна Субботина. – Волгоград: ВА МВД России, 2007. – 112 с.

264. Судебные экспертизы (Возможности, подготовка материалов, назначение, оценка) / [авт. текста И.П. Кононенко, Г.М. Надгорный, М.Я. Сегай, Н.В. Скорик и др.]. – К.: РИО МВД УССР, 1981. – 412 с.

265. Судова експертиза: нормативно-правове регулювання та наукові коментарі: Навчально-довідковий посібник / [Ю.М. Грошевий, В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько, М.Л. Цимбал, Е.Б. Сімакова-Єфремян, В.І. Тертишніков та ін.]. – Х.: ТОВ "Одіссей", 2004. – 448 с.

266. Сулейманов Д.И. Концептуальные основы использования информации при раскрытии преступлений: автореф. дис. на соискание науч. степени докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза" / Д.И. Сулейманов. – К., 1997. – 43 с.

267. Тактика використання спеціальних знань у формі судової експертизи в процесі розслідування і розкриття злочинів: Монографія / Комаха В.О., Кривда Г.Ф. та ін.; За заг. ред. Комахи В.О. – Чернівці: Золоті литаври, 2004. – 339 с.

268. Танасевич В.Г. О криминалистической характеристике преступлений / В.Г. Танасевич, В.А. Образцов // Вопросы

борьбы с преступностью. - М., "Юрид. лит.", 1976. - № 25. - С. 94-105.

269. Тертышник В.М. Теория доказательств: Учебное издание / В.М. Тертышник, С.В. Слинко. - Харьков: Арсис, 1998. - 256 с.

270. Томин В.Т. Очерки теории эффективного уголовного процесса / Под ред. проф. В.Т. Томина / Томин В.Т., Поляков М.П., Попов А.П. - Пятигорск, 2000. - 239 с.

271. Трасология и трасологическая экспертиза. [Учебник] / Кантор И.В. (отв. ред.), Ярмак В.А., Жигалов Н.Ю., Смольяков П.П. (отв. секр.). - М: ИМЦ ГУК МВД России, 2002. - 376 с.

272. Турчин Д.А. Полевая криминалистика и её практическое применение: Научно-практическое пособие / Д.А. Турчин, И.С. Чижигов / Под ред. проф. Е.П. Ищенко. - М.: Издательство "Юрлитинформ", 2006. - 144 с.

273. Турчин Д.А. Теоретические основы учения о следах в криминалистике / Дмитрий Афанасьевич Турчин. - Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 1983. - 187 с.

274. Украинцев Б.С. Проблема активности отображения / Б.С. Украинцев // Вопросы философии. - 1972. - № 11. - С. 78-90.

275. Усманов Р.А. Информационные основы предварительного расследования/ Рамиль Асхатович Усманов / Под ред. д.ю.н. А.А. Белякова. - М.: Издательство "Юрлитинформ", 2006. - 208 с.

276. Философия для аспирантов: Учебное пособие / [Кохановский В.П., Золотухина Е.В., Лешкевич Т.Г., Фатхи Т.Б.]. - [2-е изд.]. - Ростов н/Д: "Феникс", 2003. - 448 с. (Серия "Высшее образование").

277. Философия науки / Под ред. С.А. Лебедева: Учебное пособие для вузов. - М.: Академический Проект; Трикста, 2004. - 712 с.

278. Фролов Ю.П. Исследование свойств личности преступника на месте совершения квартирной кражи / Ю.П. Фролов, В.В. Королев // Использование специальных познаний в борьбе с преступностью: Межвуз. сб. науч. тр. / Редкол.: П.П. Ищенко (отв. ред.) и др. – Волгоград: Волгогр. юрид. ин-т МВД России, 1996. – С. 201-202.

279. Хайрусов Д.С. Источники и методы криминалистического исследования преступной деятельности / Д.С. Хайрусов, Л.А. Щербич. – М.: Издательство "Юрлитинформ", 2008. – 144 с.

280. Хорунжий С.Н. Совершение преступления группой как фактор, определяющий особенности следовой информации / С.Н. Хорунжий // Юридические записки: Криминалистические средства и методы исследования преступлений / Под ред. О.Я. Баева. – Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 1999. – Вып. 10. – С. 143-151.

281. Хрусталёв В.Н. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях / В.Н. Хрусталёв, Р.Ю. Трубицын. – СПб.: Питер, 2003. – 208 с.

282. Центров Е. Тактические особенности допроса при участии защитника / Евгений Центров // Законность. – 2004. – № 3. – С. 27-29.

283. Циркаль В.В. Тактика производства следственных действий с участием специалистов: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза" / В.В. Циркаль. – К., 1984. – 25 с.

284. Чулахов В.Н. О малой эффективности способов расчёта примерного роста человека по следам ног / В.Н. Чулахов, В.Ю. Иванов, Д.К. Скотников // Судебная экспертиза. – 2008. – № 2. – С. 40-52.

285. Шаров В.И. Методологический аспект внедрения информационных технологий в деятельность по раскрытию и расследованию преступлений / В.И. Шаров // Вісник ЛДУВС: 306

Науково-теоретичний журнал. Спец. Вип. у 4 ч. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. – Ч. 3. – С. 16-20.

286. Шаталов А.С. Криминалистические алгоритмы и программы. Теория. Проблемы. Прикладные аспекты. (Научное издание) / Александр Семенович Шаталов. – М.: Лига Разум, 2000. – 252 с.

287. Швидкий О.Г. Планування та організація початкових слідчих дій при розслідуванні квартирних крадіжок: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза" / О.Г. Швидкий. – Х., 2000. – 18 с.

288. Шевченко Б.И. Теоретические основы трасологической идентификации в криминалистике / Борис Иванович Шевченко. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1975. – 95 с.

289. Шейфер С.А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования / Семен Абрамович Шейфер. – М.: Норма, 2009. – 240 с.

290. Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика в системі криміналістики: проблеми змісту та структури / В.Ю. Шепітько // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Збірник наукових праць / Харківський науководослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого; Ред. кол.: М.Л. Цимбал, В.Ю. Шепітько, Л.М. Головченко та ін. – Х.: Право, 2007. – № 7. – С. 5-12.

291. Шляхов А.Р. Предмет, метод и система советской науки криминалистической экспертизы / А.Р. Шляхов // Вопросы судебной экспертизы и криминалистики: Сб. науч. работ. – Алма-Ата: б/и, 1959. – № 1. – С. 12-32.

292. Штофф В.А. Проблемы методологии научного познания: Монография / Виктор Александрович Штофф. – М.: Высш. школа, 1978. – 269 с.

293. Шурухнов Н.Г. Расследование краж: Практическое пособие / Николай Григорьевич Шурухнов. - М.: Юристъ, 1999. - 112 с.

294. Щомісячний статистичний звіт форми 1 - ЕКЦ "Про результати службової діяльності НДЕКЦ при ГУМВС, УМВС, УМВСТ України" за 2003-2007 рр.

295. Эйсман А.А. Заключение эксперта (Структура и научное обоснование) / Алексей Александрович Эйсман. - М., "Юрид. лит.", 1967. - 152 с.

296. Эксархопуло А.А. Предмет и система криминалистики: Проблемы развития на рубеже XX - XXI веков / Алексей Алексеевич Эксархопуло. - СПб.: Издательский Дом СПбГУ, 2004. - 112 с.

297. Юнацький О.В. Криміналістична техніка, її значення і місце в системі техніко-криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів / О.В. Юнацький // Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України. - Запоріжжя, 1998. - № 2 (4). - С. 154.

298. Яблоков Н.П. Криминалистика: природа и система / Н.П. Яблоков, А.Ю. Головин. - М.: Юристъ, 2005. - 174 с.

299. Якимов И.Н. Криминалистика. Руководство по уголовной технике и тактике / Иван Николаевич Якимов. - Новое изд., перепеч. с изд. 1925 г. - М.: ЛексЭст, 2003. - 496 с.

300. Яковец Е.Н. Проблемы аналитической работы в оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: Монография / Евгений Николаевич Яковец. - М.: Издательский дом Шумиловой И.И., 2005. - 219 с.

301. Ярослав Ю.Ю. Призначення та проведення комплексних експертиз / Ю.Ю. Ярослав // Взаємодія слідчих і експертів у процесі боротьби зі злочинністю: Зб. наук. праць. Додаток № 1 до Вісника 1, 2003. - Львів: Львівський інститут внутрішніх справ при НАВС України, 2003. - № 1. - С. 121-126.

302. Ярослав Ю.Ю. Сучасні проблеми дактилоскопії / Ю.Ю. Ярослав // Криміналістичний вісник: Науково-практичний збірник. - К.: Держ. наук.-дослід. експертно-криміналістичний центр МВС України; Нац. акад. внутрішніх справ України. - 2002. - № 3. - С. 174-176.

Зміст

Список умовних позначень	3
Передмова.....	4

Глава 1

Інтегративна модель застосування спеціальних криміналістичних знань у розслідуванні квартирних крадіжок.....	8
---	----------

1.1. Поняття, форми, види та сучасний стан інституту спеціальних знань у кримінальному судочинстві.....	8
1.2. Криміналістичні знання та їх трансформація в діяльність суб'єктів спеціальних знань	31
1.3. Поняття, сутність та елементи інтегративної моделі застосування спеціальних криміналістичних знань у кримінальному судочинстві	51
1.4. Особливості застосування інтегративної моделі спеціальних криміналістичних знань у розслідуванні квартирних крадіжок.....	61

Глава 2

Особливості застосування спеціальних криміналістичних знань при проведенні слідчих дій та судових експертиз у розслідуванні квартирних крадіжок.....	107
---	------------

2.1. Участь спеціаліста-криміналіста при проведенні окремих слідчих дій у розслідуванні квартирних крадіжок.....	107
--	-----

2.2. Застосування спеціальних криміналістичних знань при проведенні судової експертизи	186
---	-----

Глава 3

Науково-методичні, організаційні та правові засади оптимізації застосування спеціальних криміналістичних знань в обліковій діяльності експертної служби МВС України в розкритті квартирних крадіжок	226
--	------------

3.1. Науково-методичні й організаційні засади оптимізації застосування спеціальних криміналістичних знань в обліковій діяльності експертної служби МВС України	226
---	-----

3.2. Правові засади оптимізації застосування спеціальних криміналістичних знань в обліковій діяльності експертної служби МВС України	254
--	-----

Список використаних джерел	271
---	------------

Наукове видання

**Бондар Володимир Сергійович
Сегай Михайло Якович**

**Проблеми теорії та практики
застосування спеціальних
криміналістичних знань
у розслідуванні
квартирних крадіжок**

Монографія

За редакцією авторів
Технічні редактори Л.І. Чернишева, М.О. Михайлюк
Художній редактор С.М. Топольськова
Комп'ютерна верстка С.М. Топольськова

Здано до складання 28.10.2010. Підписано до друку 04.01.2011.
Папір офсетний. Гарнітура Book Antique, Arbat, LazurskiCTT.
Формат 60×84 1/16. Друк RISO. Ум. друк. арк. 19,5. Ум. фарбо-відб. 19,5.
Обл.-вид. арк. 18,135. Тираж 300 прим. Зам. № 1

Редакційно-видавничий відділ Луганського державного
університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
Друкарня РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка
91493, м. Луганськ, сел. Ювілейне, вул. Генерала Дідоренка, 4
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 2692 від 17.11.2006 р.